

REVISTA

FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VIII

1 MAI 1941

Nr. 5

ION PETROVICI	Considerații de filosofia istoriei	243
T. ARGHEZI	Versuri	249
EMANOIL BUCUȚA	Visul lui Ion Creangă	254
	Corabia sbrătoare	262
ION PILLAT	Sonete	273
ANTON BALOTĂ	Ruga Marcului	277
ION BĂLAN	Dionysos	289
ION VLASIU	Gesprii de pe Cruce	290
ION A. BUCUR	Versuri	299
TUDOR VIANU	Note despre stilul lui I. L. Caragiale	304
VLAICU BĂRNA	Ciclu din « Turnuri »	317
MIRCEA HEROVANU	Insemnări pentru o introducere la o istorie a științei	325
D. CARACOSTEA	Semnificația lui Vasile Alecsandri	335

TEXTE ȘI DOCUMENTE

MIHAIL EMINESCU	Tot scrisoarea I-a a lui M. Eminescu (cu o notă introductivă de Perpessicius)	365
I. HORIA RĂDULESCU	Un proiect de ziar francez din 1839: L'Écho du Danube	370

COMENTARIILE CRITICE

PERPESSICIUS	Jurnal de lector	381
VLADIMIR STREINU	Troiță poetică	385
ȘERBAN CIOCULESCU	Viața romanțată a lui Petru Cercel	396

CRONICI

COMEMORĂRI ȘI FESTIVITĂȚI CULTURALE; NOTE DESPRE NUVELA FANTASTICĂ de *V. Benes*; « LĂPUȘNEANU », DE ZIRRA ȘI DRAMA MUZICALĂ de *Dorin Speranția*; PICTURA ȘI LITERATURA BĂNĂȚEANĂ, PREZENTATE ÎN EVOLUȚIA LOR ISTORICĂ de *Corneliu Crăciun*; SPAȚIUL EUROPEAN de *Dimitrie Gherasim*; AERO-FUTURISMUL LUI MARINETTI de *Wolf von Aichelburg*; A MURIT ȘI AGLAE PRUTEANU... de *Otilia Cazimir*.

REVISTA REVISTELOR

Streine și Românești

NOTE

Noi puncte de vedere în studiul literaturii germane de astăzi — Desvoltarea literaturii italiene interpretată de d. Silvio Guarneri — O polemică în jurul Spațiului Mioritic — Cartea d-lui Făstari despre Basarabia — Voevozi și cneji români în județul Arad — Poemele în proză « Sunt frate cu un fir de iarbă » — Aghan — Actualitatea viziunilor lui Eminescu despre Bucovina și Basarabia — « Die Rumänische Frage » de George I. Brătianu — Filosofia teatrului contemporan în interpretarea d-nei Alice Voinescu — Moartea lui Bergson — Spiritul culturii italiene — Expoziții de pictură — Pianistul Ciolac — Studii cu subiecte românești în « Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa ».

NUMĂRUL — 240 PAGINI — 30 LEI

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ
ȘI CULTURĂ GENERALĂ

COMITETUL DE DIRECȚIE:

I. AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, D. GUSTI,
E. RACoviȚĂ, C. RĂDULESCU-MOTRU, I. SIMIONESCU

Redactor șef: CAMIL PETRESCU

R E D A C Ț I A
A D M I N I S T R A Ț I A
C E N T R A L A E D I T U R I L O R
F U N D A Ț I I L O R R E G A L E
B U C U R E Ț I I I I
39, BULEVARDUL LASCĂR CATARGI, 39
TELEFON 2-40-70

A B O N A M E N T U L A N U A L L E I 360
PENTRU INSTITUȚII ȘI ÎNTREPRINDERI PARTICULARE LEI 1.500
EXEMPLARUL 30 LEI

CONT CEC POȘTAL Nr. 1210

ABONAMENTELE SE POT FACE ȘI ACHITA PRIN ORICE
OFICIU POȘTAL DIN ȚARĂ
MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ

EDITATĂ DE DIRECȚIUNEA GENERALĂ
A FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE

REVISTA FUNDAȚIILOR REGALE

ANUL VIII, NR. 5, MAI 1941

BUCUREȘTI
UNIUNEA FUNDAȚIILOR CULTURALE REGALE
39, Bulevardul Lăscăr Catargi, 39

1941

CONSIDERAȚII DE FILOSOFIA ISTORIEI

De multă vreme și-a făcut loc opiniunea că societatea omenească se desvoltă întocmai ca și individul, străbătând în decursul timpului aceleași faze esențiale: copilăria, adolescența, maturitatea. Acei mai optimiști opresc aici motilitatea evoluției, nădăjduind că societatea nu descrie decât curba suitoare a individului, pentru a se stabili în formele fazei de apogeu, în timp ce alții, mai refractari la visuri trandafirii, socot că viața colectivă a popoarelor trebuie să cunoască și declinul bătrâneții, întocmai ca indivizii izolați. De sigur aceasta nu înseamnă pieirea omenirii, fiindcă alte popoare tinere pot lua făclia din mâinile tremurânde ale acelor îmbătrânite, ba chiar acestea din urmă, regenerate cu infuzie de sânge proaspăt, pot reîncepe iarăși ciclul evolutiv al fazelor ascendente. Nu după toți filosofii unitatea omenirii și continuitatea progresului se sfârâmă prin aceste cicluri separate pe care le parcurg diferitele popoare; fiindcă ele ar putea fi socotite ca aspecte variate ale aceleiași omeniri unitare, care încredințează misiunea evoluției rând pe rând la câte un popor ales, — iar realizările acestor popoare se înădesc între ele constituind treptele suitoare din matca unui progres unic. Așa bunăoară filosoful Hegel e încredințat că evoluția istorică a parcurs patru perioade ascendente: perioada orientală, grecească, romană și în sfârșit germanică, — după numele popoarelor care au fost succesiv desemnate de spiritul universal pentru a purta sceptrul forțelor și înălțărilor sale.

Restrângându-ne la acele concepții care preconizează un progres în evoluția istorică, chiar dacă factorii acestui progres se

preschimbă și popoarele dirigente nu rămân veșnic aceleași, avem de observat o iluzie aproape constantă: convingerea că dacă în trecut omenirea a pornit ce e drept dela o fază de copilărie și a trebuit să străbată perioada năvăvașă a adolescenței, cel puțin astăzi ea neapărat se găsește în faza de maturitate, dacă nu chiar cu tâmplele încărunțite. Nimănui nu i-ar veni să creadă că în zilele ființării sale, atunci când își simte cugetarea cântărind cu seriozitate lucrurile, sau contemplă în juru-i atâtea minunate născociri omenești, că ar putea să trăiască într'o altă epocă decât în cea a maturității depline, de unde se uită falnic sau cu compătimire la naivitățile și stângăciile vremilor care au fost.

În discursul său asupra istoriei universale, marele predicator Bossuet afirmă că apogeul omenirii coincide cu instaurarea creștinismului; cam același lucru îl crede și Lessing, deși dânsul mai întrevede dincolo de faza actuală a credinței relevate, încă o etapă: cea a unei religii raționale, dar pe care o consideră însă că va fi tot de esență creștină, ceea ce înseamnă că nu suntem nici astăzi prea departe de maturitate. Filosoful Herder deosebește și el mai multe vârste: a primei copilării, cu popoarele Asiei orientale; a celei de a doua copilării, cu Egiptul și Fenicia; adolescența, cu istoria Grecilor; maturitatea, cu istoria Romanilor și în sfârșit bătrânețea — o splendidă și verde bătrânețe — cu lumea creștină. Hegel de asemeni era de părere că, în vremea lui, evoluția omenirii a fost încheiată, și afirmă fără înconjur că sistemul său filosofic care a absorbit și înglobat într'însul tot ce era valabil în filosofii anterioare, nu mai poate fi depășit de acum înainte, fiind imaginea perfectă a însuși spiritului absolut. Nu departe de o asemenea convingere se găsește și filosoful francez Auguste Comte, care înfățișează și dânsul trei vârste pentru evoluția omenirii, faza teologică (copilăria), faza metafizică (adolescența himerică și anarhică), în sfârșit faza pozitivă, care încheie evoluția, reprezentând maturitatea, faza în care astăzi am pătruns temeinic, grație în special filosofiei lui Comte.

Iluzii puerile care nu se întemeiază pe nimic, — și dacă ar fi tocmai s'aducem o dovadă că cu toate progresele aparente, ne aflăm poate și astăzi tot în faza copilăriei (cel mult în pragul adolescenței) e și această încredere naivă, această convingere dogmatică ce n'are nici o bază alta decât propria noastră vanitate!

Fapt este că în spiritul nostru al tuturor se produce o confuzie involuntară prin aceea că se amestecă *maturitatea din evoluția individuală (atunci când o posedă) cu o presupusă maturitate în evoluția speței, și se trece nemijlocit dela una la alta.*

Ar fi de sigur o jucărie să arătăm că închipuirile lui Comte și Hegel despre propriile lor sisteme filosofice au fost curate himere. Departe de a fi armonizat toate pozițiile filosofice posibile în concepția sa comprehensivă și a vedea pe toți gânditorii înșirându-se sub drapelul lui, Hegel a fost atacat cu violență de alți filosofi mai tineri, cum a fost de pildă Schopenhauer, iar la două decenii dela moartea autorului, grandioasa filosofie hegeliană s'a prăbușit cu zgomot, lovită excesiv, dar fără cruțare, de reprezentanții științei noi, care veneau cu alte metode și cu alte rezultate. De asemenea Comte, cu toate că anunțase terminarea evoluției intelectuale și instaurarea veșnică a fazei pozitive, ar fi putut să asiste — dacă ar fi trăit mai mult — la o puternică reînviere a speculațiilor metafizice. Cât privește reîntoarcerea la faza teologică (după dânsul corespunzătoare cu copilăria omenirii), aceasta a făcut-o el însuși în epoca finală a vieții sale, când s'a instituit sacerdote ale unei religii noi, însă oricum religie, cu coloratură mistică și ritual exterior.

Dar aparte asemenea cazuri de orgoliu izolat, socotim că omenirea nu a parcurs etapele evoluției sale așa de repede, și că suntem departe de a ne afla pe culmile maturității ¹⁾, — pentru o întregă serie de considerații teoretice.

Mai întâi de toate e bine să ne amintim că viața istorică, data de când se poate precis vorbi de unele mărturii culturale, după obscura perioadă de pruncie îndelungată, nu depășește 5—6000 de ani, ceea ce este extrem de puțin față de oceanul de milenii pe care omenirea va avea să-i străbată în viitor.

Osebit de aceasta, viața omenirii de astăzi prezintă multe din semnele unei copilării neterminate. Bunăoară trebuința de *mituri*, nu pentru a adormi seara, dar ceea ce e mai grav, pentru a lucra ziua. În viața publică se constată continua trebuință de mituri,

¹⁾ Aceasta nu înseamnă că nu recunoaștem că popoarele *izolate* pot avea în termene scurte o suire și un declin. Dar acest ciclu ritmic s'ar petrece în cadrul unei anumite trepte, pe care se găsește omenirea în evoluția ei de *ansamblu*.

care ridică la suprafață personaje uneori cu merite mai multe, alte dăți cu foarte puține, dar în jurul cărora se creează un nimb de raze imagine, către care se îndreaptă ochii uluiți ai obștii, și în fața cărora încetează orice critică, orice simț de apreciere justă. Acest amestec de realitate și basm — cu predominarea basmului — care învăluie cu broboade imagine natura adevărată a lucrurilor, — trăirea în fictiv și în mit, la care ții cu pasiune, chiar când ele se vădesc periculoase, să nu fie o caracteristică a unei faze spirituale, care e departe încă de maturitate?

O altă mărturie ar fi exploziile periodice de cruzime, care în ciuda unei educații sistematice de generozitate, de justiție și de bune maniere, izbucnesc cu furie elementară. Să nu prezinte și aceasta analogii cu acea fază de debut a vieții individuale, la care bătălia e forma oarecum normală și în care lipsa de mărinimie și de milă se răsfată în plin?

Pe urmă alternanța de epoci de avânt și de depresiune, de sinceritate cavalierească și de călcare a cuvântului, de reverii nobile și de egoism brutal, în sfârșit o oarecare incoerență când nimeni nu știe ce vrea, deși totuși parcă ar voi ceva, — nu amintesc oare și aceste lucrări de oscilările și crizele tinereții?

În orice caz, în decursul perioadei istorice despre care putem avea o cunoștință documentară, sufletul omenesc s'a schimbat prea puțin, cu toate progresele realizate în domeniul cunoștințelor de fapt. Categoriile intelectului nostru au rămas aproape neschimbate și chiar așa numita fază *prelogică* de care au făcut atâta caz operele lui Lévy-Bruhl nu este în fond prea diferită de logica noastră, pe care dacă ușor o urnești din încheeturile sale ferme, poate conduce la plâsmuiri fanteziste. Numai grație faptului identității fonciare a sufletului omenesc, rămas neschimbat în decursul acestor câteva milenii (deosebiri în cuantumul cunoștințelor nu poate justifica o stabilire de vârste), numai grație — zic — a acestei permanențe, au putut să apară filosofi care să susție cu îndărătnicie că progresul nu există, că omenirea a rămas aceeași cu toate schimbările de decor, iar frământarea ei de a merge înainte este asemănătoare cu cea a valurilor mării, care cu toată goana lor spumegătoare nu pot eși dintre țărături și se zbat în deșert. Această idee a exprimat-o cu tărie filosoful Scho-

penhauer, iar ecourile ei le putem găsi în mai multe pasaje eminesciene, cum ar fi și acestea:

« In veci aceleași doruri mascate cu-altă haină
Și 'n toată omenirea în veci același om »

sau

Alte măști, aceeași piesă,
Alte guri, aceeași gamă
Amăgit atât de-adese
Nu 'spera și nu ai teamă.

Și acum, pentru a încheia vom spune că personal credem cu toată convingerea în realitatea progresului și în transformarea evolutivă a sufletului omenesc, dar totodată că această evoluție merge extrem de încet. Una din cauzele care au contribuit la această încetinire — oșebit de faptul că evoluția unei spețe nu poate adopta ritmul rapid al vârstelor individului — este, după părerea noastră, următoarea. Exemplele de elită ale omenirii, acelea care determină în deobște salturile evolutive, au fost de sigur în epocile inițiale, cu asprele lor condiții de viață, au fost acelea care au dispărut mai repede. Omul de elită desparte acțiunea de cugetare, lăsând un interval între ele. El este cu necesitate un meditativ, un exemplar care gândește — măcar câtăva vreme — numai pentru a gândi. Meditativul este astfel distrat și n'are privirile permanent țintite asupra lumii din afară. În epoca preistorică și în genere în acelea de nesiguranță, atunci când oamenii trebuiau să se păzească de fiare, de triburi adverse sau chiar de vecinii din același trib, în sfârșit atunci când condițiile de viață obligau pe toți să stea cu arma în mână și pururea de veghe la cele ce se petreceau împrejur, ființele de elită erau acele mai expuse și în genere acele sacrificate. Abia după ce s'au putut statornici condiții de viață mai civilizate, cu respectul relativ al aproapelui, atunci exemplele de elită — din care în vremuri grele au scăpat puține — numai atunci s'au putut desvolta și crea o posteritate. Ce hecatombe imense trebuie să fie existat pe vremuri în rândurile acestor « distrați » și cufundați în reflecțiune, care totuși erau aceia care prin rodul eventual al cugetării și poate prin directă ereditate, erau meniți să împingă omenirea pe o treaptă mai sus !

Chiar și după ce s'au statornicit condițiuni de ordine socială, în momentele de răzmeriță și convulsiune situația intelectualilor nu era mai bună, adăogându-se acuma la cauzele vechi și altele deosebite: tendința mișcărilor revoluționare, la care pleava participă totdeauna în largă măsură, de a uniformiza nivelul societății retezând capetele care o depășesc și scăpând de reprezentanții spiritului critic, cu care n'a dus casă bună niciodată fanatismul revoluționar.

Viteza evoluției viitoare atârnă în bună parte de măsura în care exemplarele de elită ale popoarelor vor putea fi cruțate de distrugere, vor avea răgazul necesar să tragă brazde de lumină și să croiască drumuri noi pe care omenirea va putea să-și recâștige timpul pierdut.

I. PETROVICI

MĂRTURISIRE PE VIOARĂ ȘI ARCUȘ

Sufletul mi-e un leagăn cu păpuși,
Un călușel de leagăne 'nvârtite
In valsul unei muzici pe șoptite.

Zăresc câte-o ureche și-un obraz
Din scoicile-așternute cu atlas
Și prinse una de-alta 'n fuga lor
Cu lanțul câte unui mărțișor.

Călătorind vârtejul de scufițe,
Le flutură perucile, şuvițe,
Și ochii teferi, de safir rotund,
Clipesc din fugă și se-ascund.

Caii de lemn, cât niște cărbuși,
Sunt înhămați, părechi, între păpuși.
Ar necheza 'nvârtindu-se la lună
Dar glasul și gâtlejul nu le sună.

Un stol de fluturi de sulfină
De vântul scrânciobului se anină
Și ele rād, în vântul ce le ia
Din geamul meu și de sub lampa mea.

Nu turbura cu nici o întrebare
Tăcuta mea înseninare.
Surâsul meu la zodii și la stele
Ai înțeleș, că vine dela ele.

CREZI BASMUL...

Crezi basmul c'a sfârșit și s'a pierdut
Și el de-abia-i la început...

Când seceta mai stearpă ți se pare
Atuncea podidește izvorul tău mai tare
Și albia, uscată ca un drumeac de țară,
A izbucnit odată și dă pe dinafară.
Aseară ți-era pana din călimară seacă.
Șuvoiul azi le 'nneacă.
Miracolul se iscă din peșterile pline
Nainte ca s'ajungă izvoarele la tine.

Tu, înnădind povești după povești
Grijă să n'ai că o să isprăvești.
Rămâne orișicând răzleț un fir
Din cusătura unui trandafir.
Dacă și cade mâna la țesut
O mână nouă firul îl ia, unde-a căzut.
In iia străbunichii, se împlinise veacul,
Pe-o floare întreruptă mai sta înfipt și acul.

Intorci un fir prin fire, de beteală,
Și altă față iese din urzeală,
Izvoare noi, din două, trei vopsele,
Și n'a putut nici veacul să le spele.

Eu le-am întors și le-am tot fost sucit,
Până ce s'au fărâmițit.
Povestea mare mi-am făcut-o mică.
Am deșertat tăria cu-o ulcică.

Din calea robilor am lua prundiș,
Suind în cer cărarea pe furiș.
Spinarea îmi rămase mânjită de făină,
Carând în saci pe umeri țărână de lumină.

Și le-am întors, poveștile, 'ndărăt...
Și numai ca să-ți mai arăt
Că din scânteii sleite și surcele
Poți întocmi din nou un cer cu stele.
S'a spart oglinda și-am suflat-o 'n foc
Și s'au făcut oglinzile la loc.

Din ceruri cade o paiță.
Păianjenul de catifea se-agață
De o lumină leneșe, de ață.

Și stă 'n văzduh, cu luna față 'n față.

CÂNTEC DE SOMN

Cine te-a făcut să suferi,
Să te 'ncrunți și să te superi?
Ca să-l caut prin odaie
Și să-l prind, să-i dau bătaie.
Mingea ți-a fugit din pat,
Leul s'a cam deșirat,
Tigrul, când îl tragi de sfoară,
Limba n'o mai scoate-afară.

Ori veniși, tu, crocodile,
Șchiopătând pe trei rotile?
Ori vre-o perie, pe-aici,
Și-a pus labe de arici?

Ori un urs
Cu nasul scurs,
Vre-o girafă
Lungă 'n ceafă,
S'au pitit și dau din cap
Și din gât, după dulap?

Lighioane scâlciate,
Descusute, deslânate,
Viezuri, lupi, păuni și fiare
Cu cimpoi la 'nghițitoare,
Cu măsele și cu ghiare
De arnici și de bumbac!

V'aș da miez de cozonac.
Dar să vă jucați cu fata
Cum v'a spus odată tata.
Unde nu, luați seama bine
Că dați iarăși ochi cu mine!
Pentru maimuțoiul cărn
Am și-adus un băț din târn.

Ia veniți în pat, încoace
Și-adormind să facem pace.

T. ARGHEZI

VISUL LUI ION CREANGĂ

Venea un om pe drum.

N'ai fi putut spune dacă era bătrân sau dacă era tânăr, dacă plecase de-acasă aseară sau dacă mergea așa de ani de zile. Parcă nici nu mergea el, ci mergeau singure cismele, niște ciubote mari încrețite, albe de praf și cu urechile afară. Te uitai la ele cum calcă, fără grabă și cu pași la fel, și te trezeai cu drumețul înaintea. Ridicai ochii dela ciubote și-i opreai la el. Aveai ce vedea!

Era un soldat împărătesc de dincolo de Prut. Purta o chivără cu bumb și o sabie grea, din alte timpuri. Umblase poate după oștile alor lui, care intraseră în țara Moldovei ca să se bată cu Turcul și să mântue pe creștini de jugul păgânului. Ei se lăsaseră spre miază-zi, iar el o luase prin sate, căutând.

— Unde te duci, tată? îl întrebaseră la despărțire.

— Am ceva să dau unui om de-aici. Voi de-acum călătoriți către ale voastre și Dumnezeu să vă ajute. Ziceți-mi și mie la fel și să ne vedem cu bine, dacă nu pe pământ și între oameni, la Rai, cu sfinții.

Ispitise din om în om și ajunsese până în aceste locuri. La hanuri nu-l primeau, cu toate că avea două carboave și ar fi plătit ca un boier un așternut și un blid cu zeamă. Nu se supăra. Hangiții îl cunoșteau de cum bătea la ușă și-l rugau să nu intre. El, la început punea mâna pe sabie și da să se încrunte la ei, dar cu o vorbă îl îmbunau. Râdea, își sălta turbinca pe umăr și pornea mai departe. Dormea în fân pe vre-o poiană, mânca din traistă și bea apă dela fântânile drumului. Tocmai omul pe care îl căuta pusese povestea lui într'o carte, care se vede că le încăpuse la toți pe mână, și se fereau.

A oprit acum un țăran la o răspântie. De mult a intrat între dealuri.

— E un sat pe-aici pe undeva, la care gândesc să ajung.

— Sate sunt, domnule soldat, pe toată valea, și sus pe plaiuri tot atâtea. Ar mai trebui să-i știi la al dumitale numele, ca să poți să-l găsești.

Omul se scărpină după ureche și dădu și un bobârnac în chivără. Se uită lung la creștinul din fața lui până nu-l mai văzu, și bombăni încet ca o lecție învățată pe dinafară:

— Se înalță pe aproape o cetate acoperită cu fulgere. Drumul cel mare, care duce la mânăstiri, trece pe-acolo. Tot pe-acolo curge Ozana cea frumoasă.

— Atunci ai ajuns, îi zise celălalt. Satul nu poate să fie decât Humuleștii.

— Humuleștii, el e, bătu-l-ar norocul. Arată-mi-l, că de mulți ani umblu după dumnealui. De urît, de-atunci am mai făcut și o călătorie la Rai.

Țăranul, care avea un baltag pe braț și părea coborît din munte pe o plută, fără altă știință de lume, privi ager pe călător. Avea obrazul turtit ca Rușii și ochii spălăciți, tot ca ei. Se cunoștea că limba pe care o vorbea era o limbă învățată. Poate că intrase mai înainte în vre-o dughiană cu băuturi. Se uita la el și zâmbea. Aștepta. Urechile mari dela ciubote parcă ascultau și ele. În treabă, cu bănuială:

— Cine ești dumneata?

— Eu sunt Ivan Turbincă.

Dacă bătrânul soldat al Impăratului, care umbla teleleu Tă-nase prin Moldova, cum îi era obiceiul, era într'adevăr Ivan Turbincă, avea să trebuiască să descopere drumul la Humulești singur, pentrucă, abia i-a ieșit spusa din gură, și celălalt și-a și luat tâlpășița. Socotise că era mai cuminte să-și caute de treabă, decât să-și piardă vremea cu un nebun, care, de deasupra, Doamne ferește, s'ar fi putut să fie chiar omul cu turbinca.

Soldatul zâmbi a râde prin mustața albă galbenă căzută pe buze. Era deprins cu spaima pe care o stârnea în ceilalți. Cine are un dar n'are loc între oameni.

— Om nătâng! Putea să nu mă scoțoască cine sunt. Ia să nu-mi mai strig eu numele pe toate cărările, dacă vreau să ajung unde am pornit.

Dar acum nu mai era vorba de ajuns, pentru că se afla chiar unde pornise. Humuleștii se întindea la o alergătură de cal înaintea lui, la umbra muntelui cu cetatea și scăldat de pârâul cu pietricele pe margini.

Cele două ciobote mari intrară pe drum, ridicând pulberea. Câini ciobănești țâșneau din ogrăzi, ca și cum ar fi trecut lupul prin sat, dar se opreau pe muchia șanțului, fără să mai latre. Casele stăteau pustii de-a-dreapta și de-a-stânga. Pe o poliță la geam aveau mușcate aprinse, ca și cum Sfânta Vineri ar fi făcut din cei dinăuntru, suflându-le deasupra, flori, ca să poată privi fără primejdie la omul năzdrăvan, care se ducea înainte zdrăngănindu-și sabia. Venea din Rusia și gândea să se întoarcă tot acolo, după ce avea mai întâi să spue cuiva de-aici două vorbe.

— Hei, Ivane! strigă atunci un glas de pe o prispă. Fă-te încoa, să dăm de dușcă niște oale de vin.

Cel chemat ridică un obraz fericit la fînța nevăzută de după gard. Apoi trase un chiot și încercă pe loc, furtunos, o căzăcească, ducând o mână la ceafă.

— Iată-mă-s, bade Ioane. Incepușem să cred că te ascunzi de mine și că mi-ai trimis în cale tot felul de lighioni din cartea dumitale, ca să mă întârzie și să mă necăjească.

Omul de pe prispă avea o haină ca de popă, încheiată până la gât. Purta o barbă ascuțită și părul tuns. Nu se mișca dela masa, cu două ulcele de vin pe ea, fără pahare. Incepea să fie cam greoi din spre partea pântecelui. Il aștepta să se apropie.

— Te-am ascultat și-am venit dela Iași ca să te văd. Gândesc și că are să-mi fie cel din urmă drum prin locurile copilăriei. Mă uit la toate cu ochii de-acum douăzeci și cinci de ani, parcă le-aș lua cu mine. Poate am să le pui mai târziu într'o carte, cum te-am pus pe tine.

Ia dă-te mai încoa, Ivane, băete. Știu că n'ai făcut biserici și mânăstiri pe unde ai umblat. Ți se vede de pe obraz. Numai șiretenie de-a noastră țărănească și râvnă de trai bun. Hai, ciocnește ici și om mai vorbi după aceea.

Băură amândoi, sugând cu zgomot. Când puseră oalele la loc pe masă ochii le sticleau. Se uitau unul la altul cu dragoste. Gazda se aplecă de-a-dreapta lui, ridică un ulcior mare îmbrăcat într'o împletitură de răchită și umplu din nou oalele.

— Știam cu ce tovarăș am să-mi petrec ziua și l-am luat cu mine dela Bolta Rece. Toată Rusia să umbli și nu dai tu de-un vin roșu ca aista. Numai pe la Iad cumva de nu ți-au turnat cornorații vre-o zeamă de poamă la fel, ca să-ți ia mințile și să te scoată din împărăția lui Scaraoschi. Că dacă n'ai fi fost bețiv, muieratic și haihui poate că s'alegea ceva de capul tău și nu burlăceai o viață de colo, colo. Ai fost brânză bună în burduf de câine.

— Nu mă mai certa, bade Ioane. Am fost așa cum m'ai ticluit și m'ai trimis în lume, și nu eu, dar nici dumneata să vrei să mă schimb, nu mai poți. S'au învățat oamenii cu mine cum mă vezi și nici în ruptul capului nu s'ar învoi să fiu altfel. Dar, spune drept dacă te-ai mai gândi singur la așa ceva, când ai pus în mine nu numai ce-ai auzit dela unul și dela altul, dar atâtea din viața și din ghidușile proprii? De atâtea ori, și pe drumurile pietroase ale pământului, și la palatul cu draci al boierului, și cu Moartea spânzurată în copac, simțeam că ce spui nu spui eu și ce fac nu fac eu. De aceea, pe semne, și atunci când am intrat aici în Humulești mi s'a părut că sunt pe locuri cunoscute și am venit drept la casa lui Ștefan a Petrii și a Smarandei lui David Creangă, fără să întreb, ca la casa mea.

— Știi, mă, Ivane, că nu ești prost! Eu făcusem din tine un om dintr'o bucată, care una știe, și uite acum că dai peste nas părintelui tău. Trebuia să-mi trăsnească prin minte atunci când ți-am dat drumul în lume. Tu ai umblat și te-ai frecat de bune și de rele. Ești ca piatra peste care trec toată ziua și toată noaptea undele pârâului și o lustruesc. O poveste nu e numai ce punem noi la început în ea, ci tot ce-i adaogă viața, dacă e din cele care prind. Nu blejdi ochii tăi bătrâni la mine, Ivane. Așa bombăn eu câteodată, după întâia oală de vin, și numai pentru mine. Tu fă-te că n'ai auzit!

Ia spune-mi mai bine, pentru ce mi-ai dat tu astăzi întâlnire aici? Dacă veneai în Țicău la mine erai tot ca în Humulești. Am o bojdeucă acolo, pe râpile galbene ale Iașului, care seamănă ca două picături de apă cu aiașta.

— Am venit, bade Ioane, să-ți spui și eu o poveste, dar să ți-o spui chiar pe locurile unde ți s'a arătat lumina zilei, și pe urmă să mă duc și să nu mă mai întorc. Mi-era dor să văd odată

de unde am plecat și cine e omul care m'a zămislit, să-l văd între țărani și nu între boieri.

— Dacă ai bătut atâta cale numai ca să mă vezi, iată-mă-s ! Un om bătrân de tânăr, la care-i scârțâie încheieturile. Pune mâna să mă scol bine în picioare. Și după aceea ne-om așeza la umbră și oi asculta ce-ai aduci din depărtata Rusie. Cine știe ce vultur cu două capete și vânt înghețat de Miazănoapte ! Ți-oi mai spune și eu de-ale mele și te-oi lăsa să pleci de unde ai venit. Din vorbă ai ieșit și vorbă porți cu tine, ori pe unde te îndrepti.

Se dădură jos de pe prispă. Se cunoștea că, dintre amândoi, gazda avea o femeie care să-l îngrijească. Nu nimerea pe ce să pue mâna. Dacă nu nimerea ceva se lăsa păgubaș. Soldatul, în schimb, care trăise toată viața singur și era învățat să-și coasă nasturii de alamă, cu numărul regimentului pe ei, și să-și facă o fiertură la fiecare popas, așeză un colț pentru o gustare pe iarbă, cât ai bate din palme. Alături fâșia frunza păpușoiului, iar deasupra dădeau prunii umbră. Gazda se lăsă într'o rână gemând. După ce fu jos se însenină la față și făcu semn lui Ivan Turbincă să se întindă și el.

— Nu-ți iei sărăcia de chivără din cap ?

— Dumneata mi-ai dat-o, dar nu mai ai putere să mi-o iei. N'am venit să stau, ci să plec. Rostul meu e să umblu, dela Iad la Rai și dela Rai la Iad, în haine de luptă.

— Măi, măi, aproape să nu te mai cunosc ! Dar zi-i înainte. Trebuie să mai fi aflat tu câte ceva dela fața lui Dumnezeu, pe care ți l-am scos înainte, iar prostul de mine n'am decât să ascult și să învăț. Ce-ai pus acolo în pom ?

— Ce, n'o cunoști ? E turbinca blagoslovită. Face și ea parte din povestirea mea, iar dacă se mișcă, să nu crezi că e de vântul de afară, ci de câte vietăți am adunat de pe drum și le-am adus aici.

Ion al lui Ștefan a Petrii nu-l mai asculta. Se sculă de pe pământ fără ajutor și se duse până în fața tolbei. El o închipuise, dar n'o văzuse niciodată. Era o săculeață de piele, roșie pe la cusături de vechime. Sta deasupra poenei și se cutremura din când în când. Ea îl făcuse pe Ivan Turbincă. Atât cât rămânea în mâna lui și-și păstra puterea, trăia și el. Aduna din lume tot ce o toană sau un gând mai înalt voia să smulgă din curgerea obișnuită a lucrurilor. Astăzi o avea acest ostaș hazos. Măine

putea să treacă mai departe. Ar fi mângâiat-o. Pe urmă se lăsă la loc pe iarbă și vorbi vesel ca mai înainte:

— N'ai râde mai prost, Ivane, dacă ai auzi că am chitit de atâtea ori să dau de tine, să te supăr cu ceva, cum ești tu, iute mușcat de tăun, ca orice soldat bătrân, și să te aud deodată strigătul cel groaznic. Are ceva dumnezeesc și darul nu puteai să-l primești decât dela Sfinția Sa, care orice zice i se plinește. Să se usuce locul aista ! Și dacă locul e un bugaz de Mare, nu-i nimic: se usucă. Să se scoale sprinten robul lui Dumnezeu Ion ! Și dacă robul sunt eu, care m'am trezit dela mama cu oase moi și cu plecare la zăcere, mă scol mai mândru decât un soldat împărătesc, drept și mlădios ca o sabie. Intră în turbincă ! Și mă duc peste cap în fundul ei de piele și aștept chitic ce hotărăște stăpânul meu.

— Numai că stăpânul stăpânului turbincii ești dumneata, bade Ioane, și nu se potrivește. Nu te mai gândi la lucruri ce nu se pot și mai bine ascultă-mă. Poate că ai să înveți și dela un păcătos cum sunt, ceva, iar eu să mă plătesc de viața aiasta, pe care mi-ai dăruit-o și care tare mi-a plăcut, așa cum trec prin lume cu toți copiii pământului la marginea drumului, uitându-se după mine, și cu Dumnezeu bătrânul la capăt, așteptându-mă zămbitor. Meșter ai fost, bade Ioane ! Uită-te la mine, lucrul mâinilor dumitale, și fii mândru.

— Dacă zici tu așa, Ivane, mai că mă faci să cred și uite că mă umplu de fală aidoma curcanului Tinchii când îi flueră cineva de după gard. Să mai bem deocamdată câte o oală de vin, ca să ne limpezim mințile cu dulcea băutură, și după aceea m'oi face pentru tine numai urechi. Tu n'aveai darul vorbeii. Eu nu ți l-am dat. Dar să auzim. Te pomenești că iese ceva.

Ivan Turbincă nu se uită la batjocura gazdei. Tot ce-i spunea primea cu iubire. S'ar fi gudurat ca un câine la picioarele lui. Și începu:

— Eram într'un sat de Cazaci, într'o zi de iarmaroc. La fiecare căruță cu coviltir, plecată de cu noapte, se aprinsese câte un foc. Și erau așa, treizeci, patruzeci de jur împrejurul răspântiei cu vornicia și cu puțurile. Se făcea mâncarea de seară. Atunci am ajuns și eu de pe cele drumuri și am poposit la un loc unde am fost chemat mai cu vorbă dulce.

Se găseau acolo, așezate pe jos pe velințe, femei rotofee, cu multe fuste pe ele, că să le fi tot căutat pe dedesupt nu dădeai de piele, și care o țineau într'un răs, parcă le-ar fi gădilat cineva; bărbați care băgau lemne sub pirostrie și alergau cu cofele după apă; copiii cu moriști și cu vătrae în mână, care le învârteau și le izbeau de ți-era mai mare dragul, dacă aveai capul zdravăn. Numai caii ronțăiau liniștit la iarba crudă, cosită de pe drum și pusă maldăr înainte. Când te întorceai și te uitai în întuneric dădeai de ochii lor roșii și verzi de văpaia focului și te cutremuram. Dacă se pornea vre-un nechezat, toți acei ochi se ridicau și rămăneau nemișcați, umplând de jur împrejurul nostru noaptea.

După aceea ne-am pus pe ospătat cu ce avea fiecare în traistă, și, care n'avea, ca mine, cu ce aveau ceilalți. Nu știi de unde au ieșit niște cobzari, cu cobze de cele cu gâtul lung, nu ca ale domniilor voastre, pântecoase, de pe-aici. Și unde e cântec, sunt și jucători. S'a întins acolo un chef și o veselie, cum n'am mai apucat în viața mea, care numai lipsă de chefuri și de veselii n'a dus. Când s'au săturat cu toții bine, și de mâncare și de răs, au venit în mijlocul răspântiei niște povestitori. Unii erau chiar dela căruța unde mă oprisem eu. Călătoreau așa prin sfânta Rusie, dela lavrele cele mari cu turla de aur ale Kievului, până la pescăriile Volgăi, culegând vorbe bătrânești și ducându-le mai departe.

Ei povesteau, dar nu ca mine și ca tine, vorbe cu haz, care-ți intră pe-o ureche și-ți ies pe cealaltă. Erau vrăjitori sau aveau altă putere, nu știu, că tot ce spuneau din gură prindea trup și se vedea cu ochii. Uite Corabia zburătoare, cu Prostul sus pe punte și cu toți năzdrăvanii pe lângă el, porniți la masa Impăratului ca să-i pețască fata; uite pe băiatul Impăratului și pe sluga lui, făcând minuni pe la curțile domnești; uite pe Fata babei și pe Fata moșneagului; uite-l pe Of, stăpânul pădurii, cu fața zbârcită ca o coajă de copac și cu barba verde; uite și pe baba Iaga; uite chiar întâmplarea mea, a Ostașului cu tolba. Toți veneau aveau înaintea noastră și făceau întocmai isprăvile pe care le povestește basmul. Eu ședeam odată la foc și mă uitam, cu capul în poala moale a unei femei, la ce ni se arăta de acei oameni meșteri, și tot atunci mă luptam cu dracii, sau cu Moartea, acolo

între ei. Mă frecam la ochi, îmi trăgeam palme peste obraz, ca să mă trezesc. N'aveam de ce să mă trezesc, pentrucă așa era, la iarmarocul acela, dintr'o noapte de vară, între Cazaci.

Atunci m'am gândit deodată la dumneata. Ce-ar fi fost să bag la turbincă pe câțiva din vitejii, nebunii și fetele Impăratului Roșu de acolo și să ți-i aduc. Nu pe toți, ci numai pe cei care îți sunt mai aproape și au să între gătiți și humuleștenizați în cărțile dumitale. De mult mă bătea gândul să-ți fac un dar. Il găsisem. Ce putea să-i placă mai mult unui om care a îndrăgit basmele decât aceste basme vii? Zis și făcut. Nu mi-a părut rău că am spart toată petrecerea, când am început să adun pe alese din lumea aceea de abur și de stele. Am pornit chiar atunci prin rouă și prin cântecul de greeri spre pământurile dela Apus, unde știam că este țara lui Ion Creangă. Și iată-mă-s!

Era Ivan Turbincă, omul făcut de el pe colțuri de hârtie, cu o cerneală violetă de cancelarie, prin case păcătoase din Iași, făptura aceasta îmbrăcată în haine ostășești și rezemată în sabie, care, când s'a sculat în picioare, avea capul încurcat prin crăcile prunului de deasupra lor, sau era chiar Rusia pravoslavnică, cu nepăsarea și lăcomia ei cotropitoare ca a Crivățului? A întins mâna după turbincă, a luat-o dela locul ei și i-a desnodat încet baerele. O lume întreagă se îngrămădea să iasă pe gura cea strimă. Tot ce auzise povestindu-se de mic sau citise prin cărți purtate pe braț cu coșul de marchitani evrei, precum și altele multe necunoscute se înșirau aici, veneau și se duceau, cum se plimbă pulberea într'o fâșie de soare. Harap Alb cu uriașii după el se amesteca între noii veniți, cu bărbi roșii și cu ochi albaștri. Setilă își lăsa izvorul din care sorbea celuilalt, picat adineaori din Miazănoapte, și Păsărilă își împrumuta și el arcul, smulgându-l din mâinile tizului lui străin. Scaraoschi avea căciulă țuguiată ca Tătarii.

Nistrul nu-i ținea, nici Prutul. Se revărsau peste plaiurile Moldovei, cu călugări trimiși cu teascuri de tipografie de Petru Moghilă, cu negustori cu blănuri, cu iconari desculți, cu oști risipite prin sate cu anii. Turbinca blagoslovită îi cuprindea deopotrivă pe toți, și Ivan, stăpânul ei, se mișca de colo, colo, amețit și el de cât popor adunase și abia mai putea stăpâni. Se pierdea între ceilalți. Era și el numai o amintire.

CORABIA SBURĂTOARE

DIN FOLKLORUL RUS

Au fost odată un bărbat și o femeie, care aveau trei băieți: doi cuminți și unul zănatic. Pe cei cuminți toți îi răsfațau și mama îi dăruia în fiecare săptămână cu o cămașă curată, iar pe zănatec îl ocărau și-l batjocoreau, pentrucă zăcea în mălai pe cuptor într'o cămașă neagră și fără ȳari. Dacă-i dădea cineva ceva, mânca; dacă nu căpăta nimic, flămânzea.

Dar într'o zi ajunse până la ei solie că Impăratul chema la el la un ospăț pe toată lumea; și cine s'ar fi priceput să facă o corabie care să sboare pe sus și ar fi sosit pe acea corabie, avea să primească de soție chiar din mâna împăratului pe fata lui.

Atunci frații cei cuminți se umplură de bucurie, căci se gândeau:

— « Trebuie neapărat să ne ducem și noi. Poate ne găsim pe acolo norocul ! ».

Și plini de neastămpăr, rugară pe tată și mamă:

— « Vrem să ne ducem la Impărat: de pierdut n'avem ce pierde, pe când, cine știe, în schimb, dacă nu ne cade în mână norocul ! »

Tatăl lor îi rugă să rămână și mama la fel, dar ei nu și nu:

— « Plecăm și mai multe nu ! Dați-ne binecuvântarea de drum ! »

Bătrânii nu mai avură încotro, îi binecuvântară, iar mama le băgă în dăsață o pâine albă, fripse un purcel, le mai strecură și o sticlă de rachiu și băcții se duseră cu Dumnezeu.

Zănatecul ședea în acest timp sus pe cuptor, de unde începu să se roage:

— « Vreau să mă duc și eu unde mi-au plecat frații ! »

— « Ce te-a găsit, zănatece? » zise mama; « vezi că au să te mănânce lupii ! »

— « Nu », răspunse băiatul; « n'au să mă mănânce; mă duc și eu ! »

Bătrânii râseră la început de el, dar când se îngroșă gluma, se puseră pe ocări. Dar parcă i-a ascultat cineva? Orice ziceau, pe zănatec nu-l clinteau nici atâtica, și la urmă îi dădură deslegare:

— « Haide, du-te ! Dar bagă de seamă să nu te mai întorci și să nu spui la nimeni că ești băiatul nostru ! »

Bătrâna îi dădu și lui o dășagă, băgă în ea o pâine neagră și veche, îi puse în mână o sticlă de apă și îl însoți până la poartă. Și băiatul porni încotro văzu cu ochii.

Și merse el și merse, până dădu în cale de un om. Era un moș cu părul cărunt, dar barba o avea albă colilie și îi ajungea până la brâu.

— « Bună ziua, moșule ! »

— « Bună să-ți fie inima, băete ! »

— « Unde te duci, moșule? »

— « Călătoresc așa prin lume și ajut oamenilor la strâmtoare. Dar tu, pe ce drumuri mi-ai pornit? »

— « La Impărat, la ospăț ».

— « Dar te pricepi tu să meșterești o corabie, care să sboare singură? » îl întrebă atunci bătrânul.

— « La așa ceva, ce să zic, nu mă pricep ! »

— « Bine, dar atunci de ce te mai duci? »

— « Dumnezeu știe, de ce mă mai duc ! De pierdut n'am ce pierde, dar poate că-mi găsesc pe-acolo norocul ! »

— « Stai jos », zise bătrânul. « Odihnește-te puțin și să mâncăm ceva. Ia scoate ce ai în dășagă ! »

— « Aoleo, moșule; ce am eu înăuntru și cu nimic, mă tem că e tot una ! Numai niște pâine uscată, pe care dumneata nici n'ai să poți s'o mesteci ».

— « Nu-i nimic, Scoate-o ».

Zănatecul făcu ce-i zise moșul, dar, în loc de pâinea cea neagră, dădu de o pâine albă și frumoasă, cum nu mai mâncase el de când se pomenise. Era o pâine ca la casele cele mai mari.

— « Ei, și-acum », îl iscodi bătrânul, « să mâncăm chiar așa, fără un strop de băuturică? Nu cumva ai în dășagă ceva rachiu? »

— « Dar de unde să se găsească așa ceva la mine? N'am decât o sticlă de apă ».

— « Scoate-o ! »

Zănatecul ascultă, încercă și, când colo, apa se făcuse rachiu adevărat.

— « Vezi și tu cum știe să răsplătească Dumnezeu pe cei săraci cu duhul ! » zise bătrânul.

Atunci își întinseră hainele pe iarbă, se așezară alături și începură să ospăteze. Mâncară bine, iar, la urmă, bătrânul mulțumi zănatecului pentru pâine și rachiu și zise:

— « Acum ascultă la mine, băete. Du-te în pădure, oprește-te la un pom, fă-ți cruce și lovește-l cu securea; după aceea, cazii la pământ și adormi, până are să te trezească cineva. Acel cineva are să-ți facă și corabia sburătoare, pe care ai să te urci, ca să plutești oriunde-ți pofteste inima. Să nu uiți însă să iei cu tine pe oricine ai întâlni pe drum ».

Zănatecul îi mulțumi bătrânului, după care își luară rămas bun unul dela altul. Bătrânul își văzu mai departe de drum, iar zănatecul se îndreptă spre pădure.

Ajuns acolo, pătrunse înăuntru, se opri la un pom, îl izbi cu securea, căzu la pământ și adormi. Și dormi și dormi. După trecere de vreme, simți deodată că-l trezește cineva.

— « Scoală, ți-a venit norocul, scoală ! »

Zănatecul se sculă și, când deschise ochii, corabia stătea gata înaintea lui, cu catarge de argint și cu pânze de mătase, care începură să se umfle, ca și cum ar fi vrut să pornească în înalțuri. Atunci nu mai stătu la gânduri, se urcă pe corabie și corabia se mișcă din loc și-și luă sborul. Și cum a început să sboare, așa a sburat mereu: mai jos decât cerul și mai sus decât pământul, încât cu ochii nu puteai s'o vezi.

Iar zănatecul sbură și sbură, până când deodată văzu, sub el, la drumul mare, un om care ținea urechia la pământ și asculta. Zănatecul strigă la el:

— « Bună ziua, nene ! »

— « Bună ziua, nepoate ! »

— « Ce faci acolo ? »

— « Trag și eu cu urechea », zise el, « dacă s'au adunat sau ba, musafirii la ospațul Impăratului ».

— « Nu vrei să mergi și tu ? »

— « Cum să nu ! »

— « Urcă-te ici, că te duc și pe tine ».

Omul se săltă lângă el și sburară amândoi mai departe.

Sburară ei, sburară și deodată, ce le văzură ochii ? Pe drum trecea un om, care un picior îl avea legat de ureche, iar cu celălalt umbla sărind.

— « Bună ziua, nene ! »

— « Bună ziua, nepoate ! »

— « De ce țopăi așa într'un picior ? »

— « Din pricină », răspuse el, « că dacă mi-aș deslega și celălalt picior, aș sări dintr'un singur salt peste întreg pământul. Și nu vreau ».

— « Dar unde te duci ? »

— « La Impărat, la ospăț ».

— « Urcă lângă noi ».

— « Bine ».

Și se așează între ei și sburară mai departe.

Sburară ei așa, sburară și deodată, ce li se arată ochilor ? Un arcaș stătea pe drum și ochia cu arcul, dar nicăeri nu se vedea nici o pasăre, nici alt vânat. Zănatecul îl strigă :

— « Bună ziua, nene. Ce ochești tu, rogu-te, când nu se vede nici pasăre, nici altă lighioană ? »

— « Cum nu se vede ? Adică voi n'o vedeți, că eu mi-o văd foarte bine ».

— « Unde-o vezi ? »

— « Uite », zise el, « la zece poște de aici, într'un prun uscat ! »

— « Vino cu noi ! »

Și se așează și el lângă ceilalți și sburară mai departe.

Sburară ei, sburară, și iată, zăriră la un loc un om călător care ducea pe grumaz un sac de pâine.

— « Bună ziua, nene ! »

— « Bună ziua, nepoate ! »

— « Dar încotro ? »

— « Ia, mă duc să-mi fac rost de ceva pâine pentru prânz », răspuse el.

— « Și sacul de pâine pe care îl porți în spate ? »

— « Ce să fac eu cu o îmbucătură de pâine acolo? Nu-mi ajunge nici de o singură gustare ».

— « Urcă lângă noi! »

— « Bine ».

Și se așează între ei și acest om și sburară mai departe.

Sburară ei așa, sburară și deodată, ce le văzură ochii? Un om dădea mereu ocol unui lac și părea să caute ceva.

— « Bună ziua, nene ».

— « Bună ziua ».

— « De ce te învârtești mereu în loc? »

— « Vreau să-mi astâmpăr setea și nu găsesc apă ».

— « Dar la nasul tău e un lac întreg; de ce nu bei din el? »

— « Aoleo, ce să fac eu numai cu o înghițitură de apă? Nu-mi ajunge nici să-mi ud gâtul ».

— « Atunci fă bine și vino cu noi! »

— « Bine ».

Zise, intră în corabie și sburară mai departe.

Sburară ei, sburară și deodată, ce le văzură ochii? Un om mergea către un sat și ducea o legătură de pae.

— « Bună ziua, nene. Dar unde duci paele? »

— « În sat, unde să le duc! » răspunse el.

— « Păcatele mele! Dar nu sunt pae berechet în sat? »

— « Da, numai că paele mele nu sunt pae ca toate paele ».

— « Dar ce neam de pae să fie? »

— « Așa neam », zise el, « că de s'ar nimeri vara cât de fierbinte și ar fi risipite pe jos, unde ar ajunge ele s'ar face numai-decât brumă și zăpadă. »

— « Urcă lângă noi ».

Și el se urcă între ei și sburară mai departe.

Sburară ei așa, sburară, și iată că dădură cu ochii de un om care se ducea la pădure cu o crosnie de vreascuri în spate.

— « Bună ziua, nene ».

— « Bună ziua, nepoate! »

— « Unde duci vreascurile? »

— « La pădure ».

— « Aoleo! Ori n'or mai fi acolo vreascuri? »

— « Cum să nu fie! Dar e vorba că așa vreascuri, ca ale mele, nu se pomenesc ».

— « Dar ce fel de vreascuri sunt vreascurile tale ? »

— « În pădure sunt vreascuri, ca toate vreascurile », zise el, « dar din astea ale mele, dacă le împrăştie cineva pe jos, odată iese o oştire ».

— « Vino atunci cu noi ! »

Omul se arătă foarte mulţumit de poftire, se urcă lângă ei şi sburară cu toţii mai departe.

Cât sburară ei aşa împreună, nimeni n'ar putea să spună, dar isprava fu ispravă bună, căci după o zi, o săptămână sau o lună, iată-i toţi cum vin prin cer şi cresc, la ospăţul împăralesc.

Mesele erau puse în mijlocul curţii şi butoaie cu vin de miere şi rachie veneau mereu de-a-rostogolul. Bea şi mănâncă omenire, cât te ţin curelele ! Dar lumea ce se adunase acolo ? Mai poţi să stai de povestit ? Jumătate împărăţia era grămadă la un loc, vorbea, se înghiontea, râdea şi petrecea, bătrâni şi tineri, curteni şi ţărani, bogaţi şi cerşetori : mă rog, ca la iarmaroc !

Atunci sosiră în sbor şi zănatecul cu tovarăşii lui şi se lăsară la pământ tocmai înaintea ferestrelor Împăratului ; după care se dădură jos din corabie şi se duseră la ospăţ. Doar la ospăţ porniseră, unul fără să ştie ce este şi unde, dar aducând şi pe alţii, iar aceştia, ştiind, dar lăsându-se purtaţi de cel care nu ştia.

Împăratul văzu pe geam că sosise cineva într'o corabie de aur. El porunci unei slugi :

— « Du-te şi iscodeşte, cine a venit în sbor, într'o corabie de aur ? »

Sluga ieşi, descoperi pe călători, se întoarse la Împărat şi îi aduse vestea :

— « Nişte flăcăi de ţărani numai petice ! »

Împăratul nu-i dădu crezământ.

— « Cum se poate », zise el, « ca nişte ţărani să vie în sbor pe o corabie de aur ? »

Atuncă zănatecul intră în palat şi strigă din curte :

— « Eu sunt ţăranul cu pricina, Măria Ta ! »

Împăratul nu-şi putea veni în fire de mirare, când îi văzu sumanul, care abia se mai ţinea de petice, şi genunchii ieşiţi prin iţari, şi se muncea în zadar cu mintea :

— « S'ar putea să dau eu ţăranului ăstuia de nevestă, copilul meu drag ? »

Dar ia spuneți drept, ce avea alta de făcut? Se hotări atunci să-l pună la încercări.

— « Du-te », își mână el sluga, « și spune-i că, deși a venit în sbor pe corabie, dacă n'aduce, cât timp oaspeții mei mănâncă, apă a vieții și apă a vindecării, nu-i dau pe fata Impăratului; iar dacă n'aduce, îi sbor cu paloșul capul de pe umeri ! »

Sluga făcu ce i se spusese. Numai că Auzilă prinsese dinainte cu urechea ce zisese Impăratul și dădu de gol zănatecului. Bietul om ședea pe o laviță, de cele puse de-a-lungul meselor, și începu să se mâhnească. Nu mai avea chef nici de mâncare nici de udătură. Sărilă îl văzu cum rămăsese pe locul lui bătut de Dumnezeu și-l întrebă:

— « De ce nu îmbuci nimic ? »

— « De îmbucat îmi arde mie? Mi s'a pus un nod în gât și am isprăvit-o cu mâncarea ».

Și-și povesti tot necazul:

— « Impăratul mi-a trimis poruncă, să fac bine să-i aduc apa vieții și a vindecării, înainte să se scoale mesenii dela masă. Mi se pare că mi-am încheiat socotelile ».

— « Ia nu-ți mai face numai pentru atâta, sânge rău ! Ți le-aduc eu ! »

— « Mult aș mai da să văd și una ca asta ! Pornește ! »

Sluga veni și-i aduse porunca dela Impăratul, dar el știa atunci de mult, cum văzuserăm, toată șiretenia.

— « Spune-i stăpânului tău că am să aduc ce mi se cere », fu tot ce răspunse. Sluga se întoarse. Dar Sărilă își deslegă piciorul dela ureche și, când călcă odată, într'o clipă ajunse la locul cu apa vieții și a vindecării și luă din amândouă. Numai că se cam obosise de atâta silință și gândi:

— « Am timp berechet să fiu îndărăt ca să apuc lumea tot la masă; ce-ar fi dacă m'aș întinde colea sub roata morii și mi-aș mai odihni puțin oasele ? »

Zise și se întinse, dar, cum se întinse, îl înmue somnul. Mesenii stăteau să isprăvească tocmai prânzul și Sărilă nu mai venea. Zănatecul ședea pe laviță mai mult mort decât viu:

— « Am dat de fundul sacului ! » se gândi el stors de orice nădejde.

Atunci Auzilă își lipi urechia lui năzdrăvană de pământ și ascultă. Ascultă el, ascultă și apoi se întoarse la Zănitec și-i zise:

— « Nu te amări! Păcătosul doarme sub roata morii! »

— « Bine, dar ce e de făcut? întrebă zănitecul. « Cum am putea să-l trezim? »

Dar arcașul de colo:

— « Nu te teme, că mi ți-l trezesc eu numai cât te-ai șterge la ochi ».

Și când încordă odată arcul și trase, săgeata năvăli în moară și grinzile țâșniră în toate părțile, numai așchii și surcele. Sărilă se trezi și porni îndărăt. Oaspeții n'apucaseră să se scoale dela masă și apa cea minunată sosise.

Ce putea să mai facă împăratul după asemenea ispravă? Cel mult să mai născocească o nouă încercare și zise slugii:

— « Du-te la om și spune-i așa: dacă el și tovarășii lui mănâncă dintr'odată șase perechi de boi fripți și pâinea a patruzeci de cuptoare îi dau de nevestă pe fie-mea; dacă nu, îi iau capul de pe umeri cu paloșul! »

Auzilă prinse numai decât aceste vorbe și i le descoperi zănitecului.

— « Ce mă fac eu, săracul de mine, acum? Eu nu sunt în stare să mănânc nici o pâine întreagă! » gemu zănitecul, se mârni din nou și începu să plângă. Atunci îi zise Hăpăilă:

— « Nu mai plânge! uite, am să mănânc eu pentru voi toți, și-aveți să vedeți că nici n'are să-mi ajungă ».

Sluga veni și ea să-și facă datoria după poruncă. Iar zănitecul răspunse:

— « Bine. N'are decât să aducă la masă! »

Și fripseră doisprezece boi mari și coapseră patruzeci de cuptoare de pâine; dar când se apucă Hăpăilă de mâncare, o fărmitură nu rămase, ba încă se mai ruga și cerea:

— « Aoleo, mâncare a fost asta? Mai mult mi-a răscolit foamea! Indurați-vă și mai aduceți ceva! »

Când văzu împăratul că zănitecul toate este în stare să le împlinească, ce era să facă: îl mai puse la o încercare: trebuia să bea deodată patruzeci de butoaie de apă de câte patruzeci de găleți fiecare și pe deasupra și patruzeci de butoaie de vin.

— « Dacă nu poate ce-i cer, îi iau capul de pe umeri cu paloșul ! »
 Auzilă făcuse ca și până acum și spusese numaidecât zăna-
 tecului. Iar zăna-tecul se bocea.

— « Nu te boci ! » îl mângâie Sorbilă. Lasă că beau eu singur
 atât, și încă n'are să-mi fie de ajuns ».

Și aduseră cu larmă mare, patruzeci de butoaie de câte patru
 zeci de găleți de apă fiecare și tot pe atâtea de vin, dar când se
 porni Sorbilă să bea, nu rămase strop, și mai lua și peste picior
 pe oamenii Impăratului, care stăteau împrejur cu gurile căscate:

— « Aoleo, puțină băutură vă mai pricepeți să dați ! Dacă
 ați mai avea o înghițitură, tare bine mi-ar prinde ! »

Atunci începu să-și dea seama Impăratul că nu putea s'o
 scoată așa de ușor la capăt cu zăna-tecul și zise în sine:

— « Trebuie să-i fac de petrecanie puiului ăștia de lele, pen-
 trucă altminteri îmi ia fără multă vorbă fata ! ».

Și trimise pe slugă la zăna-tec și-i porunci:

— « Du-te și arată-i că Impăratul a orânduit ca, înainte de
 nuntă, să se îmbăeze ! »

Dar o a doua slugă primi însărcinarea să infierbânte odaia
 de bae ca fierul roșu:

— « Vrea nu vrea, să se facă în ea jar și cenușe ! »

Focarul înteți un foc atât de năpraznic și odaia se înroși atât
 de tare încât și diavolul, își dădea el cu mintea, s'ar fi prăjit în-
 năuntru. Când totul fu așa cum trebuia să fie, se trimise vorbă
 zăna-tecului. Și el intră ca un nevinovat în odaia de bae, numai
 că înapoia lui venea Zăpezilă cu paele lui. Abia călcară pragul,
 și-i izbi o dogoare, care era de nesuferit. Zăpezilă avu însă grijă
 să-și împrăștie paiele pe jos și deodată se făcu atât de răcoare,
 încât zăna-tecul abia se putu spăla în fugă și se strecură pe cuptor,
 ca să se mai desmorțească de frig; și cum dădu acolo de căldu-
 rică, cum adormi. În zori deschiseră odaia de baie și se gândeau
 că n'a mai rămas din el decât cenușă, și când colo, mirele stătea
 întins pe cuptor, și când îl treziră, zise:

— « Aoleo ! Asta se chiamă să dormi ca un buștean ! » și se
 duse în treaba lui.

Oamenii Impăratului îi povestiră ce se întâmplase:

— « Țăranul dormea pe cuptor, iar în odaia de baie era un
 frig de parcă o iarnă întreagă nu făcuse înăuntru nimeni foc ! »

Impăratul era foarte necăjit: ce să mai încerce cu năzdrăvanul ăsta? Dar gândindu-se și gândindu-se, găsi:

— « Uite, dacă până mâine dimineată îmi scoate de unde-o ști el o roată de ostași, îi dau la urma urmei pe fata mea de nevestă; dacă nu, îi iau cu paloșul capul de pe umeri! »

Căci se socotea Impăratul:

— « De unde să scoată un țăran de pe drum o roată de ostași, când mie ca stăpân al țării, și mi-ar veni destul de greu? ».

Și dădu liniștit porunca. Auzilă o prinsese și i-o și spuse zănatecului, care iar se așeză într'un colț și se vătă:

— « Cum să mai ies și din asta? De unde să-i scot eu Impăratului ostași? »

Desnădăjduit se îndreptă spre corabie și le vorbi tovarășilor:

— « Scăpați-mă fraților! De-atâtea ori până acum v'ați priceput să-mi fiți de ajutor în primejdii. Ajutați-mă și de rândul ăsta! Mă las păgubaș de lume și de lumina soarelui! »

— « Nu mai plânge! » îi zise atunci omul cu vreascurile. « Te scap eu! ».

Sluga se înființă și ea și-i spuse porunca de sus:

— « Impăratul a hotărît că dacă mâine dimineată îi aduci o roată de ostași, a ta este fata Impărăției! ».

— « Bine, am să-i aduc », zise zănatecul, « dar fă bine de mai înștiințează cu toată supunerea pe Măria Sa că dacă nici acum nu-mi dă fata, pornesc război cu el și i-o iau cu sila ».

Noaptea, tovarășul de pe corabie se duse cu zănatecul pe câmp și luă cu el și crosnia de vreascuri. Și cum începu să le împărștie, unde lăsa vreascul ieșea și omul plin de arme, unde lăsa alt vreasc ieșea și alt om îmbrăcat în arme, și tot așa până s'a adunat o oaste că n'o mai putea nimeni număra. Când se trezi Impăratul dimineata, se trezi în muzică.

— « Cine s'a apucat să cânte așa de dimineată? ».

I se răspunse:

— « E omul care a venit în sbor pe corabia de aur. Face mișcări de război cu oastea lui ».

Atunci i s'au deschis Impăratului ochii că nu mai avea nimic de făcut și a dat poruncă să vie la el zănatecul.

Sluga se supuse și îl rugă să vie la Impăratul. Dar mândrețea de om de-acum nu mai semăna nici pe departe cu flăcăul rupt

de mai înainte. Hainele pe el erau poleite, pălăria în trei colțuri de aur și fața însăși i se făcuse frumoasă ca zugrăvită. El își ducea oastea, călare în frunte pe un cal negru ca tăciunile, iar la spate venea cu paloșul scos Căpitanul.

Merse în buestru până la palatul Impăratului, unde se opri sub ochii lui și ai fetei, amândoi pe după ferestre, și strigă:

— « Stați ! »

Toată oastea împietri pe loc și ostașii erau unul mai arătos decât altul.

Atunci intră în palat și Impăratul îl luă în brațe și îl sărută:

— « Stai jos, dragă ginere ! »

Când veni și fata din cămărilor ei, îi râse sufletul văzând că alesul ei se nimerise să fie un bărbat cum anevoie să-i mai afli perechea.

Și se porni atunci o nuntă și un ospăț, cu un fum dela fripturi, care urcă până la cer și rămase spânzurat de nori. Iar când mă sculai și plecai dela masă, căscai gura la norii aceia și mă împiedicai și căzui. Și când căzui, mă trezii deodată între voi. Iar voi m'ați rugat să vă spui o poveste și v'am spus-o cum ați auzit-o, nici prea lungă nici prea scurtă, așa, cam dela mine până la voi.

V'aș mai spune eu mai multe,
Că e cine să m'asculte,
Dar acuma, când mai viu,
Că pe azi e tot ce știu.

EMANOIL BUCUȚA

POETUL

Când unul spumă de săpun
Suflând în jocuri irizate
Văzduhul visului străbate
Cu pieritoarele minuni;

Un altul în granitul dur
Cu dalta îndărătnic bate
La gândul că 'n eternitate
Va sta desprins de-un lut impur.

Păstoru-și chiamă 'n fluer dorul
De care fuge călătorul.
Dar pe simetrice cântare

Poetul cumpănindu-și versul
Mai născocește o cântare
Și naște tainic universul.

LUI ATLAȘ

Proptești în van cu umărul Pământul,
Uriașule — nu scapi de tăvălug.
Cu chică grea de bivol ros de jug,
Puterea ta nu-i apără mormântul.

Loc Terpsichorei ! Lasă-i ei avântul.
Ușoara țină 'n deget ca un fulg
Rotunda tavă cu întins belșug
De țări și mări, — să nu răstoarne vântul

Năframei ei de raze și azur:
Platourile Asiei din care
Curg fluviile sfinte împrejur,

Pustiurile Libiei arzătoare
Și, lin sunând de țărături valul pur,
Ciclade albe în surâs de soare.

N A R C I S

Iți pleci pe liniști de iaz
Prin umbre profunde
Nostalgica umbră și azi —
Amurg de-o pătrunde.

Te chemi. Luminos ca 'n pervaz,
In tină răspunde
Misteriosul obraz
Ascuns pe sub unde.

Cu mâna încerci să-l atingi
Din vis cum răsare,
Dar chipul pe ape îl stingi.

Grumazul și fața îți pier
Și raze și stele și cer
Cu o tremurare.

S T E L E

Lumini pe limpezimi de veșnicie
Stând pironite 'n loc ori călătoare,
Inchipuți deplina geometrie,
Sau zar scăpat din mâni nemuritoare ?

De mii de veacuri pentru cine oare
Deschideți cale vremii ce-o să vie?
Cristal plăpând pe ceruri de ninsoare,
Ființe de foc alb și armonie.

Perfecte ca un cerc închis și totuși
Nostalgice ca florile de lotuși
Pe-oglinzi în tremur, ați rămas fecioare —

Legând de valuri văluri argintate,
Pe mări urcați și, reci scânteietoare,
V'aprindeți taina în singurăitate.

ION PILLAT

RUGA MARCULUI

Perdeaua grea, țesătură măiastră, adusă tocmai de prin părțile asiatice ale Caramaniei, se umflă brusc ca suflată de vârtej; smulsă, fu aruncată într'o parte. Arapii, dinți, ochi și luciu ce oglindea încovoiala iataganelor s'iriră arși, tresăriră din moțâiela lor.

Buzduganul lui Marcu, douăzeci de ocale bătute, ferecate, croise drum prin greutatea covorului ruginiu întunecat, ce îngălbenea la ceasul acela dinspre seară, în bătaia ultimilor raze.

Pasul apăsător al omului ce-și deschidea drumul cu buzduganul, și unde?, — în însăși cortul padișahului, — trăda firea celui mai ciudat dintre vasali.

Căpitan de oaste, prețuit de însăși Înălțimea Sa Sultanul tuturor Turcilor, chemat la sfatul cel mare, ieșea din otacul împărătesc, — îmbrăcat cum?, — purtând dulama-i proastă de pănură țărănească, — și fărădelege încă mai mare, verde, ca steagul cel sfânt al Profetului!

Dacă aspra încordare a brațului, strângând nervos buzduganul, pasul apăsător al omului ce măsoara trei coți, mărturiseau puterea, a cărei suflare numai, prăvălea dușmanul, calpacul de samur, — căciula cât o vadră, — trasă, îndesată peste ochi, arăta ușor că Marcu nu-i într'ale bune.

Maidanul din fața otacului împărătesc, cu iarba zgribulită de toamna târzie, adineaori adormit în moțâiala arapilor de strajă ce-și desmorțeau oasele la pâlپările zgârcitului soare de Brumar, se umplu acum de glas. Ieșeau din cortul lui Baiazet sfetnicii, mai marii oștirii: pașii, begii, vizirii, aga ienicerilor cu ciorbagii bașa. Toate hotărârile erau luate. Soarele zilei de mâine, 10 Octomvrie, va lumina biruința oștilor Soarelui Sorilor, Înălțimii Sale, padișahului tuturor Turcilor, slăvitul Ilderim.

— «Și ziceai, frate, că Mircea și-a împărțit oștirea?».

Intrebarea căzu grea ca gândul și rămase spânzurată. Răspuns nu veni, și nici nu-l aștepta Marcu. Se ridicase, din adâncuri turburate, numai un dor. Răspunsul nici nu putea veni, căci Constantin Dejanovici, despotul Știpului, frate de cruce lui Marcu Crăișorul, regele sârb din Prilep, nu apropiase încă pașii tovarășului său de vasalitate. El nu ieșise încă din șatra împărătească ce sta semeață în mijlocul maidanului, numai din covoare de Corasan, trandafirii ca rozele de Siraz, albastre ca cicoarea cerului.

Marcu, numai el cutezase să-și croiască drum singur, să taie drumul, și să pășească înaintea marilor dregători. Lăsase în urmă până și pe Ferid Pașa dela Vidin, acum mâna cea dreaptă a Sultanului, ca unul ce purta fermeneaua tivită cu blăni de vulpe neagră, aduse din ghețurile asiatice, și încă numai nafea, pielețe după burta lighioanei. Astăzi, zi sfântă, în care se pusese la cale sfărâmarea puterii hainului, adăogase Ferid-Pașa cinstei de a purta scurteica tivită cu piei din cele convenite numai Luminăției Sale, Padișahului, și șalvarii cei scumpi de halagea, mătase vărgată ce țipa nărănzată și turchez.

Abia săltându-și greutatea burții, dar aprins la vorbă, ieșea cu pașa dela Vidin, însăși marele vizir, Șucri Pașa de care se ținea scai, înalt și adus de spate, Evrenos, greul turcit. Grecul, până acum urechile și ochii sultanului, nu mai contenea nici el cu vorba. Fusese biruit la sfat. Fuseseră mai tari cei ce vreau să dea lupta cu ghiaurul.

— «Cum poți spune, Kir Evrenos, să facem calea întoarsă? N'ai auzit ce spunea iscoadele? Ghiaurul n'are decât oaste de adunătură!».

— «Ba da, am auzit, Ferid Pașa!»

— «Și atunci? De ce te temi? Cum, să nu sfărâmăm puterea ghiaurului? Ai auzit câtă oaste are Luminăția Sa?».

— «Da! da! Numai ieniceri, peste douăzeci de mii!».

— «Nu-i așa, Marcule?» — se răsuci ca o butie Șucri Pașa către voinicul îngândurat.

— «Cum va vrea Domnul!».

— «Voia lui Alah se va împlini», o tăie scurt Pașa. Se depărta acum nervos în șalvarii săi ruginii, peste care aluneca, lungă, feregeaua de catifea.

— « Ai uitat, Ferid Paşa, păţania din codrii Terpeziţei? Copacii care se prăvăleau... Umbrele nopţii ce cădeau buluc peste noi?... Dar căruţile cu bucate ce s'au făcut nevăzute până şi azi noapte din marginea taberei?... Le-ai uitat toate acestea?... Nu?... Şi tot vrei să împotmoleşti mâine oastea prin apă şi roghini? Crezi că vei ajunge până la Mircea? — clănţănea mereu grecul! Dar de geaba! Paşalele erau grăbite. Sfatul ţinuse mult. Acum iuţeau către şatre. Se apropia seara, ceasul cel sfânt al rugăciunii.

— « Nici tu, Marcule, nu vrei să te întorci din ţara asta vrăjmaşă... din drumul pieirii?... Ți-a venit ceasul?... »

— « Voia Domnului se va împlini, Kir Evrenos », — căzu aspru, duşmănos aproape, răspunsul.

Grecul alerga acum după caucul cel mare al comandantului ienicerilor, marele agă, ce umbrat de turbanul umflat cât un dovleac, se grăbea şi el tare.

Împreună cu ciorbăgi başa, cu comandantii ortaurilor ienicereşti, ce purtau semeţ cucile de catifea aurie peste care adiau în vânt penele de struţ, ieşi din otacul împărătesc şi Constantin Dejanovici.

Se culcau peste maidan umbrele vinete ale corturilor, rotăte în jurul otacului împărătesc. Maidanul rămase din nou în liniştea arapilor cu limba tăiată. Întârziau încă sub freamătul tuiului ce spânzura de semiluna din vârful cortului împărătesc, tăcuţi şi îngânduraţi, numai cei doi cnezi sârbi.

— « Alah este singur Dumnezeu... », izbucni, se ridică rugăciunea stridentă a muezinului.

— « La Illahi il Allah u Mohamed resul Allah », se risipi, se pierdu împrăştiat, fără răsunset, străin, glasul rugăciunii. În urmă, în corturi se înfunda murmurul versetelor sfinte, afară arapii încovoiaţi în rugăciunea lor mută.

— « În numele Tatălui şi al Fiului... », îşi răstigni Marcu larg, crucea pe piept. Ochii-i verzi, oţelii, se ridicară la cer, unde furtuna norilor cenuşii fugărea acum nelegiuit seninul.

Trezit:

— « Să mergem, frate! Aşteaptă caii! ».

Despotul Ştipului, rămas un pas în urmă, îşi sprijinea mâna şi gândul pe plăseaua de argint împletit a junghierului înfipt în cingătoarea stacojie, ce-i strângea mijlocul vârtos. Nu îndrăznea să rupă tăcerea Marcului.

— « Ai auzit?.. Mircea a adus popi și au dat cuminicătură oștilor... ca și Lazăr la Kosova!.. Oare, îi vor tăia și lui capul? » se ridică din nou în glas lui Marcu focul ce-i ardea măruntaiele.

— « Și ne vom bate iarăși pentru nelegiuiri? » Izbucni durerea lui Dejanovici.

Căutarea de curtean a portului său, ciacșirii strânși pe pulpe, încheiați la glesne cu bumbi aurii, mitanul din stofă bogată, cumasă cărămiziu, gătit numai în ceaprazuri aurii, ce-i îmbia trupul încă verde la cincizeci de ani, nu-i rătăcise sufletul. Vorbele izbucniseră din groaza celui ce vede prăvălindu-se năpasta:

— « Vom sfârteca iarăși suflete drept credincioase... ne vom încărca din nou sufletele?... Da, Marcule? »

— « La ce-am purta buzdugan... de ce-am avea sabia ageră?... Decât ca să luptăm! — Și ce-am putea face?... Asta ni-e zodia! N'ai auzit hochimul împărătesc, poruncă aspră! Ne vom împlini datorința! », — sfârși Marcu.

— « O da Domnul... » aruncă o vorbă despotul.

— « Vede el... ».

Și tăcerea se întinse din nou stăpână.

Pășeau acum larg, voinicește, prin vijelia ce se iscase. Norii înghițiseră afundul cerului. Seara se lăsa grea peste pământ. Pana de curcan dela calpacul Marcului se sucea în vânt. Barba, lată, spicată de albul anilor, se răsfirea. Dejanovici, strângând la piept mitanul ce-i îmbia tinerește spetele, cu mânicile largi zburând în vânt, de abia-și ținea tichiuța mirdită, cucuiată pe vârful capului, kaleșul roșu ce-și vântura ciucurul greu de ibrișin negru. Călca greu, iuțea răsufierea, grăbind după pasul lat al uriașului.

Treceau acum tocmai lanțul caraulor ce străjuiau miezul taberei: așezarea împărătească.

— « Marcu, Marcu-beg... » șopteau neferii, ienicerii ce sclipeau iataganele.

— « Vijelie, nu alta...! Viteaz, deliu mare...! »

— « Da! Ții minte, la Niküp?... ».

— « Da, Idaet! Când ridica sabia să izbească, tăia călărețul, dar răscolea și măruntaiele calului! ».

— « S'o bate și mâine?... ».

— « Cuu...? »

— « N'ai auzit? Ar fi rudă cu Voivodul ghiaurilor...! », rămaseră vorbele 'n urmă.

În față se apropia acum, agățat în vârful prăjinei, ceaunul, steagul ienicerilor, pe care nu-i lega de lume nimic altceva decât mâncarea. Cum grăbeau despoții sârbi către pajiștea din dosul corturilor, unde așteptau, în seama beșliilor împărătești, caii, le tăia drumul Idrîș Memet Bekir, a cărui dulamă conabie strânsese parcă toate licăririle înserării.

— « Marcu-beg, stai te rog o clipă. Te poștește dumnealui Nazim Aga, să nu-ți uiți, când s'or întoarce iscoadele, să-i trimeți și dumnealui un ceauș cu veștile, ca să le ducă Luminăției Sale ».

— « Nu duce grijă, Așci-bașa, că n'oi uita hochimul, porunca împărătească se va împlini ».

Idrîș Memet Bekir își rotea apele șalvarilor săi de ghermesut scump de Alep. Se umfla în pene că-i fusese dată cinstea de a aține calea lui Marcu-beg. Nu era decât un căpitan de pâlc în oastea ienicerilor, Așci-bașa, adică cel dintâi bucătar, căci ienicerii erau orânduiți după tipicul bucătărilor împărătești.

— « Pe cine ai trimes, frate? », întrebă Dejanovici.

— « Pe Gugu-Gagă, sluga lui Bucola, cneazul Kosturei, că tot slomnește el graiul valahilor ».

Zarva și zaiafetul le tăia vorba. Neferii adulmecaseră mirosul seului de oaie. Ceaunele ciocoteau ciorba. Prinseseră inimă și din bårdacile cu rachiu, căci ienicerii dreptcredincioși, pentru nimic în lume nu și-ar fi atins buzele de putoarea vinului.

Focurile se țineau lanț, roată jur împrejur cât ținea așezarea împărătească. La ceasul ăsta, buturii de oaie se învârteau în frigări, iar pe jăratec sfârâia picuri grăsimea. Vântul ducea departe învârtind cu fumul și mireasma cărnii prăjite. Focul, și mai încă, amirosul îi strânsese pe toți buluciți lângă vetre. Unii tolăniți pe cergi se prăjeau numai la dogoreală, sfrijiți, nu știau bucuriile burții. Alții cu picioarele strânse sub ei, pe vine, adulmecau, le lăsa gura apă, le sclipeau ochii, iar balele le umezeau buzele. Mai erau și unii care, în picioare, își pierdeau ochii în vâlvătaia jăratecului, pe gânduri îngăimau a lene vre-un viers. Mai încolo câțiva mai înfierbântați se luaseră la trântă. Reșat, care-și trecuse măsura, da de-asvârlita cu zărcula, calpacul ieniceresc înalt și țuguiat, croit numai din catifea aurie și fir de argint. Incerca

de geaba să-l prindă. Cât p'aici să-i cadă pe jăratec. Tot aici Negip, mai potolit la văpăile rachiului, zdrăngănea daireaua. În tactul dairalei prinse glas duișia. Versul domolea acum sau iuțea tactul dairalei.

« De-a-lungul văii drumul ca 'n palmă,
« Fata albă zori către noi.
« A rătăcit cărarea, s'a pierdut în foi,
« De-ar vrea Allah! ar ajunge la noi! ».

Alt glas rupse cântecul. Inviorată daireaua bătu mai apăsător:

« Hai! vin de-a-lungul văii,
« Să mergem să păzim cireada.
« Ne-au văzut împreună,
« Dar noi: zău că nu-i adevărat »

Domolit viersul manelei căzu gata, gata să se stingă. Pițigăiat se ridică însă sălbatec alt glas; furtunos daireaua bătu iar:

« De-a-lungul văii sunt castani
« Umbra lor ne-a și ajuns!
« Dar să știi, iubitule,
« Nu-mi plac ibovnicile!

— « Ia cinstește ici cu noi, Marcu-beg », se întinse de jos de lângă cort, turtă, cu bărdaca 'n mână, un baș-saca, mărunț căpitan de ieniceri. Marcu dete să pășească mai departe, nici că se uită la turc; el scai însă, nu-i era a bună.

— « Da stai bre! Marcu-beg! », îi aținu calea lifta, ce nici că se putea ridica de beat, în genunchi apucase cu o mână sabia Marcului, cu alta tot îi întindea bărdaca. Nu apucă să sfârșească: « Ce? ți-e scârbă să bei cu noi?.. Cisma lui Marcu îl și izbise. Cioburi zângăni, svârlită cât colo, bărdaca. Turcul, aruncat pe spate, holba ochii. Ii scăpă nesocotința: « Ghiaure... ».

— « Câine, că nu mi-oi spurca buzele în otrava saleapului tău », și buzduganul șuieră.

Mustățile lungi ale turcului, morfolite adineaori în lipiciul saleapului, se năclăiseră acum în gălgăirea sângelui. Stroșite, înfundate, fruntea și nasul se amestecaseră cu creierii, ce nălbeau prin clocotul sângelui. Lovise cu sete mare. Sărise buzduganul din adâncul frământării.

Imprejur încremeniseră toți, mai morți decât mortul. Dejanovici, galben, scosese hangherul; îi tremurau vârfurile mustăților răsucite. Din alte părți vântul suna daireaua, ca și cum nimic nu s'ar fi petrecut.

« De-a-lungul văii urme de lupi »,
« Dușmanul este pe aproape,
« De l-ar orbi Allah !
« Allah, ajută să nu-mi vadă mândra »

Marcu se plecă, apucă buzduganul, îl roti prin buruieni și păși mai departe. Turcii nici că mai suflau, căzuse trăsnetul. Marcu nici că se uită, își văzu de cale. Apropiau tocmai locul unde adăstau caii.

Șaraț își simțise stăpânul. Năbădaios nu mai răbda strânsoarea bietului beșliu ce se frământase ceasuri, aruncat când într'o parte, când într'alta, de neastâmpărul dobitocului. Bătea pământul de săreau scânteii tocmai din dedesubturi. Văpăi albastre îi cura pe nări răsufierea, parcă ar fi fost năzdrăvan nu alta. Un nechez, și sări cât colo, dezghin, în două picioare. Sus agățat de frâiele de aur, beșliul dădea spăimântat din picioare, pierduse pământul. Se ținea însă, nu lăsa armăsarul. În trap, mătura acum pământul, se târa agățat de frâu. Calul izbea năbădaios cu coada-i neagră, lungă. Alerga înaintea stăpânului.

Stăteau acum față în față doi tovarăși, vechi tovarăși, singuri prieteni: Marcu și Șaraț. Jos la pământ, mogâldeată, beșliul. Calul își mirosea stăpânul, Marcu mângâia blând fruntea dobitocului. Oțelul ochilor i se îmblânzise, cu un gest își aruncă pe spate calpacul. Lată, brăzdată adânc, prin plete se ivi fruntea Marcului. Incrucișa în mijloc vârgile adânci ale încordărilor cu dungile dintre ochi ale voinței sălbatice. Induioșat, pe sub muștața groasă, căzută pe buze, zâmbea în barbă uriașul. Șaraț îi lingea pumnul, ce strângea încă buzduganul. Miel, calul înalt își tremura nervos pulpele arcuite. Glesnele subțiri din față se rezemau doar pe vârfurile copitelor. O pală de vânt rece îi înfioră coama bălțată.

Stângul apăsa puternic în scară, animalul se încordă lăsându-se pe picioarele dinapoi: apăsa toată greutatea Marcului. Sprinten, ca la douăzeci de ani, viteazul își aruncă și celălalt

picior. Coama se sbârlise, vâpăi albastre aruncau iarăși nările, jucau picioarele din urmă. Picioarele îl strângeau amarnic, frâul îl ținea semeț.

Un nechez ! Strâns mai tare 'n pintoni, tăiat de fierul frâului, Șaraț sări în două picioare, se roti, și domolit din pintoni, cu o săritură, izbucni săgeată. O smucitură, pintonii strânsură iarăși foalele supte ale dobitocului și Șaraț domolit o luă la trap întins prin roata taberei spahiilor ce se deschidea în față.

Corturi sărace, cioltare de pe cai ridicate pe prăjini deasupra pământului scobit. Oamenii, adunătură de prin părțile calde dela miază-zi, dârdâind, se culcușeau pe lângă vetre înfășurați în burnuse lungi albe cu gluga trasă peste cap. Caii priponiți alături.

Seara se lăsa acum greu. Intunericul începea să învăluie totul. Despoții sloboziseră frânele, umbre alunecau. Sburau, dar plumbul gândurilor le pironea sufletele în amar. Negru ca pământul, întunecat, galopa Marcu către soartă.

Akingii, călăreți în dobândă, oameni de pripas, adunați pentru jaf, flămânzi, culcați printre cai, morfolind câte-o rădăcină, sbură în urmă încă o roată a taberei.

Frunzare, așezarea azapilor, pedestrime neregulată, ce flământă se culcase așteptând zorii zilei de mâine: mâncare sau moarte, — în zbor rămase în urmă, ca și puținele care și cămilele ce albeau pe negreața pământului.

— « Stai !. . Cine e ? . . », răsună o clipă strigătul caraulelor, care la gardul de crăci ce încingea tabăra pe din afară, păzeau ieșirea. Cunoscură însă vijelia ce se abătea și repede feriră.

Despoții galopau acum peste pustiul câmpiei întinse, netede ca drumul fără nădejde, către Jiul ce-și cotea în albia largă, revărsată, apele umflate și turburi. Pe vale, bolovanii rotunjiți spălați de rostogolire fără de odihnă a apelor, străluceau, nădejde în întunericul groazei, sub încruntarea cerului năpădit de năpraznica prevestire a norilor negri.

Marcu, țintuit acum pe țarm, căta cu îngrijorare către miază-noapte, dincolo de ape, către amarul ce-i rodea sufletul.

— « Dar ce tot spunea Kir Evrenos ? », răsări de alături, de pe calul murg, glasul despotului Știpului.

— « Să facem calea întoarsă, că toate-s dușmane aici !. . ».

— « Aşa-i frate, n'am întâlnit, drept e, nici un picior de vrăşmaş, nici vietate, dar nici picătură de hrană. Şi bucatele stau să se gătească. Pustiu şi pământ ars, nimic altceva. Amarnică ţară. Numai noaptea, parcă ar învia umbrele, mănâncă podvezile. Năluci, nu alta, valahii aştia ».

— « Aşa-i frate, toate-s vrăjmaşe Turcului aici. Ai văzut? Nici apă, cu toate că pământul gâlgăie în noroi. A trebuit turcul să sape el, puţuri ».

— « Şi zicea... Să facem calea întoarsă? ».

— « Ai auzit! N'a vrut Ilderim!... »

— « Ce zici?... Măine?... ».

— « O să fie bătaie crâncenă!.. E drept, cum spunea şi Ferid Paşa, se pare că au oaste puţină!.. Dar »...

— « Ei ce crezi?, gâlgâi bucuria în sufletul lui Dejanovici. »

— « ... ? »

— « Nu spuneai tu, frate Marcu, că oamenii de pe aici au meşteşugurile lor la bătaie, pe care nu le ştiu toţi?... ».

— « Or avea ei, frate Constantine... Spuneam şi eu din cele auzite. Şi dacă ar învinge Mircea, la ce ne-ar sluji? Soarta noastră tot aia-i! N'am scăpa din puterea nelegiuitorilor. Ba, am plăti poate cu capetele mânia Turcului! ».

— « ... ! »

— « Şi să ştii, frate Constantine, că numai voia lui Dumnezeu le plineşte toate. De va vrea Domnul să-l certe pe Mircea... l-o certa... de-i va sta strajă... ! » Rămase din nou pe gânduri Marcu.

Tabăra sârbească, aşezată pe gârlă mai de vale, simţise apropierea stăpânilor. Căinii chelălăiseră a bucurie şi o sbughiseră la deal. Acum săreau cât viţelul în faţa cailor, doar, doar or ajunge la mâna stăpânului s'o lingă. Din urmă se auzea venind acum, ciopor, dregătorii curţii Regelui Marcu, cnejii oştirii şi oamenii despotului. Umbre, se apropiau grăbiţi. La pas, despoţii le căta înainte.

— « Ți s'a întors iscoadele, voivoade Draşcovici?... », tună de departe nerăbdarea lui Marcu.

— « Intors, Măria-Ta. Sunt aici. A venit şi Gugu-Gagă. A fost până în tabăra lui Mircea ».

— « Să vie, să spuie... ! ».

La lumina roşiatică a crăcilor aprinse, spăimântat, ghemuit aproape pământului, mai mult împins, decât de bunăvoie, se

târî printre războinici iscoada. Zdrențe, nădragii de abia se țineau. Sfâșiata la piept, cămașa desgolea smocuri de păr roșu, crețe. Labele late, crăpate, sângerau prin clisa noroiului. La gât gușa gălgăia. Părul mițe, galben veșted, încurcat ca barba dracului. Ochii-i verzi scânteiau turburi. Gura, dinți putrezi, căsca în răs tâmp.

— «Spune ce ai auzit, îl îboldea stăpânul, cneazul Bucola, spune, că ți-o da Măria-Sa o pungă», îi ațâța lăcomia.

— «Uuu! ullullu! Uuu! ullullu! Gâl! Gâl! Gâl!», gălgăia spăimântată gușa. «Ha, ha, ha!», stropșea râsul, prostul.

— «Și-a împărțășit Mircea oastea?.. Au fost popi în tabără?», izbucni din nou nerăbdarea lui Marcu. — «Spune», porunci.

— «Ihă!, Ihă! f, f, ffoșt! fost», șuieră prostul de jos. — «Sfă, sfă, sfân, sfântu... uuu! Ullu! Ullu! Ullullu! dela V, Vo, Vodița!»

— «Popa Nicodim», țipa, țipă și acum spaima în Marcu.

Pintenii apăsară, Saraț cu o săritură peste curteni: furtună. Gonea Marcu, urmărit de nălucă. «Proklet», îl blestemase popa. Infiorător era popa, sfrijit, mic, se înălța uriaș, ridicase brațe către cer, lângă leșul lui Uroș, acolo în munți, lângă lac, cu țeasta crăpată! «Proklet, proklet», se ridica până la cer blestemul.

— «Și-a blestemat...» gălgăise în urmă prostul.

Gonea Marcu, dar nu scăpa: «Proklet, proklet», îl fugărea blestemul. Popa cu brațele întinse se ridica până la cer, iar jos la picioare, în fața calului mereu, lângă Uroș și Lazăr, leșuri și trupuri, și încă mai încolo, uite acum și Mircea... Capul...! Capul?..

Gonea Marcu, și ar fi gonit mult prin noaptea fără fund ca spaima. La o vâlcea, zdup!.. se aruncă Șaraț; dincolo în ciotorele lăstărișului, se poticni în genunchi. Se ridică și se avântă iar. Leagănul galopului se rupea acum în moliciunea glesnei, ce nu mai răbda greutatea. Tropotul egal nu mai suna muzică: rap, rap... rap, rap, ci se frângea strident în lipsă copitei ce nu mai atingea pământul. Șaraț schiopa.

Dintr'o săritură, Marcu descăleca. Stau acum din nou față în față cei doi prieteni, bătrâni prieteni: Marcu ce-și uitase spaima de mila calului și Șaraț cu ochii lucind în umezeală.

— «Schiopi Șaraț?..», șopti Marcu. Și apoi pentru sine: «Am umblat în lung și 'n lat pământul. Trecut-am munți și prăpăstii

și Șaraț, niciodată nu te-ai poticnit. Și azi pe pământul ăsta blestemat...? Și plângi Șaraț...? Te doare?... Mâna Marcului mângâia lin gâtul dobitocului ce ridica glesna lovită.

— «Dumnezeu o ști, Șaraț, ce s'o întâmplă!.. Semn rău... semn rău!.. Rău de capul tău sau de capul meu! Și de va fi rău de al meu, rău va fi și pentru tine Șaraț, iar de-ți va fi ție rău, n'o fi bine nici pentru mine!» Așa își spunea în noapte aleanul, Marcu.

La pas, se întorceau la mal către tabăra sârbească de care trecuseră de mult. Șaraț schiopa, Marcu călca greu prin pământurile desfundate, frământându-le ca sufletu-i chinuit. Din trecut se ridica năluci, remușcări, fărădelegile. Il sfredelea, burghiu, fierul aducerii aminte. Se înfîgea încă mai amarnic, rupând fără milă: mâine altă nelegiuire, alte leșuri, altă siluire a sufletului. «Și pentru ce?... Pentru o clipă mai mult de viață?... Pentru pământul din trup!..», gândea Marcu. «Și tocmai azi..., cobe..., prevestirea rea!..», îi rătăcea gândul. Șaraț schiopa.

Muncit, apropia Marcu tabăra. Căruțe, frunzare, cai și peste toate câteva corturi, înroșeau și apoi se stingeau în vâlvâtaia flăcărilor pâlălaie. Imprejur, oștenii descântau focul: umbre plecate peste vetre.

— «Drinn, drinn, drinn, drinn!», suna adânc, înmulțit coarda tremurată a guzei, zgândărită de mâna cântărețului. El, roșit de flăcări se zărea de departe: pletele smoală, ochii duși. Vântul îi risipea însă viersul. Câțiva pași încă, și vorbele prinscră să se deslușească:

- «Atunci Țarul se sculă în picioare,
- «Sculă trei sute de preoți,
- «Și douăzeci de mari episcopi,
- «Și patru bătrâni egumeni.
- «Luară cărți vechi, cărți sfinte,
- «Se rugară mult, rugăciuni vechi,
- «Și ținură lungi ajunuri,
- «Trei zile și trei nopți întregi,
- «Se rugară lui Dumnezeu,
- «Și sfântului arhanghel din cer,
- «Și se îndură,
- «Se 'ndură...

Ca untdelemnul se prelingea rugăciunea în sufletul sfârtecat al Marcului.

— « sfântul Arhanghel,

« Și iertă țarului păcatele.

« Domni țarul, marele Ștefan,

« Cât ținu pământul sârbesc »

— « Și noi, slugi turcilor... ! », oftă un oștean lângă foc.

— « Și eu, slugă turcului... ! », oftă și sufletul Marcului.

— « Slugă turcească... ! », se ridică din nou, din adâncuri, furtună, aducerea aminte.

— « Nu iau eu, bărbat, pe Marcu, sluga sultanului », țipase viperă albaneza. « Slugă turcească ! », îi hohotise batjocură în față. Și râdea îndrăcita. Ochii mari, tăciuni, îl înfruntau obraznic.

Ghiarele se înfipseaseră, se rotiseră, în găoacea ochilor. Luminile ce sclipeau adineaori aurii, atârnavă moarte. Vânător, se prelingea pe fața albă, cleiul ochilor. Intre degete se întindeau ațe, vinișoarele. Și de geaba ! — « Slugă turcească ! » — țipau găunoase și găurile roșii, căscate ca gura iadului.

Dărămat din măruntaie, uriașul se prăvălise înfrânt. În genunchi, capul înfundat între umeri, îndesat în piept, slab și nevolnic, se îndrepta către cer. În câmp, singur, Marcu se întorsese către Dumnezeu. Printre brazde, în negura înnoptării, căta lumina îndurării. Șaraț la câțiva pași, pirotea cu frâiele atârnavă. Ruga se ridică: aburi fierbinți din clocot.

— « și-ți spun Doamne, și te rog fierbinte, să fii strajă creștinilor, chiar de trebuie să cad mâine cel dintâi în bătălie ! Amin ». Așa se limpezi sufletul Marcului. Lacrimă grea atârnavă în coada ochilor.

Se ridicase. Călca ușor. Se liniștise. Impăcat cu soarta. Duhul îi era slobod de poverile trecutului. Ușor, pășea larg, iarăși semeț. În urmă, calul, Șaraț nu-și lăsa stăpânul.

Aștepta ziua de mâine, senin, încă o jertfă ! Mîntea sfredelea din nou trecutul. Din negură se ridică însă la lumină viața, nu remușcările. Viața pe care o și dase Domnului, răscumpărare.

ANTON BALOTĂ

D I O N Y S O S

In vara albă cu arome sălbatice
Duceam crucea inimii mele extatice
De pretutindenii, cruda frumusețe mă biciuia
Buzele ei lacome de inima mea le lipea.

In hohot continuu seve urcau
Și frunzele arinilor edenice luceau
Florile cu buze setoase de lumină
Legănau focuri de sânge și hermină.

In game fluide, roșie fiară,
Setea-și dăruie iară și iară
Sângele meu străbătut de fiori,
— Freamăt în crengi și steme în flori.

Tu erai sau fantasmă albă
Legănată de-a delirului salbă
Floarea trupului tău în unde
Cântării cântărilor ecou îi răspunde.

Atunci te-am auzit, o atunci
Inimă a lui Dionysos, fremătătoare 'n lunci
Și pânda sângelui de vis s'a pătruns
Fosnire a inimii diamant ai ajuns.

ION BĂLAN

GESPRII DELA CRUCE

Satul e mare cât un oraș, de zece ori mai mare. E cât o lume. La marginea lui e marginea pământului. Dacă ai trece dincolo de creasta dealului, mai-mai că te-ai răsturna în văzduh. Tocmai pentru aceea mama ne dă aspră poruncă să nu ieșim din sat că ne întâlnim cu balaurul sau, Doamne ferește, ne poate ieși chiar dracul în drum care doar asta așteaptă. Bine înțeles, noi credem tot, dar cu atât mai mult am vrea să ieșim din sat.

Acolo mai sus, pe coasta dealului dinspre răsărit, pădurea e verde și ademenitoare. Mai la dreapta, dealul se rupe deodată, parcă l-ar fi tăiat smeul cu paloșul. Știm noi; pe acolo vine Mureșul. Curge de undeva din sus, trece pe lângă Lechința pe la capul din jos al satului, pe lângă țintirim și se duce în jos. Se tot duce. Dacă arunci un lemn în apă, se leagănă, sclipește în soare ca un șarpe și se duce și el. Dacă apuci în jos pe Mureș treci prin Săliște. Acolo țărzurea Mureșului e înaltă cât casa. În țărzure sunt găuri de ți se bagă mâna până în umeri. Dacă ai noroc poți găsi în găurile acelea ouă de păsări și chiar pui cu aripi gata de sburat. Iar printre pietriș sunt tot felul de hârbe arse. Dar ce hârbe? Nu seamănă nici pe departe cu hârbele din sat. Acolo în Săliște mai pe vremuri a fost satul urieșilor. Hârbele acelea groase sunt din ulcioarele cu care ei cărau apa Mureșului colo departe, în câmpie, să crească cucuruzul.

Odată au venit niște domni din oraș. Unul era mai bătrân, cam mic și cu vorba domoală. Au început să măsoare în lung și în lat. Se părea că au de gând să mute Mureșul, dar asta era numai așa, o părere. Adevărul este că ei au venit acolo să caute urmele urieșilor.

Altfel Sălișteea nu-i un loc mare. Ia o dărabă de pământ roșcovan și uscat. Muerile seamănă cânepă, că se face mărunță și călțul e moale ca mătasea. Dacă găseam o gaură mai adâncită în pământ, juram cu mâna pe inimă că peste noapte a fost acolo mai marele urieșilor să-și caute pipa și amnarul și ne prindea frica.

Mureșul curgea pe alături și noi aruncam hârbele descântându-le:

Du-te hârbă 'n dungă,
 Peste apă lungă
 Smeu să nu te-ajungă...
 Du-te peste mări,
 Du-te peste țări,
 Du-te la oraș,
 Fă-te uriaș...

Și, odată cu hârbul aruncat, ne aruncam și frica din spinare.

Lăsam în urmă Sălișteea și coboram în Plopi. Nu-i vorbă destulă ca să poți povesti cum se cuvine ce frumusețe de fânațe și ce bine le-a așezat Dumnezeu acolo. Dinspre răsărit curge Mureșul, așa cum el e mare și leneș; curge încet, încet că n'are de ce se grăbi. Dinspre miazănoapte, de pe la Iclânzul sau cam de pe acolo, vine valea. Nu-i mare ca Mureșul și nici apa nu-i atât de limpede. Se scaldă porcii și găștele în ea sau copiii, când nu pot fugi la Mureș. Nouă însă nu ne plăcea valca, decât după ce trecea din sat. Incepând de aici de sub Săliște, dela gura plopiilor unde se apropia de Mureș la o asvârlitură de băț, apoi, cu șerpuirea ei, împrejurul plopiilor până la gura văii. De o parte Mureșul și de o parte valea. Iar în mijloc iarbă verde cu ochiul boului, măcriș și coada mielului.

Când ajungeam în gura plopiilor, nu știam dacă trebuie s'o luăm pa marginea Mureșului sau pe marginea văii. Prin vale se vedeau peștii și fundul apei. Puteam intra cu picioarele în apă și de sub mal să culegem flori rare sau, dacă era mai spre toamnă, găseam și mure. Dar ce mure! Erau mari ca prunele burate și reci ca ghiața, nu ca cele de pe ogor, mici și verzi de ți se strepezeau dinții.

Acum, fie că plecam pe marginea Mureșului, fie că plecam pe marginea văii, ajungeam tot acolo. Asta era minunea. În timp

ce toate drumurile care porneau din sat erau fără capăt, umblarea prin plopi avea un capăt; un fel de sfârșit care era atât de liniștitor pentru inimile noastre buiece. Capătul ăsta era Gura văii. Acolo valea se întâlnea cu Mureșul, care se lărgea și se înclina spre vale, o apuca subsuori și pornea cu ea în jos, făcuți una ca o mamă cu copilul în brațe.

Acolo era loc de pescuit, dar noi eram încă prea mici ca să știm pescui cu undița. Mai repede puteam lovi peștii cu piatra sau să-i prindem cu coșarca. Rând pe rând aveam să învățăm să pescuim și cu undița și cu crâșnicul. Dar până atunci mult am jinduit și mult ne-au mâhnit pescarii mai bătrâni. Că ziceau ei că noi le fugărim norocul. Auzi vorbă; noi credeam dimpotrivă că dacă ar fi fost să nu fie decât copii în sat, peștii ar veni să-i prindem cu mâna.

Când ne săturam de plopi, ne ridicam ismenele și treceam dincolo de vale, în Rogina popii. Cam cu frică ce-i drept, că popa nu era om glumeț din fire. Nu-i plăcea să călcăm iarba. E drept că făceam și alte pozne. Prindeam vre-un pui de iepure sau culegeam din păpuriș puii de rațe sălbatice ori, ceea ce era din cale afară, ne jucam la Ciopogat. Era un șanț săpat la dorința popii, pentru a se scurge apa din vale în rogină. Avea popa socotelile lui pe care nu ni le spunea nouă. Destul că ne zburătura cu amenințări care nu odată ne-au pus pe gânduri. Datorită întâmplărilor de acest fel, între noi și popa nu s'a făcut pace multă vreme. Ne ascundeam prin trestii când trecea pe acolo și cântam ca păsările. Ne-am căit noi mai târziu când am ajuns de vârsta școlii, dar atunci era prea târziu.

Prin rogină umblau cirezile popii, că nu era om sărac. Avea de toate din belșug că era țiitor și împărțitor la cheltueli. Ciurdarii erau bucuroși de noi și, când ne vedeau, uitau și de vite și de popă și ne atrăgeau în jocuri pe care adeseori noi le plăteam foarte scump.

Așa s'a întâmplat într'una din acele zile la care sufletul mi se întoarce acum ca la un nesfârșit liman de liniște și odihnă.

Era într'o zi de lucru. O zi ca toate celelalte. Era un început de toamnă. Cucuruzul mai avea verde pe tulee, dar ciocălăii intrau în pârghă. Mama și-a făcut socoteala că ar fi bine să-și gătească

gospodăria, să lipească pe jos, să scoată hainele la soare, să scuture, să prăfuească. Semn rău pentru mine. O seară mai înainte tocmai pusesem la cale un drum spre Rogină.

Copiii dela ciurda popii îmi povestiseră niște lucruri de ne-crezut.

— Să vii mă Ionel, că ți-om arăta ceva ce n'ai mai văzut.

— Ce n'am mai văzut? să-mi spuneți ce.

— Să vii și să vezi c'o fost și Florea, nu ți-o spus?

— Despre pești?

— Și despre pești, dar mai e și altceva. Ai să vezi tu.

— Să-mi spuneți și mie. Ce să vă dau?

— Să nu ne dai nimic, noi vrem să vii și să vezi.

— Vin, numa să nu mă păcăliți că voi așa sânteti.

— Nu te păcălim că tu ești vecin cu noi, da' să nu uiți, să aduci și niște slănină să frigem peștii.

— Aduc, dar dacă mă prinde mama, mă bate. Voi ce-mi dați?

— Noi îți arătăm gespri.

— Gespri?! Numa asta... Am mai văst io!

— Oi fi văst, da nu așa. Țștia sunt în pământ. Noi le descântăm și când pornesc să iasă afară roncăle ca taurul.

Hm! asta era ceva: niște viespi care mugesc ca taurii. Nici vorbă că m'am hotărît. Dar cu toată hotărîrea mea, acum când o vedeam pe mama cărând afară din casă tot ce apuca, m'a prins grija. Poate că mama mi-o fi ghicit gândurile sau cine știe de ce, numai ce-o aud că-mi spune:

— Ionel, dragu mamii, să stai acasă astăzi să-mi ajuți, c'apoi ți-oi cumpăra la târg pălărie cu cănac.

Pălărie cu cănac? Altă ademenire... Dar că ziua târgului era foarte departe și până atunci, nici vorbă, mama o să uite. Tot mai bine la ciurdă. Vedeam viespi mari ca berbecii; se umplea văzduhul de sborul lor. Cum să-ți iei gândul dela ei pentru o pălărie cu cănac? și croiesc un plan de fugă.

— Bine mamă, numa să-mi cumperi, să nu uiți. Am să-ți car arină pentru lipit, — și, nici una nici două, pun mâna pe găleata de apă și mă îndrept spre fundul grădinii cu cucuruz unde era și fântâna. Mama nici nu se gândește ce planuri fac eu. Intră în casă, iese cu haine pe brațe, iar intră, iar iese. În vremea asta

eu ajung la fântână, las găleata cu cârligul în apă, îmi pipăi pachetul cu slănină și șterge-o prin cucuruz. Sar peste gard și odată ajuns în drum, nici nu mă mai uit înapoi.

Până la gura Roginei drumul e scurt și pustiu. Singura grijă era să ies odată din sat, să ies cât mai repede, să nu prindă mama de veste că am fugit. Să-mi simt picioarele pe iarbă verde și apoi nici o frică. Soarele presăra peste sat o lumină molatecă, gălbue. O pustietate caldă se așezase prin ogrezi și pe drumuri. Parcă nu mai era nimeni în sat decât mama.

Ce i-a mai venit și ei, să scoată hainele să le sorească, să stea acasă tocmai acum când hotarul e așa de frumos? Bine că am fugit.

Odată ajuns în rogină, am încetinit pasul și m'am uitat înapoi, nu cumva mama să fie pe urmele mele. Am luat-o apoi încetinel și, după oarecari ocoluri, am ajuns la ciurdă. Copiii tocmai prindeau pește din lac. Le-am dat slănină, apoi am făcut un foc din găteje și iată-ne strânși împrejur ca pe niște mari viteji. Niște smei care trăesc într'o țară cu lacuri, cu văi și cu păduri. O țară în care nu sunt mame care să te măie încoace și încolo, după bunul lor plac. Cu bucățile de slănină și cu peștii în prăjină, ne întorcem pe lângă focuri și înghițeam mirosul de untură topită și de pește.

Până aici toate bune și frumoase. Cireada păștea pe alături, mama robotea acasă în sat și noi ne ospătam fericiți.

Despre gespri nu deschide nimeni vorba, dar în mintea mea începeau să roiască, să zumzuie. Când m'oi întoarce acasă, am să-i spun și mami ce-am văzut și o să se mire. O să creadă că-i o poveste cum crede ea despre tot ce-i spun eu, dar până la urmă o să-i placă și o să mă mângâie pe obraji și pe păr. O să uite că am fugit și poate că o să-mi cumpere și pălărie cu cănac.

Slănină cu pește laolaltă nu mai mâncasem, dar oricât de gustoasă mi s'ar fi părut, tot așa aș fi dorit să isprăvim cu prânzul și să mergem la locul cu minunea. Mă uitam cu subînțelesuri la Oanea lui Ciurel și la Gheorghită, dar ei nu mă vedeau și nu mă înțelegeau. Trebuia să aștept și pace. Abia într'un târziu, după ce din prânzul nostru n'au mai rămas nici firimituri și după ce ne-am astâmpărat setea din găleata de adăpat vitele, Oanea se uită la Gheorghită și clipesc șiret.

Acum e acum, îmi zic eu, și inima începe să-mi crească de bucurie. Dinspre vie, care e acolo spre miazănoapte, adie un vântișor și se leagănă peste rogină unduind trestiișul dela marginea lacului. Acolo mai departe se vede satul. Turnul bisericii crește ca un semn de nelămurită primejdie pe care n'o înțeleg. Sub vii ară cineva cu un plug; se vede cum lunecă încet ca o pânză de păianjen. Oanea se apropie de mine, îmi ia pălăria din cap, o întoarce pe toate părțile, o măsoară cu ochii, o așează în dreptul soarelui și privește prin ea.

— Pălărie bună! — spune el, — nu curge apa prin ea.

— Nu, răspund eu, da de ce?

— Stai să vezi numai, și iar clipește neînțeles. Se apropie de găleată, o afundă în ea și o scoate plină de apă.

Nu-i nimic îmi spun eu, iar se usucă. Și pe urmă dacă se strică e același lucru. O să-mi cumpere mama una cu cănac.

— Acum merem la gespri, spune Gheorghită. O să-i auzi cum roncăle. Nu ți-e frică?

Frică nu-mi era, de ce să-mi fie frică? Dar inima începuse să-mi ticăe ca o pană legănată de vânt. Și pornim înainte. Vitetele pasc liniștite, nici nu ne batem capul cu ele. Numai de n'ar veni chiar acum popa, că e în stare să ne strice toate socotelile.

Ocolim lacul cu pași mășurați. Oanea lui Ciurel are în mâni pălăria mea plină cu apă. Gheorghită are o merindare pe care o duce cam dosit, dar eu nu mă întreb și nu vreau să știu de ce-o dosește. Pășesc după ei cu capul gol. Vântul adie, ne mângăe obrazii. Și mergem înainte spre drumul țării care vine dinspre Luduș. Suntem ca trei crai dela răsărit, care caută steaua.

— Sunt mulți gespri, — întreb eu, cuprins de neastâmpăr.

— Las' că ai să vezi. Să aștepți numai și să ascuți. Eu vărs apa în gaură și-atunci să auzi cum hoiesc. Și Florea i-o auzit, da cum de nu ți-o spus?

— Mă Oane, o să prind unu să-l duc acasă la mama, că ea zice că-s buni, că mănăcă muștele.

— Că bine zici, poți să prinzi chiar doi că tu ești iute de mână.

Trecem printre niște gropi, de unde scotea pietriș pentru drumuri. Eu mă împiedic și cad jos, dar nu-i nimic. Mă ridic și mă iau după ei. Gheorghită râde înfundat și parcă-mi vine și mie să râd.

Până la drumul țării mai sunt vre-o sută de pași. Inima mi se zbate în piept ca o pasăre în pumn. Mi se pare că nu mai ajungem. Din pălăria mea se scurge o șuviță de apă. E ca în povestea cu doi copii săraci pe care maștera i-a trimis în pădure să-i mănce lupu.

Numai de nu s'ar scurge toată apa.

Ajungem la drumul țării. Oanea pornește tot mai repede. El e cel mai mare. Apoi Gheorghită. Amândoi trecuți de zece ani. Eu împlinisem vre-o cinci în primăvară. Acolo în zare la marginea Dateșului, se văd bogățiile lui Gligoraș. Drumul țării se subțiază și strălucește alb, între fânețele verzi. Se vede crucea. Până acolo n'am fost niciodată. De acolo începe hotarul Dateșului.

Oare mai mergem mult?

Te pomenești că gesprii și-au făcut culcuș tocmai lângă cruce. Și cu fiecare pas, cu fiecare gând, creșteam. Acum parcă eram un fecior de douăzeci de ani, care se duce la târg la Luduș. Satul rămâne în urmă și se face tot mai mic. Nici turnul bisericii nu se mai vede. În schimb se văd bine acareturile din curtea lui Gligoraș. Mi se pare că se aud și câinii dela stână lătrând.

Deodată Oanea se oprește. Mă opresc și eu. Se uită în pălărie, apoi face doi pași lângă drum, răscole cu piciorul în iarbă și spune: Aici-îs! Obrajii și urechile îmi ard ca para focului. Ei se uită la mine și parcă se satură din roșața mea.

La picioare se deschide în pământ o gaură lată de-o palmă... Iaca o gaură ca toate găurile! Mă așteptam să fie mare. Stau și privesc. Oare ce are de gând Oanea? Se uită înapoi spre ciurdă, apoi deodată ca ars se rostește la Gheorghită:

— Mă, au intrat gitele în cucuruz. Gheorghită o ia la goană și flutură merindarea împrejurul capului. În aceeași clipă Oanea varsă dintr'odată apa în gaură și-o ia și el la goană, apărându-și capul cu pălăria mea și cu a lui.

Atâta am văzut. Apoi deodată cerul s'a întunecat împrejurul meu. Viespile m'au înconjurat ca un nor sălbatec, ca o furtună, pornită să măture tot. Capul întreg, fața, mâinile, mi s'au acoperit deodată de ace groaznice. Am început să fug cu ochii închiși și-mi izbeam palmele de obraji. Viespele omorîte îmi cădeau în sân, pe după cămașa deschisă. Dela o vreme am început să urlu ca din gură de șarpe.

— Tulaaai !... Tulaaai !... Și fugeam cu ochii închiși. Viespele roiau în jurul meu. Ajuns între gropi, m'am aruncat cu fața la pământ și-mi acopeream gâtul cu mâinile. Dar picioarele goale cum le-aș fi putut ascunde? Unde-or fi Oanea și Gheorghită? Doamne bate-i !

— Tulaaai... Tulaaai...

De sub vii, dela plug, Vasilică, vărul meu, aude strigătele și mă cunoaște după glas. Lasă plugul în brazdă și aleargă spre mine, sărind peste ogor ca un alt Lungilă. Il văd cum se apropie ca un uriaș, că cămașa albă, cu părul vulvoi și fug spre el ca spre un înger păzitor.

Când mă apropiu îmi ascund capul în cămașă și plânsul mi se urcă în sughituri.

— Ce-i cu tine, mă blestematule?

— Nu mă lăsa, nu mă lăsa.

— Ce să te las, cine te-o bătut?

— Nu m'o bătut... Oanea și Gheorghită m'o dus, nu-s io de vină. M'o împuns gesprii.

— Care gespri mă?

— Gesprii dela cruce.

— Da' de ce n'ai stat acasă? Uită-te la mine !

— Mă uit.

— Mă vezi?

Nu-l mai vedeam. În ochi aveam foc, în cap, în gură, în picioare, peste tot; un foc groaznic care se încingea. E drept, viespele m'au pierdut din vedere, dar eu încă mă mai apăram cu mâinile.

Vărul Vasilică m'a luat apoi de mână și m'o dus lângă lac. Se apleca și lua în mână apă rece și-o lăsa să se scurgă peste mine. Eu tremuram ca sgâlțâit de friguri și-mi ziceam: ce bine că vărul era pe aici, altfel muream și rămânea mama singură. Ce-o să zică ea acum?

Ce-o fi gândit Vasilică nu știu. El mă apăra totdeauna de răutatea altor copii și uneori se juca cu mine. Imi făcea căruț cu roate de floarea soarelui și mă învăța să împletesc. Era înalt, puțin bălai și vesel din fire. Dar acum nu-i venea să râdă. Mi-a ridicat și cămașa și mă tot pipăia pe spate și mă întreba dacă mă doare. Mă durea peste tot locul.

Acum mai rămânea să ajung acasă, să mă vadă mama. Și pornim către sat. Nu facem câțiva pași pe drum și de unde, de unde nu, viespile încep să roiască iar. Vasilică mă ridică în brațe și-o ia la picior cât știe el mai tare. Se sbate de pe drum cu gândul să ajungă spre tufărișul din vii, dar asta nu mai ține mult, și viespile ne lasă în pace. Atâta doar ca să tragă și el o spaimă și să-mi mai tragă și mie o înjurătură despre răsărit și paști.

Când m'a văzut mama, a înlemnit. Nu mă mai cunoștea. Imi crescuseră buzele peste măsură, iar din ochi mi se mai vedeau numai vârful genelor. Picioarele îmi erau ca niște perinuțe. Când călcam, acele mi se urcau prin genuchi, prin pulpe.

— Uite-l, spune Vasilică. De ce nu-l ții acasă? Dacă nu eram acolo era vai de el.

Mama nu știa ce să zică și ce să facă.

— L-au dus blăsămații ăia dela rogină în gura gesprilor. Ba m'am ales și eu cu câteva ace.

— Vai de mine, copilul meu, vai de mine Ionel ce-oi făcut, de ce nu m'ai ascultat... Cât de frumos te-am rugat să stai acasă... Acum ce să mă fac cu el, cine mă știe sfătui?

Mama plângea de-a-binelea. O auzeam, dar n'o vedeam. Și-mi era rușine și mă durea inima. Mai bine m'ar fi bătut decât să plângă.

Apoi Vasilică a adus moașa care m'a uns cu niște unsoare cleioasă, iar mama îmi făcea cruce în cap cu o pițulă de argint. Ei mă întrebau mereu câți gespri m'au mușcat, ceea ce nu puteam să știu eu. Spuneam că nu știu. Moașa încerca s'o îmbuneze pe mama.

— Să nu-ți fie frică Marie, că nu moare. Au mai fost în-tâmplări.

— Ba că am auzit io că dacă te mușcă nouă gespri mori otrăgit, dare-ar dracul în acul lor și în toți copiii care nu ascultă. Că spui-i-am muiere bună să nu să ducă...

— Apoi așa-s copiii, ce să facem. O să-i treacă.

Și mi-a trecut. Dar foarte încet. Trecuseră zece zile și eu încă nu semănam bine cu cel de altădată.

Cu Oanea și cu Gheorghită m'am împăcat. Intr'o seară când se întorceau din rogină, mi-au luat pălăria din cap și mi-au pus fiecare în ea câte o rățușcă sălbatecă. Așa din senin. Din bună-tatea lor.

R O D

Inmugurea pe laviți liniștea.
Cântec era și nimeni nu cânta.
Suiiau doar pe vrejii luminii adormiți,
Lujeri de-aur cu boare de-argint — troeniți.

Incet, prea încet se rugau stelele
Lin tremurând visele, albe-inele.
Mai la vale puțin se 'mpodobeau
Luna, Regina, Îndrăgostita.

Martie 1940.

PENTRU TĂCERE

Primăvara-aceasta nu mi-a trimis
Nici un dor, nici un vis.
Pe drumul robilor am rătăcit
Să 'ntreb, — de steaua mea va fi murit.

Dar, în mine erau mii de vieți
Și mii de stele tremurau tristeți!
Că eu întrebam, mereu întrebam:
Câți au căzut?, câți au rămas?, din câți eram.

Tăcerea alinta misterele.
Inchis în mine, rupeam zăbrelele.
Peceteți purta pe buze orice stea,
Doar una, numai una lăcrăma.

« O, spune-mi! unde-s cei zece mii
Ce ard în mine mii de făclii!?
Lumea lor, cântecul lor
Spre ele vreau să mă 'nalț, să cobor! ».

Rotiri fără nume, orișiunde
Mugureau mirări pe brațe de unde
Un glas mă chema, șoptit mă chema,
Dar steaua îmi spuse: « Nu întreba ».

Atunci am văzut, încremenit, mut,
Sori răsărind, apunând, neștiut.

Mai 1940.

CERTITUDINE

Pe aripi de vânt, cu frunte de zeu,
Te 'nalță, flacără albastră, sufletul meu.
Să trecem zorile, mereu să cresc
Spre plaiul amiezei împărătesc.

Aprinse-am văzut zărilor pe stânci,
Sumbrele culmi, păduri de incendii;
Treceau curcubeie pe valuri adânci
Și 'n urma lor triste-splendori — de comedii.

O, cum aș fi voit « aici » să te-aduc
Din cupe largi-azurul să-l bei ca un haiduc,
Dar tristă 'n gândurare mi-apasă ochii, linii —
Că, singura-i licoare, sunt razele luminii.

Martie 1940.

FLOAREA GENUNII

De această lumină, sufletul meu plin va fi.
Șovăelnici mi-s pașii, adânc mă cutremur,
Prin ape vrăjite și rele mantia-mi tremur,
Voci de-aici, voci de dincolo, mă chiamă noapte și zi.

Cântecul, mai la vale puțin, trist, amuți.
« Floarea genunii », Regină din veac Răsărit,
Laudă visului, laudă mâinilor ce te-a iubit
Când roabă, fosta-i iubită, făr' s'o poți ști.

Din coapse porumbii 'n stol suia, mut, rotitor
Prin plaiuri cu lujeri de crin, zorind ușor,
Mai sus, azurul, prin inimi tresărind, mugurea:
Sbor fără nume, — pe umeri ninși se 'mplinea.

O, tu ai fost iubită, cum nimeni nu fu.

August 1940.

CANTEC DEPLIN

Singurătatea umbrelor se pleacă de vânt
Valuri o 'nalță spre ceruri, valuri o duc spre pământ.

Singurătate!, vecie — a umbrelor sceptru,
Cine ne caută, umbrelor cine ne vru;
Călcăm peste ape, colinele lumii le trecem,
Dar, iată, sărutul de-aramă al zării-i prea rece.

Singurătate!, amarnic mă sfâșie-aripa orei când bate.
Prea plină de daruri, de aripa orei — tu — mă desparte;
Cutremurătoare zi dintâi să mă 'nvăluie,
Deapururi să dorm în brațele eternului « Nu e ».

August 1940.

ION A. BUCUR

NOTE DESPRE STILUL LUI I. L. CARAGIALE

Printr'o diferențiere individuală, proprie creației de geniu, realismul povestitorilor români din veacul al XIX-lea atinge neașteptata lui plenitudine în opera lui I. L. Caragiale. Din punctul de vedere al istoriei literare, autorul « Momentelor » se găsește deci în succesiunea unui Costache Negruzzi sau N. Filimon. Pictura mediului contemporan, a omului care îl reprezintă și a chipului în care el se mișcă și vorbește alcătuiesc obiectul artei lui I. L. Caragiale. De sigur, în timpul bogatei sale cariere, Caragiale depășește de câteva ori cadrele realismului. Totuși, pentru fixarea momentului său literar, este necesară raportarea lui la toți acei înaintași care, înaintea lui și cu mijloace pe care abia el trebuia să le desăvârșească, au încercat o artă ancorată în categoria *adevărului*. În vederea împlinirii programului său, Caragiale a înțeles că trebuie să se elibereze de directivele retoricii clasice, care continua să înlănțuiască nu numai pe scriitorii militanți din prima jumătate a veacului, dar și pe reprezentanții primului realism. Antiretorismul lui Caragiale înrudește pe acest scriitor cu reprezentanții mai de seamă ai « Junimei ». Propriile lui săgeți împotriva retoricii clasice amintesc pe acele asvârlite de Titu Maiorescu; iar supunerea lui la obiect, echilibrul mijloacelor sale, scrupulul conștiinței sale artistice îndreptățesc alăturarea lui de ceilalți scriitori ai « Junimei ».

Antiretorismul lui Caragiale este o atitudine teoretizată. În « Câteva Părerii » (1896), adevărată artă poetică a marelui scriitor, sunt notate directive și principii în legătură cu esența operei literare și cu fenomenul stilului, pe care un studiu ca al nostru nu le

poate trece cu vederea. Intocmai ca Goethe, altădată, Caragiale știe să deosebească între *stil* și *manieră*. « Între stil și manieră, scrie Caragiale, este aceeași deosebire ca între organismul necesar al ființei vii și structura voită a lucrului artificial » (Opere, vol. III, ed. Paul Zarifopol, p. 61). Ilustrarea principiului face necesară comparația dintre *Hernani* al lui Victor Hugo și *Othello* al lui Shakespeare. În opera lui Hugo, « discursuri academice », « blesteme retorice », orațiuni kilometrice. Dincolo, la Shakespeare, replica rapidă și plină de miez, dictată cu necesitate de pasiunea momentului. Când *Othello* crede a fi descoperit vinovata legătură de dragoste dintre *Desdemona* și *Cassio*, el nu găsește să spună decât aceste puține cuvinte: « *Cum*, să-i omor? ». « Căci, din două una: — raționează Caragiale — ori *Othello* e în adevăr gelos până la cumplita crimă, și atunci n'are vreme să mai țină discursuri, și mai cu seamă chilometrice, și încă în versuri distilate; ori, dacă le ține, și-a scos tot focul dela inimă, și n'are să se mai potrivească, la urmă, crima de loc. Prin urmare ori crimă fără discurs, ori discurs fără crimă. *Othello*, deși « turc stupid », o știe bine aceasta și, fiindcă lui crima îi trebuie, renunță la discurs, și foarte cuminte face ». Iată ceea ce nu înțelesese Hugo: caracterul manierat al intervenției retorice, adăogată în chip artificial întregului care își pierde astfel spontaneitatea și necesitatea sa de organism viu. Dar dacă Hugo și, împreună cu el, atâți alți scriitori, mari sau mici, au putut cădea în această eroare, lucrul se datorește străvechei inițieri retorice, propagată prin școalele noastre. « A! sfântă retorică! — exclamă Caragiale. Cu multă pietate mi-aduc aminte de savantul *Cours français de Rhétorique*, prima țâță dela care am supt laptele științei literare ». Intr'un astfel de curs se putea afla că stilurile sunt înjghebări fixe și codificate, capabile a fi propuse alegerii noastre, ca orice lucru gata făcut înainte de a apărea noi. Străvechea înțelepciune retorică ne învață că există stiluri clare și concise, pompoase și ușoare, mărețe, simple și sublime, patetice, largi, ornamentate și înflorite. Ar fi destul deci să-ți alegi stilul operii tale, pentru a găsi, sub rubrica respectivă, normele care ți-l garantează. Cât despre materialul diverselor stiluri, vechea retorică recomanda de asemeni tropii sau figurile, clase generale de expresie, a căror folosință împrumută neapărat agrement și distincție vorbirei. Față de acest mod de a înțelege

fabricatul literar, atins de indelebila marcă a manierismului, conștiința de om modern a lui Caragiale îl face să priceapă ceea ce este absolut individual în fenomenul stilului, ca în oricare altă manifestare a vieții. Nu există, așa dar, mai multe feluri de stil și nici formule generale, la care acestea pot fi reduse. Există numai un fel de stil: *stilul potrivit*, haina unică a trupului individual care trebuie investmântat. Unicitatea absolută a stilului, cu neputință de convertit în formule generale și de întrebuițare obștească, rezultă din aceea că, privit în esența lui, stilul este produsul acordării a două ritmuri, a ritmului în care se desfășoară spectacolul lumii pentru sufletul nostru și a ritmului în care, prin creația de artă, sufletul nostru îi răspunde. « Ritmul — iată esența stilului ». Potrivirea acestor două mișcări este un rezultat extrem de delicat, efectul unui echilibru foarte labil. Scriitorii trecuți prin școala retoriceii îl strică adeseori, când în loc să asculte mișcarea vieții, pentru a-i potrivi melodia în acompaniament, recurg la vreuna din categoriile generale ale manualelor.

Caragiale a folosit de câteva ori în chip ironic categoriile retoriceii clasice. În « Două Loturi », când Eleutheriu Popescu crede a fi găsit biletele de loterie, îndelung și cu desnădejde căutate, autorul intervine patetic: *Toți zeii! toți au murit! toți mor! numai Norocul trăește și va trăi alături cu Vremea, nemuritoare ca și el! . . . Sunt aci! . . . aci biletele! . . . aci era soarele strălucitor căutat atâta timp orbește pe 'ntunerec! — D. Lefter e liniștit — acea liniște a mării, care înțelenită în fine, vrea să se odihnească după sbuciumul unui năprasnic uragan: fața ei este senină, fără creț, pe când în fundu-i zac atâtea sfărâmături de corăbii înghițite pe deapururi înainte de a fi putut ajunge la liman.* (Opere, I, p. 160). Procedul, cuprinzând invocația patetică, aluzia mitologică, solemna comparație consacrată, este folosit cu intenția vădită de a-l compromite, prin aplicarea lui la o împrejurare trivială. Saltul din registrul realist în acel retoric este manifestarea atitudinii ironice a scriitorului față de unele din procedeele tradiționale ale literaturii. Și pentru a nu mai lăsa nici o îndoială în această privință, sfârșitul nuvelei notează: *Dacă aș fi unul din acei autori cari se respectă și sunt foarte respectați, aș încheia povestirea mea astfel. . . Au trecut mulți ani la mijloc. Intr'un târziu, cine vizita mănăstirea Țigănești, putea vedea acolo o maică bătrână, oacheșe, înaltă și uscată ca o*

sfântă, cu o alunică mare păroasă d'asupra sprâncenei din stânga și cu privirea extatică. . . Urmează, împreună cu manierata evocare a celor doi eroi ai dramei, aceea a nevinovatelor lor manii. Dar . . . fiindcă nu sunt dintre acei autori, — închee Caragiale — prefer să vă spun drept : după scandalul dela bancher, nu știu ce s'a întâmplat cu eroul meu și cu madam Popescu. Caragiale declară deci a nu dori să facă parte dintre autorii care se respectă și sunt foarte respectați. El renunță cu dragă inimă la beneficiile patosului retoric, în faldurile căruia atâți scriitori ai tradiției clasice se investmântau ca într'o haină a demnității. Renunțând la patosul retoric, ironistul Caragiale atinge însă un alt patos, pe acel al lucidității și al adevărului, mai vrednic a fi râvnit în noua constelație a realismului european ¹⁾.

Caragiale nu cultivă ceea ce am văzut că se putea numi, sub pana primilor realiști, portretul fizic și moral al omului. În « Câteva păreri », ironia sa se îndreaptă nu numai împotriva manierismului retoric, dar și împotriva așa numitei *analize psihologice* (Opere, III, p. 73). Incisivul și, pe-alocuri, adâncul psiholog Caragiale crede a se putea dispensa de mijloacele analizei psihologice. Prezentarea faptului nud și a vorbei isvorită din necesitatea situației i se par scriitorului mijloace literare de o eficacitate superioară. « Dar atunci, întreabă presupusul contrazicător al lui Caragiale, vrei să reduci novela la proporțiile unui simplu fapt-divers de ziar, și romanul la forma strictă a unui raport de agent polițienesc ? » — « Ba nici decum, i se răspunde, dar plimbă-mă pe mare la vreme și cu socoteală. Toate priveliștele mării și toată banala d-tale ingeniozitate de a-mi compara chinul sufletului omenesc cu ale talazurilor îți sunt gratuite și mie chiar nule. Eu voiu s'auz pocnetul paharului spart în capul lui Paul. . . ». Adevărul este, pentru

¹⁾ Pentru folosința ironică și antiretorică a comparației nobile, vedeți și pasajele din « High-Life »: *S'a petrecut până la șapte dimineața, când aurora cu degetele ei de roză a venit să bată la ușa orizontului și să stingă cu privirile ei lumina petroleului, amintind infatigabililor dănțuitori că trebuie, cu regret, să se despartă* (Opere, I, p. 209). *Aurora cu degetele ei de roză. . .* este o imagine homerică, filtrată prin clasicismul francez. Caragiale o întrebuițează cu ironie. Personajul caragelian, Edgar Bostandaki, adept al canoanelor clasice, compară însă cu toată seriozitatea pe frumoasa doamnă Athenais Grégoraschko cu *divina Hebe* (*Ibid.*, p. 211).

realist, senzație; în timp ce, pentru clasic, el era idee. Senzația în locul ideii, prezentarea directă în locul analizei psihologice dau măsura schimbării conștiente de poziție pe care o operează Caragiale.

Renunțând la portretul moral și la despicarea complexelor sufletești, Caragiale nu folosește mai mult nici așa numitul portret fizic. Rare ori întâlnim evocarea aparenței umane, ca în « Păcat »: *Un băetan voinic — barba deabia-i mijeste, și sub căciula de oaie părul creț și des — și niște ochi blânzi* (I, p. 22). În schimb, ceea ce notează Caragiale, cu o insistență care trebuie neapărat reținută, este reacția fiziologică, vaga senzație organică, ceneștezia eroilor. Când băetanul din « Păcat » înțelege că a fost remarcat de fata din vecini: *Trupul tânăr se simți furnicat din creștet până 'n tălpi de un fior fierbinte. . . Căldura toată i se urcă la frunte* (I, p. 23). Iar când imboldul iubirii crește în el: *Flăcăul își umflă pieptul, întinzându-și brațele amorțite de friguri, până-i troznesc încheeturile* (I, p. 24). Somnul îl cuprinde târziu: *Se trânteste pe brânci în pat, își reazimă inima, în care simte o strânsoare nedefinită, pe mâna dreaptă, și pe cea stângă fruntea caldă* (I, p. 25). Când pătrunde, în fine, în apartamentele iubitei: *aude urechile cum îi țiuiesc de tare și simte genușchii părăsindu-l* (I, p. 26). În « O făclie de paște », Leiba Zibal adoarme: *Foarte trudit, omul își încolăcește brațele pe masă și-și așează pe dânsule capul, care-i arde tare. La căldura soarelui de primăvară, care începuse să încingă fața mlaștinelor, o moliciune plăcută cuprinse nervii omului* (I, p. 57). Când teroarea pune stăpânire pe hangiu: *Buzele lui Leiba, fripte de friguri, urmau machinal gândul tremurând repede. O scuturătură puternică îl apucă dintre spete* (I, p. 61). Iar când amenințarea devine imediată: *Leiba simți că i se sting puterile și se așeză la loc pe prag* (I, p. 62). Numeroase sunt notațiile fiziologice în povestirea « În vreme de războiu ». Teroarea hangiuului Stavrache este evocată cu amănunte culese din câmpul modificărilor organice: *Hangiuul deschise gura mare să spună ceva, dar gura fără să scoată un sunet nu se mai putu închide ; ochii clipiră de câteva ori foarte iute și apoi rămaseră mari, privind fîntă, peste înfățișarea aceea, în depărtări neînchipuite ; mâinile voiră să se ridice, dar căzură țepene de-a-lungul trupului, etc.* (I, p. 179). Iar când fratele pierdut de mult, reapare ca o întrupare a visurilor lui de groază și îi oferă să bea: *Stavrache luă paharul ;*

il duse spre gură, dar gura rămase încleștată, tremurând și, ca și cum ar fi băut, deșertă paharul peste bărbie pe sân (I, p. 180). În povestirea « La Conac » ni se prezintă cu ocazia călătorului care întrupează, fără îndoială, ispita diavolească, schița unui portret fizic: *Călătorul după chip și port e un negustor, vreun orzar ori cirezar, de cari umblă umblă p'în sate după daraveri; un roșcovan grăsuliu, cu fața vioaie; cărn și pistruiiu; dar om plăcut la înfățișare și tovarăș glumeț; numai atâta că e sașiu...* Dar pentru că simplul portret fizic nu i se pare suficient lui Caragiale, el adăogă îndată notația reacției fiziologice pe care o produce vederea ciudatului călător, ca un element care acordă un mare spor de vieață imaginii. Cu privirea sa crucișe, *când se uită drept în ochii tânărului, îi face așa, ca o amețală, cu un fel de durere la apropietura sprâncenelor* (I, p. 220). În « La Hanul lui Mânjoală », rătăcirea prin nopțe este redată mai cu seamă prin elementele acompaniamentului organic: *Frigul ud mă pătrundea; simțeam că-mi îngheață pulpele și brațele. Mergând cu capul plecat ca să nu mă 'nnece vântul, începui să simț durere la cerbice, la frunte și la tâmple ferbințeală și bubuituri în urechi. Am băut prea mult! m'am gândit eu, dându-mi căcșula mai pe ceafă și ridicându-mi fruntea spre cer. Dar vârtejul norilor mă amețesc; mă ardea sub coardele din stânga. Am sorbit în adânc vântul rece, dar un junghiu m'a fulgerat pân tot coșul pieptului de colo până colo. Am aplecat bărbia. Căciula par'că mă strângea de cap ca o menghinea; am scos-o și am pus-o pe oblânc... Mi-era rău... N'am făcut bine să plec* (I, p. 144). În « Două Loturi », după prima zi a infructuoasei căutări a biletelor: *D-l Lefter a căzut pe o canapea sfărâmat de oboseală; a simțit că i se taie închieturile și așa, un fel de slăbiciune la lingurea, parcă-l lua o apă; a moțâit de câteva ori ș'a adormit* (I, p. 150). Când coana Lucșița în « La Moși » se întremează, printr'o băătură răcoritoare din sfârșeala pe care i-o provocase oboseala și căldura anotimpului, Caragiale notează: *În câteva clipe, moașa Lucșița s'a simțit rentremată: sfârșeala și acel sentiment de pierzare, care-i vine omului când simte un gol de haos la lingurea, au dispărut cu desăvârșire* (I, p. 279). Atâtea exemple sunt suficiente pentru a spune ca I. L. Caragiale vede adeseori omul dinlăuntru, în planul modificărilor organice și a acompaniamentului lor afectiv. Nu s'ar putea spune că oamenii lui Caragiale n'au o viață interioară. De câteva ori, scrii-

torul a înviat ființe abisale, singurateci pierduți în gândurile și terorile lor. În pictura internă a omului, Caragiale se oprește însă în prima etapă la planul organic. Este, de sigur, aci, o normă a naturalismului european, care, cu zugrăvirea ființei fiziologice, a introdus o nouă categorie literară, dar și satisfacerea acelei nevoi de puternice senzații directe, în care Caragiale afirma unul din principalele puncte ale esteticii sale

Dincolo de senzația organică, mai sus, în planul gândurilor și simțirilor care-i traversează personajele, Caragiale oprește de asemeni notația sa, fără a întreprinde propriu zis o disecție psihologică, adică o operație intelectuală care menține distanța dintre scriitor și complexul sufletec supus scalpelului său. Pătrunzând în actualitatea sufletească a unora din personajele carageliene, nu suntem obligați să ne reprezentăm pe autorul care o reflectă. Distanța dintre acesta și oamenii pe care-i zugrăvește este suprimată, prin fuziune simpatetică, încât viața interioară a acestora nu este *oglin-dită*, ci *produsă*. Ideile și sentimentele oamenilor nu ne apar din perspectiva scriitorului, ci din aceea a eroilor. Nu ascultăm pe autor vorbindu-se, ci « vedem » oarecum personajele gândind și simțind: Sitlul lui Caragiale, în aceste împrejurări, nu este deci *expositiv*, ci *simpatetic*. Iată, de pildă, pe băetanul din « Păcat » consumându-se de dragoste și așteptare: *Trei nopți de pândă... patru... cinci... și tot atâtea zile mai grele ca nopțile ; ceasuri de cursuri și de meditații... Sgomotul camarazilor, neputința de a sta singur cu închipuirea lui... și frigurile... și ferestrele tot închise... și perdelele veșnic lăsate* (I, p. 25). Stările interioare, notate cu discontinuitate, ca tot atâtea creste săltate din obscurul fluid lăuntric, nu sunt interpretări ale autorului. Nu autorul ne grăește prin el, ci ele grăesc prin glasul simpatetic al autorului. În « O Făclie de Paște », poate singura nuvelă în care Caragiale a ținut să trateze un « caz » sufletec, după maniera naturalismului psihologic, așa numitele « analize » sunt atribuite unor personaje secundare, studenții care se întrețin, în fața lui Leiba Zibal, despre împrejurări uluitoare de asemănătoare cu ale lui. Când scriitorul însuși apare în scenă, el n'o face pentru a comenta, ci pentru a transcrie. *Hangiul, posomorît, se puse să rumege în minte tot ce auzise... În tăcerea nopții, pierduți în întuneric, un bărbat, două femei și doi copii: fragezi, smulși fără veste din brațele binefăcătorului somn de*

*mâna fiarei cu chipul omenesc și jertfiți unul câte unul... Țipetele nebune ale copilului retezate de junghiul care-i despică pânțele... Gâtul spart de secure, prin deschizătura căruia iese, după fiecare gălgâitură de sânge, o horcăială surdă... etc. (I, p. 161). Și reveria lugubră se continuă după ritmul ei propriu, fără altă amintire a prezenței povestitorului decât felul caracteristic al vocabularului său: *copiii jertfiți unul câte unul... brațele binefăcătorului somn... țipetele nebune etc.* Caragiale transcrie de data aceasta cu propriile lui cuvinte. Când scriitorul este el însuși subiectul activ al povestirii, ca în « Grand Hotel « Victoria Română », notația discontinuă a vieții interioare, în stil simpatetic, se produce fără ca sentimentul unei divergențe între materie și expresia transcrierii să mai poată apărea: *Zece ceasuri... Să mă culc... Las ferestrele deschise și lumânarea aprinsă și mă așez în pat... Mă doare capul... Băiatul cu prăjitura... Ce ochi!... Oare să fi existând deochiul?... Un neastâmpăr nesuferit îmi furnică din talpă până 'n creștet... Insecte!... Iute jos din pat!... Iau lumânarea să văd de aproape!... E grozav!* etc. (I, p. 76). Alteori, în fine, scriitorul transcrie gândurile și sentimentele personajilor, dar nu cu propriile lui cuvinte, ca în exemplul de mai sus, ci cu propriile cuvinte ale personajelor. Apare atunci așa numitul *stil indirect liber*, efect stilistic foarte răspândit la scriitorii naturaliști ai veacului trecut și pe care Caragiale — pare-se — îl introduce în literatura noastră. Iată, de pildă, în nuvela « Păcat », momentul în care cei doi vechi prieteni, Preotul și Primarul, stau de vorbă despre lucruri privindu-i de aproape: *Steteau aci față 'n față cei doi bătrâni și buni prieteni, dar era atât de nemăsurată depărtarea dintre ei! Și aceasta reducea pentru Cuțiteiu la proporții ce nici nu mai merită socotite, spaimel pârintelui. La urma urmelor, ce lucru mare și grozav!... E ceva să se întâmple mai des și mai lesne!... Ce!... Se iubesc doi oameni tineri... Ei! ș'apoi!... Lume nu e!* (I, p. 40). Autorul povestește cum se desfășura convorbirea dintre cei doi prieteni, dar dela un moment dat, propriile cuvinte ale unuia din personaje apar în narațiunea autorului. Cuvintele: *La urma urmelor, ce lucru mare și grozav!* etc. nu sunt ale lui Caragiale, ci ale lui Cuțiteiu. Altădată, criza sufletească a Ileanei, personaj al aceleiași nuvele, nu ne este prezentată în referatul scriitorului, ci în propria vorbire internă a personajului: *Oricât era de tânără Ileana, înțelesese că**

*taică-său citea în sufletul ei tot așa de bine ca 'n cărțile lui dela biserică... Dacă-i așa, care va să zică știe și el... Ș'apoi? să știe! Cine ce treabă are?.. Frică!... de cine! de ce!... De Matache?... tontul!... cârpa!... O să-l lase și pace bună: traiu cu de-a sila nu se poate, etc. Când însă monologul interior înce-tează, referatul evocator al autorului reintră în drepturile sale: Și cu mâinile înfipte în păr, femeia își leagă ca de durere capul frumos într'o parte și'n alta... (I, p. 47). În nuvela « În vreme de războiu », scriitorul ne înfățișează meditația solitară a hangiuului, d. Stavrance; *Pe când d. Stavrance își ridică așa de sus interesanta-i clădire de ipoteza, iacă-te altă scrisoare: e tot dela Turnu-Măgurele — de astădată însă e slovă străină... Slovă străină!... Ei! lucru Dracului!* (I, p. 170). Cuvintele: *Slovă străină* apar de două ori, dar întâia oară ele aparțin autorului, a doua oară personajului său, evocat în chipul caracteristic al vorbirei sale, prin efectul stilului indirect liber.*

Stilul simpatetic și cel indirect liber sunt oarecum treptele care conduc în centrul însuși al artei scriitoricești a lui Caragiale. Ele sunt modalitățile tehnice ale unui scriitor care își vede și își aude eroii, care nu poate să scrie despre ei decât privindu-i și ascultându-i, făcându-i să se miște și să grăiască. De aceea toată arta lui Caragiale tinde către prezentarea directă a omului. Dar cum autorul « Momentelor » nu este un descriptiv, un ochi plastic, amator de amănunte concrete și de colori vii, viziunea omului este în proza lui efectul chipului în care omul vorbește și este ascultat. Nimeni înaintea lui, numai Creangă în același timp cu el, foarte puțini după dânsii au fost scriitorii care au adus în notarea graiului viu, aceeași precizie a auzului, aceeași intuiție exactă a sintaxei vorbite, a vocabularului și a inflexiunilor care ne uimesc în proza lui Caragiale. Recitați oricare din paginile lui Caragiale, adevărul vorbirii este isvorul încântării mereu reînnoite pe care o sorbim din ele. Omul nu monologhează însă în paginile acestea. Vorbirea lui este o întrebare sau un răspuns. Oamenii lui Caragiale se găsesc totdeauna în acțiune, în acțiune orală, adică în dialog. Reflectând ca de atâtea ori, la condițiile artei sale, Caragiale scrie la începutul schiței « Amici »: « Cititorul mă va erta dacă nu dau nicio indicație de ton, de acțiune și de gamă temperamentală în tot decursul dialogului — indicație atât de necesară

pentru citire caldă — și va suplini însuși cu imaginația această lipsă » (I, p. 225). Preocuparea de a sprijini textul dialogat, prin indicații asupra tonului, acțiunii, gamei temperamentale, este a dramaturgului. Și Caragiale este poet dramatic până și în cea mai sumară dintre schițele sale. Dar cum perfecțiunea unui text dramatic este să facă inutile indicațiile închise de obicei între paranteze, prin însăși evidența constrângătoare a adevărului vorbirii, Caragiale se poate lipsi și în schița « Amici » și în oricare din paginile sale, de orice comentariu propriu asupra tonului și acțiunii. Iată o pagină mai puțin cunoscută smulsă din povestirea cu elemente alegorice « Ion ». Eroul este un non-conformist, un încăpățânat care își susține oricând părerea, împotriva obștei coalizate spontan contra lui.

— *Ia, ascultă, mă băiete, a zis unul dela masă, are dreptate dumneaei : dacă place la toată lumea, ce te amesteci tu !... ce-ți pasă ție !*

— *Cum o să placă, nene, săracul de mine ?... măgar ! din gură ! « Carnavalul de Venetia !! » cu variațiuni !!!*

— *Dacă le place, mă ! n'auzi !*

— *Ia m'ascultă și pe mine, flăcăule, zice altul mai dârz, pierzându-și răbdarea ; de ce ești căpățânos și nu vrei să 'nțelegi ?... Dacă ne-o plăcea și nouă, ăstora de aici ?*

— *Cum să vă placă, omule ?*

— *Ei ! uite așa : Să ne placă !... Ce ?... nu cumva o să cerem voie dela tine să ne placă ?... Uite, mă !... Cine ești tu ?*

— *Nu-i vorbă de cine sunt eu ! strigă aprins ; e vorba : se poate să placă ?... măgar — din gură, « Carnavalul de Venetia » — cu variațiuni ?... Ai ?...*

— *Nu sbiera așa la mine, că eu te plesnesc !... Uite-așa ! o să ne placă !*

— *Lăsați-l mă, zice altul ; asta e părera lui... etc. (IV, p. 162).*

Străbaterea acestei pagini îi dă dreptate lui Caragiale. Indicațiile de ton și acțiune, în acompaniament, sunt inutile ¹⁾. Unicele indicații sumare, în replica a patra și a șaptea, ar fi putut lipsi și ele. Cititorul urmărește singur tonul just și se simte transformat

¹⁾ Pentru folosirea indicațiilor în paranteze, vedeți totuși schița « Art. 214 » (II, p. 78 și urm.).

oarecum în actor. Am făcut pe mai mulți cititori să recitească cu grai viu această pagină în fața mea. Toți au reprodus aiudoma înălțările și coborârile tonului. Adevărul dialogului lucrează ca o putere constrângătoare.

Proza lui Caragiale ar putea fi cu mult folos studiată pentru a stabili divergențele stilului oral de acel scriptic. Anacoluta, adică trecerea în interiorul aceleiași fraze dela o formă de construcție gramaticală la alta, este unul din procedeele mai des întrebuințate de Caragiale, în transcrierea stilului vorbit. Un exemplu din multele care pot fi spicuite: *Strigă pomojnicul: «Cine-i!» Hoții cei doi, fugi care 'ncotro* (I, p. 140). Interesant este de urmărit și procedeul vorbirii digresive, care reproduce ideația neselectată prin atenție, cedând oricărei asociații. Iată în această privință un pasagiu din «Articolul 214», unde «cocoana» se prezintă avocatului: *Mă recomand Tarsița Popeasca, văduva lui priotu Sava dela Caimata, care a dărâmat-o Pache, când a făcut bulivardu ăl nou, și fiu-meu, Lae Popescu*. Referințele povestirii se urmează întretăiate de numeroase digresiuni: *Să poftească!... Iacă-i vine lui pofta să meargă unde a 'ințârcat mutu iapa, tocma colo unde tot spune la «Universul» că se bate, zice, cu Englezii... boierii ăia, ce fel de boieri ai dracului or fi și ăia! încinși cu tei ca la Fefelei, etc.* (II, pp. 78—80). Alteori digresiunile nu sunt numai acceptate, ci voite, comandate de un interes sentimental care face ca ideile să se înșirue după o altă ordine decât aceia discriminativă a logicei. Astfel, în schiță «Proces-Verbal» care reproduce un text scris, dar unul scris de cineva care rămâne vorbitor și în această situație, dorința redactorului de a înnegri pe proprietar, produce următoarea manifestare: *Având în vedere că d. Stavrache Stavrescu proprietarul imobilului din strada Grațurilor No. 13 bis, lipit în dreapta cu imobilul aceluiași proprietar cu No. 13 simplu, iar în stânga un loc viran tot al aceluiași proprietar neîngrădit depunându-se fel de fel de murdalăcuri de către vecini cum și de trecători, pentru care i s'a făcut în mai multe rânduri proces de contravențiune asupra salubrității publice, iar imobilul respectiv cu No. 13 bis fiind compus dintr'o cameră, o săliță și o bucătărie, toate de cărămidă și o magazie de scânduri de lemne de foc, pe care-i l-a închiriat cu contract în regulă încă dela Sf. Gheorghe trecut domnișoarei Lucreția Ionescu pe un an, iar acum sub felurile pretexte refuză, nevoind să considere ab-*

solut nimic, etc. (I, p. 190). Caragiale a transcris de mai multe ori vorbirea neselectată de atenție sau aceea alcătuită din asociații călăuzite de alte criterii decât cele logice. Comicul verbal caragiesc rezultă într'o bună măsură din manevrarea unor astfel de procedee.

Am spus că I. L. Caragiale nu este un descriptiv, un ochi plastic. Evocarea mediului ocupă totuși un mare loc în arta sa. Dar evocarea mediului nu este aici efectul notării unor lucruri văzute, ci a moravurilor și a vorbirii, Caragiale nu descrie niciodată interioare, rareori și cu sgârcenie aspecte vestimentare, foarte puțin din lucrurile cu care oamenii se înconjoară și pe care ei le mănuesc. Oamenii lui Caragiale se mișcă într'o lume fără obiecte, dar se mișcă după deprinderile comune timpului și societății lor. Marele lui meșteșug constă în prezentarea tipului în individ, încât adevărata temă a celor mai multe din narațiunilor lui este viața micii burghezii bucureștene în cele două sau trei decenii de după 1880. Intre formele de viață ale acestei societăți un loc întins ocupă modul ei de a grăi, vocabularul, ticurile verbale, expresiile comune, toate acele automatisme ale vorbirii care desemnează, peste intenția comunicării individuale, structura obiectivă și autonomă a limbajului omenesc. Chiar atunci când i s'a întâmplat să descrie o societate mai veche și când, după modelul creat în romantism, ispita descripției pitorești putea deveni atât de puternică, Caragiale s'a mărginit la unicul sector al pitorescului lingvistic. O povestire ca « Kir Ianulea », cu multele ei grecisme și turcisme, este un exemplu edificator în această privință.

Scriitor urban, este firesc ca I. L. Caragiale să nu fi dat un loc prea mare descrierilor de natură. El a resimțit totuși natura într'un chip mai viu decât acela care i se recunoaște de obicei. Dar natura care apare, ici și colo, în povestirile lui Caragiale, ca tot atâtea luminișuri neașteptate, nu este un mediu pitoresc, ci mai de grabă unul trecut printr'o imaginație difluentă, receptat ca sunet și ca senzație organică întovărășitoare, mai puțin ca trăsătură văzută. Contemporanii au vorbit adeseori despre remarcabilele înclinații muzicale ale lui Caragiale, despre melomania lui pasionată, despre prodigioasa memorie care îi ținea oricând la dispoziție toate motivele mai de seamă ale clasicismului muzical. Dar dovada muzicalității lui Caragiale, în afară de cele câteva re-

ferințe la unele opere renumite ale marelui repertoriu, pe care oricine le poate spicui în opera sa, stă în felul în care el a evocat natura. Iată, în acest sens, delicatele notații din « Calul Dracului »: *Nici prea cald, nici prea răcoare ; de vânt, nici suflare ; pe câmp, așa liniște de toate patru părțile că se puteau auzi cum țârâiau și forfoteau găngăniile, miș-miș pân pâiș, și apa cum gâlgăia afară din ghizdul fântânii printre pietricele. . .* (II, p. 245). De altfel, povestirea « Calul Dracului », prin acea imensitate plină de farmec a cadrului nocturn care face să răsune ca un acord din « Visul unei nopți de vară » a lui Shakespeare, este poate cea mai de seamă inspirație naturistă a lui Caragiale. Altădată, în « Hanul lui Mânjoală » descrierea, susținută de notații organice și de unele trăsături vizuale, a unui peisaj scuturat de viscol, se cristalizează într'o puternică pagină: *Să fi mers o bucată bună de drum. Viforul creștea scuturându-mă de pe șea. În înalt, nori după nori sburau opăciți ca de spaima unei pedepse de mai sus, unii la vale pe dedesupt, alții pe deasupra la deal, perdeluind în clipe largi, când mai gros, când mai subțire, lumina ostenită a sferului din urmă. Frigul ud mă pătrundea ; simțeam că-mi îngheață pulpele și brațele, etc.* (I, p. 143). Descrierea viscolului, irumpând în *astâmpărul desăvârșit ca 'n puterea nopții*, în care nici *glas de câine nu se mai poate auzea*, reține pe Caragiale și altădată, în bucata « In vreme de Războiu ». In funcțiune de cadru, natura apare numai uneori la Caragiale, alteori ea intervine pentru a sublinia o stare sufletească, pentru a răspunde cu ecoul ei insidios neliniștilor sau posomerelilor lăuntrice. Iată, astfel, pe jupân Stavarache alunecând sub teroarea amintirii fratelui dispărut, peste a cărui avere s'a înstăpănit cu multe îndoieli asupra drepturilor sale: *Afară plouă mărunțel, ploaie rece de toamnă, și boabele de apă prelingându-se de pe streșini și picând în clipe ritmate pe fundul unui butoi dogit, lăsat gol într'adins la umezeală, făcea un fel de cântare cu nenumărate și ciudate înțelesuri* (I, p. 173). Senzația, notată cu dibăcie, este a unui spirit muzical care știe să asculte glasurile naturii și să călăuzească ecoul lor în adâncime. Simboliștii numeau astfel de efecte de stil «corespondențe». Caragiale le regăsește pe seama sa, îmbogățind cu o tehnică nouă arta sa precisă și savantă.

TUDOR VIANU

CICLU DIN «TURNURI»

CÂNTEC PENTRU TURNURI

Visătoare — peste zări de nesomn,
Stau drepte vechile turnuri.
Pajuri de umbre culeg din câmpuri
Oasele albe, de Domn.

Se 'ntinde muşchiul pe mucezii muri...
Nici carii, nici brume, ci numai
Vânturi ce cântă 'n văzduhuri de moarte
Prelung, din femuri.

Voi, turnuri de piatră, fecunde,
Lângă sterpele noastre treceri, —
Narcişi adormiţi pe malul legendei,
Priviţi-vă chipul în unde!

Priviţi, zeităţi, de piatră, albastre,
Clătinate 'n cosmice fumuri:
Flăcări verzui de comori vă aştern
Pe creştet, cunună de astre.

Şi aururile, — când nestemate,
Cerul pierdut-a cu nopţile, —
Scutul lor roşu întreg îl sfarmă
De voi, pe cetate.

Doar soarele 'n cruce de-amiezi
Vă 'ntoarce sufletul, umbrele,
Sub aripi de piatră ce-ascund
Umbre de prinți și aezi.

Apoi, înalte 'n asceze
Tăcute 'n singurătăți,
Așteptați cu teamă trecutul
Sub soarele bolți să vibreze.

STAMPE DE SEARĂ

Altădată șoimii
Vâslind spre ținuturi burgunde,
In sboruri albastre,
Cernură văzduhului ceața.

Apoi, peste codri de suliți,
In chiot, în ropot de oaste,
Sosiră sub alte amurguri
La oaspețe cu fete și focuri.

O, aud și acum, aud
Din neguroasele burguri,
Cornul de vânătoare ale lumii
In ecouri de var și vitrouri...

Cavaleri, scutieri, sulițași
Și bufonii, nebunii,
Sorbiră sub goticul cer
Luceferii nopții din cupe.

CETATEA DE BALTĂ

In lan de trestii, — vânturile serii
Alungă oști cu lănciile drepte...
Cu praf de lună, pe bătrâne trepte,
Așteaptă mucezită 'n veac cetate.

Sunt ani și veacuri multe de când stâlpii
Ii sprijină ruginile sub stele,
Zăpezi albind cernitele crenele
Și primăveri înmirezându-i ceața.

O au bătut atâtea sure toamne
Cu neguri dese și cu zori de brume,
Pe-această tristă, amurgită lume,
Cu luna bate 'n ape vechi medalii.

Doar cnejii 'nmărmuriți între firide
Și jupânițele cu păr de-argint,
Imbrățișând al somnului alint,
Țin nopți veșnice prelunga trenă.

SCENĂ IN EMAIL

Prin somnoroasele vitralii, luna
Visând cu tine, gingașă domniță,
Albește coperișuri mari de siță,
Inmărmurește iazu, 'nvie runa.

Sub ziduri cavaleru-și frânge struna
Cum vântul frânge pomului mlădița.
Vioara lui îți cântă țara, vița,
Și-a lui iubire aspră ca furtuna.

LINIȘTE

Nici o 'nfiorare de vânt
Nici un ornîc de turnuri...
Trecutul doarme vrăjit
În apă, în piatră 'n pămînt.

Zidurile de Miază-Noapte,
Măcinatele ziduri, straniile,
Simți-vor adîncă 'mpietrire
Sub eternele steme de moarte?

Duhul lor, vâlva lor sumbră
Se va 'ntoarce oare pe aripile reci
Ale anilor, — triste fantome,
Chinuite de umbră?

Nici un tremur de ape,
Nici un svon în cuprinsuri.
Ușor, ca o largă aripă
Lunecă timpul pe-aproape.

FLAMURI

Cresc numai ierburi și tăceri
Prin curți pustii, pe sub arcade.
În cosmic somn adânc recade
Frunzișul umbrelor de ieri.

S'a liniștit din svon de glorii
Furtuna de copite poduri.
Voi, flamuri, fălăind exoduri
Și luminoase victorii.

V'ați șters prin vifore de zile
Cu-argintul pajurei din stemă.
În nopți târzii vă mai blestemă
Trecutul, buhă, pe șindriile.

DEPARTE

Plecăm undeva mai departe, plecăm
Spre stelele Sudului, sub alte țării...
Noapțile vor fi mai lungi, mai albastre,
Pe nesfârșita stepă de melancolii.

Și tu mai departe, mereu mai departe,
Ca un țărâm visat îndelung de asceți,
Ca o nedeslegată taină
Ferecată cu magice peceți.

Cu ropot și praf, galopând,
Vom umple spre seară văzduhul...
Spre Sud, tot către Sud, unde cerul
Le-alintă câmpiilor stuhul.

Primi-vei iubite, de-aici,
Inima mea și hrisovul
Când stele mari ale Sudului
Iși caută seara ostrovul.

O, stelele, aceleași ne-aprind
Limanul dorit al tăcerii!
Privește-le și tu, din turn,
Prin apele reci ale serii.

VLAICU BĂRNA

ÎNSEMNĂRI PENTRU O INTRODUCERE LA O ISTORIE A ȘTIINȚEI

Se știe că, în general, datorită preocupărilor sale, omul de știință se află veșnic dincolo de întâmplările mai mici sau mai mari ale vieții sociale; că pentru el problemele pe care le ridică aceste întâmplări, ca de altfel tot ceea ce iese din cadrul strict limitat al activității lui personale, nu prezintă decât un interes cu totul restrâns, incidental și trecător. Excepțiile sunt rare; foarte rare. Și nici nu s'ar putea altfel: prin condițiile desvoltării sale, spiritul omului de știință se diferențiază simțitor de al celorlalți muritori; problemele care îl preocupă sunt mai totdeauna absorbante, iar cercetarea lor îi impune o efortare atentă și continuă. Pe scurt, omul de știință trăiește în turnul de fildeș și e silit să se izoleze în felul acesta, din cauza aceluia rău necesar al timpurilor noastre care e *specializarea*. Iau cuvântul acesta într'un sens mai larg decât cel obișnuit și nu mă gândesc, folosindu-mă de el, numai la urmările care decurg dintr'o exagerare a interesului pe care îl prezintă problemele din domeniul unei activități date, ci și la complexul de elemente care realizează operația specializării, cum și la consecințele pe care această operație le are asupra structurii noastre spirituale.

De altfel izolarea omului de știință se produce nu numai față de ceea ce e străin științei, dar uneori chiar în cuprinsul acesteia, față de acele domenii care stau oarecum despărțite de materia specială.

Și totuși, atât într'un caz cât și în celălalt, nu specializarea formează, singură, cauza izolării omului de știință. Mai mult chiar decât specializării, această izolare se datorește pregătirii defectuoase și insuficiente pe care o primește, chiar dela început, cel care se consacră științei, cum și împrejurării că odată intrat în cariera sa, acesta nu găsește decât prea rar puțința revizuirii sistemului său de cunoștințe și nici pe aceea a completării culturii sale. Nu limitarea activității la un domeniu unic și nici pregătirea intelectuală necesară specializării sunt cauza eficientă a celor constatate, cât mai ales lipsa unei culturi de bază care să fixeze, odată pentru totdeauna, elementele unei viziuni largi și de ansamblu asupra totalității științei, în cadrul marilor probleme care se pun în viața spirituală a omenirii. E împotriva naturii lucrurilor ca savantul, care își petrece tot timpul în laborator sau în cabinetul său de lucru, să devie, prin aceasta, insensibil la ceea ce se petrece în afara universului său. Legat de mediul în care trăiește și pentru folosul căruia lucrează, el își păstrează toate datoriile sociale și civice pe care poziția de intelectual, departe de a i le reduce, i le mărește. Oar trebuie să se și simtă legat și trebuie să nu se simtă străin, de lucrurile care interesează mediul. De altfel, specialistul cel mai desăvârșit poate arăta un interes dus până la pasiune pentru o problemă cu totul străină domeniului său, dacă acea problemă găsește în cultura lui proprie, în amintirile lui personale, un punct de sprijin oarecare.

E drept că formarea unei culturi generale temeinice depinde în cea mai mare parte de eforturile personale. Dar nu mai puțin și de o organizare mai metodică și mai rațională a învățământului. Problema e de altfel cu atât mai gravă cu cât — așa cum am mai spus-o — izolarea se poate produce chiar în domeniul activității științifice unde omul de știință devine adesea un simplu lucrător cu atribuții limitate, întocmai ca și lucrătorul dintr'o fabrică. Răul deci, e că universitățile nu crează oameni de știință în sensul propriu și înalt al cuvântului, ci tehnicieni specializați, ale căror cunoștințe vaste constituiesc abia o foarte limitată « parte » din « tot ». Căci nu e de ajuns ca cineva să frecventeze cursurile unui înalt institut de cultură, să urmărească fenomenele fizice în laborator, să asculte explicația pe care le-o dă teoriile în vigoare și să-și lămurească treptat spinoasa cale a metodei științifice. Pregă-

tirea dobândită prin aceste mijloace nu-l poate produce decât la posibilități de acțiune limitate; iar progresul realizat pe aceste căi înguste nu poate fi nici el decât relativ și restrâns. Adevăratul progres implică o lărgire considerabilă a cunoștințelor umane, pentru înălțarea morală a omului și pentru perfecționarea condițiilor lui materiale. Adevăratul progres nu e posibil dacă omul de știință nu are, prezente în mintea sa, toate acele mari și eterne probleme ale vieții care, depășind știința, rămân totuși încorporate în domeniul ei și îi asigură unitatea și armonia.

În patrimoniul științei, contrar părerii acreditate, nu se găsește nimic despre care s'ar putea spune că e definitiv câștigat. Și aici, faptele și teoriile au o stabilitate relativă și tranzitorie. Adevăratul om de știință trebuie să se poată oricând ridica deasupra actualității. Și pentru aceasta, pe lângă materialul teoretic și practic astăzi acreditat, care formează temeiul cercetărilor sale, el trebuie să cunoască de asemeni istoria științei, sensul filosofic și valoarea ei socială, pentru a ști să-și orienteze cercetările și pentru a-și putea da bine seama de ceea ce reprezintă rezultatele la care a ajuns ca elemente de progres, nu numai în domeniul său dar și pentru întreaga știință, cum și pentru aspirațiile umane. Astfel, știința nu trebuie cultivată numai în unele din amănunțele ei, ci și în ansamblul său. Ea trebuie considerată mai cu seamă prin relațiile pe care le are cu tot ceea ce reprezintă activitate spirituală umană. Numai așa se poate asigura adevăratul progres; numai așa se poate înțelege cu adevărat, progresul științei.

În această ordine de idei, fizica nouă aduce un strălucit exemplu. Părăsind explicația intuitivă, pe bază de elemente concrete, care s'a dovedit insuficientă, omul de știință a constatat că natura nu poate fi sondată mai adânc decât cu ajutorul aparatului matematic. S'a ajuns astfel să se lucreze, în domeniul microfizicii, numai prin relații matematice care descriu comportarea elementelor prime ale materiei și energiei, dar care nu ne spun și nici nu ne-ar putea spune vre-odată, cine și ce sunt aceste particule prime. Progresul care a rezultat din renunțarea, aproape bruscă, la sistemul de gândire pe care îl forma concepția mecanică și înlocuirea acestei concepții prin cea matematică, este imens. El ne-a pus însă pentru prima dată în fața unei situații cu totul neobișnuite și grave, care aduce în discuție o veche și uitată problemă, aceea

a confiniilor științei. S'a spus că noile teorii ale fizicii sunt greu de pătruns și de înțeles chiar și pentru un om de știință, dacă acesta nu posedă o prealabilă și temeinică pregătire matematică. De fapt, o asemenea pregătire este necesară, dar nu și suficientă, fiindcă, oricât de ciudat ar părea, înțelegerea noilor teorii nu este posibilă dacă omul de știință nu posedă, pe lângă aparatul matematic, și o anumită educație filosofică, fiindcă numai astfel poate ajunge să-și lămurească poziția particulară în care se află noile teorii, în raport cu densitatea și puterile pe care le recunoaștem în mod obișnuit științei. Căci operând, prin relațiile matematice ale fizicii noi, cu elemente care rămân veșnic necunoscute în ele înșile, noi ne așezăm într'o situație cu totul nouă în care relația Cercetător-Necunoscut capătă o altă semnificație decât cea pe care i-o cunoaștem din știința clasică, în care ne-am format spiritul și ni-l formăm încă. Noua poziție a omului de știință față de elementele prime ale Universului nu mai poate fi lămurită fără ajutorul metafizicii. Iar cel care și-a lămurit-o, nu se va mulțumi cu atât. El va trece pe nesimțite, mai departe, către construirea unei lumi de elemente simbolice capabilă de a satisface ecuațiile de care vorbeam mai înainte, cu alte cuvinte el va încerca o operație care este, prin natura ei, mai curând filosofică și care aparține filosofiei științei.

Toate aceste lucruri sunt, fără îndoială, deosebit de importante pentru o sumă de probleme care se pun astăzi în filosofie și care, mai curând sau mai târziu, vor reuși să dea filosofiei științei locul și amploarea ce i se cuvin. Dar nu la aceste probleme îmi propun să mă opresc. Subliniind situația particulară creată științei prin noile teorii fizice, am vrut să arăt, ca o ilustrare a punctului de vedere enunțat mai înainte, că fizica nouă nu poate fi cunoscută și înțeleasă fără suficiente cunoștințe de filosofie și fără o prealabilă lămurire a raporturilor dintre filosofie și știință. Afară doar de cazul când, fidel unei concepțiuni prea înguste despre menirea sa și despre ceea ce trebuie să fie progresul științific, omul de știință nu vede în noile teorii decât o simplă experiență de aplicare a aparatului matematic. Dar atunci îi va fi foarte greu să vadă — la o analiză mai strânsă și obiectivă — până unde merge arbitrarul unei asemenea aplicații și să-și lămurească întru cât este ea, științificește vorbind, valabilă.

Toate aceste lucruri arată necesitatea de a lămuri viitorului om de știință, la momentul oportun, cât mai limpede și fără de prejudecăți, ce este știința în ea însăși și în ce raport se află ea cu celelalte discipline. Ele mai arată că, pentru a îndepărta pericolul izolării față de problemele străine științei sau în cuprinsul acesteia, e necesar de a coborî, pe cale întoarsă, în adâncul sufletului omenesc, la ceea ce a determinat acolo neliniștea și dorințele din care au născut religia, filosofia și știința. Și nu numai atât. Pentru aceleași motive, pentru a-l lega mai temeinic de ceea ce ar trebui să fie progresul uman, omul de știință e ținut să învețe a privi diversele probleme care i se înfățișează nu numai din punctul său de vedere, propriu și unic, ci și din altele posibile, toate în stare de a-i deschide perspective și posibilități nebănuite. Orice lucru poate fi privit și înfățișat în mod total diferit după punctul de vedere adoptat, până și faptul științific, fie el o banală reacție în eprubetă. Căci și o asemenea reacție își are istoria sa, nu numai istoria descoperirii sale și a antecedentelor ei, dar și una — ca să zic așa — mai sentimentală, mai umană, și prin aceasta poate mai importantă chiar, fiindcă privește faptul social însuși, mediul în care s'a produs și care a conceput și ajutat o fărâmă din progresul pe care îl reprezintă.

Cu drept cuvânt Abel Rey spune: « Știința... este mai întâi un ansamblu de discipline care au evoluat și evoluează precizându-se și lărgindu-se neîncetat, pentru a ajunge să îmbrățișeze mereu tot mai multe lucruri și pentru a le pătrunde tot mai mult... În al doilea rând, știința este o societate de organisme vii care, ca toate organismele, păstrează deasupra schimbărilor care arată dezvoltarea lor, acea individualitate ascunsă care face un organism, iar aici o personalitate; o creștere care nu se face prin adaosuri, ci prin asimilare și mai intim încă, fiindcă această asimilare este de ordin spiritual. Matematica, fizica, chimia, sunt niște adevărate persoane, mari persoane morale a căror istorie e viața însăși. Iar cel care nu le înțelege decât în mod tehnic se aseamănă cu acel care nu-și cunoaște vecinii decât prin aceea că i-a văzut trecând pe stradă. Dezvoltarea lor istorică este aceea care dă științelor, și pe deantregul, semnificația lor. Iar societatea științelor, ea însăși, Știința, posedă peste personalitățile fiecăreia din ele, personalitatea ei proprie și propria sa con-

știință. Această conștiință este spiritul științific, gândirea științifică... »¹⁾).

Pentru a lupta împotriva pericolului izolării și pentru a asigura progresul, adevăratul progres, omul de știință trebuie să cunoască în toată adâncimea lor « marile persoane morale » despre care vorbește Rey, completându-și cultura de specialitate cu elementele care formează temeiul *istoriei și filosofiei științei*. Numai în felul acesta omul de știință își va putea deschide o perspectivă infinit mai vastă și va reuși să dureze, pentru totdeauna, puntea peste prăpastia mai mult imaginară decât reală, care separă domeniul său de celelalte domenii ale științei, cum și de restul lumii. Atunci turnul de fildeș va rămâne un simplu mit, iar adevăratul progres definitiv asigurat. Căci să nu uităm: progresul nu se poate realiza în fracțiuni distincte și independente. Asigurarea lui în domenii limitate este insuficientă, dacă ceea ce astfel se realizează nu poate fi mai târziu coordonat, acordat și așezat într-o viziune unitară. O asemenea operație nu poate fi posibilă numai cu tehnicieni specialiști. Fiecare din ei va vorbi limba sa neînțeleasă celorlalți, iar progresul ar rămâne o simplă iluzie sau poate, ceea ce a vrut să înfățișeze imaginea biblică a turnului lui Babel.

În fine, înlocuirea tehnicianului prin adevăratul om de știință mai are și o altă însemnătate, de data aceasta de valoare socială. Tehnicianul nu poate fi, în mediul social, decât de o utilitate strict limitată. Adevăratul om de știință însă, depășind domeniul său de specializare și trecând în lumea vastă a problemelor spiritului uman, poate contribui efectiv la crearea acelei conștiințe colective, reclamată de progresul social.

Știința nu poate fi separată de viață fără a nu face din ea un arbitrar și monstruos edificiu. « Imblânzirea » științei și reaşezarea ei în cadrele sale firești, iată ce așteptăm să ne aducă viitorul.

* * *

Vrând să arăt adevăratele cauze ale izolării omului de știință, am ajuns să formulez și să prezint tipul ideal al savantului. Nu regret acest lucru. E bine să se cunoască idealul către care tindem,

¹⁾ Abel Rey, *La science dans l'antiquité*, Vol. I (Colecția *Évolution de l'humanité*), pp. 13—14.

către care trebuie să îndreptăm toate eforturile noastre, în noi înșine pentru noi, în ambianța noastră socială, pentru cei ce ne vor urma. Totdeauna un țel precis cruță timpul întrebuițat în dibuiri și ne arată drumul ce avem de urmat.

În raport cu acest ideal trebuie făcută — sau ajutată — educația viitorului om de știință, în universități, prin cursuri speciale care să deschidă studentului, odată pentru totdeauna, un orizont mai larg, o mai adâncă și mai temeinică dragoste pentru tot ceea ce este efortare omenească de ridicare și înțelegere. « A iubi totul pentru a cunoaște, a cunoaște totul pentru a iubi », cum spunea Guyau într'un elan mai puțin poetic și mai mult izvorât dintr'o adâncă dragoste și înțelegere pentru om, aceasta este, cred, deviza care ar trebui să înlocuiască pe frontonul universității, asprul și didacticul « intră cine vrea, rămâne cine poate ».

Este drept că introducerea de noi cursuri și modificarea corespunzătoare a programului universitar se lovește de mari dificultăți. Astfel s'ar putea obiecta pe bună dreptate, că necesitățile specializării au creat un program mult prea vast pentru un timp relativ scurt. Dar lăsând la o parte faptul că pentru scopul urmărit nici un sacrificiu nu e prea mare, un curs de istoria și filosofia științei ar fi suficient pentru a realiza, măcar în parte, pregătirea omului de știință. În schimb, cât de delicată și de dificilă este problema realizării unui asemenea curs !

Pentru scopul urmărit, o istorie a științei nu trebuie să fie o simplă înșiruire cronologică a descoperirilor, presărată ici și colo cu date și amănunt din viața marilor oameni de știință, și înfățișate cu un sentimentalism și o religiositate care caută să dea viață trecutului searbăd și mort pe care îl arată o asemenea înșiruire; ea nu trebuie să fie nici analiza doctă și abstractă a procesului de creație științifică de-a-lungul timpurilor, așa cum ar face-o un filosof bunăoară, dintr'un punct de vedere cu totul străin științei, creat de o anumită opiniune cu privire la gândirea filosofică și la situația ei în raport cu celelalte sisteme de gândire. Cel care crede că istoria științei e tot una cu disecția unui trup neînsuflețit, greșește. Până la un punct, istoria științei este știința însăși, înțeleasă într'un sens mai larg de actualitate, dar mai aproape de ceea ce este ea în ea însăși. Istoria științei e viața științei și totodată parte integrantă din viața spirituală a omenirii. De aceea,

ea nu poate să nu aibă o valoare socială și un scop umanitar. De aceea, până la un punct și mai cu seamă până la o anumită epocă, istoria științei nu poate și nu trebuie să fie separată de cea a religiei, și a filosofiei. Prin aceasta însă, ca și prin împrejurarea că originea științei se situează între speculativ și practic, faptul științific trebuie înfățișat așa cum este el, adică indisolubil legat de mediul de civilizație. Orice sistem cosmogonic este oglinda timpului său; orice descoperire științifică este izvorită din necesitățile mediului în care s'a produs. Știința egipteană sau cea greacă nu pot fi cercetate în afara istoriei și cadrului geografic al acelor popoare. Astfel istoria științei rămâne literă moartă, iar știința însăși, definitiv izolată de mediul care a produs-o și întreținut-o. Pentru aceleași motive, viața unui Bernard Palissy de exemplu, este cu mult mai puțin interesantă decât cea a lui Leonardo da Vinci, simbolul de-a-pururi viu al omului care, într'o viziune unitară a Universului, a reușit să cerceteze Natura cu o desăvârșită și egală competență, ca artist, ca om de știință și ca gânditor.

După cum se vede, istoria științei trebuie să fie, până la un punct, o istorie a civilizației care să îngăduie o temeinică așezare a ideilor și faptelor științifice în cadrul lor istoric, social și geografic, și să reconstitue mișcarea gândirii științifice în evoluția generală a spiritului uman.

De sigur o asemenea istorie a științei este un lucru care nu poate să nu intereseze și să miște profund pe tânărul entuziast care își închină viața științei. Emoțiile și bucuriile spirituale pe care le va trăi cercetând o asemenea istorie vor lăsa urme adânci și neșterse în sufletul lui, în gândurile lui, în activitatea lui de mai târziu. Iar ca om de știință, înțelegând știința așa cum se desprinde ea din istoria ei și a civilizației umane, el va ști să așeze în mod conștient eforturile sale printre celelalte eforturi care urmăresc progresul și pe care le va urmări cu aceeași dragoste cu care și le urmărește pe ale sale proprii.

Bine înțeles obținerea unui atare rezultat depinde pe o parte de structura spirituală și înclinațiile naturale ale tânărului care înțelege să-și închine viața științei, structură și înclinații care, singure hotărăsc dacă el va putea fi un bun om de știință sau numai un tehnician nu mai puțin bun, iar de alta de puterile de realizare și felul în care îndrumătorul lui va ști să construiască și să

prezintă istoria științei, după normele arătate mai înainte. Aceasta pentru că domeniul abordat este considerabil de vast și pentru că alegerea și prezentarea materialului nu poate fi făcută, ca în alte domenii, după un program de mai înainte și aproape definitiv fixat, ci după criterii mai curând personale, stabilite de întinderea cunoștințelor științifice, istorice și filosofice ale celui care are sarcina de a iniția și îndruma pe alții.

Realizarea unei asemenea opere nu poate fi posibilă decât urmând metoda critică a istoricului și veghind ca discuția materialului să nu conducă la construcții arbitrare, mai cu seamă că acest material este sărac și prezintă lacune imense. Dificultăți grave apar mai ales când e vorba de alegerea judicioasă a unei soluții privind problema originii științei și înfățișarea competentă a elementelor atât de variate care au pregătit și format spiritul științific. În privința aceasta ar trebui cercetat, la lumina sociologiei firește, contribuția religiei, a miturilor și mai cu seamă a magiei, la formarea tehnicilor pre-științifice, cum și rolul pe care, toate împreună, l-au avut la formarea științei. Apoi, ar trebui urmărită dezvoltarea științei de-a-lungul civilizațiilor apuse, în raport cu mediul lor istoric, social și geografic, pentru a putea desprinde, în liniile sale mari, adevărata și unica istorie a științei.

În fine, pentru atingerea scopului urmărit, este absolut necesar ca această istorie a științei să aibă, în măsura dezvoltării subiectului ei, o treptată orientare către problemele filosofice, culminând într-o expunere a raporturilor științei cu filosofia tradiționalistă, a fundamentelor și situației actuale a filosofiei științei. Cu alte cuvinte, după ce s'ar arăta situația științei în filosofie, așa cum decurge ea din separarea cunoașterii științifice de cunoașterea vulgară care, în filosofia tradiționalistă, este singura în stare să formeze punctul de plecare al teoriei cunoașterii, ar trebui să se treacă la problemele noi ale logicii formale, născute din aritmetizarea matematicilor și explicitarea axiomelor pe care acestea le întrebunțează, pentru a arăta rolul matematicii, prin metoda axiomatică, în logica formală. Firește, expunerea acestor probleme nu ar putea merge până în miezul lor, dat fiind pregătirea matematică pe care ele o reclamă. Totuși o asemenea expunere ar putea lămuri ceea ce este în sine o teorie deductivă și ar ușura înțelegerea actualei orientări a științei prin noile teorii fizice

(quanta, relativitate, mecanicele ondulatorie și quantică, etc.), arătând însemnătatea convenționalismului matematic și lămurind caracterul empirismului actual al științei care stabilește un nou criteriu de obiectivitate pentru teoria fizică, singurul în măsură să lămurească drumul pe care îl urmează știința.

Firește, o asemenea expunere n'ar putea fi lipsită nici de ceea ce unii, ca Reichenbach de exemplu, înțeleg astăzi prin filosofia științei, adică de acea ramură nouă a filosofiei — care e poate chiar filosofia viitorului — în curs de a se construi pe datele cercetării fizice. Căci, voind să lămurească o serie de probleme ale teoriei cunoașterii unele mai vechi, altele recent create de noile teorii fizice, și utilizând în acest scop cunoașterea științifică în locul gândirii pure, a analizei Rațiunii, ea se dovedește a fi adevărata și unica filosofie a științei. Și după cum pentru o cercetare mai serioasă cunoașterea vulgară nu poate fi lipsită de ceea ce a clădit pe datele ei teoria cunoașterii, tot astfel nici cunoașterea științifică nu poate fi separată de filosofia științei.

Firește, istoria și filosofia științei, așa cum am schițat-o aci, cată a fi o operă perfect unitară, o *istorie filosofică a gândirii științifice*. Aceasta înseamnă însă — după cum am mai spus — o sumă de dificultăți, care de care mai mare. Unele în legătură cu vastitatea și diversitatea materiei; altele de altă natură. Mă gândesc în special la obiecțiunile cu privire la rezultatele pe care, această disciplină nouă, le-ar putea produce. Câți vor fi aceia care vor urmări-o cu dragoste și cu profit? Câți oameni de știință vor ști să valorifice, în viața lor, în cariera lor, în gândurile și relațiile lor cu lumea, incompatibilul material oferit de istoria gândirii științifice? Grija mea cu privire la acest lucru e, în sfera preocupărilor mele, o grijă veche: ce este de făcut pentru a înfăptui unitatea gândirii umane care singură poate salva lumea și o poate călăuzi pe drumul adevăratului progres?

MIRCEA HEROVANU

SEMNIFICAȚIA LUI VASILE ALECSANDRI

Comemorarea jumătății de secol dela stingerea lui V. Alecsandri s'a săvârșit, nu voi zice în cele mai tragice, dar de sigur în cele mai grele împrejurări ale istoriei noastre moderne. Obișnuit, afirmăm că, între arme, muzele amuțesc. Dar poezia are o funcțiune vitală permanentă. Niciodată nu simți nevoia de liberare, de înălțare prin artă decât la o oarecare distanță după marile încercări. Cu cât zilele sunt mai aspre, cu atât forțele sufletești își cer drepturile. De aceea, în anul când odată cu semicentenarul morții s'a împlinit și un secol dela începutul activității lui Alecsandri, să ne fie îngăduit să-i presupunem destul de cunoscută viața, pentru ca să ne concentrăm asupra operei celui care a fost nu numai crainicul generației sale, ci al însăși instinctelor neamului și reprezintă cea mai aleasă glorie a Academiei Române.

Această adâncire în operă este cu atât mai necesară cu cât despre viața lui avem remarcabile contribuții, pe când asupra operei, văzută în configurația și în esența ei nu putem înregistra decât prea puțin. În situația aceasta, cer îngăduința de a intra direct în inima faptelor, firește, presupunând opera cunoscută, așa încât să-i putem contura sintetic semnificația. Astfel ne vom împărtăși din esența sufletului său. Lucrul este cu atât mai necesar cu cât Alexandri apare străin de gustul vremii de azi. Dar istoria literară are ca principală menire tocmai aceasta: de a actualiza ceea ce trecerea vremii acoperă vremelnic. Este o operațiune asemănătoare cu aceea a oculistului care înlătură cataracta, restabilind optica firească a lucrurilor.

I. După încercări de versificație în limba franceză, apare în 1840 cea dintâi operă a lui V. Alexandri scrisă în limba română, *Buchetiera din Florența*. În genere, se crede că zugrăvește cu un colorit romantic icoane din călătoria poetului în Italia, la 1839. Ea înfățișează însă ceva nou în literatura noastră și este ceea ce se cheamă o nuvelă din tematea vieții de artist.

Dela succesul fără pereche al dramei lui G o e t h e, *Torquato Tasso*, s'au desvoltat în literatura europeană felurite tipuri de creațiuni, în centrul cărora stă ca erou un artist. În domeniul epice, nuvelele fantastice ale lui E. T h. A. H o f f m a n n au generalizat gustul pentru astfel de opere. Circulau două tipuri de povestiri: într'unele, arta stă mai presus de viață, artistul afirmându-și demnitatea lui supremă; într'altele, viața stă mai presus de artă, artistul sacrificându-și chemarea în fața iubirii. Este caracteristic că *Buchetiera* lui Alecsandri, se așează într'un tipar deosebit: nici arta, nici viața nu sunt sacrificate. Și finalul, preamărind triumful vieții, indică totodată și o îmbinare a celor două elemente antagoniste.

Releviez că în chiar anul 1840 apăruse în franțuzește o nouă traducere a povestirilor lui Hoffmann. În fruntea primului volum, stă *Signor Formica*, în care eroii sunt doi pictori celebri, unul dintre ei Salvator Rosa. Ca și în *Buchetiera*, aflăm aici ciudata contaminare a tutorelui gelos; în ambele povestiri, acțiunea se desfășoară între pictură și muzică; după cum la Alexandri tabloul sfintei Cecilia este o preamărire a iubitei poetului, tot astfel la Hoffmann tabloul Magdalenei. Prin apropierile acestea, nu vreau să afirm că amintita poveste germană este izvorul direct al lui Alecsandri, dar ea semnalizează contestația motivelor din care porcede nuvela scriitorului nostru.

Cu toată contaminarea acestor elemente eterogene, apar în nuvela lui Alecsandri unele trăsături în care mijesc aspecte din ce va fi mai târziu. Subliniez în primul rând o surprinzător de sugestivă descriere a naturii pe malurile Arnului. S'ar zice că, dincolo de elementele deosebite, anticipează instinctiv ceva din pastelurile lui, cu Lunca Siretului. Finalul este și el anunțător: după grelele peripeții, povestirea se încheie printr'un adevărat imn adresat iubirii care se afirmă înfrățită cu arta și nestânjenită de convențional.

Ne-am oprit la această nuvelă, pentru că ultimele lui creațiuni însemnate, Horațiu și Ovidiu, aparțin și ele tematicii vieții de artist, așa încât putem măsura drumul străbătut și semnificația lui în cadrul acestui motiv central: destinul de poet. În traectoria largă a acestui arc, se așează ca într'o cupolă centrală întreaga lui creațiune. Ne apropiem de aceasta pentru a descifra nu numai ce aduce nou, dar și timbrul special, dincolo de felurimea faptelor, felul lui de a vibra.

II. După *Buchetiera*, ești uimit să constăți la Alecsandri o totală schimbare. Abordează o poezie în ritm și motive românești în așa măsură, încât prima operă a lui originală poartă neașteptatul titlu de *Doine*. Faptul că între 1840—1850 un poet român alcătuiește un astfel de mănunchi de poezii lirice, balade și momente de basm, cele mai multe în spirit național, nu-și are păreche în literaturile romanice. Este rodul conștient crescut într'o anumită temperatură morală care ne învăluia din toate direcțiile și îndeplinirea unei îndelungate colaborări a tuturor provinciilor românești pentru descoperirea și valorificarea substratului nostru poporan.

Toată această largă incubație aștepta faptul liberator, dar el nu putea fi săvârșit de un filolog sau de un istoric oricât de conștiincios. Se cerea cineva uns pe frunte cu har de sus. După cum diamantul are nevoie de lumină ca să strălucească, tot astfel această comoară care este poezia orală a poporului nu-și putea atunci destăinui valoarea decât printr'un suflet de poet. Este cel mai mare titlu de glorie al lui Alecsandri că prin el se realizează nepieritor această cerință a vremii. Dacă poetul cult modelează îndeosebi unele balade potrivit idealului social, etic și estetic al epocii, în schimb scăderile sunt compensate printr'o surprinzătoare intuiție. Acolo unde s'a aflat în fața unui aspect esențial de viață românească, el i-a simțit instinctiv originalitatea și semnificația. Poezia vieții păstorești rămâne pururea nedespărțită de *Miorița* lui, după cum poezia îndeletnicirii de plugar, văzut grandios, apare nedespărțită de vestitul lui colind idilic *Bădica Traian*.

Dela înălțimea cutărui sau cutărui cod estetic, sau din unghiul mereu schimbător al gustului de azi, este ușor să vezi petele din primul lui volum de versuri originale, *Doine*. Mai potrivit este să privești culegerea ca mărturie de sinceritate artistică anunțatoare de ceea ce va fi.

Prin îmbinarea nu tocmai rotunjită a două aspirații: aceea de iubire și aceea de vitejie, prima poezie intitulată *Doina*, care este și prefața, poate să pară cam amorfă. Cele două sentimente nu au sudura pe care numai o înaltă temperatură de artă, unită cu o tehnică adevărată, ar fi putut-o asigura. Și totuși *Doina* aceasta rămâne o mărturie de sinceritate, pentru că dă glas la cele două instincte care vor domina opera lui: erotica și eroica.

Nimic monocord în această primă culegere: alături de aspecte sumbre, tablouri idilice și eroice. Poeziile nu sunt așezate întâmplător ca pânzele unei expoziții cu tablouri indiferente unele față de altele, ci unele își reliefează sensul și prin ordinea așezării lor. Astfel, cele două poezii următoare, *Baba Cloanța* și *Sora și hoțul*, înfățișează două aspecte contrastante de incantație erotică. Dacă primul este un sinistru și totodată grotesc tablou de vrăjitorie, celălalt un aspect idilic de tinerească înclinare către o iubire desrobotită de convenție. S'ar mai putea zice că poeziile ca *Sora și hoțul* sunt momente de primată sentimentalitate, dacă acele îmbieri de iubire neconvențională n'ar reveni la Eminescu în accente aproape identice: *tu să mori, dulce minune*.

În poeziile de sumbră coloratură, ca cea amintită, apar uneori la Alecsandri accente de frământare și răzvrătire byroniană, dar repede stăpânite și bemolizate în final. De altă parte, rare ori sinistru atmosferă mortuară din motivul *Strigoii* a fost mai atenuată ca în *Strigoii* lui Alecsandri. O comparație cu poema *Strigoii* lui Eminescu este concludentă.

În chip firesc părțile eroice îi vorbesc mai mult decât cele sumbre. Când în tradiție apare la un Voevod o trăsătură negativă, Alecsandri alege izvoare care transfigurează potrivit gustului său instinctiv de a-și înălța privirile în sus. Astfel în *Altarul mănăstirii Putna*, alege nu tradiția în felul lui Ne c u l c e, mai aproape de aspra viziune populară, ci o variantă unde gestul de cruzime al Voevodului dispare, pentru a nu aduce știrbire luminii din figura lui Ștefan.

Ca încununare a primei opere, stă la sfârșit basmul versificat *Marioara Florioara*. Este o poezie a iubirii, cu încântările, dar și cu durerile și nostalgiile ei. În poezia generației anterioare apăruse încercări de a da expresie lirică unui sentiment de pan-

erotism. Dar convenționalul genului anacreontic din *Primăvara amorului* de Iancu Văcărescu întunecă unele accente remarcabile pentru vremea aceea. Infrățindu-și simțirea cu aspecte de basm, Alecsandri a putut ajunge la o simplificare prielnică esenței lirice. Sunt și aici, firește, intrusiuni eterogene, forme ale unui perimat gust ornamental, de salon, de pildă când zăbovește să dea un inventar al frumuseții fizice. Dar când revine la descrierea prin sugestie, și florile și munții, luna, stelele și soarele se întrec pe rând într'un imn de preamărire a frumuseții, unele accente ne rămân în amintire. Când trece la durerea despărțirii, alte elemente din orchestrație etnică: colindul îi oferă motivul smeului care vine pe un nor și-i răpește iubita, iar în final dorul din *Jelui-m'aș și n'am cui* încunună basmul.

Dacă sentimentul de iubire își găsea astfel o largă expresie în basmul primului volum, celălalt pol al existenței, sentimentul matern, încheie volumul *Mărgăritărele*, alcătuit în toila maturității: este basmul *Inșiră-te mărgărite*.

Considerarea complexului părinți-copii este un însemnat mijloc al caracterologiei literare. Cine privește figura mamei la Creangă, la Eminescu, la Coșbuc, la Vlahuță, ca să amintesc numai pe câțiva din cei ce nu mai sunt, trebuie să-i recunoască lui Alecsandri înțaietatea. La aceștia sunt înfățișate aspecte parțiale, la Alecsandri, care a simțit nevoia să consoleze pe un părinte ce-și pierduse copilul, vibrează gama întreagă. Ceilalți scriitori vorbesc de mama lor, Alecsandri de mama însăși.

Nunta feciorului de împărat cu aleasa care i-a promis doi copii frumoși, cântecul de leagăn, colindul de fericită deșteptare a micuților, uimirea îngerilor de a-și vedea părechea pe pământ, de unde deochiul și moartea, apoi imaginea consolatoare a brazilor prin care copiii uniți în mormânt se înclină din ramuri la fereastră ca să-și poată mângâia mama, bocetul ei, rugămintea lor să nu mai plângă și metamorfozele lor consolatoare până se prefac în cele două mărgăritare ca mama să-i poată desmierda la sân, — toate acestea, toate fac un ansamblu cu un timbru atât de cald și firesc încât n'ar putea lipsi din nici o antologie a sentimentului matern. Ca pretutindenii la Alecsandri, deasupra durerii se înalță curcubeul consolării, ca aceste cuvinte ale copiilor de care se îngrijește, ca o mamă, firea:

Seara primăverii caldă
Cu dulci lacrimi ne scaldă,
Vântul ne adoarme-ușor
Cu suspin răcoritor,
Și steluța serii, mută
Cu-a ei raze ne sărută.

Cele două basme închinat acestor pârghii ale vieții: iubirea și copilul, poartă subtitlul de *legende*. Inclinarea pentru speța aceasta care stă la mijloc între viață, istorie și basm, se ivise deci dela primii pași. În zenitul creațiunii sale, întoarcerea la lumea legendelor apare ca împlinirea unui destin. Însăși drama istorică este colorată legendar. Avem deci aici o sinteză a întregii lui poziții folclorice. S'a zis că îndemnul vine din Legenda veacurilor de V. Hugo. Nu pentru că a găsit în legendele poetului francez o preamărire a marilor resorturi morale, a stăruit Alecsandri în legendă, ci pentru că în ființa lui, era adânc sădită nevoia de afirmare a valorilor vieții. Fiecare legendă este o liberare.

Stăruința lui de a crea o legendă cu evocări de lupte istorice n'a izbutit, în schimb, când legenda istorică ajunge la punctul unde trecutul se întretăia cu prezentul concret văzut, atunci răsar pagini din cele mai alese. Toate scăderile și retorica din *Dumbrava Roșie* sunt compensate prin finalul care zugrăvește atât de sobru și sugestiv pe flăcăii voinici stând roată în jurul focului de lângă dumbravă și ascultând tâlcul poveștii. În șuerul stejarilor care ard, sunt gemetele Leșilor de odinioară.

Dacă istoria îl stânjenește, ispitindu-l uneori la gesturi de eroism convențional, în schimb, în cuprinsul mitului, se mișcă mai sigur și adesea mai fericit. Din îndemnul pornit dela el, începușe darea la iveală a altor aspecte folclorice: legendele păsărilor, ale animalelor, ale plantelor. Legenda etiologică a rândunicii: zâna, căreia răpindu-i-se cămașa, se preschimbă în gingașă pasăre, are tipuri și variante în tot folclorul universal. Fragmentar, forma dată de Alecsandri poate sta alături de cele mai alese întrupări ale motivului. E știut cum poetul era un mare adorator al soarelui. De aceea din diferitele forme ale motivului iubirea dintre pământesc și ceresc, el a ales legenda ciocârliei, iubirea unei fete de împărat și sborul ei către soare, cu imnul ei de adorare și prefacerea

în sburătoarea care se înalță mereu în văzduh. Neconținut aceeași imagine a tinderii în sus.

Un farmec al legendelor este multilateralitatea. Alături de eroică, figurile oarecum minore ale mitologiei noastre i-au vorbit, fie prin aspectul lor șagalnic, fie prin cel de voie bună și humor. În cadrul acesta, deosebit de sugestive sunt felurite aspecte ale lui Statu-palmă-Barbă-cot. Furia nimicitoare stârnită de el în Strâmbă-lemne și Sfară-mă-piatră, o imagine de urgie ca și cum s'ar răsvrăti din adâncuri elementele firii, este fondul pe care răsună chiotul de izbândă a inteligenței piticului.

Cele mai alese triumfuri de artă le serbează când legenda îi oferă material pentru viziuni mitologice în legătură cu viața anotimpurilor, văzute ca lupte între forțele naturii. S'ar părea că cea mai aleasă dintre ele, *Noapte albă*, un juvaer din care n'ai putea clinti nimic, iese din cadrul simbolurilor de tipică vibrație Alecsandri. Dar imaginea finală a piticului înfășcat de barbă de teiul uriaș, deși umple lunca de un vaer necurmat, încheie printr'un pitoresc hazliu această simfonie în alb. Vaerul însă este numai un final parțială, ci *Noaptea albă* reprezintă numai o primă parte dintr'un triptic, împreună cu *Vântul dela miază-zi*, *Prier și fata iernii*. În cea dintâi, primăvara închisă în fag este liberată de vântul cald îndrăgît de ea. Indurătoare, ea liberează de pe creangă pe sârmanul Barbă-cot, pe care iepurașul, ivit dintre tufe, îl duce departe. Ultima legendă a acestui triptic, *Prier și fata iernii*, simbolizează alt aspect al forțelor liberatoare. Născută din iubirea iernii cu gerul, fata a avut la nuntă, ca în povestea Mioriții, drept lăutari, asprul Crivăț și corbii croncănitori, iar ca nuntași, lupii lacomi și urșii care, dacă în natură hibernează pe vremea aceasta, în poezie au haz. Indrăgostit din auzite, Prier birue ninsoarea, ploile, vântul și printr'o sărutare o liberează. Desfăcută aici de prezența șagalnică a lui Barbă-cot, legenda s'a născut din nevoia de a da mai lămurit esența motivului în puritatea lui. Nu este o întâmplare că cele mai desăvârșite legende ale lui Alecsandri au izvorît din nevoia de a zugrăvi, odată cu viața anotimpului, și triumful aspectelor pozitive ale naturii.

III. Pentru că din copilărie trăim sub farmecul *Pastelurilor*, această parte e privită de unii ca o monetă cam uzată, cei mai mulți plătesc tributul unei laude convenționale. Dar pentru cine

le pătrunde esența și pentru comparatist, lucrurile se înfățișează altfel. Pe toate celelalte terenuri, valoarea lui Alecsandri reiese când măsoară ceea ce ne-a dat față de ce era la noi înaintea lui. Aici însă, opera lui poate înfrunta raportarea la tot ce fusese înainte de el în literatura lumii: pastelurile reprezintă împlinirea pe terenul românesc a unor aspirații către care de mult năzuia întreaga literatură europeană. Lăsând la o parte natura panteismului elin și pe aceea spiritualizată în sensul lui Petrarca și mărgininu-ne la cadrul literaturilor moderne, o mișcare de larg răsunet a fost poezia sezoanelor, înfățișată de preromanticul englez T h o m s o n. De aici, ca și din sugestia virgiliene și horatiene, sporită și prin sensibilitatea romanticilor francezi, s'a născut acea înviore a simțului naturii, văzută când sub aspect idilic, ca la G e s s n e r, când sub aspect byronian, când panteist ca în lirica germană. Nici una din acestea nu reprezintă izvorul lui Alecsandri. El este o sinteză originală a unora dintre aceste aspecte, potrivit geniului propriu al lui și al nostru.

Nicăieri nu vom găsi o culegere de poezii în care eroul să fie natura văzută ca în Pasteluri, sub aspectul anotimpurilor, al muncii, al idilei și al rodniceii, într'un cuvânt al unei încântări mereu reînnoită și sub o formă stăpânită în felul poetului nostru.

Desamăgit de viața politică a vremii, pe care a biciuit-o în comediile sale, el caută un refugiu în singurătate și poezie. Este semnificativă poezia *Serile la Mircești*, această idilă de interior, din fruntea volumului. Ca atâtea alte poezii ale lui, ea este clădită pe opoziția dintre urgia externă și consolația lăuntrică. Acel inițial *perdelele-s lăsate...* ne apare ca gestul simbolic al unei bariere dintre el și lume. Mai cunoaștem o idilă cu același tact inițial: *cu perdelele lăsate stau la masa mea de brad...* Să apropie cineva de Alecsandri această idilă eminesciană și va diferenția două epoci, două forme sociale deosebite, dar în același timp și două plăsmuiri de adevărată poezie.

După cum legendele n'au răsărit deodată, ci sunt împlinirea unor nevoi de expresie manifestate încă dela început, tot astfel și pastelurile. În tinerețe gustase poezia idilică, dar sub aspectul convențional, gessnerian, al generației lui A s a k i. Încă dela început, în *Doine*, miște aspirația către o nouă formă idilică, în cadrul naturii noastre. Iată, bunăoară, în *Crai nou*, figura fetii

ducând pe frunte cofița cu apă rece dela izvor. Simți tresărind blocul de marmoră din care, după douăzeci de ani încheiați, avea să răsară figura neuitată a *Rodicăi*.

Ca să pătrundă cineva noutatea sintezei lui V. Alecsandri, este de ajuns să observe comparativ ce au devenit la poetul nostru elementele anacreontice de evocare a primăverii, așa cum circulau în poezia generației anterioare, atât la noi cât și într'alte literaturi.

Pentru a-l diferenția de cea mai însemnată dintre literaturile sud-dunărene, cea neo-greacă, relevz poezia lui Iacob Rizos Rangabe cu titlul *Primăvara*, publicat în ediția dela 1836. În ea se află o parte a elementelor care s'au cristalizat altfel în *Concertul din luncă*. După obișnuitele introduceri care arată trecerea iernii și bucuria întregii naturi, apar la Rangabe pe rând, în spirit horațian, podoabele primăverii. Vioreaua se ivește, crinul își înalță fruntea, iar trandafirul este încoronat ca rege al florilor. Codrul și-a închegat haina de frunze și de flori. În cadrul acesta, « cântăreața pădurilor » (perifraza este caracteristică pentru gustul vremii) ne încântă și anunță amoruri. Cum vedem, este o dublă întrecere între flori și între păsărele, centrul de organizare a poeziei fiind pe linia anacreontică: Venus ascute săgețile lui Amor, Tirsis se întâlnește pe frageda iarbă cu Chloe.

Față de acest amestec convențional de imagini, poziția lui Alecsandri este aceea a formei stăpânite, care simplifică, rânduește, subordonând totul celei mai vii dintre impresii, farmecul auditiv. Peste feeria simetric înfățișată a florilor și a vietăților, se înalță în final concertul privighetoarei:

Gânditoare și tăcută luna 'n cale-i se oprește.
Sufletul cu voluptate în estaz adânc plutește.
I se pare că aude prin a raiului cântare
Pe-ale îngerilor harpe lunecând mărgăritare.

Ce păcat că nu ne putem opri la măestria formală a Pastelurilor. În forma stăpânită proprie lui — cele mai multe sunt voit mărginite la patru strofe — ești uimit să descoperi o mereu reînnoită diversitate de mijloace expresive. Și aceasta nesilit, ca naivitatea poetului condus de geniul limbii. După sonorizarea din *Concertul în luncă*, unde, între altele, toate versurile sunt, ca în italiană,

sfârșite vocalic, iată imaginea sumbră a toamnei secundată de repetata acumulare de grupuri de consonante din versurile:

Soarele iubit s'ascunde iar pe sub grozavii nori
 Trece-un cârd de corbi iernatici prin văzduh croncănitori

Între vocalizarea din *a îngerilor harpă* și această contractare de acumulări consonantice, toată gama armoniilor și opozițiilor de culori și sunete se desfășoară adesea nesilit. Cel instinctiv înzestrat sau chiar științific pregătit pentru receptivitatea valorilor expresive ale limbii noastre, este cu neputință să nu trăiască adevărate încântări. Când în acest juvaer care este *Iarna*, simte nevoia de a evoca albul câmpiilor, pe fondul cărora se zărește pustia înfățișare a satelor, iată cum, în strofa a treia, contrastul dintre culori este secundat de opoziția dintre vocale. Primul vers este o alternanță între constanta repetare a vocalei *a* accentuat și întreita repetare a celorlalte vocale accentuate, de timbru întunecos:

Tot e alb pe câmp, pe dealuri, împrejur, în depărtare . . .

S'ar zice o anunțare a opoziției dintre primele două versuri ale strofei și ultimele două, cu acea dezolantă acumulare de sumbră culoare, susținută de repetarea vocalei *u*:

Tot e alb pe câmp, pe dealuri, împrejur, în depărtare,
 Ca fantasme albe plopii înșirați se pierd în zare,
 Și pe 'ntinderea pustie fără urme, fără drum,
 Se văd satele pierdute sub clăbucii albi de fum.

Conturul desenului sobru stă în concordanță cu acea selecție a colorilor, expresivă prin simplitatea ei. Nicăieri nu întâlnești diagonala liniei care se pierde în infinit, nici chiar în *Bărăganul*, unde inițial se afla o astfel de viziune, dar pentru care a simțit apoi nevoia încadrării. Ca mijloc de a încheia spațiul estetic, acele concentrate versuri finale, care subliniază când un aspect consolator, când un amănunt de viață menit să animeze peisajul.

Poezia munților și poezia mării, celei pretutindeni prezente la Eminescu, apar rar. Este aici o concordanță între deosebite aspecte ale viziunii lui Alecsandri: după cum marile elanuri titanice ale lui Eminescu lipsesc în poezia lui, tot astfel și aceste coordonate, care

sunt aspectele nemărginite ale naturii, imensitatea mărilor și măreția munților. Când cântă marea, el vede în ea mai ales izvorul de întinerire.

O poezie astfel alcătuită era firesc să devie expresia unui cald sentiment de iubire pentru pământul țării. Pe linia aceasta, aleg două momente: întoarcerea din străinătate al poetului tânăr și același sentiment de bucurie, exprimat mai târziu de poetul acum în vârstă, cu patru ani înainte de stingerea lui. Deosebirea de imagini dela o epocă la alta este însăși deosebirea de expresie dela tinerețe la bătrânețe. În poezia *Întoarcerea în țară*, ești izbit de acumularea unor amănunte: muchiile de prăpăstii, corbii, sania, murgul alb, lupii, etc... și totodată de dualitatea sentimentului: gândul la iubită împletit cu fericirea întoarcerii. Sentimentele contaminate stau alături, fără să se rotunjească în chip fericit într'un tot.

Mai târziu, când se desăvârșește separarea motivelor și se estompează trăsăturile concrete, așa încât devin purtătoarele sentimentului văzut în esența lui, se naște poezia *Țara* din 1886, un adevărat imn de preamărire. Cu toate că se strecoară unele strofe de prisos, poezia stă mărturie de continua creștere a expresivității poetice. Realizarea artistică de tinerețe a lui Alecsandri este alta decât cea de maturitate și de bătrânețe. El însă rămâne același, cum același rămâne în toate epocile lui un Grigorescu. În pânzele acestuia de mai târziu, sunt unele estompări de colorii care măresc farmecul. Dacă în literatura lumii nu găsesc păreche lui Alecsandri, în schimb el are corespondență în plastica românească. După cum poetul cuvântului îmbină atmosfera literară a Apusului cu glasurile trecutului și cu poezia pământului românesc, tot astfel marele poet al penelului săvârșește sinteza dintre tehnica Occidentului și peisajul țării. La ambii, aceeași formă stăpănită și același echilibru între conturul desenului și farmecul colorii. Ei rămân marii anunțatori ai stilului românesc de sinteză între Răsărit și Apus.

Cei care au intuit și au exprimat asemănător sufletul pământului românesc, era firesc să meargă pe aceeași cale în actualitatea politică și socială; poetul, cu o amploare și felurime interzisă pictorului prin însăși granițele artei lui.

IV. Între deosebitele aspecte ale unui adevărat poet este o concordanță, așa încât o trăsătură esențială se întregește în chip

necesar cu alta. Aceasta nu mecanic și voit, ci ca rezultanta unui anumit fel de a vedea lumea.

Deceniul anilor 1830—1840 înfățișează o răscruce pentru destinele literaturii europene. Vechile porniri romantice de izolare și singularizare sunt frânte. În frământările sociale se observă tot mai mult cum poetul caută o integrare în aspirațiile obștești. Vechiul tip de poet de societate și de curte, în felul lui Asaki, este perimat. De asemenea tipul de poet luminător, care așteaptă mântuirea lumii din lămurirea cugetelor, schițat în parte de Heliade Rădulescu, nu-și mai găsește răsunset într'o societate agitată de mari prefaceri. Cu atât mai puțin tipul de poet ornamental și distractiv al unei pături sociale neconsolidate, reprezentat de Conacki, era departe de a reprezenta o funcțiune vitală.

La răspântia aceasta, problema unei noi directive a poeziei noastre nu era atât de ușoară cum s'ar părea. Dacă, în Apus, poetul devenea o forță socială, acesta îmbrăca mai mult o haină cosmopolită. Coarda umanitară a unui Lamartine și V. Hugo vibra mai mult decât cea națională. Aceeași dominantă era la poezii germani, anglo-saxoni și ruși. La popoarele sudesteuropene, mișcarea pornită mai dinainte prin Mickiewicz se accentua, dar sub o formă sumbră, potrivit sufletului slav. Diferențindu-se de maeștrii săi francezi, cântecul de libertate al lui Alecsandri are dela început un timbru național, străbătut nu de un optimism ieftin și de filosofia prosperității burgheze, ci de o luminoasă încredere în forțele native și în marile idealuri cu care se identifică.

Când la 1844 se săvârșește actul de liberare al țiganilor, el nu vede aici numai împlinirea unui act umanitar, ci un semn pentru libertatea propriului neam. Acel manifest revoluționar, care este *Deșteptarea României*, rămâne pentru totdeauna expresia cea mai de seamă a avântului poetic dela 1848. Când se amintesc pagini de acestea, este obiceiul să se arunce judecata de depreciere: retorică. Sunt însă distincții de făcut. Alecsandri a fost un mare diprețuitor al vorbelor goale și a spus-o răspicat în *Moara de vânt* și în atâtea pagini satirice din teatrul lui, în care biciuiește pe atâți eroi ai vorbelor și generalităților deșarte. Dacă, în *Deșteptarea României* sunt și versuri care ar putea să facă unora impresia de retorică, aceștia să citească cele mai alese pagini de îndemnuri la luptă, din toate literaturile lumii — bunăoară ale acelu simplu

țăran scoțian Burns, — și se va încredința că însăși esența acestui fel de poezie cere unele mijloace pe care, dacă oratoria le speculează, în schimb poezia le crează spontan, cu necesitate. Frământările luptătorilor dela 1848: prigoana, surghiunul și rătăcirile printre cei străini, durerea pentru cei căzuți departe de țară, dar mai presus de toate încrederea în izbândă, într'un cuvânt întregul sbucium al luptelor de atunci, nicăieri nu trăiește mai puternic ca în paginile poetului. Iată, de pildă, acel duios *Adio Moldovei* și pe linie eroică *Sentinela Română*, un larg simbol merit să întipuiască însuși sensul istoriei noastre. Ce păcat că momentul când a fost scrisă, acela al retragerii în munți pe calea pribegiei, a dus la contaminarea în final a liniilor frânte ale retragerii care, dacă subiectiv, pentru el cel de atunci erau firești, umbreau nimbul eroic al simbolului: vulturul încununând în rotire triumfală pe falnicul ostaș.

Nicăieri, eroica lui n'a lăsat urme mai neșterse decât în epocala luptă pentru unire. Numai scrisul lui Octavian Goga, din preajma războiului pentru unitatea națională, poate sta alături de ceea ce a săvârșit poetul Alecsandri în lupta pentru unire.

Pentru mulți cuvântul poet e tot una cu visător, străin vieții. Dar în viață, primatul afectivității iese la iveală cu putere elementară. Istoria sentimentelor văzută în acești aleși care sunt poeții, este însuși fondul pe care se reliefează faptele generațiilor. Prin ei, ceea ce adesea pare lipsit de sens, devine semnificativ. Alecsandri va rămânea deapururi simbolul total al răsپانتiei de atunci. Darul de întrezărire profetică îl făcea să vadă căile viitorului, chiar când ele păreau desmințite de realitățile brutale ale vremii. In jalea stărilor dela 1857, vizionarul opune restriștilor și sfășierilor acel *în zadar*, atât de caracteristic poeziei lui. Lapidar și neuitat vibrează încrederea, tot una cu însăși intuiția destinului, care nu poate fi străin de marile forțe morale ale omenirii:

E scrisă 'n ceruri sfânta *Unire!*

E scrisă 'n inimi cu foc ceresc!

O! Românie! P'a ta mărire

Lucrează brațul dumnezeesc!

Pentru Alecsandri, cel puțin religios, conștiința omenească este tot una cu însuși cugetul lui Dumnezeu.

Acolo unde îndemnul la iubire din *Hora Unirii* nu putea deștepta răsunet, apare resortul urii: cuvântul devenea când satiră, când blestem. Și pentru ca să sporească semnificațiile, le înscrie în viziuni ale mitului popular, ca, de pildă, în *Noaptea sfântului Andrei*. Tematic, în mărturisirea fărădelegilor, poezia este înrudită cu vestita *Strămoșii* a lui Mickiewicz, structural însă, învinge la Alecsandri limpedele tipar mediteranian.

* * *

Cel construit astfel era ursit să dea expresie avântului dela 1877 pentru independență. În *Ostașii noștrii*, legenda se înfrățește cu actualitatea: *ca eroii de mari legende vin să vă privească în față*.

Ca un pronas, *Balcanul și Carpatul* pregătește privirea pentru întreaga culegere. Poezia aceasta dă sens nou unui străvechi motiv, care a dobândit diferite forme în temperaturi morale felurite. În fabule antice și în basme, la noi chiar și în colind, întâlnim adesea o ceartă, fie între două plante, fie între două animale, uneori chiar între două obiecte, pentru întâietate. În această familie de motive, în literatura poporană, de pildă în cea neogrecă, apare și cearta între doi munți. Pentru Alecsandri, opoziția dintre Balcan și Carpat devine un simbol rezumativ. Ca într'o viziune mitică, cei doi munți întipuiesc o epocă și destine istorice.

La comemorarea semicentenarului morții lui Eminescu, am avut prilejul să arăt cum, într'o altă epocă, dintr'o altă intuiție și cu alte cerinți de artă, reprezentantul generației următoare dă în *Scrisoarea III-a*, în opoziția dintre Mircea și Baiazid, o viziune mitică a destinului românesc. Atunci am văzut cum s'a creat acel imens spațiu estetic și acea încadrare în istorie, înlăturând toate primejdiiile amănuntului nesemnificativ și utilizând cu un neasemănat dar poetic pentru creșterea puterii otomane, mitul copacului care se întinde uriaș.

Pentru a diferenția cele două destine istorice, Alecsandri alege opoziția dintre Balcan și Carpat. Privită în sine, ca formă internă, ea rămâne mărturie a instinctului clasic de a simplifica, vădit și în felul cum se desfășoară lupta: ca sol al fiecărui munte se înalță câte un vultur și încleștarea lor hotărăște victoria.

Firește, funcțiunea oarecum de prefață îl face să împletească în cuprinsul viziunii unele elemente de circumstanță, care azi

învăluie esența mitică a simbolurilor. Dar alunecând peste imperfecțiunile raportărilor la acel moment istoric, adică la actualitatea politică înfățișată poate prea discursiv, simbolul ales de Alecsandri are în străvezia lui formă internă însemnate virtuozității.

S'a afirmat că Alecsandri n'a avut simțul eroismului lipsit de panaș al celor umili. Dacă Eminescu a înălțat pe un piedestal unic portretul moral al străvechii simplități întrupată în Mircea, Alecsandri a creat în schimb simplitatea eroică din *Sergentul*, soldatul necunoscut.

După cum a știut să preamărească marile virtuți anonime, tot astfel a glorificat cu iubire și admirație în *Epistola către generalul Florescu*, pe creatorul oștirii menit să fie conducătorul la victorie, dar pe care intriga geloasă îl înlăturase dela comanda supremă. Simți vibrând în versuri, alături de admirație, lacrima și indignarea. Astfel devine poetul și pe acest teren interpretul conștiinței românești.

Simțul lui de integrare în obște face din poetul național și un reprezentant al sentimentului dinastic. Tactul cu prilejul grelelor sale misiuni diplomatice, mai ales în audiența celebră la Napoleon al III-lea pentru consolidarea unirii, când găsește formula fericită: «Principele meu nu are altă dorință decât a fi în Orient primul locotenent al Majestații Voastre », nu vine dintr'o poziție rece profesională, ci dintr'o statornică aderență.

Mai târziu, el a văzut în Carol I întruparea unor însușiri superioare menite să izbăvească țara de străvechiul vițiu, nesfârșitele conflicte ale facțiunilor. Poetul național devine astfel și poet de Curte, tocmai în funcțiunea de poet național. Nimeni n'a formulat mai lapidar către un monarh crezul unui neam, cum a făcut el în acel, *Adio la plecarea mea din Castelul Peleş*, cu doi ani înaintea morții. Este acel vers tăiat parcă testamentar pentru o inscripție în marmură:

Vrem falsele hotare între Români să piară.

Astfel realizează Alecsandri o funcțiune căreia nu-i găsim păreche decât în literatura engleză prin instituția «poetului laureat». Păstrând toate proporțiile, singurul din vremea lui de care se apropie este poetul englez *Tennyson*.

V. Acela care se identificase cu însuși sufletul neamului, cucerește o nouă poziție: dă glas în poezia noastră conștiinței de rasă, integrând neamul în totalitatea romantică. Acest sentiment general romantic este un fapt unic în istoria literaturilor: dela gurile Dunării și până la Atlantic, el cuprinde cu aceeași iubire pământul, trecutul și luptele de afirmare ale latinității. Prăbușirea Franței dela 1870 și refacerea ei își găsesc un admirabil simbol în *Căderea Rinului*, care, peste râpele abisului, își reia cursul cu o menire providențială.

Cine urmărește felul cum s'a oglindit până astăzi Italia în poezia noastră, constată că la unii înaintași vibrează sentimentul originelor, altora le-a vorbit poezia ruinelor, uneori peisajul italian este un cadru când spiritualizat, când pitoresc pentru scene de iubire; dincolo de toate acestea, la Alecsandri apare durerea față de Italia îngenunchiată de străini și entuziasmul luptelor pentru unitatea liberatoare. Sentimentul acesta însuflețea unanim întreaga lui generație. Dar în expresia altora, el era învăluit într'un complex de motive livrești. Iată, de pildă, *Triumful morții sau o noapte la Veneția* de E. Crețianu. Aspecte sumbre ale peisajului venețian, momente de entuziasm pentru artă și din tematica vieții de artist, evocarea ruinelor, opoziția dintre stăpânitori și asupriți, cântece bachice de anul nou alături de serenade, apoi motivul cetății scufundate, toate aceste neîntocmite aspecte convenționale se împletesc amorf cu aspirația către luptă și libertate. Este suficient să apropii această cea mai intimă poezie a lui Crețianu, scrisă la 1853, de poezia *Coroana vieții* din ciclul italian al lui Alecsandri, scrisă la Milano în 1859 și străbătută și ea de opoziția dintre erotică și eroică și distanța iese la iveală. Nu mai avem un potpuri de motive care se încaeră, ci o simplificare numai în cadrul polarității iubire și patrie, totul dominat de acest îndemn al iubitei, ilustrat prin lupta și moartea bergsalierului: coroana vieții nu este iubirea, ci mântuirea țării.

Dacă ar urmări cineva comparativ întregul ciclu italian al lui Alecsandri cu ce s'a scris atunci la popoarele din centrul și răsăritul Europei, la Maghiari, de pildă, s'ar constata că nicăieri n'a vibrat mai viu inima Italiei ca la poezii noștri, în deosebi la Alecsandri. Ca toți scriitorii noștri, el da expresie unei intuiții mai presus de contingente. Granița morală a Italiei este acolo unde

Dumnezeu a fixat hotarele limbii românești. O tainică legătură unește destinul ambelor popoare. Iubirea romanității îl duce la prietenia lui cu felibria și la ciclul închinat Provancei. Astfel, încoronarea lui la Montpellier ca poet al gintei latine dobândește o valoare simbolică: în tot cuprinsul literaturilor romanice, n'a fost până la el și n'a fost de atunci încoace expresie mai largă și mai desinteresată că romanitatea este un tot condus de un destin unic.

Opoziția iubire-patrie, care străbate poezia bergsalierului murind: coroana vieții este jertfa pentru țară, însuflețești și poezia *Cântece și sărutări*. Este un dialog, de data aceasta între poet și româncă, semnificativ pentru felul de a vedea funcțiunea poetului. După cum celebra poezie a lui V. Hugo, *La fonction du poète*, este clădită pe opoziția dintre orizonturile mai ademenitoare și imperativul luptelor pentru înălțarea socială, tot astfel Româncă, la fel cu tânăra italiană din *Coroana vieții*, cheamă la un ideal superior: lupta pentru țară stă mai presus decât iubirea.

VI. Față de extinderea eroticei în literatura generației anterioare, ești izbit de locul nepredominant al iubirii în poezia lui Alecsandri. Tot atât de contrastant este și timbrul însuși al celor mai alese expresii ale acestui sentiment. Acestea sunt deopotrivă de depărtate și de convenționalismul petrarchist al lui Asaki, și de moleșala enervantă a poeziei de salon transpusă pe registrul oriental, în felul lui Conachi, și de abstractizarea unui Heliade Rădulescu, și de ieftina sentimentalitate a unui Bolintineanu. Dispar declarațiile care vroiau să impresioneze prin acumularea unor gesturi de fals patetism. La Alecsandri întâlnești pentru prima dată răsunetul direct al vieții. După cum în toate celelalte domenii, tot astfel și în cele mai alese dintre aceste poezii, apare nu gestul de singularizare și de afirmare egoistă, ci nevoia altruistă. Relevez versul:

Căci dulce-i pentru altul și 'n altul a trăi.

După cum în toate celelalte domenii el opune sentimentelor de destrămare încrederea nativă în forțele superioare care conduc existența, tot astfel și aici, când îl încearcă sentimentul vremelnice și chiar al morții. Dincolo de clipele trecătoare, este ceva care rămâne: generozitatea avânturilor, nobleța sufletului omenesc și

acea mireasmă a amintirii pe care nimic n'ar putea-o șterge. Pe când în fața iubitei moarte, Eminescu întinde parcă un zăbranic asupra întregii ființări, în elegia lui Alecsandri pentru moartea Elenei Negri, întunericul e biruit de lumina iubirii de odinioară.

Stăruie în amintirea tuturor prima strofă din *Steluța*. Rare ori s'a acumulat din penelul lui atât întuneric străbătut de durere ca în versul inițial din prima strofă: *Tu care ești pierdută în neagra veșnicie*. Dar ritmul lent și culoarea atât de sumbră a imaginii de larg orizont sunt numai un fond pe care licărește consolator tainica lumină: *stea dulce și iubită a sufletului meu*. În această opoziție stă tot Alecsandri. Instinctiv ritmul devine ascendent în evocarea luminii: *și care odinioară luceai atât de vie*, pentru ca ultimul vers să înfățișeze o elegiacă linie frântă. Primele cinci cuvinte ale acestui vers au un corp redus la cel mult două silabe, s'ar zice tot atâtea mici pauze ca și cum ar fi divizate printr'un suspin. Dar nici aici tonul minor și ritmul descendent nu predomină, căci descendența este ca un fond pe care se reliefează ascendent acel *tu singură*, urmat ca de o clauzulă de finalul *și eu: pe când eram în lume tu singură și eu*.

Sunt în această poezie unele lungimi și strofe pe drept uitate, sunt epitete monotone, dar este încă o strofă care se înalță deasupra elegiei ca o coloană de lumină. Aceea care dă glas vibrațiunii, amintirea mai tare decât moartea: *un suvenir poetic, coroana vieții mele...*

VII. Opozițiile din care este clădită această poezie ne pun din nou în fața întrebării: în ce măsură creațiunile lui sunt tot atâtea aspecte ale unei singure solii de expresie. Firește, nu ne putem opri la acele poezii în care ochii se deschid încântați și fără luptă asupra unei valori. Deosebit de semnificative sunt acele poezii caracterizate printr'o arhitectonică în care poate să fie urmărită lupta dintre motive. Aici vom putea releva complexul cel mai caracteristic al acelor celule ale expresiei care sunt imaginile.

La adevărații poeți apar unele cuvinte revelatoare pentru poziția lor. Mărginindu-ne numai la grupurile de poezii caracterizate prin opozițiile de sentiment, suntem izbiți de timbrul special pe care îl dobândește la el expresia *în zadar*. Pe când în graiul poporan expresia aceasta este tot una cu accentuarea descurajantă a zădărniceii, ca în timbrul tipicului vers eminescian: *e în zadar*,

copile, — la Alecsandri, expresia aceasta dobândește adesea o funcțiune fundamental opusă: ceva ca o înfruntare bărbătească în fața unei amenințări. Și aceasta nu la momente întâmplătoare, ci la însăși articulația sentimentului. Lucrul este cu atât mai caracteristic cu cât funcțiunea curentă a adverbului *în zadar* este o creațiune proprie a limbii noastre, spre deosebire de cele slave din care am luat expresia. Acolo *za-daru* însemnează « în dar ». În raportul cu stăpânitorul străin, vechile noastre populații, accentuând dureros gratuitatea darului forțat, a dat expresiei acea coloratură negativă de zădărnice pe care n'o întâlnim în limbile slave. Este înțelesul care împânzește întreg teritoriul daco-român. Numeroasa familie de cuvinte proprie nouă stă dovadă de vitalitatea funcțiunii. Sentimentul de viață al poetului cerându-i o expresie de înfruntare, el alege tocmai aceasta, dându-i un înțeles adversativ de « și totuși », pentru a sublinia încrederea în forțele vieții și ale conștiinței.

Iată-l mai întâi în spontaneitatea unei improvizații ocazionale. Sunt două catrene scrise la Mehadia, intitulate *Pe un album*. În fruntea fiecărei strofe stă adversativul. Este o concordantă între sentimentul de viață de aici, unde accentul stă pe « în zadar » și cel din *Steluța*, unde cuvântul nu apare, dar semnificația este pretutindeni prezentă: *în zadar* Cerna se zbate între maluri... și *în zadar* anii se adună cu grăbire... , suvenirul unei clipe fericite domină frământările vieții.

Imagini din cele mai caracteristice răsar din aceeași nevoie expresivă. Iată, de pildă, imaginea florii dintr'o poezie mai stilizată, *Floarea oceanului*, imitată nu prea fericit de Cerna în *Floare și Genuă*. De pe stâncă bătută de valurile mării și clătinată de vânt, floarea simbolică a lui Alecsandri zâmbește privind cerul. Aici, acel caracteristic *în zadar* apare numai odată în fruntea strofei. Ar fi putut chiar să nu apară, căci nu frecvența hotărăște, ci însăși poziția de sentiment și articulația expresiei. În pastelul *Bradul*, cinci din cele opt strofe au cap de vers expresia aceasta, pentru a înfrunta puterea distrugătoare a iernii.

Sunt poezii dintre cele mai alese în care, deși lipsește adversativul, îi simți prezența. Astfel în *Vlad Țepeș și stejarul*, copacul de trei ori centenar, simbol de vlagă și de măreție a neamului, nu mai înfruntă urgia firii, ci pe a voevodului decăzut. La fel,

funcțiunea adversativă este prezentă în multe pasteluri, dela atmosfera de interior din *Serile la Mircești*, opusă urgiei de afară, până la perspectiva de învioreare a Bărăganului prin drumul de fier.

Pe terenul poeziei politice și sociale, imaginile din *N. Bălcescu murind* și *Păsărica mării* sunt surori bune cu *Floarea oceanului* și toate celelalte simboluri pentru valori care se afirmă în ciuda unor împrejurări neprielnice. Iar din ciclul închinat Italiei, poezia *Pilotul*, reluând vechea imagine a vasului bătut de valuri ca statul de furtuni, știe să-i dea viață nouă întruchipând în cărmaci destinul nemuritor al lui Cavour. Dintre simbolurile mai largi, amintesc *Căderea Rinului* care, dincolo de dezastru, își adună apele în albia măreață ca Franța după 1870.

În sfârșit, pentru a reveni la luptele și destinul nostru, iată încă o imagine tipică: la 1855, poetul contemplând câmpul de luptă dela Sevastopol. Ceea ce în *Căderea Rinului* este frământarea uriașei urlătoare, ceea ce în *Pilotul* este oceanul și într'atâtea alte poezii aspectele negative, este aici spectacolul dezolant al războiului pustiitor. Rătăcind pe câmpul de luptă, se oprește lângă un mormânt cu marmora sfărâmată de o bombă. Alături însă o sfărâmtură de obuz stă plină de rouă ca o cupă, iar din piatra mormântală zdrobită crește și înflorește o floare la fel cu cea a Oceanului. Suntem departe de poezia sumbră a mormintelor și a ruinelor, pe atunci la modă la un Heliade Rădulescu, la un Gr. Alexandrescu și atâția alții.

Acest întreg complex de imagini ne duce atât de adânc în inima personalității lui, încât nu e de mirare că și cele mai însemnate figuri ale teatrului său sunt dominate de aceeași semnificație.

VIII. Era firesc ca cel mai subordonat obștei dintre scriitorii vremii să fie și ctitorul teatrului românesc în sens de instituție națională. A întemeia o astfel de instituție este adesea mai rodnic decât a crea o operă. În sensul acesta, viața artistică este mai de preț decât însăși plămuirea: instituția rămâne condiția materială și morală a creațiunilor. Cu legitimă mândrie, adunându-și la 1852 în volum repertoriul dramatic, în chiar prima fază a precu-vântării, subliniază concepția teatrului instituție națională.

Până la el, nevoia firească de teatru era satisfăcută mai ales de sistemul trupelor străine călătore, de origină franceză, germană, italiană și chiar rusă. La răspântia între Lemberg și orașele săsești ale Ardealului de o parte și între acel centru de gravitație care era Odesa, de altă parte, Iașii apar, mai mult chiar decât Bucureștii, terenul unde trupele străine dedeau lupte pentru cucerirea publicului în așa măsură încât, la 1832, ele încearcă și forma de teatru statornic de varietăți, susținut oficial.

Configurația gustului dintre 1810—1840 înfățișează un aspect caleidoscopic. Judecând după traduceri și chiar după reprezentații, pe fondul general de largă circulație a vodevilului francez, raționalistul *Voltaire* stă alături de clasicul *Molière*, iar bărbătescul *Alfieri* alături de idilicul *Gessner* și de lacrimogenul ieftin, «slăvitul *Kotzebue*», cum îl numea *Asaki*, de acord cu vremea lui. Firește, cel mai frecvent rămâne *Scribe*, reprezentantul tipic al gustului burghez, al vremii. Numai între 1832 și 1850, se joacă pe scenele noastre nu mai puțin de cincizeci de piese ale lui *Scribe*, dintre acestea zece în traducere românească, cele mai multe la Iași.

Lipsind o școală a reprezentării dramatice, nu este de mirare că simplitatea idilei gessneriene cu lupta dintre sentimentele filiale și cele de iubire între păstori și păstorite, cu naive jertfe și daruri de porumbei, au oferit, în *Mirtil și Hloc*, primul material pentru o reprezentație de diletanți români, cum ședea bine unor tineri boieri conduși, sub privirile încântate ale părinților, de însuși *Asaki*, la 1816.

Dar treptat începutul de burghezie românească înfiripată după 1830, când intrăm în mișcarea economică general-europeană, dă un public în stare să susție o mișcare dramatică, cu atât mai necesară cu cât și școala nou înființată o cerea. Înmulțirea reprezentațiilor date de elevi și diletanți, subvențiile — firave, ce este drept — acordate primelor înjghebări de actori români, întemeierea școlilor de artă dramatică la București și Iași, apoi, în 1837, apelul tinerilor boieri pentru zece reprezentații menite să asigure lui *Millo* o bursă pentru străinătate, sunt tot atâtea semne ale vremii. În chiar pensionul francez unde învățase la Iași *V. Alecsandri*, teatrul era cultivat prin reprezentații de școlari, unde se afirmase dela început talentul lui *M. Millo*. Apropierea dintre poet și

interpretul de mai târziu a fost rodnică pentru amândoi. Ambii au respirat atmosfera teatrală a Parisului, în aceeași epocă. Și aceasta explică în bună parte afinitățile lor. Cât de mult cunoștea Alecsandri teatrul francez se vede și din fragmentul *Dridri*, un roman de artist din viața teatrelor parisiene.

Inclinarea către teatru a fost susținută și de îndemnul tatălui, acel om ager de acțiune care, încă dela 1837, alături de Gh. Asaki, ceruse o zi pe săptămână pentru reprezentații în limba patriei. În același an, Iancu Alecsandri, fratele poetului, joacă în prima reprezentație dată de elevii conservatorului.

Toate aceste împrejurări explică prezența, la 1840, a lui V. Alecsandri alături de Negruzzi și Kogălniceanu în comitetul de direcție menit să dea un nou impuls teatrului.

Când compari repertoriul său dramatic publicat în 1852 cu repertoriile tuturor teatrelor din Capitale și provincie până la acea dată, îți dai seamă că el, în 12 ani, crease mai mult decât toți contemporanii laolaltă. Dacă exceptăm mica operă dramatică proeminentă a lui Hasdeu dela 1866, proporția rămâne aceeași până la apariția lui I. L. Caragiale, care n'ar fi fost posibil fără Alecsandri, după cum n'ar fi fost posibil, în domeniul expresiei lirice, Eminescu.

Dela apariția lui Alecsandri pe scena românească, rar a fost înjghebare de teatru care să nu recurgă la repertoriul lui. Această largă circulație a contribuit mai mult ca orice discuții teoretice la unificarea limbii literare în toate provinciile românești. Când în ținuturile înstrăinate apăreau trupe românești, reprezentațiile Alecsandri erau adevărate sărbători ale consolidării.

Această receptivitate venea nu numai din caracterul popular al tipurilor și din coloratura românească a conflictelor, dar și din tehnica pieselor. În anii lui de formațiune, scena franceză era dominată de Scribe și de școala lui. Publicul burghez văzând în teatru un spectacol într'un fotoliu, drumaturgii erau în deosebi preocupați de a ținea încordată atențiunea printr'o tehnică abilă. Nu urbanistica Parisului, așa cum s'a afirmat și nici viața franceză a vremii, care nu era tocmai un model de ordine, ci simțul de compoziție și arhitectonica luminoasă a teatrului francez au contribuit la dezvoltarea și afirmarea spiritului înăscut de măsură, echilibru și formă supraveghiată prezent în tot ce a scris.

După cum un neologism își schimbă adesea coloratura adaptându-se unui conținut eterogen, tot astfel modelele franceze erau pentru el numai un tipar de scheme formale pentru funcțiuni proprii nouă. Se vorbește de maestrul său francez, dar se subliniază prea puțin viața românească proprie, care vibrează dincolo de schemele împrumutate.

În cadrul vodevilului și al comediei ușoare, în care adesea sunt și infiltrații mai înalte, apar primele lui manifestări dramatice. Publicând în 1844 *Iorgu dela Sadagura*, el strecoară în notă următoarea mărturisire: « piesele trebuie să fie jucate după actori, până ce aceștia se vor putea deprinde cu scena ». În ce hal era atunci teatrul nostru, avem un document sugestiv dela însuși principalul interpret al piesei, C. C a r a g i a l i, care în farsa *O repetiție moldovenească* înfățișa cu humor îndurerat insuportabilele condiții materiale și morale ale teatrului, în chiar anul și cu actorii care interpretase pe Alecsandri.

După cum în lirică, tot astfel și în teatru, încă dela început apare înclinarea către unele aspecte folclorice, care greu se vor fi găsit în modelele lui franceze. Astfel în *Cinovnicul și modista* se strecoară acea snoavă despre femeia încăpățânată, care până se înneacă face semnul de « forfecătură », ca în snoavele populare.

IX. Deși este o improvizație alcătuită în două-trei zile, *Iorgu dela Sadagura* a însemnat (la 1844) întâiul mare succes al teatrului nostru. Un instinct îl ducea pe tânărul autor în inima unui conflict care de atunci, sub felurite aspecte, a rămas permanent în literatura noastră: conflictul generațiilor. Te-ai aștepta ca tânărul Alecsandri să înfățișeze pe bătrânul Damian, cum ai scoate o boarfă din camera de vechituri, iar pe nepot, pe tânărul bonjurist, în trăsături simpatice. Dimpotrivă, desrădăcinatul apare ridicol, comicul izvorând din lepădarea de tot ce fusese până atunci sănătoasă viață organică. Se vedește astfel o însemnată funcțiune a artei, aceea de echilibru social.

Motivul *Iorgu dela Sadagura*: tânărul înstrăinat care, întors în mediul său, critică totul dela înălțimea unei culturi de spoială, nu este nou. Comedia franceză înfățișase numeroase variante recepționate apoi în toate literaturile europene. Și nu este o întâmplare că cea dintâi comedie din literatura rusă, *Brigadierul* lui F o n v i s i n, o operă de împrumut — căci vine din literatura daneză — este

construită din aceleași opoziții ca și prima comedie de mare succes din literatura noastră. Asemănările nu se explică prin dependență, ci prin poligeneză. După cum Ivanușca, fiul brigadierului întors din Franța, nu poate suferi pe cine nu vorbește jargonul lui francez și, din motivul acesta, nu vrea să se însoare cu fiica unui vecin și prieten al familiei, ci ar prefera pe franțuzita mama-soacră, — tot astfel Iorgu dela Sadagura nu se înțelege cu nimeni și preferă pe această anticipare a cucoanei Chirița care este Gahița Rosmarinovicî. Dar o deosebire însemnată între forma scriitorului rus și a scriitorului român stă în tehnica mai bogată în neașteptate peripeții a lui Alecsandri, care numai astfel putea să cucerească un peștriș public de recentă formațiune burgheză. Dacă Alecsandri ar fi recurs la îndatinatul conflict dintre tată și fiu, năzdrăvăniile lui Iorgu ascuns în ceasornic sau bătând drumurile cu saltimbancii ar fi trezit reacțiunea unei hotărâte opoziții paterne, care ar fi alunecat din linia comicului. Este o dovadă de tact că Alecsandri s'a oprit la conflictul dintre unchi și nepot, mai prielnic neturburătorului situații comice.

În cadrul acesta, de pe atunci, se încorporează teatrului acea trăsătură caracteristică românească proprie atâtor snoave, ridiculizarea străinului: comisul Agamemnon Chiulafoglu, Baron von Kleine Șvabe, Ițiș zaraful, fiecare cu ridicolul jargonului său, anticipează larga galerie de mai târziu, care culminează în *Lipitorile Satelor și Boerii și Ciocoi*. Este nesecată verva lui Alecsandri de câteori subliniază abateri dela firea limbii.

În concordanță cu ceea ce am constatat în lirică, planul de rezonanță al tuturor imaginilor specifice teatrului său stă într'o neconținută raportare la cerințele conștiinței obștești. Ridicolului și extravaganțelor pojghiței de pretențioși rătăciți de tipul Iorgu dela Sadagura li se opune acea întoarcere la matcă: hora în care se prinde în finalul comediei rătăcitul, apare ca simbolul acestei integrări în obștesc.

Astfel crează Alecsandri un teatru popular, care este în același timp și un semn de judecată asupra vremii lui.

Nimic unilateral în poziția aceasta. Ca un compliment al lui Iorgu dela Sadagura, apare peste un an, această farsă, *Iașii în Carnaval*. Este o anticipare la *Conu Leonida față cu reacțiunea*. Teamă de comploturi imaginare, și măsurile ridicole luate cu

ajutorul unui servil aparat polițienesc, în stare să vadă într'o procesiune de carnaval o revoluție, apoi întreaga forfotă a Capitalei, cu împletirea a mai multor acțiuni paralele, servesc ca un fond plin de mișcare și de vervă, pe care se reliefează critica plină de aluzii politice concentrată în celebrul joc al păpușilor, intercalate în actul al III-lea. Aceasta este partea care a provocat la prima reprezentație conflictul între ipochimenele doritoare de curmarea reprezentației și tineretul care a impus zgomotos continuarea ei. O bătălie literară cu atât mai semnificativă cu cât se dedea în jurul unei premiere în care se crea un nou tip de piesă, c o m e d i a l o c a l ă. Sunt aici unele elemente de farsă, menite să stârnească uneori un ieftin râs popular, bunăoară la începutul actului ultim, când dracul valsează cu jidovul. Dar chiar și alunecarea în astfel de mijloace își dobândește un sens: ca un pendant al acestui moment, apare la sfârșitul piesei, dansul popular în jurul cocoanei Tarsița, care se trezește din leșin în vuetul horei, un expedient, dar și un tâlc oarecum asemănător cu finalul din Iorgu dela Sadagura.

S'a afirmat că în loc să înalțe publicul la el, s'a coborât la public. Dar traectoria dezvoltării lui arată cum, pe măsura în care actor și public stau mai sus se înalță și creațiunea. Dela Iorgu dela Sadagura și Iașii în Carnaval, la *Boerii și Ciocoi*, drumul este dela ușoarele modele ale farselor și vodevilurilor, la înălțimea comediei politice creată de acea culminație a dramei burgheze, care este E. Augier.

La început, V. Alecsandri a găsit în arivistul *Verdelet* din piesa *Les effrontés* a dramaturgului francez sugestii din care s'a cristalizat figura ciocoiului Lipicescu. Dar un an după aceasta, în 1862, s'a afirmat nemaipomenitul succes al piesei aceluiași autor, *Le fils de Giboyer*, prin care se crea comedia politică și în care Maximilian reprezenta tineretul de origină plebee, dar vrednic să conducă prin știință, talent, cinste și generozitate. Elemente din figura aceasta s'au înfrățit cu unele trăsături ale tinerilor bonjuriști și astfel s'a ivit un nou centru de cristalizare, figura lui Radu. Contaminarea celor două izvoare cu două figuri opuse, parvenitul și generosul, era cu atât mai greu de rotunjit unitar, cu cât piesa era încărcată de elemente comice și trăsături morale menite să zugrăvească vechile conflicte proprii Regulamentului organic. Mari greutăți

tehnice stăteau în calea realizării. Comedia politică a vieții moderne cerea o puritate de linie și un stil care nu se puteau îmbina cu vechile rechizite ale vodevilului. Greutățile acestea explică de ce Alecsandri a zăbovit ca nealtdată zece ani la *Boerii și Ciocoi*. Dar dacă tehnica se reînnoește, semnificația rămâne.

Zadarnic grupul social din jurul boierului ajuns, Hârzobeanu, și ceata ciocoilor lui, în frunte cu Lipicescu, fac și desfac, deasupra apelor putrezi ale vremii, se'nalță biruitor simțul întrupat în răzeșul Arbore și avântul regenerativ al tineretului, reprezentat prin Radu. Răzeșul nu este numai ceea ce se cheamă un raisonneur, dar și un rezonator, de aceea nici nu este un adevărat țăran. De altminteri, de câte ori trece de sfera idilicului, imaginea țăranului devine îndoelnică.

Faptul că Alecsandri s'a oprit atât de mult asupra acestei piese vine nu numai din contrazicerea între datele tematice ale izvoarelor, dar și din greutatea însăși a motivului care se cerea exprimat. Poetul căuta o figură și un conflict ca să exprime vițiul esențial românesc: setea de a ajunge la putere și pustuirile pe care le produce.

Nevoia de a da o expresie unei astfel de viziuni, dar liberată de contingente, duce la o nouă formă de artă, aceea a legendei dramatice în versuri. În scrisoarea din 1879 către prințul Cantacuzin, așeza în domeniul lucrurilor inexplicabile « misterioasele motive ale inspirației poetului ». Principalul factor generator se lămurește însă din lunga incubație a comediei politice. Despot-Vodă este fața tragică a conflictului din *Boerii și Ciocoi* văzut mai în esență. Și aici eroul nu cunoaște altă lege decât împlinirea poftelor. Locul lui Arbore îl iau, mai redus, dar mai adecvat, *Limbă dulce și Jumătate*, boierul Stâlpeanu este acum drapat în figura lui Tomșa, dușmanul aventurierilor străini.

S'a zis că figura lui Ciubăr-Vodă este un pur decor din arsenalul contrastelor romantice. Privind lucrurile raționalist, te surprinde că, în finalul piesei, nu dușmanul învierșunat, Tomșa, este acel care răpune pe aventurier, ci transfiguratul Ciubăr, pe care altarul l-a vindecat de viciul domniei. Dacă privești însă funcțional forma internă, pedeapsa vine dela vechiul nebun al setei de a domni, acum pocăit și identificat cu instinctul popular, semn că din însuși excesul răului se naște izbăvirea.

Pe linia ascendentă a nevoii de înseninare, stă ultima creațiune de valoare a lui Alecsandri, *Fântâna Blanduziei*. Și aici configurația întregii opere îi desvăluie, în ansamblul întregii creațiuni, unitatea ca expresie a unei unice poziții față de lume. Nu este o întâmplare că ultimile creațiuni ale poetului fac parte din complexul tematicii vieții de artist. Poetul, care debutase printr'o novelă de artist și încercase de două ori în *Mărgărita* și *Dridri* romanul de artist, crează după 43 de ani această păreche de amurg la *Buchetiera dela Florența, Fântâna Blanduziei*. Acolo, în novelă, iubirii celor doi tineri i se opune figura grotescă a tutorelui gelos, pe când acum, în *Fântâna*, iubirii idilice a celor doi tineri i se opune figura grotescă și odioasă a acestui vechil, care este libertul Scaur. Și li se mai opune ceva, ca o veleitate: ultima aspirație către iubire a lui Horațiu, în amurgul vieții. *Fântâna* stă ca un simbol în mijlocul acțiunii. Nu este o simplă, întâmplătoare reminiscență clasică. Alecsandri nu putea ști de interpretarea etimologică: Blanduzia un reflex din elinul *Pandosia*, dăruitoare de viață. Dorul lui surprinzător de a pătrunde uneori aspectele mitice, îl duce la imaginea aceasta a apei vii ca izvor de viață, cu acea atmosferă populară a oglinirii așteptatului, cu vraja, cu farmece ca'n descântecelor noastre și cu al doilea simbol al vieții, stejarul cu rădăcini adânci preamărit de poet. În semnificația *Blanduziei* stă ceva din mitul celebrei *Fontaine de Jouvence*, ale cărei ape fabuloase aveau darul intineririi.

Dacă această legendă dramatică s'ar fi mărginit numai la opoziția dintre idila celor doi tineri și ultima năzuință de iubire, la care renunță poetul, am fi avut aici concentrat pagini menite să rămână pururea vii, ca și cântatul izvor antic.

Transpunerea experienței proprii în cadrul unei viziuni antice arată că și aici poetul încerca să țină pasul vremii: paralel cu mișcarea parnasiană și în urma scăderilor teatrului burghez, se desena pretutindeni o revenire la o dramă de evocări clasicizante. În traduceri, cât și prin actori străini, acestea circulau la noi. Ca mărturie pentru o astfel de formă a gustului vorbește faptul că, pentru *Fântâna Blanduziei*, nu s'a simțit nevoia de noi decoruri, întrucât s'au utilizat decorurile piesei de largă circulație *Roma învinsă* a parnasianului *D. A. Parodi*. Reprezentată pe scena Comediei franceze la 1876 și tradusă în versuri din însărcinarea

direcției Teatrului Național de I. L. Caragiale, piesa aceasta a fost reprezentată la 1878, printre spectatori fiind și V. Alecsandri.

Curentul acesta explică de ce în ultima lui dramă poetul rămâne tot pe terenul evocărilor clasice. În prima lui poezie, *Doina*, Alecsandri încercase îmbinarea celor două instincte: erotica și eroica. Am văzut cum în lirica maturității apare polaritatea aceasta chiar și în complexul motivelor pe tema destinul de poet. Prin acele tainice legături ale configurațiilor, ultima încordare artistică a poetului nostru a fost năzuința de a îmbina aceste două instincte în figura lui *Ovidiu*. Dar tehnica prea complicată a dramei moderne turbură liniile și încarcă piesa cu material de prisos. De altă parte, transfigurarea sentimentului de iubire în acela de călăuză a patriei noi cerea un proces sufletesc de întrepătrundere între Romanul rafinat și elementul regenerativ băștinaș, care trecea dincolo de puterile poetului acum bătrân. Și totuși, revenirea în ultima dramă la acest prim motiv de tinerețe, va rămâne mărturie de rară sinceritate artistică. Dacă un om mare este acela care îndeplinește la plină maturitate ceea ce a năzuit instinctiv în primele încercări ale tinereții, V. Alecsandri și-a încununat aproape pretutindeni opera cu realizări pururea prezente în cultura românească. Când va veni marele poet, care va rupe definitiv cu literatura oscilărilor de problematică și va da tot ce stă virtual pentru noi în figura și mitul lui Ovidiu, ca simbol al împlântării romanității aici, în opera desăvârșită de mâine, va sta pururea prezentă năzuința deschizătoare de căi a lui Alecsandri.

După cum ultimele drame sunt vibrațiuni proprii ale destinului de poet, tot astfel este și acea poezie intitulată *Unor Critici*, care pe drept se cuvine să rămână încheerea volumului de poezii ca un testament literar. Sub imaginea zorilor care nu se pot împăca cu amurgul, poetul, în *Fântâna Blanduziei*, exprimase prin Horațiu melancolica renunțare la fericirile lumești, afirmând ca supremă consolare întoarcerea la poezie, sub semnul manuscrisului găsit al «*Artei poetice*».

O! carte,

Mă redeștepți din visuri târzie și deșarte...

Din bunurile vieții cu tine mă aleg.

O! glorie, Horațiu nu va pieri întreg.

Este o împăcare sub zodia destinului de poet.

Dar ultimii lui ani au cunoscut tăgăduirea nedreaptă. Poetului ajuns în amurg, i se opunea gloria în creștere a lui Eminescu. Răspunsul lui stă pe aceeași linie de recunoaștere a drepturilor firești ale tinereții, pe care se afla Horațiu când deschisese Gettei și lui Gallus perspectiva de viață fericită.

E unul care cântă mai dulce decât mine?
 Cu-atât mai bine țării și lui cu-atât mai bine!
 Apuce înainte s'ajungă cât de sus, —
 La răsăritu-i falnic se 'nchin' al meu apus.

Alecsandri uită însă ceva. Destinul unui adevărat poet nu se sfârșește niciodată. Nemurirea nu stă numai într'o împietrită desăvârșire, ci este și un neconținut izvor de viață, un veșnic impuls către mai sus. Literatura post-eminesciană a fost într'o prea mare măsură o literatură de searbădă problematică. Oricine se credea îndreptățit să se întrebe cu spaimă: « ce caut eu între cer și pământ? ». De aici un sentiment de viață caracterizat prin nesfârșite oscilări amorfe și acea întronare a spiritului de destrămare, care a bântuit literatura ultimelor decenii. Dar azi un nou sentiment de viață începe să se afirme. Inseilările meditative și paginile de problematică ni se par perimate și omul modern este chemat să ia o hotărîță atitudine față de viață. În literatură, aici stă direcția viitorului. Și sub semnul ei, Alecsandri, care vorbea de apusul lui, poate să dobândească o nebănuită actualitate.

Acel care, la începutul activității lui, a găsit predominând limba lui A s a k i, H e l i a d e și C i p a r i u și a creat în vers și în proză, în lirică, epică, dramă și comedie mai mult ca oricine limba literară de astăzi, era prin fericita lui structură sufletească născut să aibă în toate domeniile acel dar dumnezeesc al întrevederii viitorului, aceasta nu printr'un profetism religios, ci prin intuiția a tot ce stă normal în firea lucrurilor. Pe calea aceasta, el a fost sortit să fie purtătorul de cuvânt al destinului românesc pentru generația lui și pentru totdeauna.

După cum biserica ne înfățișează în povestirea vieților de sfinți semnele sigure după care recunoaștem aici marile solii

ale lui Dumnezeu: moaștele sfinților făcătoare de minuni, deci izvor de viață veșnică, tot astfel literatura are semne sigure ale marilor funcțiuni istorice. Din scriitori ca V. Alecsandri izvorăște pururea viață nouă, potrivit nevoilor mereu reînnoite ale generațiilor.

D. CARACOSTEA

TEXTE ȘI DOCUMENTE

TOT SCRISOAREA I-A A LUI M. EMINESCU

Publicând, cu luni în urmă și tot la acest loc «*Intâia versiune a scrisorii I-a*» de M. Eminescu (*Revista Fundațiilor Regale*, VII, 2, 1 Februarie 1940) sfârșeam notița introductivă cu următoarele cuvinte: «...justificarea poate că ajunge și acum. Ea va fi întărită însă când, în unul din numerile viitoare, vom fi tipărit o versiune — necunoscută lui Botez — încheată și aceea într'un fel, dar concept (în versuri albe, iambi deca și undecasilabi) anterior și pe care versiunea de azi îl urmează de aproape».

Versiunea aceasta în versuri albe figurează în ms. 2258, f.f. 171—172 v., pe coli pergamentoide, de felul acelor pe care se redacta traducerea din Kant (datată 1874, continuată în 1875 și chiar August 1877 și care se află în vecinătate), e scrisă cu creionul, cu multe caractere gotice în caligrafie și aparține ca și postuma Priveșc orașul furnicar (tipărită în numărul comemorativ al acestei reviste, Iunie 1939), epocii berlineze, poate 1873, poate 1874. În amândouă: hârtia, scrisul, creionul sunt identice.

Așa dar versiunea aceasta, în versuri albe, urcă cu doi ani mai sus cronologia Scrisorii I-a. (Se știe că versiunea în XXVII strofe, socotită de Botez «*intâia*», este lucrată la Iași în 1876). Așa dar între primul concept, acesta care se publică acum și textul definitiv e o distanță de 8—10 ani, dacă socotim și acele elemente fragmentare, ce vor intra cu timpul în corpul Scrisorii I-a și care se pot identifica scrisului de Viena.

Spuneam că versiunea din 1876 urmează de aproape conceptul acesta în versuri albe. Cetitorul dornic să se convingă este rugat să confrunte cele două texte: paralelismul se impune ca hotărâre nu numai prin fidelitatea celor două contururi, dar este revelator și distanța ce separă cele două vârste ale poemului — vârste în în-doitul înțeles al cuvântului.

Textul, precum se vede, e precedat de câteva idei schematică, notate în colțul din dreapta al colii.

Transcrierea de aici lasă de o parte cele câteva variante și introduce ici și colo acel minimum și numai când e necesar de punctuație. Reproducerea întru totul fidelă, se rezervă volumului II al ediției Eminescu.

[SCRISOAREA I-a]

— 1873-1874 —

Trecere — peire — umbră — vis
Unu[!] o vocabulă asiriană
Altul un gândac
Altul o coroană
Unul ș'aceiași diferența * 'n idei
Unul tare, puternic — vorbind măreț
Trâmbița marilor idei —
Altul cu sufletul în somn

- O vreme, ce trecând ai dus cu tine
Imperii și colibe, regi și sclavi,
Tot una ți-i coliba cea de azi
A unei nații * ce[-i] prea mărginită *
5 Ca și zidiri frumoase imponente
Din Persepolis. Cum îi duci pe toți
Unul având în gându-i un gândac
Asupra cărui face combinații,
Un altul o vocabulă assyră,
10 Al treilea o literă chineză;
Unul un stat cu planuri pe un secol,
Altul un ban cu planul pe o zi...
Tot una ți-e — Și Maiestatea ta
Ea nu cunoaște nici o maiestate,
15 Astfel din oameni toți tot într'un fel,
Toți conținând în ei aceeași germeni,
Toți cu voinți nemărginite —
Pe unul tu-l ridici, pe altul lași
Ca spuma nevăzută să plesniască.
20 Ce-ți pasă ție ce gândesc sau vor,
Gândirea-i umbra iar voința lor
E o scântee — care ar pute
S'aprindă lumea — dacă ar pute.
Astfel în mijlocul eternității
25 Incheși pe ori și care muritor
L'arunci în spațiu dându'l întâmplărei.

- Și unul tare-și face loc prin lume,
 Cotește pe-unul răsturnând pe-un alt
 Iar altul slab se lasă 'mpins de toți
 30 Nici știe de ce e — nici ce-a venit
 Pe ăst pământ — prilej la suferințe.
 Unul vorbește în icoane splendizi
 Și lumea se înșiră dinainte
 Cu-al [ei] trecut, cu viitorul ei.
- 35 Nainte de-a fi soare și nainte
 De-a fi o lume, el o și clădește
 În mintea lui — un Chaos neguros,
 Apoi din Chaos el rupând fășii,
 În șiruri comandează legioane
- 40 De sori, de lune, de planete puternici
 Ș'apoi privește tot el într'o clipă,
 Cum soarele roșește 'n cerul negru
 Bolnav, bătrân, aproape înghețat,
 Iar globurile fug în spaț rebele,
- 45 De nici o lege nemai fiind ținute.
 Un altul calcă pe degete
 Cu câte dramuri s'a mări averea-i
 De-a vinde astfel — de a cumpăra astfel
 De sine ce să-i pese lui. Burete
- 50 De foc, el arde sus, ș'o arde
 Oricât va vreà, el știe dinainte
 Că pe cât va trăi — el nu s'a stinge
 Și dela talpa obștei omenești
 Pân sus la capul cel încoronat,
- 55 De sine-i pasă oricui, și cu sine
 S'ocupă orișicare — trebuința
 De fier l'învață dar pe o clipală
 De-a fi altfel, de-a cugeta altfel.
 Ferice sunt naturile tăcute,
- 60 A căror suflet e ca 'n vecinic somn —
 Când graiul lor vorbește pare-un murmur,
 O grație tăcută în mișcare,
 Fără de patimi, făr' de bucurii,
 Ei par somnambuli. Duc a lor viață
- 65 Oglindă lină lunei d'imprejur,
 Ei trec neconștii lângă mari primejdii
 Și se opresc la piedecile mici
 Și aste piedeci mici sunt grija lor.
 Nefericiți cei cu voință mare
- 70 Și minte mică — căci acești-s, răi,
 Nefericiți cei cu voință mică

- Și minte mare, căci sunt ca mimose *,
 Căror atingerea cea mai ușoară
 Rănește sufletul lor în adânc.
- 76 O armonie — tu ești fericirea.
 Dar ce întrebi tu, vreme, cum ei sunt
 Sau nu sânt, aste mii de mii de oameni,
 Știuți sunt unii, alții neștiuți,
 Puțini ferice, prea mulți neferice,
- 80 Nevoia-i duce și ei duc nevoia,
 Iară pecetea vieții lor e moartea,
 Moartea eternă — care e uitarea.
 Mulți cred a avé geniu și își leagă
 Viața lor de astă 'nchipuire.
- 85 De voiu muri, dar numele-mi să-l poarte
 Din gură 'n gură secolii ce vin.
 Sărman nebun — O crede — fii ferice,
 Crede că vei trezi în viitor,
 In une * capete ce or să poarte
- 90 In ele lumea — te-or purta 'n v'un colț
 Pe tine, gândul tău, numele tău.
 Știi tu în viața ta câte-ai citit
 Câte-ai văzut și câte ți s'a spus?
 Puțin — de ici de colo o feșie
- 95 D' imagine — o umbră de cuvânt
 Și totuși aste lucruri *toate au fost*.
 Nu, nu! Cum nu băgăm de seamă,
 Preocupați de-o singură dorință,
 O lume 'ntreagă dimprejuru-ne,
- 100 De și ea este, de-ochii ridicăm,
 Astfel și tu sărmane-i fi nimic.
 Poate-un pedant — onoare foarte mare —
 Va cântări al vorbei atticismu,
 După doi evi — pentru un alt pedant.
- 105 Din ev în ev poate[i] fi [i]ntr'o notă
 Pusă în josul unui text nerod,
 Sau altul va căta în cartea veche,
 Furând de ici de colo v'o scântee
 Din geniul tău — vezi nemurirea ta.
- 110 O genii mari, voi regi ai cugetării,
 Ce treceți rar și isolați p'în secolii,
 Punând în scrisul vostru nemărginirea *
 Care conține toată firea noastră —
 Când vă citim, noi ne simțim în voi.
- 115 Da, voi sunteți ca niște medici buni
 Cu fiecare suflet bolnav, voi

Vă ocupați ca și când n'ați avé
Un alt bolnav — de [cât] pe cel present.
Dar restul mare — cel immens de mare,
¹²⁰ Bolnav de inimă, bolnav de minte,
Din ce în ce e dus de a lui patimi,
De-a lui chimere, de-a lui nerozii.
Eroi și regi, Imperii și colibe
Sclavi, negustori, meseriași, țărani,
¹²⁵ Toți trec în sgomot și vuind ridică
De-asupra lor un om și iar un om,
Făclii în genere, atât de oarbe
Ca ochii celor mulți — lumini de baltă
Cari de n'aduc pîiere — aduc dureri.
¹³⁰ Unde ei sunt — unde vor rămâné.

UN PROIECT DE ZIAR FRANCEZ DIN 1839: „L'ÉCHO DU DANUBE”

In Septembrie 1839, francezul Couty vine din Rusia la București, cu intenția de a fonda aici un ziar « L'Écho du Danube ».

Printr'un intermediar, izbutește să arate planul său Principelui Al. Ghica, dar acesta cere ca însuși consulul francez Billecocq să-i prezinte pe Couty. Consulul arată prințului că, fără autorizația guvernului francez, nu poate face demersul acesta ¹⁾.

Din motive pe care nu le știm, două săptămâni mai târziu, Couty renunțase la ideea înființării ziarului ²⁾.

Intre timp Billecocq își procură proiectul ziarului ce intenționa să fondeze Couty și-l trimite Ministerului Afacerilor Străine la Paris, în a cărui arhivă se află și astăzi ³⁾.

Despre acest fapt se amintește în Documentele lui Hurmuzaki ⁴⁾, însă proiectul ziarului nu e publicat.

Pentru a completa această lacună și pentru că proiectul oglindește preocupările vremii de ordin economic-industrial, cum și pregătirea literară a unui emigrat francez, am socotit că nu va fi lipsită de interes publicarea acestui document.

L'ÉCHO DU DANUBE

Journal politique, industriel, économique et littéraire

Depuis que la langue française, naguère si peu connue dans ces contrées, s'y est propagée au point d'être généralement en usage dans la bonne société; le besoin d'un journal indigène redigé en français se fait chaque jour plus vivement sentir chez

¹⁾ Archives du Ministère des Affaires Etrangères, Correspondance commerciale, Bucarest 1836—1840, Dos. nr. 7, f. 327. (Raportul lui Billecocq, nr. 4/30 Septembrie 1839).

²⁾ Ibid., f. 332.

³⁾ Ibid., ff. 333—340.

⁴⁾ Volumul XVII, pp. 753 și 755.

les personnes jalouses de s'associer aux progrès de la civilisation européenne.

Mais ce besoin aurait sans doute été négligé pendant de longues années, si un prince éclairé et bienveillant ne s'en fût occupé avec intérêt, et n'eût saisi avec empressement la première occasion favorable à la réalisation d'un tel désir. Un prince assez élevé pour ne pas craindre, pour réclamer même ce que d'autres redoutent, en introduisant la publicité française dans son pays, devait nécessairement provoquer des sympathies et attirer quelque écrivain propre à remplir ses vues, et à seconder ses projets.

Heureux d'avoir rencontré ces nobles sympathies, fiers de nous associer en quelque chose aux nombreuses améliorations d'un prince populaire, nous ouvrirons avec confiance et nous consoliderons avec fermeté cette nouvelle période de publicité danubienne.

C'est donc pour satisfaire à ce vœu aussi flatteur pour la presse française, qu'avantageux et honorable pour les pays et les personnes qui l'expriment, que nous prenons l'initiative d'un établissement qui sans doute aura de l'écho sur les rives du Danube.

Ainsi nous nous proposons de publier à Bucarest, comme point central et le plus considérable des principautés un journal français propre à étendre les lumières de la civilisation: persuadés qu'un tel journal s'il est à la hauteur de sa mission paisiblement progressive assignera bientôt et pour jamais au peuple danubien un rang distingué parmi les nations civilisées et civilisatrices.

L'ascendant de l'opinion est si bien senti de toutes les personnes à la hauteur du siècle, que nous craignons faire injure à leur sagacité, si nous leur en démontrions didactiquement l'importance; car s'il fut un temps où la force des armes suffisait pour fonder, agrandir et consolider les états; les choses ont bien changé puisqu'on peut dire avec encore plus de vérité que du temps de Marc-Aurèle: L'opinion est la reine du monde.

Cependant nous ne prétendons point dédaigner la force matérielle. Au contraire notre attention et même quelquefois notre sollicitude lui seront acquises, mais seulement pour l'employer et la considérer convenablement, c'est-à-dire comme le second élément constitutif des états, la morale, les lumières et l'industrie devant toujours occuper le premier rang. Car ce n'est qu'en se conciliant ses bienfaites déités qu'on peut raisonnablement espérer de tromper la nationalité des peuples encore nouveaux et dont le prestige n'est point encore formé.

Placées aux extrémités de l'Europe orientale, vers ce point qui sépare la barbarie de la civilisation, il est évidemment que les principautés danubiennes sont appelées à jouer un grand rôle dans le drame politique qui chaque jour se développe avec une

nouvelle intensité. Pour paraître convenablement dans cette nouvelle sphère d'activité et pour profiter des chances favorables que pourraient offrir les événements, il convient avant tout s'apprécier la sagesse et de suivre les lois de ce précepte sublime : aide-toi, Dieu t'aidera.

Car ce n'est qu'avec la confiance, l'activité et la persévérance qu'on obtient des grands résultats; tant d'entreprises échouent au moment de leur réussite, qu'il est évident qu'un peu plus de ressources et de fermeté les auraient conduites à bonne fin.

Ainsi nous tâcherons de faire comprendre aux Danubiens que leur principale force doit résider et réside en effet dans la sécurité et les avantages que leurs voisins trouveront à leur existence et à leur prospérité; dans l'opinion des peuples qui sont assez loin d'eux pour ne pouvoir les opprimer et assez près pour pouvoir leur être favorables dans les sympathies de l'Europe civilisée, et surtout dans le système d'équilibre qui protège l'existence des états secondaires et qui maintient l'état et même la civilisation actuelle de l'Europe.

Alors chacun sentira facilement que pour compter dans l'équilibre européen pour acquérir des droits dans l'opinion et pour offrir des garanties aux états limitrophes, il n'est pas de meilleur moyen que l'union et la publicité suivies des progrès qui en découlent inévitablement.

Signalant les principautés à l'attention des Européens, un journal français ne peut manquer leur procurer d'immenses avantages.

Il dira aux industriels de tous les pays combien de ressources nos contrées offrent aux capitalistes éclairés. Il leur dira que nous avons besoin de tel produit qu'en échange nous pouvons offrir tel autre.

Il propagera entre eux et nous des transactions commerciales et des relations d'amitié. Il nous rappellera souvent que l'on n'obtient de grands résultats que par des longs efforts et un profond discernement; qu'en dépit des petites passions l'intérêt de tous se trouve dans la prospérité de chacun et que la providence ne nous a point mis sur la terre pour y couler une vie inutile ou lâchement funeste. Oui, pour flétrir l'inertie et pour honorer le travail il suffit d'en énumérer les véritables résultats et de les corroborer par quelques parallèles entre divers peuples et différentes époques.

Familiarisés avec la France, la Belgique, la Hollande et l'Angleterre, nous ferons connaître les établissements industriels scientifiques, littéraires et philanthropiques qui décorent ces florissantes contrées et qui honorent et soulagent l'humanité toute entière. Nous en signalerons les immenses progrès, la prospérité

inouïe et même quelquefois les abus déplorables afin qu'on puisse imiter les premiers et se prémunir contre les derniers.

À l'ombre de l'expérience de ces nations fortunées ce pays pourra exploiter les biens que la nature offre à chacun, mais dont elle ne permet de jouir qu'autant qu'on les recherche et qu'on sait les mériter par quelques efforts. Heureux d'avoir trouvés des trésors où d'autres n'ont vu que la misère et encouragés par les conquêtes qu'ils feront sur l'ignorance et la dépravation, les Danubiens verront s'élargir leur sphère et acquerront bientôt des droits à l'estime de l'Europe qui jusqu'à ce jour ne les a point assez connus.

Ces diverses considérations ainsi que des longues études théoriques et d'actives recherches pratiques sur l'économie sociale des nombreuses populations que nous avons visitées; nous donnent l'intime conviction que notre journal sera encore sous ce rapport très utile à ces contrées et répondra parfaitement aux vues philanthropiques de leurs bienfaisants princes. Oui, la voix de la raison autant que l'impulsion du sentiment nous engageant à publier ce journal dont le but principal sera d'identifier l'industrie occidentale, la littérature française et surtout l'économie sociale chez un peuple qui s'en montré si digne par les soins qu'il met à l'éclairer et à étendre ses relations avec les pays civilisés.

En effet, pourquoi ne saurions-nous pas ce qui se passe en Europe? et pourquoi l'Europe ne saurait-elle pas ce qui se passe sur les rives du Danube? Pourquoi ne pas lui rappeler qu'à son extrémité orientale s'élève une nation qui naguère languissante sans écoles naturelles, sans homogénéité et sans rapport avec l'étranger, acquiert un large développement et voit l'activité succéder à la langueur, le commerce remplacer la stagnation, de nombreuses écoles porter les lumières jusqu'aux moindres hameaux et surtout l'urbanité de la civilisation corroborer tous ces avantages, en formant partout des liens sociaux qui homogénéisent la nation et la mettent en rapport avec l'étranger.

Pourquoi ne pas lui rappeler que le germe de tous ces progrès provient de la générosité d'une puissante nature. Pourquoi ne pas réitérer à ceux qui semblent l'oublier, que l'intègre bienveillance d'un illustre monarque a été infiniment prospère aux Danubiens, qui aussi se rappellent souvent avec gratitude et l'heureuse influence d'un habile diplomate et les nombreux bienfaits d'un auguste Empereur

Quel homme équitable pourrait désirer que l'Europe ignorât que les rapides améliorations qui hâtent le progrès du pays sont essentiellement l'ouvrage d'un prince National et d'un gouvernement laborieux qui offrent le rare phénomène d'un pouvoir pour le moins aussi libéral que le peuple lui-même? Qui

oserait envier à l'Europe l'exemple d'un prince qui souriant aux masses populaires s'en est hautement déclaré le protecteur et s'est loyalement mis à la tête du mouvement libéral et organisateur de l'existence politique du peuple ?

Oui, il est juste et salutaire que l'Europe sache bien que l'impulsion part de haut lieu, marche avec régularité et donne un essor qui prélude certainement à un glorieux avenir.

Le plan que nous avons adopté et la ligne politique que suivra notre journal, nous sont indiqués par la convenance des localités, la marche ascendante de l'esprit humain et surtout par un ardent désir de propager une opinion ferme et salutaire sur les rives du Danube inférieur. Format: petit in folio. Titre: L'Écho du Danube. Principes: Conciliateurs. Distribution: quatre parties principales: 1. Nouvelles étrangères. 2. Economie sociale et législation. 3. Littérature et industrie. 4. Nouvelles intérieures et annonces privées. Si parfois la longueur de certains articles ne nous permet pas de publier tous ceux que nous annonçons nous rétablirons l'équilibre dans les numéros subséquents.

Le Danube a une si haute importance pour toute l'Europe et notamment pour les Principautés qui en forment le bassin inférieur, que nous avons cru devoir en appliquer le nom avec une légère addition à notre journal, afin d'indiquer qu'il sera spécialement consacré aux pays qui sont baignés par ce fleuve.

Comme nous sommes persuadés qu'il n'est rien d'absolu sur la terre et que la sagesse n'est autre chose que la modération et l'approprié, la couleur politique de notre journal se ressentira fortement de cette intime conviction: que les meilleurs principes poussés jusqu'à leurs dernières conséquences tombent inévitablement dans l'absurde.

Partant de là, nos principes sont essentiellement conciliateurs rarement systématiques et jamais absolus. Ainsi nous pensons qu'il sera facile de les harmonier avec la majorité nationale de ces contrées, et avec un gouvernement qui sait en être la véritable expression. Heureux de constater l'existence et de signaler les bienfaits de cet honorable accord, nous exprimerons des vœux ardents pour qu'il continue: ayant soin d'en décrire l'heureuse conséquence: que les intérêts bien entendus des gouvernements et des gouvernés sont toujours identiques.

Enfin comme toute absence complète de principe tend et même à la démoralisation, nous éviterons cet écueil en arborant avec loyauté l'étendard d'un juste milieu progressif et relatif aux peuples danubiens, dont nous tâcherons toujours de concilier les intérêts et de défendre l'honneur.

Sans me dissimuler les difficultés qu'offre dans un journal un cours d'économie sociale, j'espère les surmonter convenablement et satisfaire aux justes exigences d'un public éclairé.

Cette science est d'autant plus difficile à traiter avec précision et lucidité que les lois en fonctionnement à nos yeux et cependant à notre insu. Car ces mêmes lois produisent presque toujours deux effets: l'un individuel immédiat et éphémère, se présente d'abord et apparaît seul aux intelligences vulgaires; l'autre social, lointain et permanent ne peut être entièrement compris que par un esprit large et fortement combinateur. Le premier est faible, trompeur et fugitif, le second est immense, vrai et immuable dans ses vastes conséquences. De ces apparentes anomalies et de ces fréquents rapports avec les masses populaires, naquirent d'autres complications, telles que des termes impropres et des préjugés. Longtemps avant qu'elle ne formât un corps méthodique et homogène, la science possédait dans presque toutes ses parties des dénominations équivoques et incomplètes, ainsi que des aphorismes faux et incohérents que nous signalerons plus tard. De là cette foule d'erreurs traditionnelles qu'on entend chaque jour débiter avec autant d'emphase que d'ineptie et qu'il est si pénible d'entendre et si ennuyeux de re tifier.

C'est aussi en s'occupant de l'économie sociale que l'on sent plus que jamais que tout est dans tout et qu'on voit combien il est difficile de tracer une ligne de démarcation entre telle ou telle autre spécialité. C'est alors qu'on se sent fortement entraîné par une propension extensive qui veut tout embrasser, tout rapporter à la socialité et faire de l'économie la science universelle, ou tout au moins le but et le résumé de toutes les autres. Pour extirper ces erreurs et pour obéir à ces inconveniens nous diviserons la science en quatre branches principales que nous subdiviserons ensuite:

1. L'économie des capitaux, ou théorie des richesses.
2. L'économie morale, ou essai sur les moeurs, le savoir et la religion.
3. L'économie politique ou rapports des gouvernements et des gouvernés.
4. L'économie sociale ou complémentaire.

Nous apporterons d'autant plus d'attention à l'économie des capitaux qu'elle offre toute l'évidence des mathématiques et tout l'attrait d'une science essentiellement bienfaisante, s'occupant de la formation, de la distribution et de la consommation des richesses: elle explique comment le produit du travail humain est toujours relatif aux facultés personnelles du travailleur, aux instruments dont il dispose et au capital moyen de chaque individu de la so-

ciété dont il fait partie. Elle démontre encore qu'on ne saurait jamais trop produire pourvu qu'on produise les objets réclamés, par la consommation qui se divise en deux espèces: l'une improductive, équivalent à une destruction totale d'utilité; l'autre reproductrice: c'est-à-dire, produisant outre une valeur égale à la science, autant d'utilité que le travail d'un certain nombre d'ouvriers. Elle dit comment avec des épargnes successives on peut accumuler des capitaux suffisants pour faire presque tout le travail manuel et pour ne laisser aux hommes que le travail moral. Elle prouve aussi la richesse d'un état augmente d'une manière positive celle des autres, tandis qu'elle les diminue d'une manière relative. Enfin elle insinue, elle trouve même qu'on peut, qu'on doit inévitablement arriver à une aisance indéfinie, au point qu'aidé des capitaux suffisants on pourrait se procurer une plus grande somme de jouissance avec une heure de travail qu'on ne le fait actuellement dans une semaine et qu'on ne le faisait autrefois en six mois.

Bien que déjà très haut placée l'économie morale aurait encore plus d'importance et inspirerait beaucoup plus d'intérêt, si elle était mieux comprise et s'il était plus facile d'en saisir l'évidence. Néanmoins si, nous laissant guider par un sentiment délicat et par une logique exercée, nous en observons attentivement les lois, nous reconnaitrons bientôt que le savoir, la moralité et la religion sont des besoins de notre âme et des qualités inhérentes à notre nature; mais qui ne nous apparaissent que par le contraste de celles qui leur sont inférieures ou opposées. Nous sentirons que l'analogie entre les richesses morales et les richesses matérielles est beaucoup plus complète qu'on ne le pense généralement. Car les premières sont à l'âme ce que les secondes sont au corp. Nous verrons qu'elles suivent les mêmes lois qu'elle découlent des mêmes sources et qu'elles se prêtent de mutuels secours avec une grande activité.

Nous découvrirons encore que les progrès intellectuels sont à peu près relatifs au milieu dans lequel ils se développent et par conséquent qu'ils sont d'autant plus rapides que la société est plus avancée.

Plus relative qu'aucune de ces coparties, l'économie politique se fonde néanmoins sur quelques principes généraux qui mieux connus pourraient éviter beaucoup d'erreurs et de maux. Elle explique les droits généraux qui sont inhérents à l'homme ainsi que les lois qui peuvent le faire agir isolément ou collectivement sans qu'il en aperçoive la cause, ou du moins sans qu'il lui oppose de résistance.

Ayant plus de spécialité que des principes généraux la politique est une science éminemment relative à l'état de la société,

où on veut l'appliquer. Cependant elle admet pour base que les gouvernés ne sont point la propriété des gouvernants; qu'au contraire ceux-ci sont faits pour et par ceux-là; qu'il n'existe d'autres droits que ceux qui dérivent de cette unique source de tout pouvoir légitime et qu'une génération ne peut engager les suivantes que jusqu'à un certain point que les contemporains peuvent seuls déterminer. Elle proclame également que les institutions doivent être faites dans l'intérêt bien entendu du plus grand nombre, mais seulement par certaines catégories d'élus, que tout gouvernement doit être l'expression de son peuple et de son siècle, enfin que chacun doit être jugé par ses pairs.

Chargé d'assigner les rapports et d'expliquer l'harmonie de ces trois branches constitutives, l'économie sociale en est le résumé complimentaire et pour ainsi dire la clé de la voûte sociale.

Elle mérite d'autant plus d'intérêt qu'elle étend ses vastes réseaux sur les destinées de l'humanité toute entière, dont elle règle le bien-être et les vicissitudes. Car c'est à l'ignorance de ces lois qu'on doit attribuer la plupart des malheurs qui ont tant affligé les nations. Bien pénétrés de sa haute importance, nous tâcherons d'en rendre l'application facile et l'intelligence agréable aux personnes qui s'occupent du bien-être de ce pays dont la prospérité nous sera toujours chère tant dans son propre intérêt, que dans celui de la France, qui dans ce cas, trouvera de plus abondants débouchés et de plus fortunés amis.

Pour donner une direction plus favorable à l'activité de ce pays, nous publierons successivement divers articles sur les principales branches de l'industrie. Nous expliquerons les méthodes des fermes-modèles de France, de Belgique et d'Angleterre. Nous examinerons les différents procédés employés par les meilleurs agronomes, en ayant soin d'y ajouter les remarques que nous croirons utiles à leur application dans ce pays. L'éducation des abeilles, des chevaux, des mérinos et des vers à soie attirera nos soins qui se porteront aussi la culture des vins, des céréales, etc.

Nous nous occuperons des fabriques avec une prédilection toute particulière, parce que de longues observations dans les parties les plus manufacturisées de l'Europe nous ont convaincus qu'outre les avantages pécuniaires qu'elles procurent directement, elles sont encore quoi qu'on dise, très utiles à l'agriculture et favorable à la moralité.

Les scieries et les tonnelleries à la mécanique, les fabriques de sucre, de soie, de laine, de lin, etc., seront d'autant mieux expliquées que nous en avons longtemps étudié la théorie et la pratique, tant en France qu'en Angleterre.

Le commerce sera également signalé à l'attention publique.

Nous en démontrerons la théorie, la comptabilité et tous les véritables avantages. Nous ferons connaître les débouchés que nous pouvons offrir aux étrangers, ainsi que ceux que l'étranger peut nous offrir. Ayant soin de tenir nos lecteurs au fait de toutes les transactions qui pourront les intéresser. Cependant quoique le commerce passe souvent pour la plus importante des trois branches industrielles, il en est pourtant la moins considérable et la moins productive. Aussi dans les pays avancés tend-il à se réduire à une simple commission. Néanmoins nous expliquerons le mécanisme et l'utilité des banques, des maisons de commissions et de compagnies d'assurances avec un soin qui prouvera que nous sommes loin de dédaigner le commerce.

La littérature française a une si haute influence, non seulement dans le pays où elle est née, mais encore dans toute l'Europe, qu'il serait véritablement oiseaux d'en constater le mérite et l'importance. Deux siècles de succès permanents et de vogue progressive en attestent la supériorité à toute l'Europe, beaucoup mieux que je ne pourrais le faire.

Toutes les personnes distinguées ont sans doute déjà reconnu que c'est dans la littérature française que l'esprit goûte les plaisirs les plus vrais et les plus délicats. Là rien n'est forcé ni amphigourique, tout appartient à un monde réel et joint l'extension à l'identité.

Egalement éloigné de l'emphase espagnole, de l'enthousiasme italien, du rationalisme allemand et de l'empirisme anglais, l'école française suit la voix de l'expérience logique et l'impulsion du sentiment raisonné. Développé sous le prestige d'un puissante nation et dans une langue pleine d'élégance et de netteté, un principe aussi vrai et aussi fécond ne pouvait manquer de lui assigner bientôt la haute suprématie qu'elle possède déjà et l'universalité qui l'attend.

Qui n'éprouve le désir d'être poète en voyant la grandeur des Horaces, la tendresse d'Iphigénie, ou l'amour de Zaïre? Qui ne sourit aux fines allusions du Tartuffe, ou aux extases du Métromane? Qui n'aime à connaître l'origine des pensées sous la plume méthodique de Condillac, ou sous le pinceau élevé de Port Royal? Qui ne reste étonné, qui ne sent sa raison s'ennoblir quand le génie ardent de Pascal, ou la sublime profondeur de Laplace lui expliquent les lois de l'univers avec cette lucidité dont eux seuls ont été capables?

Non, je n'en finirais point si je voulais énumérer toutes nos richesses littéraires. Il me suffira de nommer Malherbe, Racine, Boileau, Massillon, d'Agnessau, Montesquieu, Buffon, Voltaire,

Rousseau, Condorcet, etc., pour prouver qu'en France le génie n'a point manqué à la raison; car dans le même temps où la première société du monde sentait vibrer son âme aux sublimes évocations de Bossuet, ou aux suaves accents de Fénelon la scène retentissait sous les triomphes de Corneille et de Quinault. Ces écrivains et leurs chefs-d'oeuvre ont une réputation non seulement française, mais encore européenne. Car ils ont illustré l'humanité toute entière. Nul ne leur refuse l'admiration. Chacun sent qu'ils méritent et qu'ils occupent le premier rang dans la littérature. Dans nos articles subséquents nous examinerons la beauté de leur style, la méthode de leur raisonnement, la profondeur de leurs idées, etc.

Nous donnerons aussi une attention spéciale aux productions modernes. Enfin nous ferons quelques parallèles entre la langue roumaine (roumane) et l'idiome français.

Prin însăși alegerea titlului, Couty mărturisește că a vrut să sublinieze dela început deosebita însemnătate ce prezintă Dunărea atât pentru Principate cât și pentru Europa.

Arătând progresele realizate în Apus, în domeniul economic-industrial, ca și în cel literar — cu specială privire pentru Franța — L'Écho du Danube voia să trezească în Români dorința de a-și valorifica propriile lor resurse naturale, atrăgând în același timp atenția și simpatia Europei asupra Principatelor Dunărene.

În felul cum înțelege să expună problemele de economia politică și «socială», Couty se arată partizanul doctrinei clasice liberale: producerea bunurilor, circulația, formarea capitalului, necesitatea băncilor pentru comerț, etc.

O egală atenție avea să fie acordată tehnicii industriale și agricole; procedeele folosite în diferite fabrici, metodele de creșterea vitelor, organizarea fermelor-model vor fi arătate și exemplificate cu realizări din Franța, Olanda, Belgia și Anglia.

Aceste cunoștințe pe care Couty voia să le răspândească prin scrisul său erau, cum dovedesc o serie de mărturii ¹⁾, la ordinea zilei în Țările Române, și Couty venind din Rusia cu care aveam de mult schimburi comerciale, în deosebi cu Odessa, era în măsură să cunoască problemele ce puteau interesa atunci Principatele Dunărene.

*

¹⁾ Muzeul național în 1836 (nr. 1) tratează chestiuni de « economie industrială » și agricultură; agronomi cu pregătire științifică apuseană aplică pe teren cunoștințele lor; tratate germane de agricultură se bucură de o largă circulație la noi (Pământeanul, nr. 1 din 3 Iulie 1839); problemele de economie politică sunt expuse în lumina ideilor lui Montesquieu, Adam-Smith, David-Hume (Mercur, 1870 nr. 31 și 74) sau fac obiectul cursurilor universitare (Curs de economie politică ținut la Academia din Iași în 1873; Foiaia științifică și literară, nr. 8 din 27 Februarie 1844).

Trecând la aspectul literar al proiectului, e surprinzător să constatăm că la 1839, încă în plină mișcare romantică, un emigrat francez se arată partizan convins al clasicismului: « l'école française suit la voix de l'expérience logique et l'impulsion du sentiment raisonné » — și acordă prea puțină însemnătate literaturii moderne, romantismului, despre care se mulțumește să facă o simplă mențiune.

Faptul merită să fie cu atât mai mult subliniat, cu cât introducerea romantismului în Franța se datorește și ideilor frământate de emigrația franceză. Fără emigrație, romantismul nu putea veni în Franța, afirmă Baldensperger ¹⁾.

Dar fiindcă explicarea acestui caz ar depăși cadrul modestei note de față, ne mulțumim numai cu semnalarea lui.

I. HORIA RĂDULESCU

¹⁾ *Le mouvement des idées dans l'émigration française*. Paris, Plon-Nourrit, 1924, Tome I, pp. IX—X.

COMENTARII CRITICE

JURNAL DE LECTOR

Comemorarea, cu care Academia Română a deschis ciclul acelor recunoașteri, de pe acum impresionante, dar care în curând vor întruni unanimitatea obștei gânditoare, destramă lințoliul acela de reticență în care sta învălit trupul martirizat al lui Nicolae Iorga și îngăduie cronicarului literar, cât de modestul său omagiu. Căci dacă a fost mintea cea mai cuprinzătoare, din câte a cunoscut neamul acesta, dacă prin el s'au rostit în clipele cele mai grave, înseși destinele Patriei și dacă a desmormântat și însuflețit mai mult ca oricare altul trecutul nostru istoric, Nicolae Iorga n'a încetat o secundă, din anii tinereții dintâi și până la ultima clipă a prodigioasei sale vieți să stea în slujba scrisului românesc, la posturile de comandă sau la ariergărzile de acoperire, în iureșul luptelor sau în bivacuul popasului, cu aceeași patimă și cu aceeași bună dispoziție, totdeauna și oriunde.

Trei sunt chipurile sub care s'ar putea schița întinsa și generoasa activitate scriitoricească a lui Nicolae Iorga: criticul, istoricul literar și literatul. În deosebire de marea majoritate a tinerilor, ce-și descoperă, odată pragul adolescenței trecut, virtuți de legislatori ai republicei literelor, Nicolae Iorga a început cu mult mai modest. Cetitor, dintre cei mai nesățioși, el s'a lăsat ademenit de timpuriu, în « paginile de tinereță » ale criticei sale, de noutatea eseurilor de psihologie contemporană ale lui Bourget, căruia, de bună seamă îi datorează și inițierea baudelairiană, atât de precară în vremea aceea la noi și de unde a derivat unele sugestii, aplicate la literatura noastră. Dacă a scris studii de proporții în marile reviste ale timpului, la Convorbiri sau Arhiva, despre Ion Creangă sau Veronica Micle, preferința sa a mers, pare-se, mai mult către recenzia substanțială în chiar exiguitatea ei, așa cum au fost cele din Adevărul ilustrat, așa cum vor fi cele din Sămănătorul. După cum n'a dispregiuit nici glosa rapidă, notița incisivă sau înregistrarea amănuntului prețios, în acele pagini de cronică mărunță, a revistelor câte a condus și în a căror redactare plină de nerv nu l-a întrecut nimeni. Dar renumele său de critic, de doctrinar și de le-

gislator se leagă de Sămănătorul, pentru care a curs multă cerneală și s'au încrucișat multe spezi de o parte și de alta a baricadei, unde, ca un stegar încolțit din toate părțile, Nicolae Iorga și-a apărât și credințele și oștenii adăpostiți sub flamură. S'a vorbit de sectarismul sămănătorismului, de o anume ocrotire a mediocrităților literare, de o deviere chiar a conceptului de artă și dacă contemporanii puteau să afle întru aceasta mai mult de un grăunte de vulnerabilitate, propriu oricărei colectivități, în perspectiva timpului, din polemici n'a rămas decât ecoul adevăratelor victorii și din câtă literatură s'a depănat, doar aceea care a fost investită cu harul celor aleși. O epocă în care a scris Sadoveanu și Iosif, Gârleanu și Goga, Ion Agârbiceanu și Nicolae Iorga, n'ar putea fi judecată decât în lumina acestor necontestate glorii. Indiferent dacă la carul de triumf s'au adaos și ostateci de-ai muzelor și dacă larma polemicelor s'a întins deopotrivă de ocrotitoare peste credincioși și pesteeretici. « În ce privește programul, *Sămănătorul* își avea bine fixate ideile și scopurile, iar N. Iorga n'a adus nimic nou » scrie în a sa « Istorie a literaturii române » d. D. Murărașu și, pentru odată mai mult, adevărul singur (presupunând că adevăr este) nu ajunge. « Programul dela Mazar Pașa fost-a el un program? Nu. Pentru că nu s'a aplicat » spunea pe vremuri, dacă nu mă înșel, Petre Carp și de formula aceasta mi-am amintit cetind rândul de mai sus. Căci ce prețuește un program fără de credință și cât valorează o credință fără de statornicie? Iar sămănătorismul a fost mai presus de toate: credința, statornicia și focul sacru al lui Nicolae Iorga.

Istoricul literar Nicolae Iorga este autorul singurei lucrări integrale, concepută și realizată pe vaste planuri, în care literatura românească este urmărită dela origini până în zilele noastre. Interruptă cu jumătatea secolului al XIX-lea, după cel de al șaselea volum, ea a fost continuată după trecere de douăzeci de ani cu cele două volume din « Istoria literaturii românești contemporane » căci, spre deosebire de Hasdeu, oricât de mari i-ar fi fost proiectele, ele trebuiau realizate în întregime. Dovadă: această inepuizabilă istorie a literaturii române, dovadă cele zece volume din istoria Românilor pe care, în ciuda celor mai viforoase vremuri, a avut mângâierea să o ducă la bun sfârșit. De o documentație impresionantă, care-și apropia toate originalele și toate cercetările, oricât de modeste, istoria literaturii române nu pierde din vedere largile zări ale sintezei, iar portretele pline de viață ale scriitorilor sau analizele pătrunzătoare ale operei lor poartă cu toatele sigiliul marelui puteri de dramatizare. Izvor de autoritate, neegalat până astăzi, istoria aceasta a literaturii a stimulat nenumărate cariere de istoriografi al căror recensământ ar arăta cât de întinsă i-a fost sfera de înrăurire. Volumele din urmă închinată literaturii contem-

porane au stârnit, cum era și firesc, polemici și riposte, așa cum se întâmplă ori de câte ori cei supuși judecății tot mai sunt în viață. Rezervele însă nu pot fi decât minime, raportate mai ales la ceea ce răscumpără și imprimă un caracter întru totul inedit acestor două volume. Cu jumătatea a doua a secolului al XIX-lea, publicațiile periodice au sporit în proporții considerabile. Urmărirea, filă cu filă, a numeroaselor reviste, de dincoace și de dincolo de munți și reabilitatea atâtor nume și pagini îngropate sub colbul uitării transportă pe cetitor în chiar zarva atelierelor de glorie literară, cele mai multe dintr'însele efemere. Editarea câtorva cărți de nealterat farmec, precum e vechea tălmăcire a lui Herodot, campania din Moreea a lui Constantin Diichitul, viața lui Constantin Cantemir de Dimitrie, scrisorile peregrinului transilvan Ion Codru Drăgușanu, atâtea culegeri de poeți minori și validarea în comunicări academice, a atâtor materiale necunoscute, întreaga această operă e încă una din manifestările ce vădesc pe istoricul literar predestinat. Dar mai ales se cuvine să notăm interesul prompt cu care Nicolae Iorga înregistra și punea de o parte fructul cercetărilor de istorie literară oriunde s'ar fi produs el. Nimeni n'a fost mai atent în cetirea publicațiilor de tot soiul, mai avid de preciziunile sporite, mai generos în recunoașterea lucrului străin, mai fericit că are prilejul să mărturisească. Astfel de veghe continuă îndeamnă totdeauna și stimulează pe cercetător. Personal, ne amintim cu emoție de toate acele binevoitoare recunoașteri, în care era vorba și de noi, iar prețuirea cu care a onorat întâiul volum al ediției noastre din Eminescu nu poate fi măsurată decât cu desnădejdea că soarta a pus capăt unor fericiri de felul aceleia.

Literatul Nicolae Iorga este prezent în oricare din genurile câte a exercitat, pentru că toate au slujit puternicului său temperament să se exprime. Pentru cetitorul grăbit, dispus să se conducă de aparențe, afirmația că Nicolae Iorga a fost un poet poate să surprindă și chiar să irite. El se va duce cu gândul fie la poeziile de juneță, în care spiritul de epocă domină, fie la numeroasele strofe, cele mai multe alegorice, în care-și filtra printre rândurile lucrărilor savante, de sigur, gândurile sau imaginile ce-i fulgerau sufletul. Însă poetul nu e în aceste jocuri și capricii ale răgazurilor atenției. Dar este, cu siguranță, în câteva din accentele prefunerare ale lunilor din urmă, mai cu seamă în alegoria « bradului bătrân », scrisă în ajun de a fi răpus și a cărei lectură înfioară cu sinistra lumină ce-l învăluie și este fără doar și poate în toate acele perioade ale fantaziei creatoare, fie că se avântă pe culmi, fie că pogoară în inima de întunec a trecutului, pe care o despică cu fulgerul viziunei sale. Pe poetul Nicolae Iorga îl află în pagina de călătorie evocatoare, în cutremurarea cu care povestește epopeea lui Ștefan Vodă, în spovedania fluidelor rădăcini ce-l leagă de înaintași, în artico-

lul de ziar, care vibrează cu suferința sau cu durerea unor pierderi naționale, în orațiunea ce sgudue și năruie, ca 'n vechea strategie patriarhală, trunchiurile abia înținate, care se prăvălesc cu prelungi și răsunătoare ecouri. În toate aceste prilejuri sensibilitatea lui Nicolae Iorga își află tiparul predestinat. Ea pătrunde și pune stăpânire cu energia unui element al naturii. Vorbind de toate aceste aspecte, se cade să amintim de cartea care le însumează și le înalță la cea mai desăvârșită expresie artistică. « O viață de om — așa cum a fost » nu este numai autobiografia cea mai cuprinzătoare a celei mai cuprinzătoare din existențele românești; ea este însuși testamentul, de infinite legate pe care spiritul cel mai bogat al veacului le împărtășește într'o totală dăruire de sine. Confesiune și explicație a unei vieți din cele mai complexe, autobiografia lui Nicolae Iorga face să răsune, într'o supremă încordare, toate fibrele tensibilității sale, toate coardele talentului său literar. Totul se petrece aici în atmosfera elevată a unei mărturisiri pe munte, când, purificat de atingerea pământului, sufletul prinde să se înalțe la ceruri. Nicăieri, în nici una din multele lui cărți mari Nicolae Iorga n'a iubit și n'a iertat mai mult ca în această autobiografie.

Stilul lui Nicolae Iorga este însăși imagina multiplei sale personalități. Oricât de vaste și oricât de ramificate, perioadele sale înaintează pe tot atâtea drumuri către aceeași zare luminată din margine de codru. Mergi, și dela un timp ai impresia că te rătăcești. Dar e deajuns să ascuți pulsul sevelor urcând în tulpini și murmurul coborând din înalt al coroanelor, ca să te simți din nou îndemnat la drum și să te cufunzi în solemna cântare de orgă, pe care o dirige cel mai abil dintre simfoniștii scrisului românesc. Orchestrarea aceasta a stilului nimeni n'a stăpânit-o într'o atât de desăvârșită măsură și la nici unul din marii noștri stiliști ea nu poartă un atât de categoric sigiliu de naturaleță. Și nu este de bună seamă totul. Căci dacă uimește prin armonia lui arhitecturală, stilul lui Nicolae Iorga nu este mai puțin un stil de sensuri și nuanțe, în care își află expresie gândurile cele mai înalte și sentimentele cele mai impetuoase. La fel ca aria unui lac, ale cărui unde nu cunosc hodina, scrisul lui a răsunat de ecourile atâtor labirinturi ciceroniene și tot el a anticipat, pentru noi, deliciile peregrinărilor proustiane, de mai târziu. Dar despre acestea vor scrie, de bună seamă, pe larg și cu înaltă înțelegere, doctorii acelei catedre, anume fundată să-i pătrundă opera și să-i perpetueze memoria.

TROIȚĂ POETICĂ

I

Cariera literară a d-lui V. Voiculescu, foarte spornică, ne-a dus, în cadrul unei cercetări mai generale, la anumite concluziuni. Având o remarcabilă contribuție antologică, rețineam atunci pe lângă aceasta un fel de lirism volitiv (dacă se poate spune așa), un vitalism rezolvat cam repede în vocabularul intenționat frust, dar devenit cu timpul și voință inovatoare, care, deși menținută poate peste măsură pe plan filologic, mâna condeii poetului către experiențe artistice dintre cele mai felurite.

Atât de departe a trebuit să meargă în această direcție d. Voiculescu, încât, spre surprinderea cititorilor săi, modul plastic cultivat cu multă aplicație într'un șir de volume și deci bine cunoscut în particularitatea mânuirii lui, a fost părăsit în culegerea *Urcuș* (1937) și înlocuit cu modul muzical. Schimbarea procedurii tehnice a răspuns imediat în vocabularul poetului: i-a subțiat lexicul, i l-a spiritualizat oarecum și, dacă nu ne înșelăm, a mutat pe poet într'un alt punct de privire a psihologiei proprii.

Căci până la volumul numit mai sus, d. Voiculescu se afla față de sine, față de mișcările conștiinței sale, ca într'un basm psihologic cu fapte fantastice, cărora le spunea « Sufletul », « Voința », « Simțirea », și dintre care lipsea numai « Rațiunea » ca să putem înțelege dintr'odată raționalitatea acestei autoscopii, cu toate că, mai bine zis, nu lipsea de loc nici aceasta, de îndată ce ni se arăta jocul independent al facultăților ca în cărțile Psihologiei clasice.

Sunetul, cu estetica lui recentă în opera d-lui Voiculescu, care estetică a înlocuit pe aceea a reliefului, practicată îndelung, a mai avut ca rezultat, pe lângă amintita subțiere lexicală, o deplasare sensibilă către privirea mai modernă a jocului psihologic; în locul personificării facultăților sufletești, muzicalitatea urmărită ca prim efect artistic a atras stările de simțire mai fluente, adică mai adevărate. Ceea ce însemnează că atitudinea de observator al lui însuși, poetul nu și-o schimbă; numai punctul de observație, astăzi, e

altul. Aceasta ar fi devenirea cea mai interesantă pe care i-o surprindem și în ultimul volum *Intrezăriri* (1940).

Se pare de altfel că d. Voiculescu, prin chiar titlul ales, a vrut să spună cititorului cam aceleași lucruri și anume că dela un timp s'a orientat altfel față de lirismul propriu, că vederile i se poartă acum într'o regiune sufletească mai puțin limpede, unde nu mai poate fi vorba de conturul net al « Voinței » sau « Simțirei », totul fiindu-i dat ca un tot mișcător, ca o ascunsă realitate procesivă. Din psihologia propriei conștiinți văzută clasicist, poetul a trecut în aceea mai cețoasă, pe care o pune în oarecare lumină nouă perspectivă analitică. Izvoarele turburi ale sufletului, pornirile lui obscure din subconștient, în stare de veghe, ca și opțiunea deseori exprimată pentru starea de somn, în care adâncurile ființei omești se declară mai slobode, mai autentice, în vise, dacă acestea sunt bine citite, iată materia lirismului de acum al d-lui V. Voiculescu.

Pentru o asemenea materie, a cărei cea mai de seamă înfățișare este însăși labilitatea ei, se impunea și un instrument mai delicat, un vocabular mai apropiat, o mai muzicală chemare a acestor subtilități, care, numai la ideea vechiului lexic *incult*, s'ar fi risipit speriate. Dar poate că facem o greșală, pentru că nu descoperirea prin autoscopie a nativității și a altor demersuri ale conștiinței a determinat pe poet să-și muzicalizeze expresia, ci invers, practica muzicală a cuvintelor, cu totul evidentă dela volumul *Urcuș*, a descântat cât a descântat, până ce ielele psihologice din *Intrezăriri* au început să se adune în adevăr.

Cu toate deosebirile, de tot felul, ce se pot face între d. Voiculescu și Valéry și oricât de curios s'ar părea la prima vedere, trebuie să reținem că d-sa se află cu ultimul volum într'o experiență poetică valeristă. Firește că nu ne încredem, afirmând aceasta, în semnele exterioare, care și ele singure ne-ar putea conduce într'acolo, semne evidente, luate adică dela suprafața poeziei de azi a d-lui Voiculescu, cum sunt expresii ca « golul pur », « țărături virgine de pași », « ...în rodele gândirii noastre/Pur, Dumnezeu altor lumi se coace », « Pura mireasmă a așteptării », « Inima vede ca la 'nceputuri/Cum dorm în brazde vremile nule », « Alt somn să-mi caut pur și fără noapte », « ...frumusețe pură », etc.; am considera ca ne semnificative chiar strofele de tipul:

Salut senine căi de viață
 Cu roua luminilor pe față
 Vă 'ncep în pura dimineață
 Și iar vă pierd și iar mă sting.
 Întru 'n lăuntrica răcoare
 În nemurirea schimbătoare
 Mă plec pe pietre hrănitoare
 Și sarea visului o ling.

Mă surp, m'alcătui, rânduri-rânduri
 Urc albe-arhitecturi de gânduri
 Sau, chrisalidă 'n patru scânduri
 Azur duc viermilor măreți...
 Țin cumpăna cu jar în mine
 Mă 'nclin pe talgerile pline
 Când aprig ctitor de ruine
 Când ziditor de frumuseți,

strofe care aproximează *dixain*-ul octosilab luat de Valéry dintr'o curată tradiție franceză și reîmprospătat în poeme ca *Aurore* :

Salut! encore endormies
 A vos sourires jumeaux,
 Similitudes amies
 Qui brillez parmi le mots!
 Au vacarme des abeilles
 Je vous aurai par corbeilles,
 Et sur l'échelon tremblant
 De mon échelle dorée
 Ma prudence évaporée
 Déjà pose son pied blanc.

Sau ca *Ebauche d'un serpent* :

Je vais, je viens, je glisse, plonge,
 Je disparais dans un coeur pur!
 Fût-il jamais de sein si dur
 Qu'on n'y puisse loger un songe?
 Etc., etc.

Am putea trece de asemenea peste aliterăția sistematică valé-rystă din versuri ca « Prin bura turbure străbate », « Mă svârle vântul slobod de pe/Spătoșii munți pe sterpe stepe », « Beznă măreață, mumă a luminii », etc., cu toate că și expresiile de mai înainte, acele mici cheaguri exterioare ale ideii de puritate, și tipul strofelor de mai sus, străine de tradiția noastră literară, și aliterăția susținută destul de exemplar în versurile citate aici sunt, toate la un loc, elementele unei experiențe poetice deplin caracterizate, care ne-ar îndreptăți chiar numai ele să legăm devenirea talentului d-lui Voiculescu de lucrul atât de cunoscut al poetului francez.

Dar anumite teme de azi ale poetului nostru au altă putere de convingere. Și, în definitiv, nu este atât vorba de *Sibila*, care răspunde *Pythiei* lui Valéry, de *Țărm clasic* (remarcabila poezie a « stolurilor de coloane »), care face simetrie, în felul ei, la *Cantique*

des colonnes, nici de *Androginul* sau *Fecioara*, care cresc din visul purității¹⁾ imaculabile sau numai imaculate încă, motiv liric foarte frecvent și tratat în felurite chipuri la Valéry, nici de *Arhitectul* ș. a., cât de urmărirea mecanicei sufletului în toate ipostazele lui procesive, de autoscopia acelei nebuloase interne, care este conștiința unui intelectual. Drama spiritului propriu interesează acum, ca și mai 'nainte, pe d. Voiculescu, dar dramă în înțeles mai cu seamă de spectacol al mecanicei intime:

Din câte părți să ne păzim?
 Suntem trecut sau devenire?
 Și încotr'o ne izbăvim?
 Toți alergăm și ne trudim
 Cu mica noastră nemurire
 Eternitatea s'o hrănim.

Nici vorbă că analiza de sine se aplică asupra unui material de observație deosebit față de acela al poetului francez. D. V. Voiculescu, de multe ori, se oprește asupra impulsivităților erotice, socotite drept contribuție a trupului la spectacolul conștiinței, alături de contribuția cealaltă, a spiritului, ca și separată. Am zice că doi actori (Trupul și Spiritul) și un singur spectator (poetul) formează personalul acestei drame, dacă spectatorul nu s'ar multiplica la nesfârșit cu fiecare cititor în parte. Un fel de *Divan al înțeleptului cu lumea sau gâlceavă a Spiritului cu Trupul* este noua poezie a domnieisale, ceea ce însemnează că formația teologală, atât de evidentă în volumele anterioare, nu s'a pierdut, ci numai într'un fel oarecare s'a sublimat. Aceasta, mai ales că pornirile trupesti sunt însoțite de o conștiință limpede a păcatului. Cu alte cuvinte, dualismul psihologic în care se rezolvă de fapt observația internă la poetul nostru este un dualism etic de proveniență răsăriteană. Ideea de Bine și de Rău, Puritatea și Păcatul, deveniri ale Dumnezeuului de altădată și ale Satanei, care acesta apare acum foarte adesea în poezia d-lui Voiculescu, aceste forțe gemene, dar

¹⁾ D. Voiculescu ajunge prin Valéry și la Mallarmé, atât este de curios talentul său de noua experiență în care se află. Transcriem *Cupa*:

În mine stă tânjind nemărginirea.
 Din țărnuirea clipei de cleștar
 Se naște golul și neîmplinirea:
 Turnați și beți oricât, e în zadar.

Rămân tot goală, mai măhnită după,
 Pe buza mea atâtea guri s'aștern,
 Oceane-au curs și s'au vărsat din cupă:
 N'ajunge nimeni, nimeni nu astupă
 Fără-de-fundul visului etern.

potrivnice și totuși în lucrare paralelă ca în vechile credințe bogomilice, subvin în ultimul volum la nevoia de materie lirică.

Am notat că apropierea d-lui Voiculescu de Valéry poate părea curioasă. Cât de curioasă va trebui să apară concluzia pe care n'o putem totuși eluda? Căci *Intrezăriri* își prezintă autorul ca pe un bogomil, vechi autor de texte religioase apocrife, ucenicind la școala lui Valéry. Așa încât gustul experiențelor poetice eteroclite conduce încă, sigur de sine, talentul d-lui V. Voiculescu.

II

D. I. Pillat se află într'un moment literar, ca să-i zicem așa, gospodăresc. Lucrarea sa cea mai deosebită în prezent este regruparea operei după o arhitectură pe care a început s'o ridice încă dela volumul *Limpezimi* (1928) și în care dorește să și-o lase viitorimii. E o dorință foarte legitimă această ediție definitivă generală, la care tinde poetul, și din ea a ieșit și volumul *Balcic* (1940). De altfel însuși autorul ne spune: «această monografie poetică a Balcicului am cules-o din volumele *Biserica de altădată*, *Caetul verde*, *Țărm pierdut*, *Umbra timpului*, *Implinire*».

Ediția, după cum se și cuvenea, are o prefață care e făcută să deslușească biografia spirituală a d-lui Pillat. Ce este mai nimerit decât să o transcriem, consimțind aproape în totul la imagina critică, pe care poetul și-o propune? «Priveliștile, scrie d-sa, sunt ca oamenii: cu unele te înrudești din copilărie, pe altele le alegi cu afinitatea trainică ce hotărăște soarta sufletelor noastre. Cu dealurile, viile și zăvoaiele argeșene dela Florica și la fel cu stepa unduiată din Miorcanii de pe Prutul moldovenesc legătura mi-au făcut-o sângele părinților și cele mai vechi amintiri. Balcicul însă mi-a fost hărăzit ca încununarea dragostei mele pentru mările sudice și cerul mediteranean. M'a cuprins treptat ca o iubire nouă, cu nostalgia atotputernică a apelor și a luminii. Mi-a fost o încântare pentru ochi, o inițiere pentru suflet și pentru minte un învățământ. Peste pitorescul cetății cu minarete, case vechi turcești, cișmele în șoaptă și cafelele pitite sub platani; peste furia râpelor albe pe care se cațără mahalale asiatice, măgari de culoarea cenușei și tătăroaice în șalvari ca portocala; peste vraja aceasta oarecum ireală de Halima, Balcicul mi-a dăruit legenda biblică și mitul elin. Când în fapt de seară sub smochin descopeream la fântână, trăgând vălu-i pe ochi, pe Samarineanca însăși cu vas de aramă pe umăr; când în albia de piatră sub jghiab curgător recunoșteam sarcofagul tocit; sub decor trăiam o realitate mai adâncă și zei ascunși îmi arătau limpede drumul Heladei și înțelesul sufletului adevărat. Sub cerul însořit, în străvechea Dionysopolis, închinată de Greci zeului viței, echilibrul se naște firesc între beția

dionisiacă și seninătatea lui Apolo. Astfel în mine avântul nomadului scit se potolește în așezări geto-romane pe un tărâm de vis ancestral. Adâncirea priveliștei odată cu arheologia sufletului chiamă pe buze ființa pură a cuvântului și ritmul armonic al lumii, pentru care Balcicul ne poate fi cheie și prilej. Orice împlinire tinde la despoiere: peisajul ca și poetul. Sub romantismul multicolor al orientului, clasicismul desgropat își impune temeliile și marea veșnică legile ei eterne. Particularul se rotunjește în simbol și formele pământului frământat, în linii senine de țărnc clasic. Și pe măsură ce desăvârșeam cunoștința locului un sens nou al artei îmi răsărea luminos ca pânzele acelei corăbii în taina amurgului, pasăre albă spre regăsitul Balcic ».

Așa dorește d. Pillat să apară: ca un Alecsandri modern, care, pornind dela Florica, adică dela un alt Mircești, a cărui tradiție și-a însușit-o pe toate fețele ei, își desvoltă sensibilitatea autohtonă în sensibilitate mediteraneană, dar un Alecsandri sporit cu ceva Duiliu Zamfirescu, preferind lumea greacă lumii latine, și care dispune de bunurile sufletești ale posidentului într'un oraș cum este Balcicul, rezumat al mai multor civilizații suprapuse, istorie sintetică a vremurilor și locurilor pentru poetul, care este și oriental și creștin și scit și grec, tradiționalist local și tradiționalist european.

Și într'adevăr versurile nu spun altceva decât ceea ce prefața numai enunță. Sunt în ele toate elementele de pitoresc oriental: râpe de cretă, vegetație sudică, turci, tătari și soare, mult soare ca un belșug compensator al sărăciei ținutului; e *Balcicul biblic*, splendidă ficțiune în liniștea evocării ei:

Pe piatra asta veche la care vii, cadână,
Cu vasul de aramă în seară la cișmea,
Ședea Samarineanca tăcută la fântână
Așa cum stă de veacuri în Evanghelia mea.

Din luntrea asta veche culcată peste plajă,
Din care-ai prins, pescare, la soare un năvod,
Apostolii odată svârliră largă mreajă
Pe apele sfințite în vremea lui Irod

Și sub smochinul ăsta bătrân ca amintirea
Sub care stai de pază, pândar cu cap de sfânt,
Grăia Galileanul, cum spune povestirea,
Când pilduia Scriptura cea bună pe pământ.

Și pe asinul ăsta pe care, grădinare,
Ți-aduci la târg harbuzii și poama azi ca ieri,
Venea Mântuitorul așa încet, călare,
Pe drumuri înverzite cu foi de palmieri.

(Să încercăm oarecât a sdruncina echilibrul acestei ficțiuni, gândindu-ne la neverosimilul istoric ce ni se propune, la Iisus și Samarineanca umblând prin Scythia minor, la Apostolii, contemporanii lui Pilat (cel din Pont), care însă pescuesc «pe apele sfințite lui Irod», în vremea la orice altceva, când versurile sunt de o atât de lungă și molcumă vibrație? E destul că peisajul seamănă cu sfintele ținuturi, iar versurile strălucesc de cea mai simplă plenitudine).

Iar alături de pitorescul Balcicului, de ilustrațiile lui creștine, e de asemeni în versurile poetului urma preistoriei locale, chiar dacă «avântul nomadului scit» nu se prea simte (*Sarcofag tracic*), e civilizația greacă (*Dionysopolis*: «Terasele coboară către mare / Cu pasul de-armonie împlinit») și este mai cu seamă nălucirea în muzică de cuvinte a acestei lumi, în *Lună pe mare*:

Taci: totul nu e decât
O slabă cutremurare.
Taci: suie numaidecât
Păunii lunii din mare

Iși lasă cozile lungi
Pe înflorirea de valuri
Și tot mai adânci, mai prelungi
Se 'nchiagă albe portaluri.

Și stelele, boabe de-argint,
Cad lin din fluer de lună,
Și sufletul tău în argint
Departa pe ape mai sună.

Dar tot mai adânc lunecând,
Se surpă albe portaluri
Și floarea penelor blând
Se ofilește pe valuri.

Taci: duși sunt numaidecât
Păunii lunii în mare.
Taci: totul nu e decât
O slabă cutremurare.

În sfârșit, peste realitatea mai mult stearpă, dar foarte înșorită, a locurilor, poezia d-lui Pillat cade ca o bogăție suplimentară de lumină, făcându-le pe ele și făcându-ne și pe noi să ne bucurăm de soarele lor dublu. Căci, fără îndoială, versurile d-lui Pillat răspândesc o climă plăcută, un ce prielnic sufletului cititorilor, care prin lectura lor capătă iluzia, am zice, vilegiaturistică, dacă

n'ar fi mai exact poate că îi fac să se creadă posesorii unei bune stări, care le lipsește. În sărăcimea Balcicului, poetul nostru e un om bogat, de două ori bogat, odată fiindcă e poet și a doua oară fiindcă e departe de a fi sărac: e un om avut, un posident. De pe terasa înaltă a unei vile la marginea mării, când vila îți aparține, privirea ți se bucură mai sigur de pitorescul împrejurimilor, asociază mai voios imaginile, le vede mai luminoase chiar decât sunt în realitate, se joacă pe « spinările de delfini » ale valurilor, fiind liberă dela înălțimea terasei să vadă chiar fericita Heladă în fundul istoriei. Nimic nu rănește adânc și nici nu exaltă sufletul cititorului. Totul e liniștit, decorativ și plăcut ca în orice artă a suprafeței. Lirismul unui « bien être » de posident cultivat, iată nucleul de iradiație al acestei ediții definitive.

III

Intâmpinat de O. Goga cu laude meritate, d. D. Ciurezu s'a dovedit cu timpul unul dintre poeții noștri tradiționaliști cei mai curați. Fără fecunditatea altora, el n'a căzut însă în nici o capcană din câte primejduiesc devenirile tradiționaliștilor. Ca și modernii, al căror spirit liber și deci inovator îi îndeamnă de atâtea ori către caducitatea lucrului nou, care este numai nou, tradiționaliștii sunt și ei tot de atâtea ori abătuți dela vocația poeziei de anumite teme necesare oficialității. Nici o asemenea impuritate nu se află în versurile d-lui D. Ciurezu. Și cu atât mai remarcabilă este poziția sa lirică, asupra căreia ne vom lămuri îndată, cu cât poetul și-o face a sa după o serie întregă de contemporani cultivatori ai tradiției, reușind lucrul dificil al diferențierii între semeni.

Volumul *Răsărit* (1928) părea rupt (deși purta semnele prelucrării) din chiar matricea folklorică, de unde veneau direct cântecul de leagăn, superstiția obștească, datina, balada haiducului și cu deosebire descântecul cu versul lui liber de străveche tradiție populară; parte — evoca formele trudei țărănești de toate anotimpurile, de toate zilele și chiar de toate conacele; iar altă parte a culegerii se nutrea dintr'o vână personală și personalistă, prin nimic alterată, cum s'ar fi putut prea bine întâmpla prin lecturi congenere sau numai prin forțarea tonului potrivit.

Ce inutile sunt asociațiile cărturărești pentru a da o idee despre vitalitatea întremătoare, simplă și nobilă, a acelei părți din *Răsărit*! E acolo un tonus vital sănătos cu totul la antipodul plăcerii derivate a intelectualului sau a orășanului pur și simplu, e o bucurie voinicească și explozivă a simțurilor, un fel liber de a fi și numai de a aproba tot ce se întâmplă, un acord cu lumea, care acord e participare athletică la formele luminoase de viață ale Naturii, un mare spasm biologic.

Ceva asemănător am mai întâlnit în versul tânăr, țâșnitor și robust al lui Rimbaud și în idealul « omului nou » slăvit de versetul lui Whitman. Se înțelege, deosebirile, care sunt foarte numeroase și de tot felul, nu joacă aici, în lumina impresiei ultime, nici un rol: cântecul biologic, fie al unei biologii native, fie al uneia regenerate, cum timbrează poetul american, se impune același ca natură. Dar, cum nu e vorba de o asociație filiativă, să trecem mai departe.

Imprejurările care cer poetului nostru să-și exprime stările mai mult organice decât sufletești, zise de aceea stări primitive, sunt cu totul neînsemnate: un moment de viață în pădure, pândirea unui răsărit de soare, un început și un miez de primăvară. Atât este destul pentru ca mușchii tineri în elasticitatea lor ca și automată (ce cuvânt nepotrivit!), articulațiile fără grunji și simțurile toate treze să-și vorbească limbajul propriu, un limbaj de performanțe gratuite, de senzații aspre și de avânturi, care nu pot fi decât gemute:

Am înfruntat asară râu 'n not
Și m'am pierdut în luncă prin lăstari,
Simțind mereu un joc de ape mari
Pe trupul meu întărâtat de 'nnot.

Am alergat buimac ca să m'astâmpăr
Prin ierburi verzi cu mirosul amar,
Am rășghinat o creangă de arțar
Vigoarea mâinii mele s'o astâmpăr.

Am speriat o ciută de pe mal
Ce în genunchi căzuse să se-adape,
Am ascultat cum murmurul de ape
Se 'ndoaie surd pe umerii de mal

Și mi-a venit atunci să m'aplec
Să-i miros urma suptă de pământ,
Să gem prelung cu nările în vânt
Și 'n fundul vieții mele să m'aplec.

Să mă 'mpletesc în șipotul pădurii
Ca fluerul de mierlă pe 'nserat
Să simt svâcnind în trupu-mi desbrăcat
Sălbătăciuni din sufletul pădurii.

Poetul acesta, care ia în piept un râu, aleargă gol prin mari ierburi și își descarcă prisosul de energie răbind copaci, și care mugește sau nechează « cu nările în vânt » iar în altă parte apare dintr'un stufiș ca să privească răsăritul soarelui și, privindu-l, simte năvala sângelui în tâmpile și se reflectează pe sine « frumos

și svelt, puternic și curat », ne propune cu versurile lui acea nobilă sălbăticie, la care aspiră sporturile, dar pe care n'o pot realiza, fiindcă exhibiționismul sportiv o ucide, ne propune beția funcțională a organelor sănătoase, cu alte cuvinte, ca tip de om, un nobil Tarzan autohton, iar ca poezie — lirismul gimnozofic.

Volumul *Pământul luminilor mele* (1940) duce mai departe această indicație lirică, de remarcabilă putere, dezvoltând-o de atâtea ori în optimism exultant (*Viul pământului, Ploaie și Soare, Am omorît*) și câteodată chiar în viziune a unei bogății fabuloase (*Cules și mai cu seamă Belșug*):

.
Aș vrea să fiu singur, să stau, și nu pot
C'aștept o sută de care cu aur să-mi vină

— Ioane, deschide hambarele 'n soare,
Să le 'ndop cu aur pân' la căpriori
Și să 'ncepem apoi brâu de sărbători
Până la viața viitoare...

Acordul deplin cu viața rurală sub toate formele ei, din prima culegere, de asemenea se amplifică în ultimul volum până la a cuprinde farmecul patriarhalității (*S'au sculat căluii cu gâlceavă*), lirismul istoriei noastre înseși (*Rugăciune voevodală, Dragoste voevodală, Moarte voevodală*), văzută și în realitățile ei de grai arhaic și simțământ creștin. Firește, la toate acestea au dus implicațiile lirice din *Răsărit*, dar și familiarizarea cu vechi texte de rugăciuni și de cronici, de a căror editare d. Ciurezu a trebuit între timp să se îngrijească (*Carte de rugăciuni pentru tot creștinul și Carte ce se chiamă Letopiseț... Biblioteca « Albina » Nr. 1 și 5*).

Astfel că nu e nici o mirare, ci numai admirație, că tradiționalismul său se dezvoltă pe întreaga lui arie de teme, pornind dintr'o realitate geografică gorjană și, prin rusticitate, folklor, patriarhalism, datină creștină, trecut voevodal și limbaj arhaic, ajungând să-și însușească o curată poezie a duratei neamului nostru. Nici unul dintre poeții tradiționaliști de azi, vrând să se apropie de rădăcinile neamului, n'a mers cu intuiția mai departe, în timp, decât d. Ciurezu. D-sa este autorul unui prea fericit *Sat fără hrisov*, în versurile căruia răsună adâncă preistorie a locurilor noastre:

Satul meu sărac n'are hrisov,
Hrisovul lui e undeva 'n pământ
Nu-i pergament, nici piatră, nici cuvânt,
E sânge și arșiță și istov.

.

Zadarnic veți căta ca să-l găsiți
 Voi negustori de fiare vechi și călători.
 El zace 'n fund cu flăcări și comori,
 Din Orodul și pân' la Risipiți

E-un câmp întreg și-o țară de pădure
 Dintr'un hotar la celălalt hotar;
 Și 'n mijloc satul strâns ca un cuiabar,
 Stă ghemuit, posac, în sarici sure.

Cine-ar putea — putere omenească,
 Să 'ntoarne câmpul tot ca pe-o căldare,
 Pădurea să ne-o smulgă ca pe-o floare
 Hrisovul ființei noastre să-l găsească?...

El e pierdut în veacuri și 'n pământ
 Cum e pierdută ploaia 'n miezul sfânt de pâine
 Și-o sta chezaș erezilor de mâine:
 Fără județ, fără hrisov, fără cuvânt.

Cu mult mai nedeterminat decât fundul de vreme, din care ies aceste strofe atât de simple, este viitorul « erezilor de mâine » spre care ele vor urca fără oprire. *Satul fără hrisov* ca și *Voevodalele* au fost scrise de sigur de un poet, în care s'a reîntrupat vre-un pisar domnesc. Ca vechii pisari și dieci, d. D. Ciurezu se află cu condeiul în slujba unei anumite seminții de oameni, a Voevozilor și a Dumnezeului acestei seminții. Reprezentările poeziei sale sunt în egală măsură cu celelalte de natură creștină. În cât, peste ciclul *Din rugăciunea pulberii mele*, a cărui credință-prinos și încununare a unei vieți fericite țărănești încheie ultimul volum, nu se poate trece cu vederea, fără a nu-l menționa cel puțin ca titlu. Altfel, ar însemna să lăsăm pe poetul-pisar cu un obraz acoperit.

Motivele lirismului d-lui Ciurezu, în afară de acea gimnozofie frenetică, întru totul personală și rezolvată cu timpul în plinitude optimistă, nu sunt așa dar deosebite de ale celorlalți tradiționaliști. Și totuși, fiind pe deasupra și neabundent, talentul său lucrează caracteristic chiar în poezia religioasă.

Punându-i alături spre a fi priviți dintr'o dată, d-nii V. Voiculescu, I. Pillat și D. Ciurezu pot da și o impresie de sumă. În adăptarea rezultată dintr'o astfel de privire se combină elementele operei întregi a fiecăruia, numeroase motive lirice comune, dintre care cele religioase mai cu seamă ni i-au recomandat a-i propune întruniți în chip de troiță.

VIAȚA ROMANȚATĂ A LUI PETRU CERCEL

1. C. Manolache: *Tragedia lui Petru Cercel*, Cugetarea — Georgescu De-lafras, București, 1940; — 2. Al. Cartoian: *Petru Cercel, viața, domnia și aventurile sale*, Editura « Scrisul Românesc », Craiova, fără dată (1941).

De câțiva ani, se înregistrează și în literatura noastră o predilecție deosebită pentru viețile romanțate, puse la modă de succesul biografiilor lui André Maurois, care au fost apoi urmate de producțiile în serie ale editurilor Plon și Nouvelle Revue Française. Dintre scriitorii noștri, Eminescu a ispitit talentul epic al d-lui Cezar Petrescu și spiritul analitic al d-lui E. Lovinescu (ca să nu mai pomenim de încercarea neliterară a d-lui Octav Minar); situându-se greșit din aceeași perspectivă patetică, legitimă cu privire la Eminescu, d-nii B. Iordan și Lucian Predescu au crezut că s'ar putea exploata destinul lui Caragiale, prin exemplaritate dramatică, — dar la eroarea intuiției s'a adăogat și lipsa mijloacelor literare compensatoare. Prin deviere dela caracterul modern al subiectelor romanțate la Paris, s'a ivit la noi pasiunea învierii figurilor istorice din trecutul mai îndepărtat. Astfel, personalitatea de aventurier a lui Iacob Heraclid, care inspirase lui Alecsandri, drama sa de tip romantic, *Despot Vodă*, a mai atras pe d-nii C. Gane, neostenitul deshumător al existențelor doamnelor și domnițelor noastre, și pe d. Romulus Seișanu, fără ca să-i îndemne la interpretări epice, propriu zise. După o înviere documentară a spătarului Niculae Miclescu, datorită d-lui Tiberiu Moșoiu, am fost dăruiți de poetul Radu Boureanu, cu o schiță epică, a aceleiași figuri.

Viața de cărturar patriot, a lui Miron Costin, a prilejuit unui tânăr profesor, d. Dumitru Almaș, debutul său literar, surprinzător de stufos, și destul de emancipat de modelul sadovenian. Deoarece a venit vorba de d. M. Sadoveanu, va trebui să zăbovim puțin, în cinstea mereu actualului meșter al învierilor istorice, care a debutat cu un mic roman de acest fel, ca să dea, peste trei decenii,

cu *Frații Jderi*, un fel de epopee, încă neterminată (când va fi încheiată, nu vom mai putea scrie, de sigur, « un fel de »), a epocii lui Ștefan cel Mare. În această capodoperă a marelui povestitor, ca de altfel, nici în celelalte romane istorice ale sale, nu se poate descoperi nimic comun cu viețile romanțate, care bântue piața literară europeană, de cinsprezece ani încoace. Intr'adevăr, în timp ce ficțiunile sale, reconstrucții istorice intuitive, trăiesc prin « atmosferă », genul cel nou pune accentul pe adevărul documentar, reducând la cât mai puțin, invenția epică. Nu vom face acum, procesul vieților romanțate. Hibriditatea genului, de bună seamă, a mai fost invederată. El suferă de un viciu inițial, care nu scapă nimănui, prin evidența sa. Dozarea ficțiunii cu adevărul e o operație gingașă, de farmaceutică; oricât de abil s'ar face, ea stârnește totdeauna îndoiala cunoscătorului istoricității autentice și confuzia, în mințile neinformate, care nu deslușesc aventurosul confirmat prin documente, de ficțiunea propriu zisă. Cu atât mai desorientatoare este procedura unor romancieri nedibaci, care uzează de libertatea nelimitată a ficțiunii, spre a atribui unor personaje istorice, fapte sau situații nepotrivite cu realitatea. Acest concept, al realității, este mai elastic în genul epic pur, decât în epica istorică, condiționată de factori psihologici, politici și economici, determinați. Romancierul actualității izolează după liberul său arbitru, elementele unui conflict, creându-și o perspectivă subiectivă; aceeași prerogativă o are și romancierul istoric, dacă-și alege o figură mai neconturată, din trecut, atribuindu-i un episod ipotetic, necontrolabil. Când însă scriitorul se nimereste să aleagă o personalitate cu un trecut descifrat mai pe de-a'ntregul, și când genul vieții romanțate îi prescrie obligația înfățișării existenței, dela naștere până la moarte, libertatea ficțiunii se limitează la epocile nelămurite; acolo se pot intercala episoade epice, de o însemnătate în raport direct cu numărul și importanța acestor goluri. Ingeniozitatea autorului constă atunci în găsirea unor figuri pe care istoria le prezintă fugitiv, cu mari eclipse cronologice, îngăduindu-i îndrăznețe puneri în lumină a perioadelor obscure. Chiar în această împrejurare se va trezi un neajuns capital: greutatea deplasării centrului de interes dela ceea ce e cunoscut istoricește, printr'o tradiție culturală, la crâmpoale de viață fără proiecție istorică. Reuși-va proecția creatorului epic să atingă intensitatea de lumină a istoricității cu faimă? Aceasta este întrebarea. De sigur, romancierul e capabil să creeze și « eclerajul » momentelor istorice, cunoscute din manual, după tipicul schematic, nesugestiv; romancierul, adică scriitorul care proectează felul său de a vedea viața, prin prisma sa particulară, dar nu și autorul de vieți romanțate, adică amatorul de teme de-a gata, muncite livresc, cu fișierul dinainte.

Nu e vorba, așa dar, de a interzice câmpul istoriei, ca teren de cultivare epică, ci numai de a deosebi între cei ce recoltează de pe urma însămânțărilor proprii și cei ce vor să spicuiască din secerișul erudiției. În definitiv, viețile romantice constituie un fel de parazitism epic, foarte rentabil, economic, deoarece publicul preferă informația recreativă, cu caracter oarecum literar, aridelor monografiilor istorice; prosperarea harnicului gen al vieților romanțate se justifică indirect, prin trândăvia intelectuală a cettorilor.

* * *

Personalitatea curioasă a lui Petru Cercel a început să intereseze pe istoricii noștri de mai acum trei sferturi de veac, uimiți de urmele lăsate de neobositul și dibaciul pretendent, în arhivele diplomatice din Apus. Un C. Esarcu și Gr. Tocilescu au dedus, din frecvența acestor vestigii arhivistice, importanța pe care o prezenta beneficiarul unei asemenea vâlve. Intr'adevăr, cum am sta nepăsători noi înșine înaintea spectacolului unor Curți sau curii atât de însemnate, cu aceea a lui Henric al III-lea de Valois și a papii Grigore al XIII-lea, puse în mișcare de ambiția unui principe român, tânăr, frumos, nefericit și talentat? Dacă mai adăogăm și celelalte Curți, împărătești, regale și princiare, pe unde a trecut coconul domnesc, evadat din captivitatea turcească, am face aproape jumătate din ocolul peregrinărilor europene ale prodigiosului Iacob Heraclid Despotul. De sigur, pe această măsură de unitate, Petru Cercel suferă, comparativ, după cum nici dimensiunile sale culturale nu ating pe acelea ale faimosului impostor, idealizat de pana generoasă a lui V. Alecsandri. El câștigă însă în simpatia noastră, ca fiu domnesc autentic, al lui Pătrașcu Vodă, îndreptățit să aspire la moștenirea scaunului părintesc, în timp ce obscurul grec insular care se dădea drept coboritor din Heraclizi, n'avea nici o picătură de sânge românesc. Tribulațiile lui, — de principe poate născut și de sigur crescut exclusiv prin străinătăți, purtat din surghiun în surghiun, prin tot Levantul infam, până ce norocul i-a înlesnit să străbată la Curtea franceză, unde închipuirea istoricilor noștri romantici l-a situat printre mignonii deochiați ai lui Henric III, care apoi l-a ajutat să-și dobândească drepturile, — abilitatea la port și la vorbă a curteanului poliglot, meșter în deosebi în corespondență italienească, talentul lui de a-și face relații puternice și desvoltate, îl scot, firește, din rândul plevei de mici pretendenți ai secolului al XVI-lea. Petru Cercel a avut, de sigur, un destin extraordinar, căruia suntem înclinați să-i atribuim explicația unor calități personale, de primul rang. Din Bagdad, unde a peregrinat tatăl său, înainte de domnie, la Constantinopol, ca ostatec, în calitate de fiu de Domn, apoi, ca orfan, surghiunit în Rodos și la Da-

masc, de unde evadează, prin strămtori, în Ardeal, la curtea lui Ion Sigismund, de unde, la înscăunarea lui Ștefan Bathory, se strecoară în Polonia lui Sigismund August, cunoscând acolo pe Albert Laski, fostul prieten al lui Despot și pretendentul la scaunul Moldovei, apoi susținătorul lui Henric de Valois la alegerea sa ca rege al Poloniei, care-l recomandă împăratului Maximilian al II-lea; de aici, în Italia, oaspe al ducelui de Ferrara, și la Roma, prezentat Papei, care-l recomandă regelui Franței, prin nunțiul său dela Paris; iar la Paris, curtezanul dibaci își asigură sprijinul regelui, al reginei, al reginei mame, al ducelui de Lorena, al cancelarului și al câtorva miniștri secretari; prin conjonctura favorabilă a bunelor relații turco-franceze, Petru obține stăruința fără preget a ambasadorului francez dela Constantinopole și făgăduiala principială a firmanului; cu un salv-conduct trece la Veneția, unde e primit ca un suveran și i se dăruiește o galeră și o sumă de bani să ajungă la Constantinopol; aici așteaptă doi ani, ca să frângă rezistența atotputernică a Sultanei-Validele și a Marelui Vizir; cu ajutorul noului Vizir, al Sultanei Hazachi, mama viitorului Sultan Mahomed al III-lea, și al altor potențați dela Sublima Poartă, obține firmanul prin mazilirea lui Mihnea, susținut de vajnica Ecaterina. De acum înainte începe, dacă se poate spune, drama lui Petru Cercel. După vre-o treisprezece ani de frământări fără preget, s'a văzut în scaunul părinților săi; tânăr încă, de 35—40 ani, ager, pregătit, bine primit de boeri și popor. Nu se poate însă menține decât un an și nouă luni; ca să preîntâmpine deportarea ca mazil, fuge în Ardeal, cu toată averea, lăsându-și soția și cei trei copii în țară; e arestat și încarcerat în Ardeal, după ce i se confiscă bunurile. Evadează după doi ani de detențiune, e primit de împăratul Rudolf al II-lea, la Viena, se stabilește alți doi ani la Roma, trece la Veneția, obține din nou sprijinul lui Henric al III-lea și e chemat la Constantinopol, după mazilirea lui Mihnea. Aici, e investit un Vlad, care moare înainte de a lua drumul țării. Se deschide o licitație deșuchiată între Petru Cercel și Mihnea, iarăși candidat, care dă mai mult și este numit.

Petru Cercel e închis din nou, și cu nasul și urechile tăiate, deportat la Rodos, unde e decapitat și aruncat în mare. Cu tot sfârșitul său, — tragic, după clișeu verbal, — drama lui reală ni se pare că rezidă în domnia prea scurtă și nerodnică.

Cu însușirile așa de strălucite, cu care fermecase atâtea capete încoronate și pe însuși Sultanul, cum de nu s'a știut menține? Domnia lui nu strălucește decât prin câteva clădiri și ctitorii frumoase, prin înființarea unei turnătorii de tunuri și prin încercarea întemeierii unei miliții, în schimb nemulțumește poporul, prin impunere de biruri, pe boeri, prin păstrarea proastei tradiții de a le tăia capetele, și pe Sultan prin neachitarea haraciului ca și pe

protectorul său francez, prin neplata unor creditori! A fost un pretendent strălucit, dar un domnitor mediocru.

Memoria lui e înnobilită de prestigiul literar al unui imn religios, în limba italiană, foarte prețuit de cărturarii noștri, în timp ce un cercetător obiectiv și chiar binevoitor, ca d. Ramiro Ortiz, îl consideră « rece », dar admirabil. . . fiindcă a fost compus de un străin.

Chipul lui Petru Cercel și domnia lui stârnesc o puternică nedumerire. Mediocritatea uneia nu corespunde cu caracterul excepțional al celuilalt. Opera, prin alte cuvinte, desamăgește în aceeași măsură, în care seduce omul. Unei atare personalități i-am fi dorit și realizarea în act, fapta extraordinară, aventura domnească, măcar pe plan politic sau cultural. A căzut fără măreția lui Despot Vodă, bunăoară, dela care ne-a rămas o proclamație sublimă, cu amin-tirea Daciei, încercarea unor reforme utopice, vestigiul medalistic al grandomaniei, dar și prestigiul domnesc, în ceasul înfruntării morții. Care a fost, în definitiv, politica lui? avut-a țeluri mari, nerealizabile? sau n'a fost decât un ambițios îndemânatoc și norocos, dar care, odată ajuns, s'a prăbușit ca un nevrednic? Iată întrebări la care am fi dorit să ne răspundă autorii vieților romanțate, din perspectiva apologetică a unuia sau din aceea aproximatoare a celuilalt.

* * *

Ce este cartea d-lui C. Manolache? Iată cum și-o lămurește singur, în *Cuvânt înainte* :

« *O viață romanțată? Poate că nu. Fiindcă aici documentul a trecut înaintea fanteziei literare. Un roman istoric? Poate că da, dacă îl vor încuviința cei chemați să-l judece. Este, înainte de toate, monografia unei vieți de necurmăte pribegii. . .* ».

Lucrarea este totuși mai mult o viață romanțată, decât un roman istoric, în care ar fi precumpănit imaginația. Rutina romanțierului vizează către romanul istoric, dar perpetua metodă a referințelor exacte stă în calea scopului urmărit. Prin aparatul critic, documentar, « Tragedia lui Petru Cercel » își dă în vileag structura adevărată, de « monografie » romanțată. Numai unde documentele lipsesc, intervine închipuirea; cu ce tendință, vom vedea mai departe. În prealabil, vom releva câteva erori, mai mărunte sau mai mari, care denotă fie graba, fie nepregătirea istorică a autorului.

La plecarea din Florența, spre capitala Franței, Petru Cercel « se mai afla *la gară* » (pag. 120). E o anticipație feroviară de numai un sfert de mileniu.

Găsim anacronisme mai puțin izbitoare, în descrierea unei blonde saxone, dela Curtea imperială a lui Maximilian, care purta « perucă de argint » (p. 112), cu un veac înainte de introducerea

acestei mode; Petru dansează cu ea o gavotă, — care nu se introduce la Curte înainte de Lulli, sub regele Soare; se mai cântă menuetul, dans popular, agreat la Curte abia în secolul următor și giga, dansul popular irlandez, introdus la curtea engleză sub Elisabeta și răspândit mai târziu în Franța.

Termenul de «camarilă», anticipat cu două veacuri, este atribuit lui Enric de Valois (p. 102), care a luat-o deci înainte Curții spaniole.

La Veneția, Petru Cercel vizitează oficial, monumentele istorice (p. 189)! Las că noțiunea e modernă, dar ce monumente istorice putea să aibă orașul, în veacul al XVI-lea?

Domnitorul are însă o cultură arheologică remarcabilă, deoarece repară «Curtea de Argeș» (se vede că mănăstirea), «în cultul stilului originar» (p. 240).

În limbajul diplomației contemporane, Sultanul Selim încheie cu Împăratul Maximilian, *un pact* pe timp de opt ani, *de neagresiune* (p. 110).

Ca un suveran modern, constituțional, Petru Cercel, fugar, după mazălire, are următoarele scrupule:

«*Oastea este a țării, nu a domnului pribeag. Atâta îi este chemarea și jurământul, în timp de pace*» (p. 260).

Romancierul crede că ghilotina funcționa în Franța, în acea vreme și numește impropriu «eșafodat» (p. 169), pe unul din condamnații la moarte; *eșafodat* e însă un termen arhitectonic.

Spre a pune în lumină măreția castelului dela Blois, autorul crede că l-ar putea compara cu acela dela Versailles (p. 131), zidit însă peste un veac dela evenimentele în curs; greșala se repetă, când Petru Cercel e purtat «în diversele cenecluri ale Parisului și ale Versailles-ului» (p. 157).

O confuzie surprinzătoare e identificarea Margaretei, «la reine Margot», fiica Ecaterinei de Medicis și soția lui Enric de Navara, cu poeta, sora regelui Francisc I, defunctă; Margareta de Navara, cum o numește d. C. Manolache pe regina Margot, n'ar fi putut strecura la urechea lui Petru, versuri «inspirate ocazional» (p. 151), deoarece nu compunea; aceeași confuzie e atribuită și poetului italian, Francesco Pugiella, care vorbește undeva «despre versurile Margaretei de Navara» (p. 158), cu «un zâmbet semnificativ, care voia a fi o cheie pentru lacata inimii prințului român», înamorat de ea.

E o serie de erori istorice, ca să zicem așa, involuntare, deci ușor corigibile. Tendința generală a vieții romanțate îl împinge pe autor la alte greșeli, de natură sistematică. În protejirea lui Petru Cercel de către Curtea franceză, d-sa vede un fel de alianță franco-română, întemeiată pe conștiința reciprocă, a latinității comune.

« Incepând pe scurt (Petru Cercel) cu originea românilor în acele părți, . . . Catherina îl roagă să treacă, fiindcă ea cunoaște prea bine latinitatea acestora » . . . (p. 152).

Mai e nevoie să înlăturăm această fantezie? Chestiunea s'a pus abia în secolul trecut, al afirmării naționalităților. O puteau pricepe Michelet, Quinet și Lamartine, dar nicidecum Catherina de Medicis. Atotștiutoarea regină, în paranteză, « îi pomeni (tot lui Petru Cercel) de Chiajna sau *Mirtcheonne-a*, ca de o mult cunoscută și interesantă princesă a Orientului . . . », ceea ce e iarăși discutabil, dar ca să treacă apoi iarăși la politica generală, a Franței pașoptiste, spre a afirma « dorința Franței . . . ca *ambele principate să se unească*, grație originii și naționalității comune . . . » (pag. 153)! *Du tac au tac*, « *Petru mărturisi* și Reginei, *că acesta este visul și planul lui*, pe care e fericit că-l vede împărțit de Majestatea Sa ».

Neverosimilă e și durata întevederii », de aproape două ceasuri »; în orice caz, documentele timpului nu confirmă nicăieri cazul deosebit ce s'ar fi făcut la Curte și în Paris de șederea lui Petru Cercel, timp de doi ani, în intimitatea tronului, cum lasă a crede d. C. Manolache; un eminent cunoscător al lucrurilor politice și literare din secolul al XVI-lea, d. Al. Ciorănescu, ne-a afirmat că n'a găsit, în amplele *Mémoires-Journaux* ale lui Pierre de l'Estoile (arhivă de acte politice și administrative ale vremii, în 11 mari volume), vre-o mențiune despre Petru Cercel.

Cercel i-ar fi expus Catherinei un plan « atât de asemănător cu însăși tendințele Parisului, de a se impune Orientului », cum « până acum nimeni nu i-a desvăluit ». Prințul pribeag avea deci vaste intenții politice, profitabile chiar Franței, lipsită de oameni de Stat cu țeluri mari. Lucrul e foarte măgulitor pentru noi, dar cu totul fără temeii. În realitate, influența Franței, în Orient, la Sublima Poartă, deosebit de puternică pe vremea lui Francisc I, scade treptat, așa fel încât Enric al III-lea trebui să-l susțină ani de-a-rândul pe Petru Cercel, ca să-l impună ca Domn, și chiar atunci, cu negocieri personale ale pretendentului și cu angajamente bănești strivitoare.

D. C. Manolache vede în Petru Cercel, pe « nefericitul *idealist al României Mari și al fastului occidental* » (pag. 265), formulă sintetică, în care se găsesc arătate și cauzele căderii lui. Mărturisim că primul termen, oricât de explicit și seducător, nu are putere probantă. Petru Cercel a fost un strălucit pretendent care a bătut la toate porțile, ca să-și câștige drepturile ereditare; aceasta îl deosebește de aventurieri, ca Despot Vodă, lipsiți de orice calificare ereditară. Nimic însă nu ne îngăduie să deducem, din faptele și scrisorile lui, că a avut și o concepție politică, peste interesele personale, necum gândul îndrăzneț, nepotrivit cu vremea, al unirii țărilor noastre. Ce poate fi însă un idealist al fastului occidental,

mărturisim că ne depășește înțelegerea. Că a iubit fastul occidental, e probabil; că a încercat să clădească, pentru uzul lui, un palat și o biserică domnească, monumentale, este știut; că s'a prăbușit de pe urma cheltuelilor somptuarii, care nu i-au îngăduit achitarea datoriilor contractate față de Poartă și a altor obligații pecuniare, pare de asemenea adevărat; în realitate, averea imensă, strânsă în zeci de care și dusă peste granițe, când părăsește scaunul, i-ar fi îngăduit plata haraciului și executarea feluritelor obligații pecuniare; Petru Cercel a capitalizat însă, ca și alți domnitori, după obiceiul pământului; a fost așa dar mai puțin victima fastului occidental, decât a lăcomiei. Idealismul lui e o admirabilă formulă apologetică și piatra angulară a unei vieți patetizate. Una s'ar susține greu fără cealaltă. Dar iată că documentele de care se slujește autorul se întorc împotriva-i, ca intervenția Papei Sixt al V-lea pe lângă Bathory, cu recomandarea lui Petru Cercel ca «bărbat catolic și unit cu Sfântul Scaun». De aici se vede că la nevoie, idealistul nu alege mijloacele, arogându-și calități neadevărate, deși, ca domn, nu a favorizat deosebit catolicismul, nici n'a călcat tradițiile ortodoxe, ca reformatul Despot. De altfel în timpul peregrinărilor lui, pe când era sub protecția lui Henric, Cercel nu se sfiește să ceară ajutor dela Filip al II-lea, strecurând intenția de a se stabili în Spania; în această împrejurare, Cardinalul de Granvela îndeamnă pe Rege să nu se încreadă în «acești orientali care umblă vagabonzi prin lume, cerșind dinari» (Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria Românilor*, culese din arhivele din Simancas, Academia Română, Studii și cercetări, XLIII, București, 1940, documentul CLVII, din 25 Decembrie 1579). Domnul «francez» în Țara Românească, așa cum îl numește N. Iorga (*Istoria Românilor*, Vol. V, 1937), a reprezentat mai puțin politica unei puteri străine, decât propriile-i interese.

În romanul d-lui C. Manolache, idealismul naționalist se colorează și cu povești de alcov, foarte oportune în viețile romanțate, dar netemeinice, ca legăturile lui Petru Cercel cu regina Margot și cu sultana Hazachi (despre aceasta ne lămurește perfect actul CCLXXXIV din Colecția de Documente Hurmuzaki, vol. XI; după căftănirea lui Petru Cercel, sultana intervine pe lângă Catherina de Medicis, cerându-și răsplata în trimiterea unor câini ziși turcești, dar care nu se găseau în Turcia și mai ales a unor dresuri franțuzești, cărora li se dusese faima; de aici mai aflăm că sultana în vârstă de 29—30 ani, avusese sârmana, zece copii; cât despre «pielea ei foarte delicată», de care mai e vorba, credem că se cam trecuse; sultanei îi ardea, pare-se, mai mult de întreținerea obrazului veștejit, decât de amoruri nesăbuite și primejdioase !).

* * *

Format la disciplină științifică și profesională, d. Al. Cartoian e foarte circumspect, în scurtele concluzii pe care le trage la sfârșitul cărții d-sale. «...Viața lui Petru Cercel s'a desfășurat în cadrul prescripțiilor elementare ale adevăratului aventurier, machiavelic, al veacului al XVI-lea...» (pag. 219). Nici bun, nici rău, voevodul «a fost un romantic». Această încheere, nesuținută, ni se pare oarecum în contradicție cu politica pozitivă a lui Machiavel; afară dacă bine înțeles, machiavelismul, pus în aplicare de un aventurier, n'ar putea fi decât romantic. E de vină, în acest caz, temperamentul individual, iar nu doctrina, pe care pretendentul încă tânăr ar fi avut prilejul să și-o asimileze. Ca și d. C. Manolache, d. Al. Cartoian explică sprijinul sultanei Hazachi, printr'o legătură intimă, dar mai veche și mai romanțioasă: venețiana Laura Baffo, de 14 ani, naufragiată la Rodos, e salvată de Cercel, cu care se drăgostește; la despărțire, ea îi dă o cruciuliță, cu chipul ei, gravat, reprezentând pe Sfânta Fecioară și «Principele» lui Machiavelli. Miraculoasă întâmplare și predestinație! Secretarul florentin va călăuzi pașii pretendentului și viitoarea Sultană, care i-a pus cartea în mână, îl va face Domn: cu excepția acestor fantezii neconsistente și a unor puține alte ingrediente amabile, ca afirmarea că Ronsard, Montaigne și alți scriitori din epocă l-ar fi considerat pe Cercel «printre fericiții inspirați ai Muzelor» (pag. 96), d. Al. Cartoian se ține parcă mai strict de adevărul istoric. Nu întâlnim la d-sa anacronisme și erori de greutatea celor relevate în «Tragedia lui Petru Cercel». Esența de arivist e intuită cu precizie: «...un ideal clar și luminos se statornicește în gândurile sale: să parvină, să stăpânească și să strălucească, încărcat de glorie și avuții. Scaunul domniei Țării Românești era mijlocul spre acest scop măreț» (pag. 48).

Aici se precizează, poate, și sensul limitativ al spiritului machiavelic, prin perseverență, ca instrument de dobândire a puterii. Domnitorul nu a știut însă a trage foloase din metodele de guvernare, ale secretarului florentin.

Miezul epic al vieții romanțate se schițează în încheștarea «homerică» dintre Cercel și doamna Ecaterina, mama lui Alexandru Vodă Oaieșeacă. Ca și la d. C. Manolache, materialul documentar, prea învederat, înnăbușe desfășurarea acțiunii. După obținerea domniei, Petru e înfățișat ca un inovator, care se pune în conflict cu boerimea tradiționalistă; stricarea rânduelilor, exemplificarea prin zugrăvirea Maicii Domnului, după modelul unei ibovnice domnești (vezi cruciulița Laurei Baffo!), ar fi atras un complot al divanului, în frunte cu mitropolitul. «Țară barbară», exclamă Domnul și se hotărăște să plece, fără să mai aștepte mazi-lirea. Pe drumul surghiunului își înțelege greșeala, propunându-și să cârmuiască altfel țara (pe care «simte c'a învățat s'o iubească»),

când se va mai întoarce ca Domn. Dacă acesta e tâlcul experienței lui Petru Cercul, de ce se răspunde, în concluzie, negativ, la întrebarea: « o personalitate strălucită prin cultura sa prin încercările sale de a reforma — occidentalizând — societatea românească? » Cheia deterministă (« El a fost produsul mediului psihologic al epocii, sclav al acestui mediu psihologic »), care explică formația eroului, e valabilă, numai în relație strânsă cu înfăptuirile lui domnești, interpretate ca reformiste, occidentalizante, spre deosebire de d. C. Manolache, care vede în Petru Cercul un pur reprezentant al tradițiilor românești și un premergător al României Mari. În sfârșit, spre a deosebi procedarea celor doi autori, vom preciza că d. Al. Cartoian alternează narațiunea și dialogul, după ce a început cu o schemă istorică și ca să închee cu concluzii de ordin intelectual. « În Tragedia lui Petru Cercul », documentația covârșită de intenția apologetică, încearcă să se încadreze epic, printr'un compromis între romanul istoric și monografia științifică: formula însăși a « vieții romanțate ».

* * *

De bună seamă, rezultatele literare nu sunt condiționate genuistic, ci de talent. Prin alte cuvinte, reușita unei încercări de viață romanțată atârână mai puțin de puritatea metodei epice, decât de siguranța intuiției psihologice și de puterea creării ambianței istorice. Am deosebit, bunăoară, în viața lui Miron Costin, de d. Dumitru Almaș, caracterul convențional al portretului, de atmosfera timpului, bine reconstituită. Individualitatea arivistului nu e suficient conturată, în cartea d-lui Al. Cartoian; idealizarea întreprinsă de d. C. Manolache, în sens contrar, e nerealizată. Mijloacele de înviere a epocii sunt insuficiente, în ambele încercări.

Personalitatea lui Petru Cercul își păstrează caracterul enigmatic; tâlcul existenței sale rămâne nedescifrat.

ȘERBAN CIOCULESCU

COMEMORĂRI ȘI FESTIVITĂȚI CULTURALE: SEMI-CENTENARUL FUNDAȚIEI CAROL I — COMEMORAREA LUI N. IORGA LA ACADEMIA ROMÂNĂ

În luna Mai s'au ținut o seamă de comemorări culturale de mare însemnătate și s'au sărbătorit acte care dovedesc nu numai vechimea, dar și statornicia înălțare spirituală a vieții neamului nostru. La 15 Mai, Academia Română și-a început lucrările celei de a șaptezeci și cincea sesiune generală, fapt vrednic de neuitare, iar cu o zi înainte de cel mai îndurerat Zece Mai din ultimele două decade, Fundația Regele Carol I și-a sărbătorit semi-centenarul binefăcătoarei ei existențe. Lună a premiilor naționale și a recepțiilor academice, lună cu răsunet major și hlamidă purpurie, Maiul a încununat cu lauri amintiri ce nu se vor șterge niciodată și activități ce și-au ajuns culmile.

O JUMĂTATE DE VEAC DELA ÎNFIINȚAREA FUNDAȚIEI REGALE CAROL I

Vineri 9 Mai 1941 s'a ținut în prezența Majestății Sale Regelui Mihai I și a Domnului General Ion Antonescu, Conducătorul Statului, solemnitatea comemorării unei jumătăți de veac dela înființarea Fundației Regele Carol I. În amfiteatrul instituției înființată în 1891 de primul Rege al României, ca prinos pentru împlinirea a douăzeci și cinci de ani de domnie glorioasă, s'au întâlnit acum cârmuitorii Statului și reprezentanții vieții culturale.

Insoțit de d. General Ion Antonescu, Conducătorul Statului, și de d. General Radu Rosetti, Ministerul Educației Naționale, Majestatea Sa Regele Mihai I a sosit la Fundația Carol I, luând loc la tribuna străjuită de chipul Intemeietorului Dinastiei și al acestei instituții naționale. Apoi, Majestatea Sa a dat vorbitorilor cuvântul pentru a proslăvi temeinica activitate a Fundației, care a slujit, jumătate de veac, la închegarea unei tradiții rodnice. A vorbit d. Profesor Al. Tzigara-Samurcaș, directorul Fundației Regele Carol I, care a arătat chipul în care primul nostru Rege

a înțeles să dea tineretului o bibliotecă model, iar celor mai meritoși studenți subvenții și burse, înzestrând instituția cu suficiente fonduri care să o facă neatârnată de Stat. Apoi, a luat cuvântul, în numele foștilor bursieri ai Fundației, Profesorul Ion Petrovici, arătând binefacerile instituției și schițând personalitatea culturală a Regelui Carol I. Oratorul și-a încheiat astfel cuvântarea:

« Pe vremuri, când se instala la cârmă un nou împărat roman, era întâmpinat cu urare « Să fii mai fericit decât August și mai bun decât Traian » (Sis felicior Augusto et melior Trajano). Să-mi dați voie, Sire, ca imitând urarea strămoșilor noștri și adaptând-o modelelor noastre naționale, să Vă spun, cu încredințarea că e tot ce aș putea să Vă doresc mai bine, Vouă personal și pentru țară, — să Vă spun următoarele:

« Să ajungi, în înțelepciune pe Regele Carol I, întemeietorul și să ai ursita norocoasă a Regelui Ferdinand Intregitorul ».

Insemnătatea Fundației pentru studenții generației 1900—1910 a arătat-o în cuvântarea sa d. Profesor D. Ionescu-Bujor, iar studentul Gh. Bumbescu a subliniat dragostea față de instituție a celor studenți care și-au făcut din ea a doua casă, știind să-i folosească darurile.

Apoi, a vorbit d. Profesor Al. Oteteleşanu, rectorul Universității din București, proslăvind adevărul că scopul augustei instituții nu a fost numai « acela de a ușura instrucțiunea tineretului, dar și acela de a se da acestui tineret o cultură desăvârșită, care să facă din el o forță morală ».

În îndoita calitate de fost student și de actual Ministru al Educației Naționale, d. General Radu Rosetti și-a exprimat recunoștința studentului de odinioară și omagiile iubitorului de tradiție neclintită dela scopurile ei superioare, statornicită de Regele Carol I.

A urmat cuvântarea Conducătorului Statului, d. General Ion Antonescu, care a rostit următoarele cuvinte:

*« Majestate,
Domnilor Miniștri,
Domnilor Profesori,
Iubiți Studenți,
Domnilor,*

Punând acum o jumătate de veac, piatră de veșnică temelie a acestui așezământ Domnesc,

Regele Întemeietor a rostit vestitor și încrezător următoarea rugăciune:

« Facă cerul ca veacurile ce vor urma să ne dea dreptate cu prisos și ca din acest locaș al științei să se răspândească, ca din-

tr'un focar nestins, caldele raze ale unui patriotism luminat asupra Neamului Românesc ».

Ca o oglindă luminoasă a propriei lui conștiințe luminate, Regele Carol I a zidit acest așezământ în fața Palatului Regal.

Nedespărțită de viața Tronului, Regele Ctitor a voit să dovedească odată mai mult prin această Fundațiune, că Regalitatea modernă este domnia spiritului și a exemplului.

Că viața unui Neam se îndrumează prin forța culturii și prin disciplina muncii.

Că viitorul unui Neam stă în tezaurul de cultură pe care îl adună trecutul în paginile cărților și în sfatul învățaturii.

Dela întemeierea ei și până azi, Fundația a primit generație după generație, pe toți învățăceii Neamului.

I-a adăpostit în zidurile ei.

Le-a îmbelșugat cugetul cu podoabele ei.

« Dorința Noastră, a Reginei și a Principelui Moștenitor este ca această Fundațiune să contribuie a întări frăția printre studențimea universitară ».

Astfel și-a mărturisit râvnele Regele Carol I, la zidirea acestui așezământ.

Neînțeleș atunci, de studenții care i-au manifestat potrivit chiar în ziua inaugurării.

Trăirea unei jumătăți de veac a acestui așezământ este azi o dojană aspră pentru acei care au umbrat mulțumirea Regelui ziditor de Țară, tocmai în ceasul când o merita mai mult.

De aceea, după un popas de decenii, care au dat perspectivă istorică operii clăditoare a Marelui Rege, îmi îndrept — în această clipă de proslăvire — gândul meu pios către toți cei care și-au depănat firele studiilor în acest așezământ, pentru a le spune:

Voi care ați trăit aici ceasurile surâzătoare ale tinereții lacome de lumină;

Voi care n'ați înțeles dintru început darul de înnobilare pe cale l-a făcut Regele, Națiunii Sale;

Voi toți, de orice vârstă și în orice colț al Țării ați fi, retrăiți în aceste clipe ceasurile de eresuri și de credințe tinerești și înfrățiți-vă toți în gândul de înălțare a Patriei, în iubirea de Neam și în credința nebiruită a viitorului.

Este singurul semn de recunoștință pe care îl puteți aduce Aceluia care a întemeiat Țara și această Fundațiune.

Iar voi, studenți dragi, înțelegeți sfatul de cultură, de înfrățire și ridicare a Neamului pe care l-a dat, prin exemplul său ziditor, Marele Bunic al iubitului nostru Rege.

Desprindeți din acest sfat credința că, după cum nu poți zidi un așezământ fără suflet și fără cărămizi — tot așa nu poți întemeia o personalitate și un Neamf, ără lumina cărților și disciplina muncii.

Popoarele mari și marii conducători de popoare și-au brăzdat drumul în istorie numai după ce puterea cărților și a muncii le-a deschis larg orizontul viitorului.

Numai cunoscându-ți drepturile istorice îți poți împlânta voința de Neam în istorie.

Numai prețuind crezul înaintașilor, cunoscându-l, învățându-l, nu te simți singur, nu te simți slab, nu te cutremură prăbușirile trecătoare.

Și aceasta n'o poți dobândi, decât aplecându-ți cugetul pe cărțile trecutului românesc, și însuflețindu-ți credința din suferințele mărturisite de cei care, de aceea au scris, ca să fie înțeleși și urmați.

Cărțile îți dau viziunea vieții.

Ele te îndeamnă să-ți prețuești Țara, să lupți pentru înălțarea ei, după ce într'însele ai descoperit vieța altor neamuri, lupta și biruința lor.

De aceea, în această zi de închinare pentru Ctitorul acestui așezământ:

Vă doresc, Sire, ca prezentul să vă înconjoare de înfrățirea studențimii de azi, pe care a așteptat-o Carol I.

Și ca toți cărturarii Neamului, care și-au plămădit mintea lor de învățați și sufletul lor de Români în acest locaș, să Vă încunune Domnia cu unirea lor luminată și credința lor recunoscătoare în puterea Dinastiei și drepturile veșnice ale Poporului Românesc ».

Majestatea Sa Regele Mihai I a încheiat cuvântările, dându-le solemnul caracter final și legând faptele trecutului vrednic de neuitare cu chezașiile viitorului, întrupat în El. A rostit Majestatea Sa următoarele cuvinte:

« Sunt fericit că, « urmând pilda bunilor Domni din trecut », am prilejul să mă găesc în mijlocul Domniilor Voastre pentru a cinsti o jumătate de veac dela înființarea celei mai vechi ctitorii regale de cultură: « Fundațiunea Universitară Carol I ».

Tradiționala dragoste a marilor Inaintași față de instituțiile culturale puse în serviciul Patriei și al Neamului a fost omagiară de înainte-vorbitori. Către Inaintași se îndreaptă, cu pietate și recunoștință, inima Mea, binecuvântând memoria Regelui Carol I, Intemeietorul acestui așezământ, ridicat din mijloace personale spre binele tinerimii universitare dela toate Facultățile din țară. A ales Inuși locul clădirii aproape de reședința regală, adică sub ochii și înalța Sa ocrotire. I-a fost, până la săvârșirea-I din viață, ocrotitor august prin danii și orânduiri.

Mulțumesc, cu acest prilej, tuturor celor ce și-au pus în slujba instituției tot sufletul și puterea lor de muncă și în special d-lui pro-

fesor Tzigara Samurcaș, directorul Fundației, pentru râvna luminată și neprecupețită pusă în înfăptuirea inițiativei și generozității morale și materiale a Augustului Ctitor, dela început până în momentul sărbătoresc de astăzi. Sunt sigur că și în viitor își vor pune toată râvna, ajutându-Ne, în munca de mărire și desăvârșire a acestei ctitorii culturale a Dinastiei.

Folosesc prilejul, pentru a adresa tuturor celor ce se ostenesc în slujba aleasă și delicată a formării tineretului Patriei, repetându-le cuvintele rostite odinioară de Regele Carol I:

«Pregătiți-ne bărbați cu iubire de Țară... nu uitați că, mai mult decât talentele, caracterele hotărăsc soarta popoarelor și că numai forța morală le poate apăra de învingeri și nimicire».

Pentru formarea caracterelor, socotesc că unul dintre cele mai potrivite mijloace este dulcea zăbavă în tovărășia cărților, contactul spiritual cu comorile științei, literaturii, filosofiei, închisă între scoarțele cărților. Numai cunoașterea cuceririlor spirituale ale înaintașilor, adăparea la minunatul izvor de apă vie țâșnitoare din adâncimile trecutului, înviorează pe toți cei însetați de mai bine, de mai frumos, de mai mult adevăr și-i îndeamnă la cercetări și înfăptuiri personale. În preajma mesei de studiu și a rafturilor bibliotecii reînvie spiritualitatea apuselor vremi și trăiesc cuceririle genurilor — cei ce doresc prietenia lor dătătoare de nădejdi și de îndemnuri la muncă, aici să le caute!

Mai ales azi și în anii ce ne bat la poartă, când se toarnă tipare noi pentru omenire și ni se hotărăște soarta Neamului și a Patriei pentru veacuri, simțim poruncitoarea nevoie de a cerceta cu multă băgare de seamă tezaurul sufletesc al trecutului, avem nevoie de temelii adânci și trainice în veacuri, pentru a ne putea clădi un viitor vrednic de însușirile cu care ne-a binecuvântat Cel Atotputernic. Și unde am putea afla acest tezaur drag, dacă nu în seninătatea sălilor bibliotecii?

De aceea, mă adresez tineretului, din care vor ieși bărbați cu chemarea și greaua răspundere de a fi luminători și conducători ai Națiunii pe căile necunoscute ale viitorului, prin cuvintele Augustului Meu Înaintaș:

«Urmați sfaturile profesorilor voștri, înconjurați-i cu respect și încredere, întăriți-vă sufletele cu gânduri curate și simțiri înalte, spre a fi vrednici de misiunea la care puteți fi chemați. Toate generațiile care au săvârșit fapte mari și folositoare țărilor lor, au fost crescute în această școală serioasă și s'au oțelit în flacăra iubirii de știință și de Patrie».

Chemarea Mea de astăzi, sunt sigur că va fi ascultată. Și sunt sigur că Fundația Regele Carol I va continua, prin toate mijloacele, să fie un focar de lumină și loc de formarea caracterelor și de cimentare a legăturilor între generațiile trecute și cea actuală, de înfră-

țire între muncitorii aceleiași generații și de ridicare spre generațiile viitoare.

Insuflețit de aceste sentimente, voi fi totdeauna scut ocrotitor și neostenit muncitor pentru înflorirea Fundației, pentru înfăptuirea tradiționalei ei meniri de-a lumina mințile, a înnobila inimile și a căli voința tineretului românesc, în serviciul Patriei și al Neamului.

Dumnezeu să binecuvânteze opera înaintașilor și Nouă să ne dea prilej de cinstire a lor, ducând mai departe și desăvârșindu-le înfăptuirile! ».

ȘEDIȚA SOLEMNĂ A ACADEMIEI ROMÂNE PENTRU COMEMORAREA PROFESORULUI NICOLAE IORGA

Ziua de 16 Mai a fost dedicată comemorării Profesorului Nicolae Iorga. Dimineața, s'a ținut la Biserica Amzii un pios și măreț serviciu religios, oficiat de I. P. S. Mitropolitul Nifon Criveanu, la care au participat oamenii de cultură ai țării, în frunte cu membrii Academiei Române. După serviciul religios a vorbit I. P. S. Mitropolitul Nifon Criveanu, care a caracterizat personalitatea lui Nicolae Iorga, « cel mai fecund și mai mare istoric al neamului, cel mai variat scriitor și adânc cugetător al neamului », el fiind acela care a răscolit « mai mult ca oricare altul adâncul sufletului românesc ». A mai rostit luminata față bisericească: « El a dominat veacul în care a trăit. A cugetat, a vorbit și a scris pentru veacuri și va lumina peste veacuri. Veacuri întregi vor învăța și se vor lumina dela el. Și-i va fi veșnică poimenirea ».

În după amiaza aceleiași zile, Academia Română a comemorat, într'o atmosferă de adâncă și vrednică reculegere, pe Nicolae Iorga.

Scaunul Profesorului Nicolae Iorga era îmbrăcat în doliu și în tricolor. Pe masa lui de lucru era așezat un buchet de flori albe și roșii.

Ședința solemnă a fost prezidată de Majestatea Sa Regele Mihai I, Președintele de Onoare al Academiei, Care Și-a inaugurat astfel activitatea de august patron și proteguitor al celei mai înalte instituții de cultură națională.

D. Profesor C. Rădulescu-Motru, președintele Academiei, a primit pe Majestatea sa cu o cuvântare, în care a arătat recunoștința instituției față de Suveranul Care-Și ia în primire scaunul Președinției de Onoare. Făcând o paralelă între nemuritoarea figură a Regelui Carol I și tânărul Suveran de astăzi, Profesorul C. Rădulescu-Motru subliniază că și la primirea Primului nostru Rege și la primirea actualului Suveran, « este aceeași încredere în viitorul Țării, atunci ca și astăzi ».

Majestatea Sa Regele Mihai I a răspuns cu următoarele cuvinte:

«*Domnilor Colegi,*

Mulțumesc domnului președinte pentru frumoasele cuvinte adresate Mie cu ocazia intrării Mele în mijlocul domniilor voastre.

Fericit și emoționat pășesc azi pe urmele Auguștilor predecesori sub cupola Inaltei Instituții, unde stăruie vie amintirea lor. Participarea lor o găesc activă în lucrările științifice, iar obolul Regal se găsește între danurile făcute Academiei Române.

În mulți dintre domniile voastre recunosc pe sftncii Tronului și pe Inalții Demnitari ai Statului, dar mai presus de toate, în Domnia Voastră, în toți, domnilor colegi, văd pe purtătorii de cuvânt ai literelor, artelor și științei românești.

Ca și Regele Carol I, sunt pătruns de adevărul istoric:

« O națiune care ține la dezvoltarea artelor și științelor, ajunge lesne acest scop ce este mărirea, tăria și independența unui popor ». De aceea, cu adâncă încredințare, îmi însușesc promisiunea Sa din prima sesiune a Societății Academice: « Din partea Mea vă promit că pentru Mine va fi unul dintre cele mai frumoase titluri de a proteja Societatea Literară și de a-i da tot concursul Meu ».

Apoi, Majestatea Sa a dat cuvântul d-lui Profesor N. Bănescu spre a proslăvi pe cel mai ilustru membru al Academiei, pe Nicolae Iorga. Oratorul a făcut biografia și a caracterizat personalitatea prodigioasă a genialului savant român, insistând asupra activității sale de istoric, de cugetător și de profet, analizând însușirile uriașei sale opere, concepția-i științifică, puterea-i de însuflețitor, rolul său de « atlet al Românișmului », care timp de o jumătate de veac și-a împletit viața cu aceea a neamului său.

Academia Română va mai ține și trei ședințe solemne în care se vor rosti discursurile de recepție ale următorilor membri: Profesor D. Caracostea cu răspunsul Profesorului Th. Capidan; Profesor Nichifor Crainic cu răspunsul Profesorului Lucian Blaga și Profesor P. P. Negulescu cu răspunsul Profesorului D. Gusti. O altă ședință solemnă va fi consacrată pentru a șaptezeci și cincea aniversare a Academiei Române. De asemenea, membrii înaltei instituții vor avea să hotărască asupra locurilor rămase vacante prin moartea lui N. Drăganu, la secția literară, Nicolae Iorga și Nicolae Titulescu, la secția istorică, și Ion Incuțel la secția științifică. Asupra acestor însemnate evenimente culturale ne vom opri în numărul viitor.

R.

NOTE DESPRE NUVELA FANTASTICĂ

Când istoricii literari germani au încercat să-l definească pe Kleist, nu au putut să treacă peste identitatea operei sale cu romantismul german. Ii domina însă formula lui Goethe: «Klassisch ist das Gesunde, romantisch das Kranke». Și atunci soluția a venit pedantă și cu aerul de cabinet, Kleist aparține romantismului în părțile lui slabe sau bolnăvicioase, adică prin acel «Vorliebe für das Grässliche und Entsetzliche, Hässliche und Perverse».

Chiar în acest început de secol al XIX-lea, plin de nebunia lui Hölderlin, de delirul mistic al lui Werner, de tuberculoza lui Novalis, de sinuciderea lui Kleist și alcoolismul și ciudățeniile lui Hoffmann, era greu să se treacă peste «die geniale Leistung Kleists» în materie de nuvelă, de această nouă formă literară, grefată pe realizările lui Boccaccio și ale lui Cervantes.

Și astfel, de acest secol, în care s'a născut nuvela modernă și cu ea și nuvela fantastică, de acest romantism german, s'a legat oarecum tradiția unei stării malade a creatorilor și a operelor lor. Nu a fost greu să se accentueze acest caracter, nuvelele lui Hoffman aduceau o lume curioasă, plină de neverosimile, o îmbinare de vis și de realitate fantazată, povestiri care nu aveau nimic comun cu viața, cu viața aceea cu care se obișnuise lumea s'o vadă, cu ochii ei temători de tenebre și pe care le-o cultivase arta clasicismului. Era o întoarcere prea bruscă pe alte tărâmurii, se desvăluia un revers al vieții pe care fiecare se căsnea să-l afunde cât mai mult de câte ori se întâlnea cu el prin accident. În povestirile lui Hoffmann viața se înlănțue numai din paradoxe fantastice, din acea plutire de vis, pe care autorul o scapă printre degete și-l depășește. Gustul sever german nu putea ierta aceste divagații. Era chiar contra bunului simț german, contra sănătății teutone, care nu acceptă decât misticismul ca singură formulă de depășire metafizică. Acel «Verwirrung der Gefühle» ajunsese un blasfem la adresa lui Hoffman, care încercase și el, printr'o mai adâncă și mai subtilă sensibilitate omenească, să creeze forme noi de expresie în literatură.

Celălalt caz care avea să universalizeze această părere, de creație de artă alături de nebunie în nuvela fantastică, a apărut cam în același timp, în America. Edgar Poe, o figură ciudată și predestinată, într'o vesnică agitație, plin de capricii și de contradicții, om de gust și de-o sensibilitate care depășea cultura și civilizația americană, critic înverșunat, cu o tinerețe chinuită, cu iubiri sfâșietoare, și peste toată această viață cu cotituri și contorsiuni tragice, alcoolismul ca refugiu și izolare avea să-și sfârșească viața răpus de tenebrele delirului tremens. Dacă în primul moment critica burgheză nu s'a adresat decât omului, luat din

punctul de vedere al moralității, n'a întârziat ca și opera lui să fie explicată ca o concretizare absurd literară a decadentei sale.

Și astfel, în lumea largă a cititorilor și în una strâmtă a criticilor, literatura fantastică a fost indisolubil legată, dintr'un anumit punct de vedere, de nebunie, sau dacă nu chiar de nebunie, vecină cu o stare morbidă a scriitorului.

În 1851, P. Mérimée, cu ocazia apariției nuvelor lui Gogol în limba franceză, scrie un articol în *Revue de «Deux-Mondes»*, în care semnalează nuvela fantastică «*Vyi sau regele Gnomilor*» a scriitorului rus. O numește «poveste vrăjitoarească, ce amuză și îngrozește» și mai dă și o rețetă a unei bune povești fantastice: «începi cu portrete bine conturate ale unor personaje bizare, dar posibile și imprimi trăsăturilor lor, amănuntele cele mai reale. Dela bizar la miraculos, tranziția se face pe nesimțite și cititorul se va afla în plin fantastic, înainte de a fi băgat de seamă că lumea reală i-a rămas cu mult în urmă».

La această dată Gogol nu murise încă și nici nu se știa despre el că ar fi oarecum din familia spirituală a lui Hofmann sau Poe. Și de altfel, se dădea o rețetă a nuvelei fantastice, o posibilitate pentru orice scriitor de a o aplica, ea ne mai fiind doar o rezultată a maladiilor sau viciilor autorilor lor.

Se împământenisera bine la această epocă și poveștile și legendele fantastice ale lui Walter Scott. Și el, inițiatorul romanului istoric, omul de muncă ordonată și lucidă, de elaborare sistematică și de exploatare rațională a inspirațiilor, nu putea fi pus alături de cei doi părinți ai nuvelei fantastice.

A urmat apoi traducerea în limba franceză a nuvelor lui Poe, făcută de Baudelaire, care nu numai că reabilitează pe scriitor, condamnând mediul impropriu în care a trebuit să trăiască și pe care-l face vinovat de destinul nefast al scriitorului, dar, mai mult, se arată dispus a demonstra cetitorului metoda analitică care stă la baza creației nuvelor fantastice ale lui Edgar Poe, metodă care aparține chiar matematicilor, după cum afirmă chiar scriitorul american.

Și încet, au mai apărut scriitori de nuvele sau povestiri fantastice, nu ca autori exclusivi ai acestui gen, ci doar, dintre aceia care au abordat subiecte fantastice alături de celelalte creațiuni ale lor. Și, poată să pară ciudat, dar dintre cei ce-au mai scris nuvele fantastice, în afară de tragicul sfârșit al lui Maupassant, nici unul nu s'a putut alătura prin structură de Hoffmann sau de Edgar Poe. Nici Dostoievsky sau Turgheniev, nici R. Kipling, R. L. Stevenson sau J. Konrad, nici Villiers de L'Isle-Adam sau Anatole France, nici Pirandello sau Herman Melville, nici O. Wilde sau Jens Peter Jacobsen și nici chiar lucidul Hanns Heinz Ewers, care reușește atât de facile efecte cu rețeta lui Mérimée.

Acceptarea nuvelei fantastice ca o creație malativă a rămas doar la aceia care pornesc în cercetarea ei dela determinantele critice ale romantismului german. Și tentația de a fi asemuită orice nuvelă fantastică cu o creație romantică nu-i ușor de îndepărtat: prea abundă lumea irealului în nuvela fantastică, prea depășește ea rațiunea, prea nu este decât o viață a fanteziei și a visului.

* * *

Nuvela fantastică universală nu a putut până acum să definească mai mult de trei posibilități de creație ale acestui gen.

Nuvela fantastică de tip romantic german, creatoare de atmosferă în primul rând, de penumbre, de conflicte valabil omenști ca acțiune inițială, dar ca fantezie în corelații și în rezolvare, grefată pe o stare de spirit oarecum bolnăvicioasă în acuitatea senzațiilor și în subtilitatea jocului de imaginație. Fără o logică a fanteziei, ea lasă impresia de gratitudine, de fugă de umbre care gonesc fără să ajungă fantasme de aceeași structură. O bogăție până la risipă a elementelor de hazard și de senzație, care fac din povestire un fel de bici care lovește fără milă liniștea și ordinea universală a valorilor de cunoaștere și de sentiment. Oroarea de justificare logică și de înlănțuire cauzală, un peisaj de conflicte clădite pe vis și pe fantezie.

Atmosfera acestora este o acceptare voită a unor stări de fapt, care sunt accidente în viața propriu zisă. Și pentru că, contemporaneitatea și cotidianul nu pot oferi destule elemente speculative a acestor stări, întoarcerea în trecut este cea mai preferată lume. Acolo, unde și faptul real devine poveste, artistul poate mai ușor să brodeze pe fantezia lui împrejurări care nu mai lovesc direct simțul critic al omului aplecat atent asupra realității. În cazul când trecutul este evitat, exotismul intră în combinație din același motiv al depărtării de prezent. În nuvelele lui Hoffmann, care este prototipul acestui fel de nuvelă fantastică, simți dela început cum aparții unei alte lumi de gânduri și sentimente. În « Stafia logodită » de exemplu, din prima pagină autorul fixează atmosfera de extraordinar, care crește din observații reale: « vântul gema în văzduh ». « Atunci se făcu o scurtă tăcere, în timpul căreia se auziră lămurit șuerând și urlând niște glasuri minunate, pe care vijelia le făcea să treacă prin coș ca printr'o pâlnie de vorbit, imensă », apoi comesenii vorbesc de lucruri care « trezesc în noi o tainică înclinare spre groază ». Iar Angelica spune, « cât pentru mine, nu cunosc senzație mai plăcută decât fiorul acela ușor care-ți străbate tot trupul, când — Dumnezeu știe cum — visezi cu ochii deschiși la lumea închipuită ». Și iată aici, un început de nuvelă fantastică, care se depărtează infinit de rețeta lui

Mérimée, care nu rămâne valabilă decât pentru un număr restrâns de nuvele și de mai puțini autori.

În această atmosferă intră persoanele în acțiune; dar cum, fiecare ca cu pecetea acestui extraordinar anunțat dela început. Nu toate personajele însă, ci doar acelea care au în nuvelă un destin deosebit. Un lector perspicace poate dela început alege persoanele care vor trăi o existență ireală, de vis și fantezie. Sfârșitul te înăbușe aproape prin masivitatea elementelor de hazard și de împletire arbitrară; rămâi cu sufletul la gură, ca în fața unor întâmplări groaznice, pe care mintea cotidian obișnuită cu o frecvență normală a faptelor, nu le poate nici accepta și nici înțelege. Ele intră în cunoașterea noastră fără s'o dorim și fără să le-o îngăduim, se năpustesc aproape asupra noastră, ne cuceresc; iar noi ca niște învinși, asistăm neputincioși la capriciile învingătorului nostru.

Cealaltă posibilitate a creației nuvelei fantastice o ilustrează Edgar Poe. În «Filosofia Compoziției», în care Poe se atașează de soluția de-a începe cu sfârșitul și unde demonstrează cum a conceput el poemul fantastic «Corbul», trage câteva linii impresionant de precise ale acestei metode. Dar mai interesante apar afirmațiile lui din începutul nuvelei «Dublul asasinat din strada Morgei»: «Facultățile spiritului pe care le definim prin termenul *analitice* sunt în ele însele prea puțin susceptibile la analiză. Noi nu le apreciem decât prin rezultatele lor. Ceea ce știm, între altele, este faptul, că ele sunt pentru acela care le posedă într'un grad extraordinar, un izvor de plăceri dintre cele mai vii». ... «Această facultate de *soluționare* își capătă poate o mare putere din studiul matematicilor, și în speță, din cea mai înaltă specialitate a acestei științe, care din cauza operațiunilor sale retrograde, a fost numită, foarte impropriu și simplu, analiză, ca și când ea ar fi analiza prin excelență».

Nu toate nuvelele lui Edgar Poe sunt concepute după această metodă analitică, cum o numește el, dar caracterul specific al lui Poe, în nuvela fantastică rămâne această operație de construcție retrogradă. Pe când la Hoffmann totul era o înlănțuire de ilogic, de hazard și de imaginație în joc, aici totul se succede, ca din treaptă în treaptă, de sus în jos însă. Este pitorească cursa care o întreprinde Edgar Poe. Odată sfârșitul știut, destinul fiecăruia existent în latența compoziției, jocul imaginației se manifestă prin găsirea celor mai paradoxale împreunări de conflicte și situații pentru a ajunge cât mai pitoresc la sfârșitul voit. După cum spune el însuși, acest joc este «un izvor de plăceri dintre cele mai vii».

În timp ce la Hofmann nu se simte truda pentru a rezolva conflictele, ele curgând oarecum, ca o apă liniștită și oarbă, la

Edgar Poe este o plăcere să vezi cum învinge dificultățile ivite și cum apare enigma deslegată.

Totul este o întrecere între probabilități diferite, între conjuncturi posibile, cu care se dedă la un joc miraculos, un fel de echilibristică de logică. Frumusețea acestui fel de a colabora cu fantezia, face din nuvelele lui Poe un fel de rebus, de ghicitoare fantastică în care alergi odată cu autorul după găsirea soluției cele mai posibile și celei mai verosimile. Dar acest verosimil are pecetea extraordinarului prin determinarea lui apriorică, din care-i place să deducă retrograd, până la găsirea soluției.

Evident, această metodă introduce prin strădania de-a soluționa tot neprevăzutul pe care-l aruncă cu ferocitate fantezia lui în cale, ceva de senzațional în nuvelele lui Edgar Poe. La Hoffmann, de exemplu, o complicație ivită de jocul imaginației nu trebuie soluționată, ea trece mai departe, din conflict în conflict, până ne dăm seama că totul este o împletire încălțită de fantezie și hazard. La Poe în schimb, nici nu simți cum lucrează imaginația lui, atât de legate sunt cele mai paradoxale împletiri. La Hoffmann nu este nimic senzațional, tocmai prin faptul că el nu deslegă, în timp ce la Poe, tocmai deslegarea și justificarea introduce acel neprevăzut senzațional, care aduce adeseori cu structura cea mai intimă a literaturii polițiste.

Atmosfera în nuvelele lui Poe este mai directă, pornind numai cu elemente pe care le justifică. Sunt indicații doar momentele în care îți presară fără să simți, toată grandoarea unei realități suprasensibile. Dosajul acesta are ceva pervers în el, ceva de voită chinuire, ceva care intenționat îți atacă nervii și te aduce în situația să crezi ca real și posibil ceea ce de fapt este numai ficțiune. În timp ce la Hoffmann elementele de atmosferă fantastică te cuceresc fără să-ți ceară agrementul, la Poe te torturează cu ipoteza valabilității, cu acceptarea lor, pe dată ce continui lectura acordându-i creditul necesar. Și astfel, fantazarea demonstrată întră în lumea lectorului pe poarta cea mare, o primește și numai la urmă, când n'o mai poate suporta observă, subtilitatea cu care s'a introdus.

În timp ce lumea nuvelor lui Hoffmann este o lume de închipuire, pe care o recunoști ca atare, lumea lui Poe este lumea de alături de viață, cum o numește Baudelaire «l'exception dans l'ordre moral». Este partea aceea care are dreptul la viață numai prin nenaturalul și excepția care o ridică. Cu toate că întâmplările sunt totuși ale vieții, felul în care le pune, greutatea pe care le-o acordă, te face să le accepți ca alături de normal. Crima, oroarea, desgustul, oboseala, ruina, moartea cu toate curiozitățile ei, boala, ironia, parodia, cruzimea, teroarea, beția, iubirea bolnavă, tenebrele, nebulia, nopțile de groază și de insomnie, voințele frânte,

apatia, halucinațiile, viziunile morbide și aventura, trăirea neprevăzutului cu toată grandoarea și duritatea lui.

Cea de-a treia posibilitate de creație a nuvelei fantastice se identifică într-o măsură oarecare cu rețeta lui Mérimée. Se prezintă o lume cu totul reală, clădită ponderat și fără artificii, cu structură normal omenească. Nu simți persoanele bizare așa cum afirmă Mérimée, nu ai un element care să te facă să bănuiești că totul se va transforma la un moment dat într'o lume ipotetică și neverosimilă. Acțiunea se desfășoară în limitele conflictelor și psihologiilor normal omenești. Dar deodată, un pas, un gest, o vorbă, o accentuare, o întâmplare, te face să devii mai atent, să scrutezi perspectiva care începe să se anunțe ciudată. Și când credeai mai bine că ai ajuns să cuprinzi în tot ansamblul lui, povestea care ți se desfășoară, te trezești în plin fantastic. Nuvela lui Gogol « Paltonul » este tipică în acest sens. Trăești alături de eroul mititel, funcționar de Stat, până la urmă, când îți dai seama că ai fost martorul unei întâmplări care iese din comun. În timpul lecturii nu ai avut timp să sesizezi nici o notă forțată, nici un accent aruncat ca din întâmplare pe care să-l suspectezi c'ar putea deveni la un moment dat o cheie care să răstoarne tot ce ți-ai clădit liniștit dela început. La fel, în nuvelele lui Walter Scott, în care, chiar dacă presimți fantasticul care plutește în aer, nu ai certitudinea că această lume va fi aceea care ți se va prezenta odată ca singură realitate a povestirii. Herman Melville în nuvela lui « Bartleby » întrebuițează aceeași cheie a desvăluirii măsurate a unui destin de dincolo de realitatea simțurilor noastre. Și exemplele pot urma, dovedind același lucru, că această modalitate formală de realizare a nuvelei fantastice, aparține unei lumi de scriitori, care structural sunt aplecați mai mult asupra realității, dar pe care o simt că uneori ne depășește prin încâlciri care nu ne aparțin rațional, dar care sunt tot ale noastre pe dată ce ochii și simțurile noastre pot tresări oricând în fața lor, ca și în fața unei veritabile realități.

* * *

Nu se poate intra în toate amănuntele construcției nuvelor fantastice. Uneori fiecare în parte își are cheia ei, cu toate că în general se înscriu în categoriile de mai sus. Apare însă ca un corolar. Scriitorii de nuvele fantastice, indiferent categoriei căreia aparțin, sunt de-o structură deosebită sufletească. O imaginație bogată, o sensibilitate cu antene la toate imponderabilele existenței noastre, o plăcere pentru conflictul gratuit, o înclinație față de extraordinar și de lumea obsesiilor și-a aventurilor. Sclavi ai fanteziei lor, se supun rar la discipline realiste. Trăiesc prin neprevăzutul și hazardul întâmplărilor, se confundă cu ele și iau drept realitate o

ficțiune a minții lor. A acelei minții, surescitare artificial sau în permanentă eferescență printr'o predestinare malativă.

Plăcerea lor cea mare este libertatea de fantezie, drumul liber deschis, fără piedici și fără restricții. Ea le poate crea și dificultăți când este prea mobilă. O inteligență critică, un gust al echilibrului chiar în fantastic, o prezență lucidă de regisor, va exploata în sensul cel mai bun orice salt al imaginației. Cât timp libertatea de fantezie nu este marcată cu diagnoza precisă de incoerență morbidă, ea rămâne la un preț de neegalat. Căci indiferent de categoriile de cunoaștere omenesci, de limitele lumii noastre sensibile, o imaginație care umblă numai pe piscuri este fantastică și neverosimilă. Ea este totuși o revelație a unei lumi care se înalță, după logica intimă a celui artist, peste toate considerațiunile de comoditate, până la limitele superioare ale neprevăzutului, fantasticului, inefabilului și neverosimilului.

Vă speriați de extraordinarul și de aerul de basm al unei situații dintr'o navelă fantastică? Arătați-mi marginile dintre ficțiune și realitate și vă voi spune și eu de ce greșește artistul care se joacă cu fantezia lui, ca un scamator cu drăceștile lui panglici de foc.

V. BENEȘ

„LĂPUȘNEANU” DE ZIRRA ȘI DRAMA MUZICALĂ

Se spune că muzica e arta cea mai «vagă», fiindcă plastica, poezia și drama dau aspecte mai precise, impresii mai nete și conturate.

De ce această deosebire?

Plastica, poezia și drama caută să dea impresia realității materiale, fie că imaginează una, fie că descriu și imită ceea ce există. Muzica e însă o traducere a vieții, a interiorului omenesc.

Danti spune că scopul artei este: «imitare la perfectă forma intenzională della natura». S'ar putea interpreta și astfel: a imita și urmări tendințele firești ale Vieții pe calea ei către perfecțiune. (Fiindcă arta totdeauna reprezintă și transmite aspecte sau episoade din neodihnită mișcare, din neîncetata evoluție a tot ceea ce există. Aceeași tendință de «devenire» pulsează în orice operă. În arta nemișcată, care reprezintă numai un aspect, o fază, prin perfecțiunea imobilității se lasă să se vadă o parte din ce a fost și să se descopere ce va fi, spune Rodin... spectatorul asistă la înfăptuirea unui act privind un singur aspect, înghețat, al realității. Iar o artă de succesiune pășește după mersul Naturii. Se poate presupune pe bună dreptate că tendința «devenirii» se îndreaptă către perfecțiune).

Plastica și arta cuvântului eternizează și realitatea materială și cea interioară, omenească, însă pe aceeași cale: ele reduc la palpabil și concret, dăruind o formă sau reprezentând totul prin noțiuni precise ce se raportează tot la concret (creând astfel « imagini apercptive »).

Muzica e o sublimare a Vieții însăși, — transformarea în raporturi sonore a aspectelor sale și a legilor ce o conduc, — e ilustrarea prin motive, fraze și ritmuri a « devenirii » omului și sufletului său.

Deoarece nimic nu e mai nelămurit minții și înțelegerii omenești decât viața, mersul și rostul ei, e firesc ca muzica să pară mai inexplicabilă decât artele care se leagă de realitatea materială. Înțelesul ei e în primul rând chiar originea ei — o frântură din evoluția unei vieți.

E « nelămurită » fiindcă nu se poate da un nume fiecărei impresii și fiecărei nuanțe a sensibilității. Ori, în muzică sunt prea multe aspecte sufletești veșnic în mișcare, în schimbare, cu nesfârșit de multe înfățișări care apar, trăiesc o clipă și se sting. Singurul « nume » pe care îl poate avea una din aceste nuanțe e o armonie, un motiv, un ritm, un sunet de o anumită expresivitate. (Chopin sau Debussy au deseori câte una din aceste nuanțe în fiecare sunet al unei fraze.) Muzica e singura limbă care ajută la o înțelegere cât mai directă și fără greș, — și aproape numai la atâta, — care transmite inefabilele modulări ale sensibilității și întregul dramei Vieții. Atunci când e deplin simțită și înțeleasă, muzica nu atinge numai sensibilitatea și judecata, ci chiar esența, chiar rădăcina vieții însăși. Și dă, o clipă, vieții celui ce-o ascultă un tipar asemenea cu viața din care a pornit și pe care o reprezintă.

Muzica se adresează deci părții din noi pe care o simțim mai bine decât orice, și pe care tocmai de aceea n'o cunoaștem: nu numai e prea aproape, dar e vorba de însăși ființa noastră. Și se adresează prin simțul cel mai puțin precis, dar cel mai larg și cel mai primitor: auzul. De aceea impresiile pe care le dă această artă se pot numi « vagi »; sunt cele mai adânci, cele mai puternice, dar nu le putem cunoaște și numi destul de bine.

E arta supremă... apare ca o ultimă și uriașă încercare de a reface unitatea umană, spune Edmond Buchet... și se supune aceluiași legi de construcție ca și arhitectura, împrumutând forma ritmică dela aceea a dansului și gestului, melodia ei din accentul și expresivitatea poeziei, inspirându-se din instincte...

Dar uneori se simte nevoia de-a înfrăți muzica cu o altă artă pe care s'o explice și care să-i dea o formă mai « precisă ».

Poate s'a născut astfel, contopită cu vorba și gestul, în Drama muzicală.

Nu vom face acum o istorie a Dramei muzicale, ci ne vom mărgini să spunem că ea e, poate, matca Dramei (acțiune, text vorbit, ritm, gest și aspecte plastice de atitudine și mișcare), dar și a Muzicii în același timp.

Prea rareori însă în Drama muzicală, Muzica poate să rămâie și singură, izolată, cu o valoare și o semnificație cu totul independente, în măreția și unicitatea ei arhitectonică. De obicei devine o construcție creată pentru un scop anumit, cu un anumit folos și nu numai ca monument. Aspectul ei și chiar înțelesurile ei urmăresc, plecate, și servesc Drama. Valoarea « Walkyriei » lui Wagner sau a « Salomeei » lui Richard Strauss nu poate fi tăgăduită... dar e greu de ascultat muzica singură fără a vedea sau măcar a cunoaște în amănunt acțiunea... aici scena adeseori trebuie să explice muzica. În « Tristan » acest neajuns se simte mult mai puțin, « Pelléas » de Debussy infiltrază prin muzică un fluid care parcă sugerează o tulburătoare explicație a dramei, iar « Oedip » de Enescu ridică muzica însăși la semnificații de dramă, — fiind poate ea singură suficientă, tot atât cât și scena singură. Aici colaborarea e desăvârșită: muzică și dramă dau o completă satisfacție artistică.

« Alexandru Lăpușneanu » de Zirra împlinește aproape desăvârșit, ca și « Boris Godunov », toate necesitățile unei adevărate drame muzicale.

Au spus unii: « muzică grea » sau « muzică wagneriană », etc. Întâi, ceea ce trebuie spus, e că e cu totul originală. Cuvânt banal, dar cel mai potrivit. Dacă poate să aibă amănunte, unele momente în orchestrație, chiar unele motive, procedeul, puțin modificat, al leit-motivului, toate se datoresc mai curând faptului că autorul s'a folosit, cum era firesc, de cuceririle tehnice ale marilor înaintași. Ce ar fi dacă fiecare ar trebui să înceapă totul dela începuturile muzicii?

E muzică românească, dar nu « românească cu orice preț ». Momentele lirice mai ales au o muzică foarte firesc românească... autorul a scris astfel fiindcă a simțit astfel, așa cum Albeniz a scris muzică spaniolă. O are în sânge, în gând, și a vorbit printr'însa când a simțit că e nevoie. Nu e nimic mai natural ca Domnița Ruxandra să-și spuie teama, să-și cânte jalea și frământarea în melodii atât de românești, atât de direct impresionante. Accentele de groază ale lui Moțoc au și ele același tipar românesc... leit-motivul principal tot așa, din uvertură și până la sfârșit. Dar s'ar părea curios ca motivele să fie altele.

S'ar părea că muzica izvorăște din însăși acțiunea, din zbuiciumul eroilor... chiar și din aspectul scenei, din mișcări, din costume. Și la rândul ei, acțiunea pare dusă pe umeri de desfășurarea muzicii... fiecare gest dictat de un ritm, fiecare vorbă

și fiecare atitudine par impuse de motive și de orchestrația bogată, impetuoasă. (Dar din fericire nu tiranică în felul lui R. Strauss ori chiar Wagner.) Acestea sunt semnele unei adevărate opere de artă, unei adevărate drame muzicale.

În mod obișnuit, aspectul scenic și realizarea dramatică iese din domeniul discuțiilor pur muzicale. Dar în « Lăpușneanu » ele sunt atât de strâns legate, încât a vorbi despre scenă înseamnă a vorbi despre muzică.

Decorurile, lumina, mișcarea și atitudinile personajelor sunt de o desăvârșită ținută. Și nu se putea ceva mai semnificativ și mai mult efect artistic decât corul în cantonadă când Domnița, umbră albă a amărăciunii, se profilează pe dealurile violete ale Iașilor, lângă Lăpușneanul chinuit și apăsător de gânduri sângeroase.

Sau, când în cămăruța unde zăcea bolnav, îi cântă acei călugări, — parcă întruchipările chiar ale vedeniilor lui Lăpușneanu... acea psalmodie monotonă, acele triste și halucinante apariții negre înșirate lângă jilt...

Clipele de nebunie ale tiranului, când viorile înfiorate urmăresc parcă halucinații, păreri ce se strecoară în umbră, iar el se zbate îngrozit, neputincios, înspăimântat de ele... Acest tablou ultim e de o bogăție scenică rară, ingenios combinată... ca pretutindeni, muzica echivalează și desăvârșește efectul. Tragicul e prezent, răscolitor. Acolo unde scena și vorbele nu pot să exprime, muzica explică, ține răsuflarea oprită, toarnă oricui în inimă neliniștea și groaza. Acolo unde este dinamism de scenă, muzica îl conduce. În această operă însă, unde întreaga dezvoltare are o bază psihologică, tragedia unui suflet blestemat și a unei femei născute să trăiască cu groaza și nehotărârea în suflet, par cam curioase unele digresiuni. Sunt de sigur făcute anume pentru a îndepărta privirile câteva clipe dela acest unic subiect, însă chiar de aceea intervenția lor (tehnică și obligatorie, după principiile dramatice) nu e tocmai fericită.

« Cântecul fusului » (și încă de Coșbuc, în secolul al XVI-lea !) și chiar tot începutul tabloului al II-lea par ușor inoportune prin schimbarea de atmosferă forțată (de sigur nu inoportune și din punct de vedere muzical). La fel un balet în tabloul al III-lea n'ar fi fost deplasat... dar unul ceva mai adecvat cadrului, atmosferei și vremii — un dans la modă la curțile apusene poate, dar nu ceva de origine cam dubioasă, puțin hibridă.

Luate izolat de subiect, de acțiune, muzica reprezintă tot atât, rămâne cu valoarea întreagă a unui monument arhitectonic înălțat pentru gloria nepieritoare a artei sonore.

Ar fi nedrept însă să se treacă sub tăcere creațiile unor interpreți care au ridicat acest spectacol, încă dela premiera din

Martie, la înălțimea pe care o merita valoarea acestei producții românești.

O revelație e vocea și întreaga personalitate scenică a d-nei Lucia Bercescu, o adevărată Domniță. Nobilă, frumoasă, desăvârșită. Nu e o voce wagneriană, fiindcă pe lângă intensitatea tragicului pe care îl atinge are subtilități și o finețe « mozartiană », am spune, și o suavitate cu totul caracteristică liricei românești de totdeauna. La Wagner (poate în sfârșit la Isolda), forța clocoțeste sub momentele de lirism mai delicat: Domnița nu e « supra-omul wagnerian », ci are pornirile patetice tocmai din gingașia și sensibilitatea ei, exasperate.

Un Lăpușeanu masiv, sângeros, colosal — o imensă realizare de artă — nu putea fi închipuită altfel decât l-a realizat d. P. Ștefănescu-Goangă.

Moțoc, în interpretarea d-lui Puican a avut masca vie a trădătorului de totdeauna... parcă e o întruchipare a lui Iuda. Și suplicațiunile sale amintesc prin accentul lor irezistibil și de acel sufocant motiv de implorare dela începutul marșului funebru op. 35 de Chopin.

Iar concluzia e firească: « Alexandru Lăpușeanu » e o autentică dramă muzicală, așa cum putea să fie cerută de necesitățile artei. Aspectul de « Operă » pe care poate să-l aibă, judecând după prezența câtorva forme oarecum consacrate de Operă italiană — arii, duete, etc. — sunt poate accidentale. În nici un caz n'au aerul forțat și intuit pe care îl au aceleași elemente în operă. Această creație este și rămâne numai o dramă muzicală. Prima adevărată dramă muzicală românească reprezentată în țară.

DORIN SPERANTIA

PICTURA ȘI LITERATURA BĂNĂȚEANĂ PREZENTATE ÎN EVOLUȚIA LOR ISTORICĂ ¹⁾

Istoria culturii românești nu se poate scrie fără monografiile prealabile de amănunt, care să studieze diferitele probleme speciale, din care cea dintâi să-și extragă datele și faptele demne de reținut. Ori, cum până la Unire destinul a făcut ca viața noastră culturală să se desvolte în condiții diferite aproape dela provincie la provincie, monografiile regionale sunt cele mai indicate să ne desvăluie aspecte din cultura diverselor regiuni, care, dacă ar fi

¹⁾ Cosma A. Pictura Românească din Banat dela origine până azi, Timișoara, 1940.

Suciu I. Dimitrie, Literatura Bănățeană dela început până la Unire 1582-1918, Timișoara, 1940.

privite numai în cadrul general al culturii noastre, nu și-ar găsi totdeauna o tot așa de limpede explicație. De aceea asemenea monografii nu trebuiesc considerate numai ca expresie a sentimentului de apartenență locală, ci ele sunt menite a aduce mari servicii culturii românești în genere. Și cazul se dovedește numai decât dacă ne adresăm scrierii d-lui A. Cosma despre Pictura bănățeană.

Pictura s'a dezvoltat, în Banat, în condiții cu totul deosebite decât în restul țării. Ele se prezintă aici la intersecția drumurilor dintre două influențe opuse: tradiția bizantină impusă de cultul nostru ortodox și influența inovatorie venită din apus, de o parte prin infiltrațiunile ritului apusean adus de coloniștii străini în marea masă ortodoxă, de alta prin chiar un contact direct cu cele mai alese forme ale artei occidentale. Creată în asemenea împrejurări, firește că pictura bănățeană, chiar din prima ei manifestare, ca artă religioasă, va prezenta înfățișări specifice deosebite de cele ale celorlalte provincii, dominate aproape exclusiv de influența bizantină. Caracterele ei reprezintă sinteza celor două influențe, bizantină și occidentală, cu o ușoară predominare a tehnicii cromatice și preocupărilor anatomice ale celei dintâi.

Trecând peste arta populară, în ale cărei forme identifică, pe nedrept, d. A. Cosma începuturile picturii bănățene, dar care, în ceea ce privește pictura, n'a dat, de fapt, nimic demn de reținut în Banat — căci țaranul bănățean poate fi poet, uneori sculptor și mai ales muzicant, dar niciodată pictor, cusăturile și chilimurile pe care le amintește autorul nefiind pictură — primele manifestări picturale se datoresc, în Banat, cultului religios. Originea lor o datează d. A. Cosma încă din secolul al XV-lea, cel mai vechi monument fiind o frescă dela biserica din Lipova. Afirmația nu poate fi însă susținută, căci, de o parte istoricește existența bisericii din Lipova în secolul XV-lea nu se poate dovedi, de alta criteriile cromatice și tehnica paletelor, oricât de asemănătoare ar fi cu pictura dela Athos din secolul al XV-lea, nu justifică datarea, influența școlii athonite putându-se exercita asupra pictorului dela Lipova și în urma înfloririi ei la Sf. Munte. D. A. Cosma a reproduș aici, fără critică, o fantezie produsă de tendința de exagerare a sentimentului de mândrie bănățeană, tentat a supraestima provincia sa, eroare împărtășită, de altfel, și de I. S. Udrea, în monografia sa asupra Lipovei, care considera fresca numită ca aparținând chiar secolului al XIV-lea, etc. Și tot dintr'o asemenea exagerație provine și credința d-lui A. Cosma în « superioritatea spirituală și culturală » a Bănățenilor, care « au ajuns la același nivel de expresie și manifestare picturală, ca lumea artistică a celor mai avansate țări », etc., etc. Dar de asemenea exagerări ar trebui să fie scutită știința. Banatul a adus o contribuție destul de însemnată culturii românești, și importanța ei iese destul în relief și fără să-i exagerăm proporțiile.

Adevărata artă religioasă începe, în Banat, abia în secolul al XVIII-lea, prezentând, de astă dată, spre deosebire de cea anterioară, care s'a pierdut în cea mai mare parte, vădite trăsături apusene. Ceea ce a determinat această mare influență apuseană este, deși d. A. Cosma, care neprivind niciodată fenomenul artistic prin prisma condițiilor culturale care îl produc, nu se ocupă de ea — după cum a arătat regretatul I. Miloia, ura produsă în vremea aceasta în sufletul Românilor față de Sârbi, care, desgustați de opresiunile stăpânitorilor lor, ajung să vadă în religia ortodoxă, credința sârbească și, deprimați, se aruncă fără șovăială în ghiarele Vienei. Dar nu odată au contribuit la occidentalizarea picturii bisericești bănățene chiar pictori vienezi, străini de cultul ortodox. Așa este cazul bisericii din comuna Macedonia-Timiș, renovată de baronul local, Nicolici, care, după cât îmi amintesc, nu are decât o singură icoană în adevăratul stil bizantin: Sf. Gheorghe omorând balaurul, așezată, mi se pare, în partea din dreapta a iconostasului.

Cei mai însemnați pictori bănățeni din secolul al XVIII-lea sunt: Zugravul Nedelcu și Gheorghe Diaconul, care introduce portretistica în pictura bănățeană.

Un pas nou reprezintă Mihail Velceleanu și Dimitrie Turcul, amândoi studiind la școlile din apus și desfășurându-și activitatea pe la începutul secolului al XIX-lea.

A treia epocă a picturii bănățene, renașterea artei în Banat, începe la jumătatea secolului al XIX-lea. Constantin Daniel și Nicolae Popescu, formați în apus la arta de mare vigoare clasică a lui Tizian, Veronese și Tintoretto, sunt reprezentanții de elită ai acestei epoci.

Dintre pictorii contemporani, Ion Isac, C. Liuba, C. Minișan, A. Ciupe, sunt, mai mult sau mai puțin, adepți ai impresionismului; Brutus Haneș, Diodor Dure, Petre Lazăr, Ion Suciu, etc. sunt desenatori caricaturiști și acuareliști; Atanasie Damian, I. Miloia și Catul Bogdan, mai mult pictori de biserici, întemeiază un neobizantinism românesc. Operile lor pot sta cu cinste alături de cele mai mari nume românești.

Deși o înfățișare sumară, care în stadiul actual, sigur că, nu poate fi nici definitivă, nici completă, scrierea d-lui Cosma aduce reale servicii fiind cea dintâi și unica istorie a picturii românești din Banat. Păcat că d-sa nu anexează reproduceri ale operilor reprezentative, cum se face de obicei în asemenea studii de artă.

Cea de a doua monografie, Literatura Bănățeană, a d-lui Suciu, deși nu este propriu zis o istorie literară, ci numai o prezentare de material, ne aduce și ea fapte semnificative.

Literatura apare în Banat, cam în aceeași vreme cu apariția literaturii românești în genere, și, în afară de oarecare nuanțe locale produse de condiții istorice deosebite, înregistrează — deși autorul

crede, în prefață, contrariul — cam aceleași epoci ca și întreaga literatură noastră. Ceea ce aduc nou față de literatura românească începuturile literare din Banat este că scriitorii bănățeni din secolul al XVII-lea întrebuițează alfabetul latin cu mult înainte de Cartea de rugăciuni al lui Micu dela 1789, care e socotită de obicei ca prima scriere românească cu litere latine. Dintre scriitorii bănățeni, unii au rămas figuri însemnate în istoria noastră literară. Trecând peste latiniști cu Iorgovici, Bojinca, Loga, etc. amintesc pe adevărații creatori ca: Popovici-Bănățeanu, V. Vlad-Delamarina sau nume de savanți ca Iosif Popovici, filologul naționalist, Aurel Popovici, istoricii Velea și Sârbu, nume a căror însemnătate depășește cu mult granițele provinciei bănățene. Dar în afară de aceștia, autorul aduce și mult material nou puțin cunoscut. Nume ca G. Buitul, P. Lupulov, etc. fără îndoială că nu pot intra în istoria noastră literară, dar cunoașterea lor e necesară pentru înțelegerea momentelor de adevărată valoare din istoria culturii bănățene. Păcat că d. Suciu uită uneori pe unii, și nu dintre cei neînsemnați, ca de ex.: Eftimie Murgu, despre care a apărut postum o interesantă scriere a lui Gh. Bogdan-Duică, etc.

Ca tehnică de prezentare, cartea d-lui Suciu este o culegere de texte, de cele mai multe ori bine alese și reproduse după cele mai bune ediții care s'au făcut. Fiecare text este însoțit de câte o introducere, care caută să reconstitue succint viața și să prindă caracteristica și însemnătatea scriitorului respectiv, iar la sfârșit se dă o bogată biografie, care — deși nu totdeauna completă — îndeamnă la cercetare și aduce însemnate servicii.

Ca înfățișare generală a economiei întregii lucrări, după o lungă introducere asupra împrejurărilor în care s'a dezvoltat literatura bănățeană, urmează un capitol despre « Vechia literatură bănățeană », altul despre « Epigonii », « Creatorii » și se încheie cu « Istoriografia bănățeană ». Dar împărțirea e prea sistematică, nu respectă cronologia, mai ales în ultimul capitol, și nu se confundă cu însăși fazele evoluției literaturii în Banat. Totuși lucrarea d-lui Suciu are merite incontestabile, fiind unica încercare serioasă de a prezenta documentar literatura bănățeană până la Unire.

În stadiul actual al cunoașterii culturii bănățene, când cea mai mare parte a aspectelor ei ne sunt încă foarte puțin familiare, apariția unor asemenea cercetări de ansamblu, care își propun să ne lumineze întinericul ce planează asupra ei, trebuiesc salutate cu multă bucurie. Un semn bun a început să se ivească în Banat: Bănățenii se trezesc din nou din preocupările materialismului și se străduiesc să-și desgroape, prin cercetări obiective, bunurile spirituale ale provinciei lor. Fie ca începutul acesta să aibă parte de încoronarea roadelor așteptate, de mai târziu.

SPAȚIUL EUROPEAN

ELEMENTELE UNEI NOI ORDINI INTERNAȚIONALE

I. CAUZELE PROFUNDE ALE RĂZBOIULUI ACTUAL ȘI NEVOIA UNEI NOI ORDINE EUROPENE

Toate războaiele mari din decursul istoriei s'au sfârșit prin crearea unei ordini noi în lume. Această ordine nouă era consfințită în tratatele care încheiau războaiele. Tratatele de pace au fost totdeauna expresia unor raporturi de forță și au înfăptuit în lume o justiție după concepțiile învingătorilor. Pacea din Westfalia (1648), Congresul dela Viena (1815), tratatul dela Paris (1856) au fost, în istoria politică și diplomatică, adevărate pietre de hotar creatoare ale unei noi ordini internaționale.

Războiul din 1914—1918 s'a sfârșit prin tratatele de pace din 1919—1920, între care cel mai de seamă a fost tratatul dela Versailles. Tratatele din 1919—20 au fost și ele creatoarele unei noi ordini în lume după concepția autorilor lor. Germania, însă, a socotit, totdeauna, tratatul dela Versailles ca un tratat impus (*Diktatfriede*), deoarece a nesocotit onoarea, interesele și drepturile la viață ale poporului german, prin prevederile sale umilitoare și cu neputință de îndeplinit. E de ajuns să ne gândim la clauzele de desarmare, la reparațiile de război impuse Germaniei și la clauzele cu privire la fostele colonii germane. De aceea, după războiul trecut, a luat naștere în Germania o vastă literatură¹⁾ asupra tratatului dela Versailles, care avea de scop să scoată în evidență prevederile acestui « Diktat » impus Germaniei și să le difuzeze cât mai mult în masele mari ale poporului german. Germania n'a denunțat clauzele tratatului dela Versailles numai atât timp cât i-a lipsit forța materială pentru a le putea denunța. Dar imediat ce și-a redobândit forța și încrederea în destinul său, Germania a denunțat, clauză cu clauză, din tratatul dela Versailles, sub ochii neputincioși ai Puterilor occidentale care îl făuriseră și care nu aveau nici forța suficientă pentru a-l face viabil, nici unitate în concepțiile lor privitoare la ordinea creată de ele.

Dar războiul din 1914—1918 a avut urmări adânci asupra întregii vieți a popoarelor. El a făcut posibilă revoluția bolșevică din

¹⁾ Cităm aici câteva lucrări: Schwendemann K., *Versailles nach 15 Jahren. Der Stand der Revision der Versailler Diktats*, Berlin, 1935; Kunz, *Die Revision der Pariser Friedensverträge. Eine völkerrechtliche Untersuchung*, Wien, 1934; *Zehn Jahre Versailles* (2 vol.), editată de Heinrich Schnee și Hans Draeger, Berlin, 1929; Fritz Berber, *Das Diktat von Versailles* (2 vol.), cu o prefață de Joachim von Ribbentrop, ministrul de afaceri străine al Reichului, Essen, 1939. Führerul Adolf Hitler a făcut critici vehemente tratatului dela Versailles, atât în *Mein Kampf*, cât și în discursurile sale.

Rusia, prin răsturnarea regimului țarist și tot el a dus la prăbușirea Imperiului Austro-Ungar prin proclamarea principiului naționalităților în Europa. Constituirea unor State naționale mijlocii și mici în Europa Centrală și Sud-Estică, unele renăscute, altele întregite pe ruinele fostului imperiu austro-ungar, a însemnat împlinirea unui vis pentru care naționalitățile din Europa au luptat veacuri întregi, dar a avut și dezavantajul că a creat o sumedenie de frontiere noi, lungi și încălcite, care erau tot atâtea piedici în calea unei colaborări europene. În plus, antagonismele naționale seculare între popoarele care trăiesc în Centrul și Sud-Estul Europei s'au adâncit, fiecare năzuind la o politică de șovinism și de amor propriu național, când ele trebuiau, toate fără deosebire, să coopereze sincer între ele.

Războiul trecut, prin distrugerile lui, a provocat o criză economică ne mai întâlnită în istorie. Criza a început în America, fiindcă statele europene, istovite și sărăcite de pe urma războiului, n'au mai putut plăti datoriile pe care le-au contractat în Statele-Unite și nici n'au mai putut cumpăra produsele americane. Criza s'a lățit, bineînțeles, în Europa și a lovit mai mult statele mijlocii și mici cu economie agrară, adică statele din Sud-Estul Europei. Situația lor poate nu s'ar fi agravat așa de mult, dacă statele industriale din apus ar fi inaugurat o politică de schimb activ cu statele agrare din răsărit, printr'un regim preferențial pentru produsele agricole europene; dimpotrivă Puterile occidentale au continuat să se aprovizioneze din țările de peste Ocean. S'a născut, astfel, o prăpastie între Europa agricolă și Europa industrială, relevată de mulți economiști după marele război, dar mai ales în cartea atât de cunoscută a lui *Francis Delaisi, Les Deux Europes*, Paris 1929. După datele statistice publicate de Francis Delaisi rezultă că necesitățile de cereale ale Europei industriale (*Europa A*) sunt de 236.164.000 chintale, din care rămânea deficitară cu 46%, adică cu 109 mil. chintale. De altă parte, după datele statistice publicate de Societatea Națiunilor ¹⁾, statele agrare din basinul dunărean (*Europa B*), adică România, Ungaria, Jugoslavia și Bulgaria, aveau, în anii 1930—1934, toate laolaltă, un disponibil pentru export de 7 milioane chintale, care rămânea de cele mai multe ori nevândut. Iată deci, imaginea cea mai evidentă a haosului economic de după război: această Europă industrială deficitară de 109 mil. chintale de cereale se aprovizionează din Brazilia, Argentina, Canada și Statele-Unite și nu izbutea să cumpere cele 7 mil. chintale în țările vecine din Sud-Estul Europei. Cauzele erau foarte numeroase. Absența căilor de comunicație, caracterul primitiv al mijloacelor de cultură, dar mai ales scăderea producției

¹⁾ S. d. N. *Etude sur le rapprochement européen des pays danubiennes.*

agricole în țările care au făcut exproprierea radicală a mării proprietăți rurale, au determinat fie o producție de calitate inferioară, fie cu un preț de cost superior celui al cerealelor de peste Ocean.

Economistul german *A. Reithinger* într-o carte (*Das wirtschaftliche Gesicht Europas*, Berlin 1936) mai interesantă decât aceea lui Delaisi prin concluziile pline de adevăr la care a ajuns, vorbind de economia agrară a Sud-Estului european, constata că, în statele din această regiune, criza agrară este o criză de structură, determinată de suprapopulația clasei țărănești adevărat șomaj agricol. Pentru acest motiv în toată jumătatea de răsărit a Europei, în comparație cu apusul, domnește o sărăcie extremă, puterea de cumpărare a țăranului este foarte redusă și de aceea nici industria în aceste țări nu se poate desvolta.

La toate acestea s'a adăogat așa numita politică de « agrarizare » a statelor industriale și de « industrializare » a celor agricole practică după război; politica aceasta a fost însoțită de bariere vamale de nepătruns și de tot felul de măsuri de contingentare, restricții valutare, etc. Era fatal, deci, ca Europa să ajungă la un haos economic și politic și la o criză pe care nu o mai trăise vre-odată în istoria ei. Sărăcită, istovită de pe urma războiului, căzută în pragul unei adevărate decadente politice, economice și culturale, această Europă era, în plus, dependentă de continentul american, prin sistemul economiei capitaliste mondiale și prin interdependența economică tot mai adâncă nu numai între țări, ci și între continente. Europa, de unde în toată istoria lumii moderne a fost promotoarea marilor idei și descoperiri, adevărat focar de cultură și civilizație, pe care le-a difuzat apoi, cu dărnicie, pe întregul glob, a ajuns în cei 10 ani de după războiul mondial, la cea mai întunecoasă epocă a istoriei sale. De aceea profetia filosofului *Oswald Spengler* din cartea lui de mare răsunet apărută după război (*Untergang des Abendlandes*, 2 vol., München, 1923) despre apusul culturii occidentale, este nu numai interesantă, dar are și un sâmbure de adevăr. Spengler compara culturile cu organisme vii, care se nasc, se desvoltă și mor, iar viața unei culturi durează aproximativ 1000 de ani. Aplicând această concepție culturii europene occidentale sau « faustică », cum o numește el, Spengler credea, că această cultură se apropie de moarte. În adevăr, europeanul nu mai e preocupat azi ca în secolele trecute de problemele mari ale existenței: el nu analizează problemele în miezul și adâncimea lor, având ca ideal descoperirea adevărului. Europeanul de azi e superficial și grăbit. Chiar artele (muzica, pictura, poezia) exprimă în mare măsură, această superficialitate. Toate acestea — spune Spengler — sunt semnele unei decadente a culturii europene.

Războiul actual deslănțuit în Septembrie 1939, pune problema reorganizării lumii, dar mai ales a reorganizării Europei.

Ordinea nouă europeană care se va naște, se întvede de pe acum din ceea ce se scrie în Germania, precum și din declarațiile oficiale germane. Fără îndoială că Germania urmărește, în primul rând, să șteargă, prin acest război, orice urmă a tratatului dela Versailles, socotit rușinos și făuritor al unei ordini nedrepte în lume, atât prin clauzele umilitoare impuse Germaniei cât și prin repartitia nedreaptă a domeniilor coloniale și a izvoarelor de materii prime de pe glob. Dar Germania dorește, mai ales, să creeze o ordine nouă în Europa. Această ordine europeană va avea de scop să ridice Continentul nostru din haosul în care a căzut, făcându-l capabil să influențeze celelalte continente prin ideile ce vor porni de aici, așa cum Europa a fost totdeauna în secolele trecute, chiar și atunci când lumea europeană era frământată de dușmăni și lupte fără sfârșit. E vorba, prin urmare, de un nou impuls ce trebuie să i se dea culturii europene spre a ajunge la strălucirea ei de odinioară, și mai ales e vorba de a scoate Europa, din punct de vedere economic, financiar și chiar politic din dependența continentului american în care l-a aruncat războiul din 1914—1918 și crizele ce au urmat după el.

Ne vom strădui să schițăm această nouă ordine, înregistrată așa cum apare ea în publicațiile germane și din toată desfășurarea militară și diplomatică a războiului.

II. DELA «MITTELEUROPA» LA SPAȚIU ECONOMIC

Viața economică a lumii moderne își caută forme și tipare noi. Aproape în lumea întregă vechile principii ale economiei liberale, bazată pe libertatea schimbului, sunt astăzi părăsite, atât pe plan intern, cât și pe plan internațional. Majoritatea țărilor de pe glob, chiar și acelea care mai au o structură economică liberală, adoptat, într'o măsură mai mică sau mai mare, uneori voit, alteori nevoite de situația lor geografică, diferite metode de *dirijare* și de *organizare* a economiei naționale. În felul acesta, s'a ajuns la sistemul *autarhiei* economice, care, în cadrul economiei interne, înseamnă organizarea după un anumit *plan* a întregii vieți economice naționale, iar în relațiile economice și comerciale cu țările străine înseamnă revenirea la vechea politică mercantilistă și protecționistă. Autarhia economică sub aceste două aspecte are de scop să creeze o *unitate economică*, limitată înăuntru frontierelor unui stat, care să tindă, după putință, la o cât mai mare independență economică a statului autarhic, folosind la maximum bogățiile naționale ale țării. De sigur că această formă economică e condiționată de existența înăuntru frontierelor statului a unui număr cât mai mare de materii prime. Totuși, tehnica modernă a făcut progrese uimitoare în domeniul preparării pe cale sintetică a unor materii

prime de bază (benzină, cauciuc, etc.), pe care statul nu le-ar avea ca bogății naturale.

Ideea autarhiei economice își are originea în concepția economică națională a lui *Friedrich List* și *Adam Müller*. Acum o sută de ani, la 1841, *Friedrich List* preconiza în cartea lui (*Sistem național de economie politică*) rămasă clasică, înlocuirea teoriei valorii și a schimbului cu *teoria forțelor productive* pe care națiunea trebuie să le desvolte cât mai mult. *List* este de altfel și fondatorul naționalismului economic, a intervenționismului de stat, a industrializării prin mijlocul protecționismului vamal educator.

Ideea organizării economiei naționale a dus la ideea unei *colaborări* între mai multe state având interese economice identice, în cadrul unui *spațiu economic* mai întins decât spațiul național. Această idee a colaborării statelor cu structură economică asemănătoare a fost foarte mult discutată după război și era în general propusă ca un mijloc eficace de ridicare a țărilor agricole europene din criza care se abătuse asupra lor. Problema care se punea — spune d. *Gr. Mladenatz*¹⁾ — era aceea a grupării unor țări cu structură economică identică, în vederea mai întâi a desfacerii contingentate a produselor agricole către țările industriale (« cele două Europe »), apoi a realizării unui sistem de tarife preferențiale între statele aderente la această înțelegere regională.

În acest scop au fost elaborate, după război, o sumedenie de planuri de redresare a țărilor agricole din basinul dunărean. Amintim aici: *planul Tardieu* de redresarea economică a țărilor din Europa Centrală, apoi dezideratele tuturor conferințelor economice internaționale, mai ales acelea ale *Conferinței dela Stresa* (1932) a țărilor din Europa Centrală și Orientală; în sfârșit ideea unei *Confederații a Statelor dunărene* preconizează de mulți economiști și oameni politici, dar mai ales de ungurul *Elemer Hántos*, într'o carte apărută în 1932: « *L'Europe Centrale. — Une nouvelle organisation économique*. Toate planurile acestea au rămas numai în domeniul discuțiilor sterile, din mai multe cauze: mai întâi din lipsa de bună credință a statelor interesate, iar în al doilea rând din pricină că organizarea economiei pe spații mai mari e condiționată de existența unui organism autoritar central²⁾, adică un stat cu o mare forță economică și de organizare, care să constituie un adevărat nucleu și motor în jurul căruia să se grupeze celelalte *economii naționale complimentare*, alcătuind o unitate economică desăvârșită.

Astfel se precizează noțiunea « *spațiului economic* » (*Raumwirtschaft*) și a « *spațiului vital* » (*Lebensraum*).

¹⁾ *Spațiile economice*, cronică în « *Viața Românească* », Iulie 1940.

²⁾ *Gr. Mladenatz*, *studiul citat*.

Din punct de vedere economic, spațiul vital este definit de doctrina germană ¹⁾ în felul următor: un teritoriu destul de întins și cu o alcătuire economică complexă, spre a face cu puțință popoarelor care trăiesc acolo — dacă acestea colaborează între ele după un plan bine stabilit — o producție economică grandioasă, o diviziune modernă a muncii și un schimb activ de bunuri și de capitaluri, adică un standard de viață potrivit secolului al XX-lea; acest spațiu trebuie, deci, să fie independent atât față de politica economică a marilor state capitaliste care domină materiile prime depe glob, cât și față de alte spații vitale mari.

Prin urmare, aici nu mai este vorba de constituirea într'un bloc a unor țări cu structură economică *identică* (cum au fost planurile de constituire a unui bloc a țărilor agricole europene), ci de extinderea spațiului economic național cu principii autarhice, asupra unui spațiu mare, ale cărui părți componente (statele) au structuri economice *complimentare*, sunt legate între ele prin interese comune și constituiesc, toate împreună, o *unitate geografică și economică*. Scopul constituirii acestui bloc este independența lui economică față de alte spații și continente, prin adoptarea unei organizări sistematice a vieții economice a spațiului, cât și prin mărirea producției de bunuri, aplicând pe o scară întinsă cele mai noi mijloace ale științei și tehnicii moderne.

Adoptând această doctrină a spațiului economic mare (*Grossraumwirtschaft*) pentru realitățile europene, autorii germani au constatat, încă de mult, că Europa Centrală și Sud-Estică constituie o unitate geografică și economică naturală, iar popoarele din această parte a Continentului au interese comune și chiar multe din ele o istorie asemănătoare și un destin comun. Teoria spațiului economic mare și a spațiului vital este nouă, și a fost precizată în ultimii ani, dar originea ei o găsim în scrierile unor autori germani mai vechi. Cea mai cunoscută, din acest punct de vedere, este cartea de mare răsunet a lui *Friederich Naumann (Mitteleuropa)*, apărută în 1915. Naumann preconiza, de atunci, o Europă Centrală, care, din punct de vedere economic, să fie o unitate. « Luați harta — spune Naumann — și examinați teritoriul care este situat între Vistula și Vosgi, între Galiția și lacul Constanța. Aceste țări trebuie să formeze o unitate, o confederație de state, o uniune defensivă, un teritoriu economic. Acolo toate particularismele istorice trebuie să dispară » ²⁾.

În adevăr, țările din basinul dunărean și balcanic, cărora li se dă denumirea generică de Europa Sud-Estică, au o viață foarte asemănătoare, din multe puncte de vedere. Aceste popoare au

¹⁾ Gerhart Jentsch, *Lebensraum*, în Monatshefte für Auswärtige Politik, Februarie 1940, p. 85.

²⁾ Naumann *Mitteleuropa*, Berlin, Reimer, 1915, p. 3.

avut un trecut istoric aproape identic, datorită poziției lor geografice între Orient și Occident. Ele au fost, în decursul istoriei, drumul de trecere al popoarelor barbare, care veneau din stepele Asiei, atrase de bogățiile imperiului roman în descompunere, iar mai târziu au fost punctul de încrucișare al unor imperialisme care veneau fie dela răsărit (Rusia), fie dela Sud (Turcia), fie dela Apus (Habsburgii). Popoarele din Sud-Estul Europei și-au câștigat foarte târziu conștiința națională și s'au constituit foarte greu în State, fiind împiedecate atât de imperiul habsburgic, dar mai ales de dominația Turciei în Europa, sprijinită de Anglia, care urmărea prin aceasta o dominare în Mediterana Orientală¹⁾. Tocmai din cauza unei istorii atât de vitrege, popoarele din Europa Sud-Estică au rămas în urmă față de civilizația occidentală, care a avut împrejurări mult mai prielnice de dezvoltare. Nu e de mirare, deci, că la aceste popoare clasa țărănească a mai rămas, în bună parte, până azi, într'o fază de viață patriarhală. Economia Sud-Estului este o economie agricolă, iar majoritatea bogățiilor solului și subsolului au fost prea puțin puse în valoare, atât din lipsa capitalurilor, dar mai ales din lipsa unei tehnici perfecționate.

Iată de ce Europa Sud-Estică are nevoie de o colaborare strânsă și armonică cu Statele care dispun de o tehnică industrială dezvoltată, pentru a pune în valoare bogățiile naturale ale acestei regiuni și, în felul acesta, să ridice standardul general de viață al maselor populare atât de scăzut până acum. Intervenția capitalului străin a fost în trecut mijlocul foarte comod al colaborării Puterilor occidentale (Anglia mai ales) cu Statele din Sud-Est. De aceea, aceste State erau puse într'o stare de permanentă dependență economică și politică față de puterile occidentale creditoare, iar colaborarea lor apărea ca o adevărată exploatare a bogățiilor Sud-Estului, fără ca prin aceasta nivelul economic și viața să-și schimbe aspectul de sărăcie și înapoiere. Economia Sud-Estului are nevoie, mai ales, de o *colaborare tehnică*, pentru a mări producția la maximum. Reichul este singurul în măsură să ofere această colaborare tehnică complimentară, datorită căreia producția agricolă a Sud-Estului s'ar putea dubla și chiar tripla. Este sigur — spun publicațiile germane²⁾ — că o exploatare intensă a resurselor agricole și miniere va asigura spațiului economic Sud-Estic și spațiului Europei centrale germane, o autarhie destul de înaintată. Aceasta va crea un bloc economic, care prin forța și importanța lui, ar putea ușor să fie comparat cu imperiul britanic și cu cel francez. Aceasta ar corespunde exact cu prevederile altui autor german mai vechi, *K. von Winterstetten*, expuse

¹⁾ Carl Düssel, *Europa und die Achse, Die kontinentaleuropäische Frage als Kehrseite britischer Politik*, Essen, 1940, p. 71.

²⁾ *Ein neues Mitteleuropa* în *Die deutsche Volkswirtschaft*, 1939, Nr. 9.

într'o carte (*Berlin-Bagdad, Neue Ziele mitteleuropaischer Politik*, München, 1915), tot atât de importantă ca și cea a lui Naumann. Winterstetten spunea, încă în anul 1915, că «*țările așezate între Adria-Rin și Prut-Vistula constituiesc o unitate naturală a căror axă merge dela Rhin la gurile Dunării*» (p. 29). Despre această «*axă economică*», străbătând Europa dela Marea Nordului la Marea Neagră, vorbea d. Dr. Funk, ministrul economiei Reichului, în declarațiile făcute cu prilejul unei vizite la Belgrad în Octombrie 1938. Iar în legătură cu această vizită, unele publicații germane au precizat punctul de vedere german cu privire la organizarea viitoare a Sud-Estului. «*Germania are un interes principal la bunul mers al țărilor vecine și mai ales al acelor care se găsește între Germania și Rusia Sovietică. Ea dorește ca aceste țări să se găsească, din punct de vedere economic și social, într'o situație de imunitate pentru propaganda comunistă*». «*Interesul Germaniei este de a vedea că la vecinii săi domnește pacea socială...*»¹⁾.

D. *Alfred Rosenberg*, teoreticianul național-socialismului și al mitului rasist al secolului nostru, vorbind de «*dinamica*» naționalismului german spune: «*Germania își îndreaptă dinamica economică și culturală către Nord-Est și Sud-Est...*». «*Această parte a Europei cade în sfera Germaniei. Nu mai poate fi însă vorba de metodele capitalismului financiar, ci de schimbul de bunuri între Germania și celelalte popoare din acest spațiu, spre folosul fiecăruia*»²⁾.

III. ORDINEA ECONOMICĂ A SPAȚIULUI EUROPEAN

Pornind dela această concepție a spațiului economic, pe care am expus-o mai sus, așa cum ea rezultă din scrierile mai vechi sau mai noi ale autorilor germani, nu e prea greu de prevăzut care va fi viitoarea ordine economică a spațiului european. Ea a fost descrisă în liniile sale generale, de d. *Dr. Funk*, ministrul economiei Reichului, într'un expozeu special privitor la noua ordine economică europeană în curs de înfăptuire — expozeu comentat apoi atât în presa germană cât și în publicațiile străine³⁾.

Viitoarea ordine economică a spațiului european nu se va limita, fără îndoială, numai la o colaborare strânsă între Reichul German și Sud-Estul european, ci va cuprinde întreaga Europă până la limitele europene ale Rusiei. Înăuntrul acestui mare spațiu european se va aplica sistemul economic al autarhiei, cu scopul principal de a obține independența economică a Continentului.

¹⁾ *Organisches Mitteleuropa* în *Wirtschaftsdienst*, Nr. 42, 1938.

²⁾ *Alfred Rosenberg, Krisis und Neubau Europas*, Berlin, 1934, p.

³⁾ A se vedea mai ales: P. Constantinescu, *L'organisation de l'espace économique européen*, în *Affaires danubiennes*, Nr. 8, 1940.

« Solidaritatea economică a Statelor Europene, spune d. Dr. Funk, va trebui să facă cu putință o mai bună apărare a intereselor economice europene față de alte spații economice mondiale. Această Europă unificată nu va permite să i se impună condiții de nici o organizație extra-europeană, fie ea de natură politică sau de natură economică ».

În legătură cu declarațiile d-lui Dr. Funk s'a observat în publicațiile germane (*Süd-Ost Echo*, din 26 Iulie 1940) că spațiul economic european cuprinde atât Africa, cât și Orientul apropiat, deoarece acestea alcătuiesc, cu Europa împreună, o unitate indiscutabilă. Astfel, *Süd-Ost Echo* spune că petrolul din Irak și din România face parte organică din Europa, după cum și bumbacul egiptean și cerealele produse în Africa de Nord constituiesc izvoare de aprovizionare naturală pentru Europa ¹⁾.

În ceea ce privește relațiile economice între diverse regiuni din interiorul spațiului, ele vor pleca dela înlăturarea politicii de autarhie națională practică până azi chiar și de statele mici prin politica de « industrializare » și de « agrarizare » pomenită mai sus. Aceasta va atrage după sine înlăturarea tuturor barierelor vamale și valutare, care paralizau până acum Europa. Relațiile economice ale țărilor europene se vor baza pe încheierea unor convenții de lungă durată, spune d. Dr. Funk, care vor orienta dezvoltarea producției lor după un plan bine stabilit conform cu necesitățile pieței germane. « Un schimb de experiențe în domeniul agriculturii și al industriei va duce la o producție maximă de alimente și de materii prime, iar o *diviziune economică și rațională a muncii* va fi instituită în Europa ». Din acest punct de vedere, este semnificativă una din declarațiile guvernului francez, al mareșalului Petain, din vara trecută, care vorbea despre revenirea Franței la vechea tradiție agricolă și mărginirea, în câmpul industrial, numai la producția de calitate (parfumuri, obiecte de artă și de lux, etc.).

Schimbul de mărfuri înăuntrul spațiului este una din problemele primordiale ale ordinii economice viitoare. Fiecare țară din Europa va trebui să dezvolte *propriile sale forțe economice* ²⁾ — spune d. Dr. Funk — și fiecare țară va trebui să facă comerț cu celelalte țări, dar principiile și metodele după care acest comerț se va face trebuie să fie, în linii mari, aceleași. Schimbul și plățile se vor face pe baza unui sistem de clearing foarte dezvoltat. Problema devizelor, spune d. Dr. Funk, este o problemă secundară. După o planificare a întregii economii europene, problema devizelor nu va fi decât o problemă de tehnică monetară, iar această tehnică evoluată se va construi pe lărgirea bazei de aplicare a

¹⁾ După P. Constantinescu, *studiul citat*.

²⁾ Ideea « forțelor productive » a lui Fr. List.

mărcii germane, precum și pe crearea unei centrale de clearing european. Acest sistem de clearing centralizat va avea ca efect înlăturarea soldurilor active «înghețate», care se formau până acum datorită convențiilor bilaterale de clearing. În sistemul înfățișat de d. Dr. Funk, prin adoptarea unui *clearing tripartit*, soldul activ se transformă într'o rezervă lichidă a țării exportatoare, rezervă pe care aceasta o poate întrebuința pentru orice import din orice țară a spațiului economic participantă la centrala de clearing dela Berlin. Fără îndoială că pentru a asigura o bună funcționare a centralei de clearing european, e nevoie, spune d. Dr. Funk, să se stipuleze în acordurile de clearing cursuri fixe de schimb, valabile pentru toate plățile, cursurile să rămână stabilite pentru un timp îndelungat, iar sumele transferate în clearing să fie vărsate imediat ¹⁾.

Spațiul economic european, în viitoarea sa organizare, nu va întrebuința aurul ca etalon în schimburile ce se vor face în interiorul spațiului. «Sistemul de clearing descris mai sus, spune d. Dr. Funk, va putea să se lipsească de aur pentru cursul schimbului și pentru plățile din cadrul acestui clearing». «Problema aurului este în primul loc o problemă pentru Statele-Unite ale Americii. În viitor, aurul nu va mai juca rolul de fundament al monetelor europene, căci moneta nu e dependentă de acoperirea ei, ci de valoarea pe care Statul, adică, în acest caz, ordinea economică instituită de Stat, i-o va da». Neatârănarea spațiului economic european, organizat după concepția și sub președinția germană, față de atotputernicia de până acum a Statelor-Unite, creditorul și bancherul lumii, va fi astfel mai bine asigurată prin reducerea rolului aurului, ca etalon și garanție monetară pentru operațiile de schimb economic propriu zis ²⁾.

Problema schimbului în viitoarea ordine are și un alt aspect: acela al relațiilor comerciale între spațiile mari. În această privință, ministrul economiei Reichului, vorbind despre Statele-Unite ale Americii, spunea că ele vor trebui să renunțe la ambiția de a fi în același timp cea mai mare țară creditoare și exportatoare a lumii, căci, din această cauză, marile spații economice nu mai pot avea o poziție de egalitate, unele față de altele, ba dimpotrivă, creează situații privilegiate de exploatarea parazitară a unora de către alții.

America de Sud, continent bogat și cu izvoare imense de materii prime, va face schimburi directe cu spațiul economic european, fără tutela și mijlocirea Statelor-Unite Americane. Ca și America de Sud, China și Rusia, vor constitui alte spații imense,

¹⁾ A se vedea și comentariul citat al d-lui P. Constantinescu.

²⁾ N. Dașcovici, *Anticipări despre viitorul Europei*, în «Argus», 29 Iulie 1940.

bogate în materii prime, capabile să furnizeze Europa și să consume o parte din producția industrială europeană.

Spre deosebire de schimburile dinlăuntrul spațiului, schimburile între marile spații se vor putea face în devize libere; probabil însă că acest schimb de devize se va limita la zona centrală industrializată a spațiului, fără să se întindă și asupra țărilor agricole ¹⁾.

Schimbul de bunuri și de mărfuri în cadrul marelui spațiu european va avea nu numai un aspect economic, ci și o foarte însemnată înfățișare tehnică, prin dezvoltarea extraordinară ce vor lua-o mijloacele de comunicație pe întreg spațiul. Astfel, nu numai rețeaua europeană de căi ferate va fi considerabil mărită, ci se vor construi o mulțime de autostrade, după modelul marilor autostrade germane, care vor lega diferitele părți ale spațiului european cu structuri economice deosebite. Un sistem dezvoltat de canale (cum va fi de pildă canalul Rin-Dunărea) va lega între ele fluviile mari ale Continentului.

La aceasta se va adăoga avionul, care va fi folosit în transporturile comerciale pe o scară mult mai întinsa decât până acum, pe urma perfecționărilor tehnice nebanuite ce i s'au adus în decursul acestui război, atât în ceea ce privește putința de încărcare, cât și viteza și raza de acțiune.

În plus toate mijloacele de transport (feroviare, automobile, aeriene) nu se vor mai lovi de nenumăratele obstacole artificiale ce se ridicau până acum în calea lor (frontierele politice, economice și vamale duse la exagerare), iar comerțul european va lua, în acest chip, o dezvoltare pe care n'a avut-o niciodată în trecut.

De această dezvoltare a întregii rețele de comunicații de orice natură, se vor folosi mai ales țările din Sud-Estul Europei, unde mijloacele de transport sunt până acum prea puțin dezvoltate și perfecționate, de multe ori chiar rudimentare în comparație cu progresul săvârșit în acest domeniu în Apus. Folosul pentru țările din Sud-Est va fi cu atât mai mare, cu cât este un lucru cunoscut că odată cu un mijloc de comunicație și transport perfecționat vin nu numai mărfuri, ci și civilizația cu infinitele sale aspecte.

IV. ORDINEA JURIDICĂ ȘI POLITICĂ A SPAȚIULUI EUROPEAN

Cum spuneam mai înainte, problema organizării Europei într'o unitate economică și politică nu e nouă. Ea a fost imaginată mai de mult ca cel mai bun mijloc de curmare a rivalităților din Europa, de înlăturare a greutăților economice în care se sbat Statele europene, prin abolirea barierelor vamale și de ridicare a standardului de viață a țărilor din răsărit și Sud-Est la nivelul celor din apus.

¹⁾ P. Constantinescu, *studiul citat*.

Friedrich Naumann, despre a cărui carte am vorbit mai sus, spunea că Europa Centrală (*Mitteleuropa*) va trebui să se organizeze, nu numai din punct de vedere economic, ci și din punct de vedere *politic*, într'o adevărată cetate inexpugnabilă, înconjurată cu tranșee. El numește aceasta « *politica tranșeelor* » (*die Politik des Schützengrabens*); Europa Centrală va trebui, astfel, să fie apărată de două tranșee, având direcția Nord-Sud: una care va porni dela Rin până în Alpi, iar cealaltă din țările baltice până în Sud, la dreapta sau la stânga României ¹⁾. Europa Centrală se va transforma, după concepția lui Nauman, într'o *uniune* trainică de State legate organic și formând ceea ce el numia « *Oberstaat* », adică un fel de « *suprastat* ». Pentru ca acest « *Oberstaat* » să fie posibil de înfăptuit, e nevoie să dispară toate antagonismele din interiorul blocului.

După războiul mondial, ideea federalizării Europei, după modelul Statelor-Unite ale Americii, apărea din nou în gândirea politică europeană. La 1923, contele *Cudenhove-Kalergi* scoate lucrarea « *Pan-europa* » și fundează la Viena o asociație neoficială numită « *Uniunea pan-europeană* »; în anul următor aceasta tipărește revista « *Pan-europa* ». *Cudenhove-Kalergi* pleca și el dela ideea ridicării Europei din haosul politic și economic în care căzuse. El limita *Pan-europa* numai la Statele continentale, socotind Anglia, Rusia Sovietică, Statele-Unite și Japonia, lumi aparte, prin imensitatea teritoriilor stăpânite și prin amestecul populațiilor lor.

Amintim aici, în sfârșit, printre numeroasele proiecte post-belice de cooperare europeană neizbutite și rămase numai în stadiul discuției, vestitul proiect de *Uniune federală europeană* a lui *Briand*, prezentat la lucrările Societății Națiunilor în 1929—1930. Proiectul *Briand* urmărea de asemeni ridicarea Continentului prin înlăturarea barierelor vamale și a politicii de autarhie, precum și intensificarea comerțului între State. Din punct de vedere politic și juridic, proiectul *Briand* respecta suveranitatea Statelor membre și punea accentul pe siguranța europeană. Proiectul *Briand* a rămas o himeră, deoarece *Uniunea* propusă de el trebuia să se înfăptuiască prin mijlocirea Societății Națiunilor, și, pe lângă aceasta, el nu punea problema *egalității* Uniunii europene cu alte mari unități politice de pe glob, la folosirea izvoarelor de trai, la care au dreptul toate popoarele lumii, nu numai unele din ele, care monopolizează aceste bogății.

Concepția germană a organizării politice și juridice a spațiului european federalizat are ca idee principală gruparea tuturor Statelor în jurul unei puteri centrale, capabilă să alcătuiască un

¹⁾ *Mitteleuropa*, pp. 7—8.

organism perfect de conducere și comandă asupra întregului spațiu, dar având și o forță militară suficientă spre a-i asigura liniștea și prosperitatea. Astfel pusă problema, firește că *suveranitatea* Statelor, așa cum e cunoscută în drept, ia cu totul alt aspect, căci atâta vreme cât Statele care se leagă într'o unitate politică, cum este spațiul european, ele sunt conștiente de necesitățile reciproce care le apropie și, de aceea, lor nu le este îngăduit să încheie alianțe împotriva vre-unui Stat dinlăuntru spațiului, nici între ele, dar cu atât mai mult cu puteri din afara spațiului ¹⁾. Aici nu este vorba de o dominație a puterii centrale care organizează spațiul, ci de o colaborare armonioasă și productivă a tuturor unităților componente, care sunt Statele naționale, având toate un ideal comun de civilizație și cultură și un destin comun.

Conform cu concepția clasică a dreptului ginților, subiectele de drept internațional sunt statele suverane. Suveranitatea exclusivă a statului nu este limitată în domeniul internațional de nici o putere care să fie superioară statelor și să se impună voinței lor suverane. De aceea, statul suveran poate, după bunul lui plac, să facă război sau să rămână în stare de pace, iar dreptul internațional clasic este un « drept al războiului și al păcii » (« *jus belli ac pacis* »). Consecința firească a suveranității în domeniul internațional este libertatea statelor de a face alianțe ofensive sau defensive, care, de cele mai multe ori, se termină prin adevărate coaliții făcute pentru doborârea vre-unui alt stat suveran. Anglia, de trei veacuri, a știut să se folosească de astfel de coaliții continentale pentru menținerea aceluia faimos « *echilibrul al forțelor* », care nu era în realitate altceva decât mijlocul de a-și păstra hegemonia în lume și supremația asupra continentului european. Și tot această politică a « echilibrului european », născocit de Anglia, a creat și așa zisele state neutralizate, adevărate state-tampon, având drept scop menținerea « echilibrului ».

Linia despărțitoare între două suveranități exclusive este *frontiera*. Ea este limita unde se termină o suveranitate și de unde pornește alta. Frontiera constituie un cadru al activității unui grup de oameni, care alcătuiesc statul suveran. Suveranitatea, în concepția de până acum a dreptului, exercitându-se nu numai asupra teritoriului, ci și asupra spațiului atmosferic corespunzător, frontiera nu e numai o linie trasă pe teren, ci un imens *volum*, ale cărui limite sferice merg spre infinit ²⁾. Dar tehnica modernă a ajuns la descoperiri și invenții nebănuite de mintea omenească. În do-

¹⁾ Gerhart Jentsch, *Lebensraum* în Monatshefte für Auswärtige Politik, Febr. 1940.

²⁾ A se vedea asupra celor două concepții despre *frontieră-suprafață* și *frontieră-volum*: Joseph Kroell, *Traité de Droit International public aérien*, Vol. I, Paris, 1934, p. 71 și urm.

meniul comunicațiilor și transporturilor, omul zilelor noastre a cucerit spațiul și a izbutit aproape să înlăture noțiunea de timp. Dintâi vaporul, apoi trenul, telegrafia fără fir, iar acum avionul, sunt mijloace de comunicație care leagă între ele diferite regiuni ale pământului, oricât de îndepărtate ar fi, depășind orice fel de frontieră terestră, maritimă sau aeriană. Mijloacele moderne de comunicație și transport au depășit cadrul național, formând o vastă rețea internațională care leagă statele și continentele. De aceea noțiunile de frontieră-volum și de suveranitate exclusivă asupra spațiului atmosferic, au fost modificate de noul mijloc de comunicație, avionul. Frontiera-volum tinde, sub presiunea nevoilor comunicațiilor aeriene pe *spații mari*, să devină tot mai mult o frontieră-suprafață. Chiar Convenția internațională pentru navigația aeriană dela Paris din 1919 (C.I.N.A.), adoptând principiul frontierei-volum și al suveranității asupra aerului atmosferic, a admis, totuși, libertatea de navigație și de tranzit aerian pe deasupra teritoriului, cu anumite restricții, când e vorba de regiuni interzise pentru interese de apărare națională.

Iată prin urmare, cum noul mijloc de transport, avionul, a pus unele noțiuni de drept internațional în fața unor stări de fapt cu totul noi, ducând la adaptarea și chiar la transformarea lor; *dreptul aerian internațional, cât și arma aeriană în războiul modern, constituiesc prima piatră fundamentală a noțiunii de spațiu în dreptul internațional ce se creează*¹⁾.

Concepția germană despre frontieră este cu totul diferită de cea expusă mai sus. Pentru școala germană de Geopolitică, al cărei reprezentant este *Friedrich Ratzel*²⁾, *solul* este determinant în viața statelor. Cele două elemente care determină frontieră sunt: « *poziția* » (*die Lage*) și « *spațiul* » (*Raum*). Frontiera nu mai este cadrul și limita activității unui grup, concepută ca un adevărat *volum* impenetrabil, care trăiește cu grupul și evoluează cu el³⁾; frontiera devine o linie flexibilă, ale cărei transformări indică decadența sau grandoearea unui stat. « Frontierele statelor sunt făcute de oameni și schimbate de ei », — spune Führerul Adolf Hitler⁴⁾. « Numai un *spațiu* suficient pe acest pământ asigură unui popor libertatea de existență⁵⁾ ».

¹⁾ Dr. Carl Schmitt, *Reich und Raum. Elemente eines neuen Völkerrechts*, în *Zeitschrift der Akademie für Deutsches Recht*, 1 Iulie 1940.

²⁾ Vezi: Friedrich Ratzel, *Politische Geographie*, Berlin 1923; Idem, *Anthropo-Geographie*, Vol. I. Stuttgart, 1909, Vol. II Stuttgart, 1912.

³⁾ Vezi de asemeni: Jacques Ancel, *Les frontières, Etude de Géographie politique*. Recueil des cours de l'Académie de droit international. Haye, 1936, Vol. I.

⁴⁾ *Mein Kampf*, zweiter Band München, 1937, p. 740.

⁵⁾ *Ibidem*, p. 728.

Conform cu această concepție despre frontieră, pe care am putea-o numi dinamică, Geopolitica germană modernă distinge patru categorii de frontiere: *frontiera militară*, *frontiera politică* (pe care o are statul într'un anumit moment al istoriei), *frontiera poporului* (*Volksgrenze*) și *frontiera culturii* (*Kulturgrenze*). Frontiera poporului german, de pildă (*Volksgrenze*), delimitează teritoriul poporului german (*deutscher Volksboden*) până unde se întinde el ca rasă unitară (Alsacia, Lorena, Luxemburgul, Austria Boemia germană, Silezia întregă și Prusia). Frontiera culturii care corespunde cu teritoriul culturii germane (*Kulturboden*) se întinde mult mai departe, și anume până acolo unde civilizația și cultura germană au influențat în mod hotărâtor asupra altor neamuri, prin intermediul coloniștilor germani, împrăștiati în grupuri compacte în secolele trecute, mai ales în Estul Europei ¹⁾.

Frontiera capătă, astfel, un înțeles mult mai larg. Ea poate fi o linie convențională între zone de influență. Sunt cunoscute în trecut așa zisele convenții publice sau secrete pentru împărțirea zonelor de influență între marile puteri ale lumii ²⁾. Anglia s'a folosit de această delimitare a zonelor de influență în colonii și în mandatele coloniale. Iată cum, *colonia este, alături de mijloacele moderne de comunicație (avionul), al doilea element care stă la baza ideii de spațiu și de imperiu* ³⁾. Marea Britanie și-a creat un astfel de spațiu imens în colonii, monopolizând bogățiile pământului și devenind unul din cele mai mari imperii ale lumii. Dar Marea Britanie n'a admis multor popoare, și mai ales poporului german, dreptul la un spațiu absolut necesar pentru existență, sau, după expresia d-lui *Alfred Rosenberg* ⁴⁾, « un spațiu în sânul căruia un popor sau o rasă poate să-și realizeze plenitudinea destinului său (*Schicksalsraum*). Metodele politice și sistemele juridice pe care Anglia le aplica în coloniile sale sau în « spațiul său vital », nu le admitea pentru popoarele mari europene, ba chiar le socotea sisteme neumane și brutale. De aceea, autorii germani ⁵⁾ construiesc teoria spațiului luând ca exemplu tocmai Imperiul britanic cu domeniile sale coloniale, care constituiesc un mare spațiu al Angliei. Noțiunea de imperiu — spun autorii germani ⁶⁾ — este chiar strâns legată de noțiunea de spațiu; cel mai concludent, din acest punct de vedere, este faptul că Regele Angliei se intitulează

¹⁾ Kurt Trampfer, *Deutsche Grenzen*, în « Zeitschrift für Geopolitik », Ianuarie 1934.

²⁾ A se vedea articolul d-lui Prof. N. Dașcovici: *Fruntații, zone neutrale, protectorate și zone de influență*, în « Argus », 14 August 1940.

³⁾ Carl Schmitt, *studiul citat*.

⁴⁾ *Blut und Ehre*, München 1934, Vol. II, p. 246 și urm.

⁵⁾ Adolf Halfeld, *Deutschland und die Westmächte*, Jena, 1940, cap. V, *Völker und Räume*, p. 140.

⁶⁾ Carl Schmitt, *studiul citat*.

« împărat al Indiilor », iar Regele Italiei s'a intitulat « împărat al Abisiniei ».

Revenind la organizarea juridică și politică a spațiului european, conceptele geopolitice germane socot că puterea de comandă în interiorul spațiului va trebui să fie expresia voinței unităților componente ale spațiului, adică a statelor naționale. De aceea statele care alcătuiesc spațiul vor trebui să renunțe într-o oarecare măsură, la o parte din orgoliul lor, cauză permanentă a urii și anarhiei europene în trecut, spre a se încadra unei ordini noi, expresie a unei colaborări întinse pe plan european. Aceasta ar corespunde de altfel unei legi naturale care se observă la toate ființele vii, dar mai ales la om: constituirea în celule sociale, dintâi mici (tribul), apoi mai mari (statul) și în sfârșit spațiul, având drept scop final, binele și progresul tuturor celulelor care alcătuiesc grupul (individul în stat, statul în spațiu).

Prin urmare, scopul spațiului este dublu: de a asigura și menține pacea în interiorul lui, prin aplanarea pașnică a oricărui diferend care eventual s'ar ivi între membri, iar în al doilea rând, de a mări prosperitatea membrilor (statelor). De sigur, nu e vorba de vre-un amestec în afacerile interne ale fiecărui Stat național, din interiorul spațiului; statele se vor bucura de o libertate deplină în dezvoltarea calităților lor și a culturii lor naționale.

Al treilea scop principal al spațiului este *înlăturarea amestecului unor puteri străine spațiului*, care nu au nimic comun cu el. Din acest punct de vedere, autorii germani dau ca exemplu *doctrina lui Monroe*, care a constituit delă 1823 încoace, data mesajului lui Monroe, substanța izolaționismului american, concretizat în formula neintervenției Europei în afacerile Americii (« *America a Americanilor și Europa a Europeanilor* »).

*America reprezintă al treilea temei pentru constituirea juridică, politică și economică a teoriei spațiului*¹⁾. În adevăr, nu numai Statele-Unite reprezintă prin ele înșile un spațiu mare, dar întreaga Americă este un imens spațiu, asupra căroră Americanii nu admit nici un amestec și nici o influență europeană, mai ales de când Statele-Unite exercită un adevărat protectorat asupra republicilor sud-americane prin așa zisul « Panamericanism ». Aceeași neintervenție pe care Americanii o pretind pentru spațiul american, o pretinde și Germania pentru spațiul european și mai ales pentru spațiul Europei Centrale și Sud-Estice²⁾. În scrisoarea pe care i-o adresa d. von Ribbentrop, ministrul de afaceri străine al Reichului, d-lui George Bonnet, fostul ministru de afaceri

¹⁾ Carl Schmitt, *studiu citat*.

²⁾ Adolf Halfeld, *op. cit.*, p. 132 și urm., cap.: *Mittleuropa die deutsche Monroedoktrin*.

străine al Franței, la 13 Iulie 1939, cu puține zile înaintea de izbucnirea războiului, se definea foarte clar acest punct de vedere german despre neamestecul altor puteri în sfera și zona de interese germane: « Germania, afirma ministrul de externe al Reichului, după cum nu s'a amestecat niciodată în sferele de interese vitale ale Franței, trebuie să respingă, odată pentru totdeauna și în mod categoric, un amestec al Franței în sferele sale de interese vitale. Raporturile Germaniei cu vecinii săi dela Răsărit, oricare ar fi forma pe care o îmbracă, nu ating întru nimic interesele franceze... ».

Împărțirea lumii în mari spații, printre care Europa sub președinție germano-italiană va fi unul din cele mai de seamă, a început să se contureze de pe acum, într'un mod bine definit, prin concepția ce stă la baza *pactului tripartit*, încheiat la 27 Septembrie 1940, între cele trei mari puteri: Germania, Italia și Japonia.

Autorii germani ¹⁾, comentând pactul tripartit, au scos în evidență asemănarea de poziții și situații în care se găsesc cele trei mari Puteri semnatare. Astfel, atât Germania, cât și Italia și Japonia s'au constituit în state naționale unitare abia în cursul secolului al XIX-lea. Toate cele trei mari Puteri s'au ales, în urma tratatului dela Versailles, cu spații vitale insuficiente pentru viața și propășirea celor trei popoare în plină ascensiune și vitalitate. Marea Britanie și Franța și-au împărțit, în mod exclusiv, bogățiile pământului, iar celelalte trei mari Puteri au rămas lipsite în total sau în parte de materiile prime principale. *Fritz Berber* arată în cifre concludente, în ce măsură celor trei mari Puteri le lipseau, înaintea izbucnirii războiului, materiile prime și erau dependente de puterile care le monopolizau. Reichului îi lipseau cu desăvârșire: cauciucul, bumbacul, petrolul, apoi în mare măsură: minereurile de fier, textilele și o mulțime de metale. Italiei îi lipseau aproape toate materiile prime principale: cărbuni, fier, cauciuc, cupru, bumbac, petrol. În sfârșit Japonia are nevoie să importe din străinătate: 99% petrol, 100% cauciuc, 53—98% metale (afară de fier), aproape 100% lână și bumbac. La aceste cifre se adaugă numărul mare de locuitori pe km² în cele trei state: în Germania 135, în Italia 140,5, în Japonia (metropola) 186,3, — pe când în Imperiul britanic sunt abia 15, iar în Statele-Unite 16,5 locuitori la km². Creșterea naturală a populației la 1000 de suflete a fost în medie, între anii 1934—1937, în Germania de 6,8, în Italia de 9,4, în Japonia 12,4, pe când în Marea Britanie numai 3, iar în Franța abia 0,3 ²⁾.

¹⁾ Fritz Berber, *Der Bündnispakt Berlin-Rom-Tokio*, în *Monatshfte für auswärtige Politik*, Octombrie 1940.

²⁾ Fritz Berber, *studiul citat*, p. 744.

Cele trei mari Puteri au încercat să-și îmbunătățească starea lor prin crearea de spații vitale proprii, fără a se atinge cu nimic de spațiile imense ale altora (Anglia, Franța)¹⁾. Dar Puterile apusene s'au opus cu îndârjire la această strădanie a Germaniei, Italiei și Japoniei și din această opoziție a luat naștere o situație care n'a oferit altă ieșire decât calea armelor.

Pactul tripartit este clădit pe ideea principală că o « pace durabilă » se poate crea în lume, numai dacă « fiecare națiune va obține spațiul ce i se cuvine ». Această împărțire a lumii în spații corespunzătoare fiecărei națiuni nu urmărește un monopol de spații și bogății imense, așa cum a făcut până acum Anglia, ci o împărțire justă și echitabilă a bogățiilor lumii între diferite spații mari.

Pactul precizează care sunt spațiile în care cele trei mari puteri vor crea o ordine nouă. « Japonia recunoaște și respectă — spune art. 1 — conducerea Germaniei și Italiei în crearea unei noi ordini în Europa ». La rândul lor « Germania și Italia recunosc și respectă conducerea Japoniei în crearea unei noi ordini în spațiul mare al Asiei » (art. 2).

Pactul tripartit enunță un principiu care va sta la baza ordinei internaționale viitoare. Acest principiu nu se va limita numai la cele trei mari Puteri semnatară, ci va fi extins și la alte puteri ale lumii, care vor consimți să adopte liniile sale conducătoare. Preambulul pactului spune în acest sens: « cele trei guverne au dorința de a extinde această colaborare și la alte națiuni din alte părți ale lumii, care vor fi dispuse să dea eforturilor lor o directivă asemănătoare cu a lor, pentru ca astfel, aspirațiile lor având ca scop final pacea mondială, să poată fi îndeplinite ».

* * *

Am socotit necesar să schițez liniile mari ale ordinei europene și internaționale viitoare, așa cum ea se întrăzărește din publicațiile germane. Nevoia acestei expuneri se întemeiază pe faptul că noi Românii, prin poziția noastră geografică, facem parte integrantă din această ordine nouă care se creează și la care am început să dăm și noi contribuția noastră, aderând printre cele dintâi țări din Europa, la pactul tripartit, la 23 Noemvrie 1940.

România va juca un rol de seamă în această ordine nouă a spațiului european, atât prin poziția ei geografică pe Dunăre, cât și prin bogățiile ei naturale care așteaptă să fie puse în valoare cu colaborarea tehnică germană. Această valorificare a bogățiilor noastre, precum și o organizare temeinică a producției agricole, va spori puterea de cumpărare a maselor dela noi, va ridica standar-

¹⁾ *Ibidem*, p. 745.

dul de viață al poporului și va influența în bine civilizația și cultura noastră tânără, în plină dezvoltare.

Poporul român așteaptă cu încredere o viață mai bună, o înfăptuire a idealurilor sale naționale pe pământul Daciei străvechi pe care îl locuiește și afirmarea rolului său în viitoarea ordine a spațiului european.

DIMITRIE GHERASIM

AERO-FUTURISMUL LUI MARINETTI

Curentele în artă au, până la un moment dat al desfășurării lor, o vitalitate proprie, care le asigură un loc în teatrul desbaterilor estetico-artistice, ducându-le la luptă și la triumf. Din momentul acesta, însă, interesul publicului slăbește cu o rapiditate surprinzătoare. Denumirea pe care curentul și-a dat-o capătă ceva din nuanța unei înjurături; i se tăgăduiește dreptul de a se menține la o existență de sine stătătoare. Lumea pornește la cercetarea personalităților care au creat acel curent. Nu se mai pune întrebarea dacă rezistă curentul, școala, ci dacă rezistă cutare sau cutare creator. Curentele capătă fiecare un loc în istoria artei, un loc mai mult sau mai puțin important, dar asigurat, unde fiecare poate să-și trăiască recea eternitate a clasificării, scăpând de toate luptele și desbaterile de odinioară. Au dobândit oarecum dreptul la pensie. Artiștii, însă, sunt urmăriți și pândiți. Ei vor fi trași la răspundere. Când problema stilistică își pierde vigoarea polemică, care i-a dat naștere și care i-a insuflat vitalitate și putere de rezistență, lumea face apel la personalitatea artistului, care acum nu se mai poate ascunde sub drapelul sau în dosul baricadelor unei revoluții, ale cărei valuri poartă pe individ și-i dă o măreție trecătoare. Nu se va mai lua în considerare ceea ce *spune* cutare artist, ci ceea ce *este*.

Curentele în artă, ca și pe celelalte tărâmurii, sunt preocupăția tineretului. Farmecului și elanului tineretului i se iartă multe. Aceste eferescențe sunt însă trecătoare. Personalitatea matură și potolită se cumpănește. Ea are o anumită greutate, care se poate măsura precis. Luăm un exemplu din epoca ce oferă cele mai bune exemplificări a celor susținute, « epoca ismelor » din anii de dinainte și de după războiul mondial. *Giorgio Chirico* a fost mult timp menționat numai cu eticheta Futurismului. Azi, când avem înaintea noastră opera matură a unui temperament artistic limpezit și încercat, vorbim despre marele pictor italian *Chirico* fără să ne mai gândim la gustul de clinică sau de sală de operație, la acele halucinații de narcotizați, care confundă baletul de păpuși și uneltele mecanice ale operației cu organismul lor și cu imaginile

creierului lor excitat, produse de Futurism în prima sa fază revoluționară.

Filippo Tommaseo Marinetti, într'un recent recital cu un discurs introductiv asupra «Poeziei de război», ținut la Teatrul Municipal din Bologna a întrebuițat termenul de «aero-futurism», un termen nou, un termen cu răsunet multiplu. Sexagenarul îndrumător al curentului futurist, după stingerea impulsului colectiv al mișcării și ne mai fiind susținut decât de geniul personalității sale, reia firul acestui capitol, ce părea definitiv încheiat, cu aceeași forță clocotitoare revoluționară, care însuflise tânărul de altă dată, ne impune o nouă și aprofundată cercetare a semnificației istorice și individuale ale acestei mișcări.

Facem o intercalare. Un alt fenomen comun pare a confirma afirmațiile noastre dela început, privitoare la raporturile dintre o mișcare și purtătorii ei. Pe când aceștia, în momentul afirmației de generație, în momentul culminant al mișcării, par strâns înmănunchiați și nutriți de aceeași circulație de sânge, din momentul epuizării elanului de echipă se despart într'un mod foarte net unul de altul; comunitatea se destramă în mod brusc și fiecare este preocupat de formarea personalității sale, care, înainte de toate, trebuie să poarte pecetea eului. Chiar dacă fenomenul însuși nu confirmă această despărțire de curentul originar, ochiul, sensul însuși al spectatorului refuză de a mai vedea opera artistului altfel decât sub aspectul strict al personalității sale dezvoltate în mod izolat. Firește că nu ne referim aici la pseudo-publicul, care, fără să cercezeze, judecă după idei doctrinare preconceptuate. În acest caz, etichetele rămân lucrurile cele mai persistente. Tablourile din expoziția din 1938 a lui *Pablo Picasso*, privite din punctul de vedere al structurilor lor tehnice, arată o mare apropiere, o strânsă înrudire cu operele școlii cubiste de odinioară, al cărei inițiator «fusesse» Picasso. Totuși, se intercalează alte faze de evoluție dela cubism încoace în chiar opera lui Picasso. Faza 1937—1938 înseamnă, pentru o cercetare tehnico-formală, o reîntoarcere. Cu toate acestea, nimeni nu se va mai gândi în fața acestor tablouri la cubismul lui *Picasso*, *Braque*, *Léger* de altădată. Noțiunea de «Cubism», atât de nedespărțită de numele Picasso, nici nu mai apare în criticile și dările de seamă asupra expoziției din 1938. Rolul său istoric fiind încheiat, curentul nu mai interesează. Artistul este judecat după norme mai generale, norme tradiționale și încercate și fără patetism.

Cu atât mai demn de remarcat este cazul când artistul însuși insistă asupra școlii, curentului lansat în epoca luptelor de tinerete, cum ar fi cazul cu *Marinetti*. Se va obiecta că este normal și nu extraordinar faptul că artistul rămâne credincios idealului său. De acord. Patosul generației, însă, nu trebuie confundat cu idealul artistic al unui creator. Idealul, cheia personalității sale,

stăruie dedesubtul curentului, care este o creație colectivă cu o nuanță de dialectică istorică generală și stă într'un raport trecător cu acest ideal. Curentul nu formează personalitatea artistului, ci corespunde într'un moment dat cerințelor intrinseci ale personalității în evoluție. « *Sturm und Drang* » nu l-a format pe Goethe, ci a corespuns unei faze a evoluției sale, i-a servit drept simbol pentru lupta ce se desfășura în interiorul său.

Curentele din epoca « ismelor » aveau în plus o notă de exagerare polemică, de febrilitate, de derădăcinare. Cu atât mai curios ne pare faptul că idealul unui artist, pe care nici o necesitate istorică nu-i mai leagă, se identifică cu doctrina unui astfel de curent.

În discursul său, Marinetti a preamărit războiul actual, care întrece toate războaiele anterioare în « frumusețe ». Vorbește despre « fondul creator » al războiului. Dela transfigurarea artistică a eroismului individual, futurismul a ajuns la o formă de expresie, care ține seamă și de mașină, de rapiditate și de sgomote diverse. Formele clasice și versul liber nu sunt potrivite unei expresii a « formei eterne de viață », pe care o reprezintă războiul și, în deosebi, războiul actual. Expresia potrivită o reprezintă numai cuvintele în libertate, « la parole in libertà ». Numai ele sunt în stare să redea rapiditatea și sgomotele mecanice. Futuriștii lucrează cu preciziunea « mitralierelor ».

Idealizarea războiului de către Marinetti se poate justifica istoricește prin preconizarea veche a mișcării și a forței în mișcare, unul din principalele puncte ale manifestului futurist. Futurismul de altfel se dovedește o mișcare specifică spiritului italian de azi. O parte din originalitatea fascismului italian constă în faptul că, înlăturând orice compromis de conștiință, a afirmat fățiș « virtuțile războiului ». Cuvintele lui Mussolini: « la guerra e per l'uomo quello che è la maternità per la donna », deși nu exprimă o idee nouă, totuși în momentul istoric de față reprezintă valoarea unei creații ideologice originare. Această formulare este abnegarea cea mai consecventă a liberalismului și ca atare trebuie să-i recunoaștem această valoare în evoluția ideologiilor conducătoare de azi.

Cât despre latura estetică a ideilor lui Marinetti, preciziunile sunt mai grele de făcut. La obiecțiunea noastră că estetica de mai mult de două mii de ani neagă posibilitatea acceptării mijloacelor preconizate de Marinetti, cum ar fi întrebuițarea materiilor prime de expresie, a sgomotelor și transpunerea în arta a mișcării naturaliste în loc de o mișcare ideală, Marinetti ar răspunde, că niciodată până în prezent tehnica nu a fost așa de dezvoltată; epoca își creează expresia artistică adecvată. Insuși termenul de « aero-futurism » conține o neobișnuită îmbinare a unei lumi obiectiv specificate cu o teorie estetică. Ritmul avionului prescrie artistului modul său de expresie.

Ne întrebăm: cum s'a ajuns tocmai în Italia, în țara tradițională a echilibrului dintre suflet și trup și a idealurilor umaniste, la o dislocare atât de vădită a consacratelor valori de expresie? Să răspundem la această întrebare ar însemna să desfășurăm tot istoricul acestui curent.

Reamintim doar pe scurt că Italia este țara prin excelență generatoare de forme. Nuvela, sonetul, arta portretului, opera mare și opera comică au luat naștere în Italia. Reversul acestui talent generator a fost obsesia formelor, obsesia clasificării, care a adus la un tradiționalism steril, înnăbușitor. Tragica personalitate artistică a lui Carducci ne oferă exemplul unui creator conștient de primejdia aceasta, dar incapabil să iasă din impas. Poezia lui Carducci este esențialmente reflectată; moștenirea Renașterii — nefastă în aceasta privință — l-a zdrobit.

Futuřiștii și-au dat seama de nepotrivirea dintre un sentimentalism istoric și nevoile prezentului. Printre antenele de oțel ondulează meandrele prozodiei clasiciste. Este necesar să se adapteze expresia artistică vieții prezente, reale. Artă italiană tradiționalistă devenise perfectă și, prin urmare, sterilă. Ii lipsea dinamismul. Dar aici dăm de greșea fundamentală a doctrinei futuriste. Ea uită că tehnica nu este viața; tehnica completează doar viața modernă într'o oarecare măsură.

Tehnica însă ca și arta stau în funcție de viață și nici una din ele nu este centrul de gravitate al existenței pământești. Dinamism, în cazul nostru, ar însemna substanță, potențialitate, devenire, în contrast cu forma, perfecțiune, suprafață, ființă. Antagonismul lor echilibrat produce forma vie, justificarea ambelor înclinații divergente ale vieții, care nefiind legate de corespondențele respectiv opuse duc fiecare la distrugerea vieții. De pildă substanța, nefiind contrazisă și legată într'un moment potrivit de opusul ei (de formă) duce la o autonimicire a vieții, printr'o risipire și istovire diformă, haotică. De asemenea impulsul formei, nefiind limitat de intervenția unui minimum de fond, duce la nimicirea vieții prin sterilizare, prin încremenire.

Futuřiștii nu au știut să dinamizeze expresia academică a artei italiene, înțelegând prin dinamism doar mișcare. Au fost obsedați de mișcare. Forma nu a fost însuflețită, ci sfărâmată, iar fărâmiturile puse în mișcare. Formalismul cu toate că a fost, în aparență, negat de dânșii, în realitate a devenit mai accentuat. Idealul preciziei ocupă un loc de primă importanță. De fapt, formele vieții, în măsura în care se despart de fondul lor generator, de substanță, se aproprie de schematismul lumii tehnice. Idealul preciziei este împrumutat tehnice. Futuřiștii lucrează cu preciziuina « mitralierelor ». Au un temperament sec; totul este drept, tăiat, demarcat, precis.

Ceva esențial nou Marinetti nu ne-a putut spune nici data aceasta.

Înainte citirii unei poezii inspirate de războiul actual, conferențiarul, cu o seriozitate demnă, roagă publicul să amâne eventualele manifestări de nemulțumire, sau de protest până după terminarea lecturii. Respectăm această atitudine, ce relevă o conștiință de sine și o fermitate de convingere rară. Omul pare sobru. Personalitatea sa convinge. Tragicul lui însă este, că a fost totdeauna mai important și mai băgat în seamă prin manifestele sale, decât prin creațiile sale artistice. Ca mișcare, futurismul este mort și evoluția, dacă nu l-a asimilat, l-a lăsat la o parte.

WOLF VON AICHELBURG

A MURIT ȘI AGLAE PRUTEANU...

Întâmplarea — sau poate altceva decât întâmplarea — a făcut ca pământul blând al Iașului să primească, și să păstreze pentru veșnica lor odihnă, pe toate cele trei glorii ale scenei românești: Aristizza Romanescu, Agatha Bârsescu și, acum, Aglae Pruteanu.

Incântătoarea artistă de altă dată s'a stins, în acest violent și melancolic început de primăvară, pe-un pat sărac de spital, singură, bătrână și uitată.

Pe această minune a teatrului moldovenesc am văzut-o puțin, târziu, spre sfârșitul carierei sale. N'am văzut-o nici în Julietta, nici în Dama cu Camelii. Am văzut-o însă destul ca să n'o mai pot uita niciodată. Abia acum îmi dau seama că frageda Catiușa din primul tablou al *Învierii*, care-și cânta atât de suav cântecul numelui ei, era o femeie în pragul bătrâneții: nici o Catiușă, din câte au venit în urma « Prutencii », n'a fost atât de tânără ca ea.

Cu discreția ei de totdeauna, și poate și dintr'un pic de cochetărie, — ultimă și dureroasă cochetărie, — a plecat din teatru înainte ca « ale vremii nobile injurii » să-și pună pecetea pe chipul ei dulce și să provoace respectuoasa compătimire a celor de dincoace de rampă. Din dragostea pentru arta ei, din respect pentru publicul ei, s'a retras la timp. A renunțat la ceea ce era singurul ei rost pe lume, pentru că așa era frumos.

Generațiile foarte tinere n'au văzut-o și n'au auzit-o. Dar cei care-au cunoscut, trecute prin delicatul aparat de precizie al talentului ei, emoții intense și pure, când vor să aducă un elogiu suprem vre-unei tinere artiste, nu găsesc să spună decât atât:

— Are ceva din Pruteanca...

De mult, când Aglae Pruteanu a jucat incidental la București, d. Tudor Arghezi și-a arătat uimirea că această incomparabilă artistă « preferă să pâlpaie la Iași în loc să ardă la București ».

Dar Aglae Pruteanu tot la Iași s'a întors. S'a întors în târgul ei, la publicul ei, la teatrul ei, căruia i-a rămas credincioasă până în cel din urmă ceas, cu îndârjirea nezdruncinată a sufletelor delicate când iubesc. A înnobilat, a umanizat și a îndulcit, cu fermecătoarea ei feminitate, toate rolurile pe care le-a jucat, dela Shakespeare la *Baba Hârca*. În aerul îmbâcsit al scenei, brațele ei flexibile au sculptat și bucurii suave, și desnădejdi sălbatece. Iar cuvântul, rostit de ea, era și fluid și palpabil în același timp.

Cine-ar putea-o uita pe Flammeola rostind, c'o frunză în colțul gurii, insinuantă, turburătoare și tristă, « Balada foilor de mintă »? Versurile *Martirei* pluteau peste sală ca o incantație păgână, parfumate aveau cu mireazma amăruie și înțepătoare a foilor de mintă.

Ne-au rămas dela Aglae Pruteanu anumite atitudini, anumite gesturi, anumite priviri și anumite inflexiuni de glas, pe care nimeni, niciodată, nu ni le mai poate aminti.

Imi spunea o artistă tânără:

— Când mi s'a încredințat primul meu rol adevărat, mi-a fost frică. Și m'am gândit că nimeni nu m'ar putea îndruma mai bine decât Aglae Pruteanu. M'am dus la ea. A răsfoit rolul și a început să mi-l « joace »: cu glasul și cu mâinile atât. Am plecat umilită și descurajată. Am înțeles că oricât aş munci, n'am să pot face niciodată ce-a izbutit, dintr'odată și fără nici un efort, bătrânica asta amărită...

*

Aglae Pruteanu și-a început cariera pe vremea școlii așa zisă « veche ». Ea, însă, n'a făcut parte din nici o școală. Prodigioasa ei intuiție artistică i-a ținut loc de studii prin străinătăți. Jocul ei a fost, de cum a călcat pe scenă, așa cum ar fi și astăzi, așa cum ar fi și mâne, și totdeauna: perfect modern.

A fost ea, și nu i-a trebuit mai mult. Nimeni n'a putut s'o imite, pentru că n'avea nimic convențional, nimic imitabil în arta ei.

De o severă sobrietate artistică, disciplinată fără efort, deși capricioasă, Aglae Pruteanu a stăpânit acel simț al măsurii, extrem de rar, care a făcut-o să ghicească totdeauna cu precizie limita impalpabilă și nestatornică dincolo de care orice talent, oricât de mare, alunecă în cabotinaj. S'a ferit, instinctiv, să creeze acea familiaritate dintre artist și public, în care se complac atâtea artiști, și mai ales atâtea artiste. Aglae Pruteanu a fost iubită de publicul ei, dar a fost iubită ca un juvaer de preț, nu ca un obiect uzual.

Dar, pe lângă sensibilitatea ei artistică miraculoasă, pe lângă o aspră putere de muncă și o desăvârșită conștiinciozitate, pe lângă temperamentul excepțional și glasul incomparabil, Aglae Pruteanu a fost dăruită și cu un trup de o subtilă feminitate, și cu o figură deosebit de dulce și de maleabilă.

Artistele cu tresături mai dure, mai caracteristice, sunt osândite să-și poarte pe scenă, în toate rolurile, același chip de pe stradă și de acasă, Aglae Pruteanu, cu figura ei puțin neprecisă, impresionabilă ca fața unei ape în care se resfrâng deopotrivă de limpede seninul, ca și toată furtunile cerului, a fost de-a-pururi *alta* în fiecare rol. Nu numai că n'a semănat cu nimeni, dar chiar cu ea însăși a știut să nu mai semene când a trebuit. Candidă, cochetă, perfidă, pasionată, ori chinuită până la sfârșirea trupească, a putut fi cea mai suavă Ofelie, ca și cea mai patică Sapho.

Acum vre-o zece ani, Aglae Pruteanu ne-a mai chemat odată, să-și ia rămas bun dela noi.

Ne-am dus cu inima strânsă: vom mai regăsi-o, oare, după ani de tristețe și de izolare, pe Pruteanca noastră?

În semi-întunericul înviator de iluzii al scenei am regăsit -o Ne-a spus versuri: cu glasul ei pur, cu glasul ei de altădată...

Spectatorii tineri, care o vedeau pentru întâia oară, au simțit și ei atunci că se petrece ceva neobișnuit acolo, pe scena indiferentă. Aglae Pruteanu a fost primită cu mirare și ascultată cu smerenie.

Fericiți cei care au putut-o auzi măcar atunci...

Iar noi ceilalți, cei care aveam parcă un drept de proprietate asupra Prutenicii noastre, i-am închinat, cu emoție și cu recunoștință, un zâmbet, o floare și un regret.

A fost o sărbătoare a amintirii, o mare și tristă sărbătoare.

*

Pe urmă, Aglae Pruteanu s'a dat definitiv la o parte din calea celor care veneau, nerăbdători, în urma ei. N'a mai făcut umbră nimănui.

Doar, de câte ori ne sosea de pe aiurea câte o glorioasă pasăre călătoare, noi, cei care rămăsesem iremediabil « ai ei », ne gândeam cu melancolie:

— De geaba... nu-i ca Pruteanca noastră!

Rătăcea încă printre noi, atât de modestă, atât de discretă: umbră amărită, amintire care doare, mustrare vie...

Ii auzeam încă glasul, tot pur, și-i vedeam încă chipul, tot frumos, peste care mâna noastră timidă ar fi vrut, și nu îndrăznea, să treacă umbra unei mângâeri. Dar, prinși în vârtejul zilelor sbuciumate pe care ne e dat să le trăim, nu ne-am învrednicit să

luminăm cu un pic de bucurie ceasurile din urmă ale aceleia care a dăruit tuturor atâtea curate bucurii.

Și dorea să mai joace odată: măcar odată, numai odată, pentru cea din urmă dată... Așa cum doresc toți artiștii, ca niște copii desnădăjduți, când simt că li se apropie sfârșitul.

*

Acum, această dulce minune a noastră, a celor dela Iași, — atât de a noastră cum n'a mai fost alta, — a plecat pe cel din urmă drum.

A plecat liniștită. În sfârșit liniștită.

Glasul ei cald, glasul ei de lumină, s'a stins. Va mai trăi o vreme, atât cât vom mai trăi noi, cei care l-am auzit, și va muri, pentru totdeauna, odată cu noi.

OTILIA CAZIMIR

REVISTA REVISTELOR

I. STREINE

CARACTERUL SPANIOL

Ejercito — Anul 1 — Nr. 11 — Madrid — Decembrie 1940

În articolul intitulat «Orientaciones psicologicas» D. Antonio Garcia Navarro, vede în *atențiune* punctul de plecare al judecării proceselor psihofizice, care hotărăsc structura caracterului național.

«Cum se comportă Spaniolul față de această atitudine primară? Foarte simplu. Ceea ce câștigă în elan și rezezițiune, în comparație cu alte popoare, pierde în precizie și durată. Aceasta înseamnă că *atențiunea* lui este în stare, — și se și adaptează în mod exclusiv, — să primească simultan diferite înrâuriri sau stimuli; iar dacă se prezintă un singur stimulent, acesta captează toate elementele secundare atât de repede, încât dacă se ivește un altul destul de puternic pentru a-l impresiona, trece imediat și la captarea lui.

În varietatea relativă a caracterelor ce formează tipul spaniol, cel de mai sus se va deosebi de tipul mediu, dacă a fost în stare să-și concentreze *atențiunea* asupra unui singur stimulent. În general, Spaniolii se comportă în fața vieții (mai ales într'un mediu cosmopolit, unde contrastul este mai evident) ca oameni integri, — deși nu sunt perfecți. Ei înțeleg repede împrejurările și faptele colective, neglijând adeseori propriile lor acțiuni, dar nu sunt în stare să urmărească atent un lucru, adică să primească o serie întregă de stimuli omogeni, ca lungi discursuri doctrinale, compozițiuni muzicale complicate, sau mari discursuri economice și politice ».

SENSUL ETNOGRAFIEI

Zeitschrift für Volkskunde — Anul 48 — Volumul 10 — Caietul 2

Tratând despre problema etnografiei, ca factor de cercetare al caracterului specific la popoarele europene, d. Martin Wähler face următoarele observații:

« În nici o știință conținutul și obiectul n'au fost mai bine stabilite decât în etnografie: poporul însuși. Etnografia se ocupă totdeauna cu un singur popor. Ea caută să înțeleagă specificul lui, legăturile lui lăuntrice, ființa lui; totuși, deși obiectul este bine cunoscut, executarea lucrărilor de amănunt asupra structurii sufletești, asupra specificului poporan sau caracterului său, nu apare destul de clară. Etnografia este astăzi încă legată și de anumite lucruri

și obiecte, ca de ex.: de casă, de port, de obiecte de artă, de cântece, de legende și povestiri, așa încât întrebările asupra formei și schimbărilor ei stau încă pe primul plan al lucrării. Orânduirea obiectelor va trebui să rămână, bine înțeles, mereu practică, așa ca într'un muzeu. Felul întrebărilor, însă, este de natură psihologică, estetică, și nu etnografică, fiindcă etnografia consideră la toate aceste obiecte importanța pe care ele o au pentru popor. Putem admite că prin cunoștințe tot mai multe, oamenii — pe care îi întâlnim în grupe, asociații și seminții, — să apară tot mai bine definiți în fața noastră. Descoperirea legăturilor culturale populare este o necesitate; nu este vorba să se arate deosebirile ce există între diferitele popoare sau grupuri populare și să se scoată la iveală și ceea ce le unește. În ultima analiză, este vorba de stabilirea concepției poporului, a gândirii, simțirii și voinții lui. Etnografia este, cum a dovedit amănunțit de curând și Harmjanz, o știință sistematică; de aceea, trebuie să folosească toate mijloacele naturale de care dispune, pentru a câștiga o privire de ansamblu ».

CÂNTECUL ȘI DANSUL

Esprit — Anul 96 — Ianuarie 1941

Vorbind despre originile cântecului și dansului popular, în articolul « Cântecul și dansul popular ca elemente ale culturii franceze », d-nii J. M. Guilcher și J. M. Serrau observă următoarele:

« Cântecul și dansul s'au născut din necesități vitale. Omul, în activitatea lui zilnică, se izbește de greutate. Cauza lor îi rămâne în general necunoscută. Se simte dominat și împiedecat adeseori de puteri a căror existență o presupune, fără să fie în stare să o analizeze. Reprezentările colective dând naștere unei acțiuni mistice, omul primitiv va cere lămurirea acestor puteri dela lumea supranaturală. Se va ocupa cu înțelegerea lor și, dacă va fi posibil, va încerca chiar să se împace cu ele. Crezând în valoarea activă a gesturilor omenești își va revedea acțiunile pentru a le putea avea sub stăpânirea lui.

Așa se naște ceea ce profesorul Jousse a numit *mimodramă rituală*, în care omul se exprimă complet, adică: gesturi semnificative, cuvinte ritmate acompaniate de melopee sau de melodie. Această « mimodramă » pierzând puțin câte puțin din conținutul ei semnificativ, în măsură în care civilizația progresează, nu mai rămâne decât o carapace, lipsită de înțeles, un tot de gesturi, de cuvinte și de sunete fără valoare, ce formează activitățile pe care le numim dansul, poesia, muzica ».

FILOSOFIA ȘI POESIA

Blätter für Deutsche Philosophie — Anul 14 — Caietul 3 — 1940

D. Justus Schwarz examinează deosebirile și caută să precizeze apropierea dintre filosofie și poezie.

« Filosofia și poezia, ca discipline separate ale voinței creatoare omenești, stabilesc și o relațiune mondială complet deosebită. Elementele de bază ale acestei deosebiri cu greu se pot înțelege în specificul lor. Filosofia urmărește

ființa realității, pe care caută să o desprindă, pătrunzând în adânc și cuprinzând totul prin spulberarea aparențelor înșelătoare. Poesia, ca orice artă, pune în fața acestei realități, o lume a aparenței, a ficțiunii. Filosofia este un rezultat al gândirii, al meditațiunii, al speculațiunii. Poesia se naște în marele domeniu al fantasiei artistice. Lumea filosofiei se compune din formule și noțiuni generale; pe când poesia ne prezintă, — prin considerarea întregului conținut de viață, de ritm și de sunet al limbii, — unități în devenire ».

SPIRITUL UNIVERSITĂȚII

Revista Nacional de Educación — Madrid — Anul I — Nr. 1 — Ianuarie 1941

Căutând să precizeze « Criza și orizontul Universității », precum și valoarea lor în trecut, d. C. R. del Castillo face următoarele constatări:

« Epoca de măreție supremă a Universităților a fost aceea în care sinteza științei s'a alăturat discuțiunilor timpului, pentru a primi o autoritate strictă. Polemicile teologice dela Salamanca sau dela Paris n'au fost preocupările unor cercuri distinse, ci probleme care au preocupat mult societatea timpului. Opera glosatorilor dela Bologna a primit un caracter practic, fiindcă s'a legat de aplicarea ei în justiție.

« A fixa înțelesul unui text, gramatical, teologic sau juridic, este o operă de inteligență și autoritate, care influențează caracterul și voința. Trecerea dela discutabil la indiscutabil este însuși procesul culturii, care, la rândul ei, ajunge la afirmare după numărul acelor care o acceptă. Aceste elemente stabilesc conținutul de bogăție sau de intelectualitate. În procesul de fixare, — foarte hotărîtor, — intervine Universitatea; în primul rând, ca amvon, ce permite discuția și, apoi, ca tribunal, care rezolvă, dispunând de toate elementele judecătii.

« Complexul spațiu-timp, fiind o condiție necesară de viață, constituie de fapt « mediul » social. Deși Universitatea are mult din tot ceea ce formează universalitatea, nu este o ființă abstractă. Ea simte tot ce este universal; se alătură ființei și contribuie, astfel, la crearea propriei personalități intransferabile ».

II. ROMÂNEȘTI

CALENDARELE CULTURALE DIN ARDEALUL CEDAT

Luceafărul — Serie Nouă — Anul I, Nr. 1 — Aprilie 1941

În articolul său « Dela cultura majoră la literatura calendarelor », d. Victor Iancu ne dă prețioase date privind publicațiile românești din Ardealul cedat, unde Românii sunt nevoiți să treacă dela începuturile de cultură majoră, realizate câtă vreme au fost în Statul lor, la calendare populare, acum unicele evenimente literare.

Cităm din expunerea d-lui Victor Iancu:

« Se pare în adevăr că în Ardealul ocupat calendarul a rămas unicul eveniment literar al anului. Cei câțiva cărturari care au rămas acolo pentru a

păstra sufletul poporului nu sunt în situație să înfăptuiască mai mult. O notă laconică apărută în revista familiară *Viața Ilustrată*, tipărită la Cluj sub binecuvântarea Preasfințitului Episcop ortodox Nicolae Colan, pare a confirma aceasta. Se vorbește aici de cinci asemenea calendare necesare, firește în primul rând țaranului însetat după slovă românească. Avem și noi în fața noastră unul: este calendarul editat de *Tribuna Ardealului* de sub direcția d-lui profesor Emil Hațieganu, singurul cotidian românesc din Ardealul de Nord, care apare, din nefericire, în condiții foarte modeste. « *Acesta este calendarul Românilor din Ardealul alipit Ungariei* » afirmă cu un simplu dramatism, în subtitlu, publicația în chestiune. Tot pe prima pagină remarcă editorul că acest calendar « *este întocmit pentru sătenii și intelectualii ardeleni, spre a le fi la îndemână ca un îndreptar în nevoile și munca de toate zilele* ». Publicația este un document adânc grăitor al întregii situații. Oricât de modest îi este cuprinsul, răsfoirea lui e instructivă. S'o facem dar.

O copertă ilustrată cu un peisaj românesc de munte, colorat cu o cruce de cimitir și o bisericuță cu turlă de lemn, asemenea celor din Maramureș sau din Munții Apuseni. Sus, un țăran maramureșan, reproducerea unei picturi a lui Bilțu-Dăncuș, reprezentând pe Moș Ion Turda, fost primar din satul Săpânța-Maramureș, « ca și prin acest semn să arătăm câtă dragoste purtăm țărâniei noastre, cu adevărat « talpa țării » — mărturisește d. profesor Hațieganu în cuvântul său *Către frații Români*. Calendarul se deschide cu un clișeu de o pagină al *Inaltului Regent vitész Horthy Nicolae de Nagybanya* (Baia-Mare), Guvernatorul Ungariei. Calendarul e însoțit pentru fiecare lună de *sfaturile convenite pentru plugari, de mersul vremii după proorocirea lui Herschel, de fazele lunii și de mersul vremii după Calendarul de 140 ani*. Urmează apoi diversele îndrumări: sărbătorile religioase și cele oficiale, posturile, tariful poștal în vigoare, tariful telefoanelor, taxarea actelor, « opreliștea de vânatoare și « opreliștea pescuitului », bine înțeles după legiuirile maghiare.

Cuprinsul literar este semnificativ. Calitatea literaturii este firește potrivită condițiilor locale. D. Hațieganu în apelul d-sale lămurește rostul calendarului și subliniază importanța solidarității naționale. Sunt impresionante cuvintele celor doi arhieri, greco-catolic și ortodox (în Ardealul de Nord uniții sunt în majoritate) din pastoralele scrise la începutul lui Septembrie, cu ocazia cedării acestor teritorii. Sunt cuvinte îndurerate, dar și de îmbărbătare părintească în zile de restriște. « *Judecata dela Viena a împărțit Ardealul în două — scrie Preasfințitul Nicolae Colan. Prin ea ați fost despărțiți și Voi, iubiiții mei fii sufleșteți. Unii ați rămas în România, iar alții veți trăi de aici înainte în cuprinsul Statului Ungar... Fiți ascultători față de stăpânirea legiuită — îndeamnă înțelept pastorala — și mai presus de toate fiți fiii devotați ai Bisericii noastre strămoșești. Ea este orânduie să ne fie corabie mântuitoare pe valurile acestei vieți. Ea e mama noastră ocrotitoare. Urmăți deci sfaturile celor ce prin — darul Duhului sfânt — sunt puși să cârmuiască corabia Bisericii și să fie păstorii turmei cuvântătoare ».*

Cu adevărat, Românilor din Ardealul părăsit nu le-a mai rămas decât Biserica. Și pe alocuri nici măcar aceasta !

Cu atât mai puternică le este dorința păstrării ființei naționale. Ea exală din fiecare șir, din atâtea și atâtea din aluziile dospite cu speranțe nestăruite. Urarea, naivă, chiar stângace din fruntea volumului, o spune limpede între versurile ei ca

*Nația să 'nflorească
Iar Românul să trăiască.*

O altă poezică ră închinată anului 1941 o mărturisește de asemeni fără înconjur, firește cu aceeași stângăcie a versurilor:

*Biruință dă dreptății
Gândului creștin;
Cale 'ntoarsă străbătății
Valului hain.*

*Pe cei dragi ni-i ad-acasă,
Noile venit,
Inseminează orice masă
An blagoslovit.*

De altfel întreg calendarul e plin de amintiri. În rubrica « Cronologie » — *câți ani au trecut dela* — abundă gândul românesc. Cităm: 1836 ani dela descălecarea Romanilor în Dacia, sub Traian; 1720 dela creștinarea Românilor; 1666 dela începutul năvălirii popoarelor barbare în Dacia. (Cititorul este rugat a reține faptul, că însăși inserarea acestor date stă în flagrantă contradicție cu teza Statului Sfântului Ștefan, care pretinde că Ungurii au dreptul la stăpânirea întregului bazin dunărean, înconjurat de Munții Carpați, în virtutea titlului de cel mai vechi popor de pe acest teritoriu). Firește, sunt inserați și cei 1112 ani dela venirea Ungurilor în Europa, dar în același timp se amintește și de cei 157 ani câți au trecut dela Revoluția lui Horia — considerat de istoriografia maghiară bandit de rând de categoria lui Rozsa Sandor cel executat la Gherla — precum și de cei 92 dela Revoluția din 1848, dată la care se decretează ștergerea iobăgiei în Ardeal, ceea ce înseamnă și ea începutul afirmării politice a Românilor ca națiunea cea mai numeroasă din Marele Ducat de altă dată al Transilvaniei ».

• Numeroase clișee împodobesc paginile calendarului. Sunt multe în legătură cu România. Firește, pe alocuri întâlnim și clișeele unor bărbați de Stat maghiari. Cele românești trădează negreșit simpatiile Românilor din Ardeal de Nord. Din exemplarul care ne-a parvenit, un funcționar hiperzelos la careva vază a găsit de cuviință să taie clișeul pe o pagină (ca și al Regentului Horthy) al d-lui *Iuliu Maniu, cel mai înfocat luptător al drepturilor românești de totdeauna* ».

CARACTERISTICI BASARABENE

Viața Basarabiei — Anul 10 — Nr. 4 — Aprilie 1941

D. Pan Halippa, directorul revistei, publică un studiu intitulat « Basarabia noastră », în care găsim prețioase observații asupra acestei părți a țării românești, precum și o seamă de mărturii străine despre caracterul ei românesc:

« Și izvor de idei națională în Basarabia nu era numai biserica, dar și legăturile neîntrerupte între Moldovenii din Basarabia și cei din dreapta Prutului. Câți din Moldovenii basarabeni nu se duceau la Iași, la hramul Sf. Paraschiva, ca să se închine cu evlavie moaștelor ei? Câți basarabeni nu se duceau la Iași ca să-și îngrijească sănătatea în clinicile vestiților profesori universitari, doctori la spitalul Spiridoniei: Russu, Negel și Lambrior — internişti — și Sculi și Botez — chirurghi? ».

« Dar legăturile oamenilor de carte dintre cele două Moldove! Vestitul apologet al ortodoxiei, *Alexandru Scarlat Sturdza*, fiul primului guvernator al Basarabiei, întreținea legături cu mulți Români din Moldova și Muntenia. Despre A. Sturdza un contemporan al său, viceguvernatorul Basarabiei Filip Wiegel, autor de amintiri, scria: « El nu-și ascundea dorința de a vedea Moldo-Vlahia ca o împărăție aparte, împreună cu Basarabia, Bucovina și Transilvania ». Iar Mihail Kogălniceanu exclama: « Pana și talentul d-lui Sturdza fiind cunoscute și apreciate în Europa de tot ceea ce este mai distins în litere și științe, elogiile mele cu această ocaziune nu ar fi decât de prisos ».

« Sunt, firește, oarecare nuanțe în grai, în port, în obiceiuri — la țărani noștrii basarabeni față de graiul, portul și obiceiurile țaranilor din alte regiuni ale teritoriului locuit de Români. Dar aceste nuanțe sunt neînsemnate. *Leon Casso*, originar din Basarabia, profesor de drept civil la Moscova și fost ministru al Instrucțiunii Publice din Rusia, în cartea sa *Rusia la Dunăre*, se pronunță astfel în chestiunea aceasta: « Populația sătească a acestei margini puțin s'a schimbat în decursul secolului al XIX-lea. Ea a trăit în aceleași condițiuni economice ca și Moldovenii care trăesc în afara hotarelor Rusiei. La această populație se găsesc până în ziua de astăzi aceleași trăsături ale caracterului național, care au fost semnalate de străini și de Ruși, care au făcut cunoștință cu Basarabia curând după anexarea ei: toți au lăudat simplitatea, statornicia în credința strămoșească, curajul în fața morții și supunerea față de autorități. Această virtute din urmă are la bază și o parte oarecare de scepticism, care a fost subliniat de cercetătorul francez de Martonne la țărani din Muntenia, foarte apropiați de Moldoveni. Țăranul român privește cu oarecare neîncredere la orice manifestare a autorității de Stat. El a văzut mulți oblăduitori din clipa când strămoșii lui — Dacii romanizați — au populat locurile dintre Carpați și Nistru, numite în vechime « *solitudo Getarum* ». El a suferit mult dela năvălirile Turcilor, dela apăsarea ispravnicilor, dela grecul arendaș și dela evreul cărciumar ». « Iși va aduce oare aminte acest neam de nestatornicia soartei sale politice? » se întreabă învățatul basarabean și răspunde: « Popoarele bătrâne ca și oamenii bătrâni greu își aduc aminte de vremea apropiată. Le place mai mult să se oprească la amintirile

tinereții. Tot așa este și în basmele populare ale Moldovei și ale Munteniei: cântărețul se adâncește în întunericul veacurilor și în clipele de tristețe, ca și în ceasurile de apăsare, cu plăcere își aduce aminte de prea puternicul uriaș, de bătrânul împărat, nemuritorul Traian ».

« Puterea de rezistență a Moldovenilor a fost totdeauna în legătura strânsă cu bucata lor de pământ, cu satele lor, cu neamul lor român și creștin, cu universul lor de gânduri, credinți și deprinderi. Sub regimul țarist administrația a vrut să-i desnaționalizeze prin colonizarea Basarabiei cu elemente străine de neam. N'a reușit, pentrucă poporul nostru a înțeles că desnaționalizarea urmărește scopuri străine de țară și de neam. Ce se urmărește, a mărturisit-o unul din diplomații Rusiei — *E. Fonton*, — zicând: « Acest popor — Românii — are trăsături bine distincte și nu pot să ascundă că, privind harta, mă cuprinde un necaz că aceste milioane de oameni, străini de rasa slavă, s'au așezat aici pe fermecătoarele povârnișuri ale munților Carpați, formând parcă o săgeată înfiptă între națiunile slave, împiedicându-le unirea. Dacă în locul acestor Români ar trăi Sârbi ori Bulgari, cât de ușor s'ar deslega problema orientală sau slavă ! ».

Dar Românii nu se pot transforma în slavi de gustul diplomației rusești, fie ea cea țaristă care umbra cu ideologii pravoslavnice, fie ea cea sovietică de azi, care operează cu ideologii proletare, comuniste, internaționale, ateiste. Ideologiile sunt bune, când în dosul lor nu se ascund egoisme și planuri învechite care vor să cucerească în paguba altora, să domine, să exploateze. Noi însă nu ne putem sacrifica de hatărul unor ideologii, care nici la ele acasă n'au produs acel progres în domeniul vieții spirituale și materiale la care râvnesc toate popoarele și râvnim și noi Românii. Când diplomația sovietică face din Basarabia ce a făcut diplomația țaristă și mai aleargă la argumentul dreptului istoric, indignarea noastră este strigătoare la cer și la omenirea întreagă, pentrucă nedreptatea rusească dela 1812 nu putea deveni un drept în 1940.

Nu mai puțin trebuie să ne indigneze în nota sovietică arătarea Ucrainenilor ca element « principal al populației basarabene ». Pe ce s'ar putea baza afirmațiunea aceasta ? Toate izvoarele vorbesc altfel. Istoricul oficial al Rusiei — *Batiuşcov* — spune în cartea sa *Basarabia*, « Populația rurală nu știe de loc limba rusă. După număr cea mai importantă parte din Basarabia sunt Românii, cari în mod natural tind spre compatrioții lor din Regatul României ».

Un alt autor — cunoscutul guvernator al Basarabiei dintre anii 1903-1904 — principele *Urusov*, în memoriile sale despre Basarabia, spune: « Recepția petiționarilor la Chișinău este o solemnitate, necunoscută în Rusia. Petiționarii vorbesc aproape în zece limbi: Ruși, Ucraineni, Poloni, Ovrei, Turci, Greci, Armeni, Nemți — coloniști Șvițerieni din Șaba — niște Găgăuzi și în sfârșit, în enormă cantitate, Moldovenii ». Este adorabil acest « în sfârșit » al lui *Urusov* ! Tot așa la sfârșit îi pune și academicianul sovietic *L. S. Berg* în cartea sa din 1923 — « Populația Basarabiei — compunerea etnografică și numărul », în care, însă, trebuie să recunoască limpede că Moldovenii sunt cei mai numeroși ».

CRĂIȘOR DE MUNTE

Luceafărul — Serie Nouă — Anul I — Aprilie 1941

D. George Popa publică în noua revistă dela Sibiu următorul poem de preamărire a eroului transilvan, poem intitulat «Crăișor de Munte»:

*Iancule, fluierul tău l-a năpădit vestmântul
ierburilor mari și l-a închis
între perine negre pământul,
să nu-l mai auzim decât noaptea în vis.*

*Și cum îl purtai prin holdele pădurii,
de păsările te credeau un pădurar de stele!
Tu însă te umbreai de luciul armurii
și de ploaia vânturilor rele.*

*Ai fost un împărat cu piept de fag, —
picioarele în munți tari și buni
Iar fruntea îndălțată ca un steag,
s'o limpezească duhuri și minuni.*

*Un inger negru însă n'a voit
de aur cheie să îți dea din cui,
ca trecând cu gândul împlinit
istoria și viața s'o descui.*

*Peste fruntea cândva de oglindă,
ceasuri tulburi vin cu noaptea lor
și ai rămas cu fluierul din grindă
printre basme vecinic căldtor.*

*Iancule, Craiule, fluierul cântând
de dincolo de zodii se aude,
lumină de legendă tremurând
peste inimile noastre ude.*

*Crăișor de munte, mare stea,
te clatini aprig noaptea peste brazi,
de peste moarte luminând și azi,
să te vedem de pretutindenea.*

CONSTATĂRILE SOCIOLOGIEI MAGHIARE DELA 1907 LA 1917

*Revista Institutului Social Banat-Crișana — Nr. 37-38 —**Noembrie-Decembrie 1940*

Publicație de serioasă ținută științifică și preocupată de problemele vitale ale Românismului, oglindind totodată spiritul și însușirile regiunii din care crește, *Revista Institutului Social Banat-Crișana* aduce în numărul recent apărut o seamă de contribuții demne de toată atenția.

Directorul revistei, d. Dr. Cornel Grofşorean, își începe publicarea unui studiu intitulat « Constatările sociologiei maghiare dela 1907 până la 1917 », unde menționează părerile unor sociologi ca Iaszi Oscar, Szende Pal, Racz Gyula, Somogyi Tamas, Szabatos Laszlo și alții, toți criticând sistemul latifundiar maghiar, disproporția de avere dintre nobilime și țărani, adesea recunoscând starea de inferioritate în care erau ținuți Românii, cari formau populația cea mai numeroasă a Ardealului. Cu acest prilej sunt menționate și constatările unor savanți streini, ca Scotus Viator (R. W. Seton-Watson), Friedrich Teutsch, Carl Renner, Aurel Popovici și alții, constatări recunoscute de unii oameni de știință maghiari. Szende a recunoscut că națiunea română era asuprită, iar Oskar Jaszi nu odată a protestat împotriva nedreptului regim politic și economic la care erau supuși Românii.

Studiul d-lui Grofşorean este plin de documente și citate elocvente, care arată o seamă de triste adevăruri, valabile, din nefericire, și astăzi.

Revista mai publică studii și articole despre viața Românilor din Caraș (Ing. V. Birou), despre urbanizarea țaranului nostru (Dr. Emil Botiș), despre situația din Clisura și Litigiul Româno-Sârb (Dr. Iosif Jivan) sau însemnări despre folklorul literar de pe valea Almăjului (Gh. Atanasiu), pentru ca la însemnări și recenzii să găsim multe informații semnificative despre neamul nostru din recentele publicații germane și ungurești.

SITUAȚIA ROMÂNILOR DIN BANATUL IUGOSLAV

*Revista Institutului Social Banat-Crișana — Nr. 37-38 —
Noembrie-Decembrie 1940*

Revista publică o dare de seamă scrisă de Profesorul Iosif Duma, care a fost în 1934, împreună cu alți cercetători, delegat de Institutul Social Banat-Crișana în Banatul iugoslav. Constatările făcute, pe baza unor cercetări științifice, dovedesc starea de inferioritate și piedicile de care au avut parte frații noștri. Articolul, scris mai de mult și publicat acum, capătă o actualitate și mai mare, în urma recentelor evenimente internaționale.

PROFESORUL ION PETROVICI, APĂRĂTOR AL CREDINȚEI

Gândirea — Anul 20 — Nr. 5 — Mai 1941

În articolul cu acest titlu, d. Emilian Vasilescu analizează diferite momente semnificative din activitatea filosofului Ion Petrovici, arătându-l a fi fost dela început un apărător al drepturilor metafizicii (încă din 1904) și un pozitivist, care a căutat să împace năzuința religioasă cu mentalitatea științifică. Pe această linie de gândire complexă și judicioasă, profesorul Ion Petrovici a evoluat, ajungând cu anii la cunoscutele și prețuitele sale interpretări raționale ale ideii de Dumnezeu, care au format obiectul unor comunicări în streinătate. Articolul din « Gândirea » reunește aceste momente, dovedindu-le continuitatea și desvoltarea până la recentele studii creștine.

AMINTIRI DESPRE SCRITORUL N. M. CONDIESCU

Viața Literară — Anul 15 — Nr. 6 — 25 Mai 1941

Reapărând în același format și cu aceeași preocupare de a informa, căutând să apropie publicul de scriitorii noștri, revista condusă de d. I. Valerian publică o scrisoare a lui N. M. Condiescu către d. Radu D. Rosetti, care o adnotează, arătând, ca și scrisoarea de altfel, dragostea pe care încă din tinerețe a avut-o scriitorul față de literații noștri și de lumea literelor. O mărturie din 1907, pe care activitatea de mai târziu a fostului președinte al Societății Scriitorilor Români nu a făcut decât s'o întărească.

GÂN DURI PENTRU DUREREA ȘI NĂDEJDEA CEASULUI DE ACUM

Dacia — Anul 1 — Nr. 3 — 15 Mai 1941

D. Mircea Vulcănescu publică, sub titlul de mai sus, un solilocviu, mărturisind mustrarea ce-i cuprinde spiritul de Român, dar și nădejdea în dreptatea viitoare.

* N'am știut să avem despre noi înșine vedenia măsurii noastre adevărate. Vecini de-ai noștri, care s'au trezit la viața de neam în urma noastră, au izbutit să-și dinamizeze acțiunea, punând-o sub scutul mitului părelnic al milenarismului. N'au ajuns să creadă numai ei; dar au făcut și pe alții să o creadă. Pe când noi — care ne 'nfrățim de peste două mii de ani cu meleagurile noastre sfinte și care suntem singurii adevărați stăpâni, pentru că suntem aici de totdeauna — ne-am mulțumit să fim ce suntem de când ne știm, fără a ne căuta în cunoașterea de noi înșine îndeajuns mândria de a fi fost și băștinașii acestor pământuri și coloniștii făuritori ai eternei lor civilizații... Dar iată că ne scuturăm de păcatele noastre l... Un duh nou își face iz de nădejde în mădularele neamului nostru... Dumnezeuul părinților noștri se va îndura și va ridica dintre noi pe Răzbunătorul menit să ne îndeplinească dreptatea... Puterea lui va fi tăria credinței, a răbdării și a nădejzii noastre *.

Prof. Paul Kluckhohn dela Universitatea din Tübingen publică în atât de prețioasa revistă « *Forschungen und Fortschritte* » (Nr. 4/5/1941) — un adevărat inventar critic al rezultatelor științei germane în toate domeniile — o bogată dare de seamă asupra roadelor științei literare în ultimii opt ani (1933—1940), dela preluarea puterii de național-socialism și până astăzi. Din noianul de cercetări ce i se oferă din toate părțile, profesorul reține doar strădaniile celor care o viață întreagă au iscodit tainele literaturii sau a tinerilor și care au isbutit să impună puncte de vedere noi în studiul literaturii. Ceea ce ni se pare interesant de subliniat e constatarea că dacă noul regim a stimulat cercetările, fructificându-le uneori în perspectivele noi ale mișcării, el n'a întrerupt de loc vechile direcții metodologice ale studiului. Autorul o spune răspicat: « *Continuitatea cercetării poate și trebuie să fie păstrată* ». Via activitate a științei literaturii germane de astăzi încrucieșează dar în câmpul cercetării ei vechi și noi îndemnuri, într'un mod care sprijină vădit progresul și luminează tot mai clar fenomenele.

Cele două mai vechi direcții ale științei literare — cea spiritual-istorică de sub înrăurirea lui W. Dilthey și cea analitic-formală de sub influența lui Wölfflin — își continuă așa dar dru-

mul lor fructuos. Li se alătură însă direcția etnologică, tot mai mult în ritmul vremii, reprezentată mai cu seamă de cunoscuta lucrare a lui Josef Nadler: « *Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften* », în care autorul își propune să înfățișeze contribuția fiecărei ginți germanice la patrimoniul cultural comun al germanismului. Se distinge apoi mai departe, sub influența filosofiei lui Heidegger, direcția cercetării existențiale a stilului (die existentielle Stilforschung), după care opera trebuie studiată fenomenologic, dar și în legăturile ei cu sufletul artistului, cu fundamentele filosofice ale existenței sale și ale comunității omenești. Aceste două din urmă direcții se compensează, întrucât prima având o tendință general-culturală neglijează fenomenul artistic propriu zis, pe care-l pune în relief cea de-a doua. Paul Kluckhohn ține însă a atrage atențiunea asupra primejdiilor ce însoțesc metoda existențială, ca una care introduce concepte și termeni nepotriviviți cu știința literaturii, îngreunând aparatul de înțelegere literară.

Un moment de seamă al științei germane de după război e configurat de preluarea puterii de național-socialism. Tendințele național-socialiste s'au accentuat vădit după 1933, transformând, în genere, știința germană într'o știință a Ger...

iar literatura într'o expresie exclusivă a sufletului german. Toată mișcarea științifică e acum însuflețită de un mare simț de răspundere față de poporul german și misiunea lui culturală. Centrul interesului devine acum complexul de probleme *popor-poesie*, aceasta din urmă ca expresie a substanței « popor », mereu în evoluție, dar neschimbată în sămburele ei permanent ». Opera lui J. Nadler e reprezentativă pentru această concepție și în jurul ei se crează o școală. Diferite seminții germanice sunt pe rând studiate în contribuția lor literară: Elvețienii germani de Nadler însuși și Emil Ermatinger, Șvabii de Otto Bürgers, Renanii de Adolf v. Grolmans, Austriacii iarăși de Nadler, Franz Koch și Ad. Schmidt, Sudeții de H. Cysarz. Paralel cu această adâncire în structurile regionale, se produce și o extindere a sferei cercetării, depășindu-se hotarele Reichului și studiindu-se literatura Germanilor de peste graniți. Atențiunea nu se mai îndreaptă numai asupra valorilor estetice, ci mai cu seamă asupra semnificației literaturii ca instrument de luptă al vieții poporului german. Profesorul dela Tübingen ne citează două lucrări de acest fel: una aparținând lui Wilhelm Schneider și alta profesorului sas dela Universitatea din Sibiu-Cluj Karl Kurt Klein: *Literaturgeschichte des Deutschtums im Ausland* (Leipzig 1939) despre care se exprimă deosebit de elogios.

Național-socialismul a pus în valoare noi perspective în studiul literaturii. Se încearcă astfel constituirea unei școale științifice care să ducă la o « *considerare biologică a literaturii* (Ludwig Büttner), din punct de vedere rasial. Rezultatele nu sunt însă încă prea hotărâtoare. Se studiază de ase-

meni influența spiritului evreiesc asupra literaturii germane.

Cum spuneam însă, drumurile mai vechi n'au fost părăsite și cercetarea filosofică, spiritual-istorică și artistică își continuă strădania lor. Edițiunile pe baze filologice sunt mai departe îngrijite. Wieland, Grillparzer, Jean Paul, Stifter, marea ediție Kleist a lui Schmidt, Jacob Böhme, Klopstock, Goethe și Schiller în noi ediții au apărut sau sunt în curs de apariție. Se citează apoi marea antologie a lui Heinz Kindermann, colecția dramei lirice, a liricii, a legendelor germane, etc.

D. P. Kluckhohn trece, în sfârșit, la prezentarea celor mai de seamă studii metodologice apărute în ultimul timp. Cea dintâi citată e lucrarea profesorului Julius Petersen, « *Wissenschaft von der Dichtung* » (1939), o înfățișare critică și sintetică a tuturor cercetărilor din ultimii 20 de ani și care culminează cu încercarea de conturare a unui sistem propriu. Este aici secerișul vieții întregi a unui cercetător, un fel de Summa sau enciclopedie, de care cercetătorii nu se pot dispensa. Concomitent a apărut și lucrarea lui Hosst Opper: « *Die Literaturwissenschaft in der Gegenwart* ». O altă poziție reprezintă Robert Petsch, care distinge între istorie literară și știință literară, năzuind printr'o bogată serie de lucrări să construiască « o doctrină principală a poeziei ». De asemeni elvețianul L. Berinyer în « *Spektrum der Kritik* » se străduiește să descopere principiile valorificării estetice. Paul Kluckhohn înșiră un număr important de lucrări, dintre care unele cercetări stilistice, altele de știință existențială.

Prezentarea sa informativă expune, apoi, cele mai de seamă lucrări de

istorie literară, cuprinzând sub proctorul cercetării analitice secolele XV, XVI, XVII și XIX. Mai puțin interes s'a acordat secolului al XVIII-lea. Literatura contemporană cunoaște însă un interes curent față de alte epoci. În preajma anului 1933, Stefan George a fost obiectul preferit al cercetărilor. Tema Rilke a ispitit de asemeni pe mulți autori. În Paul Ernst, H. Stehr și Kolbenheyer, critica a descoperit pe crainicii noului Reich. Dintre prezentările de literatură contemporană se citează mai cu seamă cartea lui Helmuth Langenbucher: *Volkhafte Dichtung der Zeit* (1933).

O înfățișare de ansamblu a istoriei literaturii germane din punctul de vedere « al poporului », accentuând epoca de astăzi, a dăruit-o în formă sintetică Franz Koch în « *Handbuch des deutschen Schrifttums* » (1939).

Articolul profesorului Kluckhohn are o deosebită valoare informativă și introductivă în știința literară germană de astăzi și poate fi de aceea de un real folos cercetătorului român.

Al. Dima

În cursul lunii Mai s'a ținut la Fundația Carol I o conferință interesantă prin atitudinea-i ideologică și care merită a ne opri asupra ei. E vorba de conferința d-lui Silvio Guarnieri despre « *Aspectele și dezvoltarea literaturii italiene* ». Conferențiarul aparține generației ce se apropie de 30 de ani. D-sa a anunțat dela început că nu va da o privire sumară asupra dezvoltării literaturii italiene, ci va face o expunere selectivă, arbitrară și polemică.

Tânăra generație, născută în preajma unei revoluții, nu putea să fie satisfăcută cu punctele de vedere consacrate

ale Academiiilor. Ea s'a luptat pentru o concepție autentică și personală, iar opiniile asupra marilor figuri din trecut și din prezent nu și le-a plăsmuit după o tradiție oarecare, ci numai după necesități lăuntrice neîndoelnice.

Remarcabilă și inedită ne pare concepția d-lui Guarnieri despre Renaștere. Epoca aceasta de glorie a Italiei, care și-a impus formele de viață tuturor națiunilor europene, nu este altceva decât o glorioasă decadentă, stingerea treptată a unui ideal măreț, care, de fapt, își găsisese ultimul reprezentant în Dante, figură tragică ce apare la răscrucea a două epoce. Idealul secolului al XIII-lea și al XIV-lea era un ideal universalist. Manifestațiile de atunci ale spiritului italian, original și fecund, cuprindeau omenirea întregă, omul față de Dumnezeu și dincolo de orice îngrădire de clasă și de doctrină. În secolul al cincisprezecelea, avântul acesta creator a scăzut. Idealul umanitarist devenind tot mai mult domeniul rezervat al unei clase, al burgheziei italiene, centru l evoluției, trecea încet de pe pământul peninsulei în spre Vest și în spre Nord.

Dante presimțea cu clarviziunea marelui creator acest sfârșit și făurea încă odată imaginea ierarhiei universale și a ideii imperiale în operele sale nemuritoare. Machiavelli, văzând că este prea târziu pentru a mai salva supremația spirituală a Italiei asupra lumii și unitatea sufletească a Italiei, a căutat să salveze măcar pe plan exterior ceea ce pe plan interior era irevocabil pierdut. Cartea sa *Il Principe* nu trebuie privită ca un manual abstract al artei de a governa. Este o carte eminentă patriotică, care caută căi și mijloace pentru a salva independența Italiei; este o carte de renunțare la sine însuși, o carte « scrisă parcă

împotriva ei însăși », numai de dragul neamului. A treia mare figură a Italiei vechi este Giordano Bruno, care a trăit încă odată idealul comunității universale, proiectându-l în superba sa viziune panteistă. Dante, cu toată singurătatea sa profetică, mai trăia în comunitate cu poporul său. Giordano Bruno găsește o lume desbinată, pragmatică și egoistă, care nu mai are înțelegere pentru idealul său intransigent.

Urmează două secole de tăcere. D. Guarnieri se opune concepției obișnuite, ce învinuște pe năvălitorii străini de decăderea spiritului italian din aceste secole. Vina nu este a lor, spune d-sa. Puterea creatoare italiană slăbise și chiar Italienii au chemat întru câțva străinii, primindu-i de bună voie. Prăpastia dintre individualitatea genială și popor devenise atât de mare, încât limba filosofului Vico devine confusă, neînțeleasă, grea și spinoasă, dovadă că nu mai simțea o comunitate primitoare, ne mai auzindu-și răsunetul glasului său în popor.

Ugo Foscolo și Leopardi sunt priviți ca adevărații premergători ai epocii de *Risorgimento*. Pesimismul lor nu este negare de viață, ci revolta unor iubitori fervenți ai vieții împotriva denaturării ei. Adesiunea și intransigența oarbă pentru un ideal a conducătorilor curentului *Risorgimento* ne arată o renaștere a vechei virtuți italiene, înăbușite, atâta vreme, în materialism și într'un mercantilism individualist și egoist.

Carducci și D'Annunzio nu pot servi de model generației tinere. Carducci, deși se solidarizase plin de înflăcărare cu *Risorgimento*, este un retrospectiv, un contemplativ slab, care își caută refugiul într'un trecut static și fără înfrăurire asupra nevoilor momentului. D'Annunzio, cu toată partea

activă ce luase la mișcările de eliberare ale Italiei, era prea individualist, avea un cult al propriei sale personalități prea pronunțat, pentru a putea servi drept model pentru idealiiști noului comunitarism. Nici celelalte figuri mari ale literaturii italiene actuale nu pot fi privite drept îndrumători adevărați ai tineretului, drept conducători spirituali. Croce era vestitorul bunului simț comun. Concepția sa literară e mult prea abstractă. El nu a înțeles nevoile tineretului modern, care nu căuta în poet « un inspirat, ci un inspirator ». Pascoli, Pirandello, Panzini și ei sunt mai mult spectatori, care își rezervă un zâmbet ironic și uneori chiar sarcastic, sau se retrag într'o poziție obiectivistă și profesorală.

Numai tinerii de azi sunt în stare, crede d. Guarnieri, să găsească o expresie adecvată idealului lor intransigent, activ și dinamic. Atitudinea lor este sobră. Nu se amăgesc cu iluzii. Idealul lor nu și-a găsit încă expresia care să-i satisfacă. Dar poziția lor hotărâtă și neînduplecată față de trecut și de prezent le îngăduie să aștepte cu încredere, pentrucă spiritul lor este în plină everfescență și în disciplinată ascensiune.

Wolf von Aichelburg

O polemică în jurul unor idei capitale, privitoare la realitatea românească, onorează totdeauna pe cei care o poartă și arată un nivel de civilizație înaintată. Chiar și când o tabără sau amândouă nu scapă de anumite regretabile ieșiri pătimase sau măcar de o anumită suficiență, care de sigur că scad, dar nu anulează valoarea desbaterii ideologice. O polemică de acest fel, dusă cu deosebită îndemănare din amândouă părțile, a fost aceea dintre

d-nii Lucian Blaga și Dan Botta, care amândoi țin atât de mult la anumite idei majore ale culturii noastre, încât și-au revendicat până la indignare și violență paternitatea asupra lor.

Polemica a început datorită unei note pe care d. Dan Botta a adăugat-o articolului său «Românii, poporul tradiției imperiale», publicat în noua revistă *Dacia* (Anul I, Nr. 1). Acolo, d-sa spunea următoarele: «pe urmele pașilor noștri s'a desvoltat chiar o stranie floră. Tot așa cum — sunt puțini ani de atunci — viziunea mistică a frumuseții românești, deslegată de noi din apele materne ale Thraciei, a cunoscut pe lângă marele public, sub numele bizar de teoria *mioritică* (dela frumosul cuvânt românesc *mioriță*, *mioară*), o favoare excepțională. Istoricii literari vor avea să dezbată fenomenul acestei teorii înfățișate lumii sub forma unor opuri de dificilă doxă germanică și pe care literatorii, care i-au făcut faima, au impus-o cu argumente extrase tot din modestele noastre lucrări».

Sesizându-se de această învinovățire, care-l atingea direct, d. Lucian Blaga a publicat în ziarul *Timpul* (din 26 Aprilie a. c.) un articol intitulat «Hazul țărănesc al imperialului Dan Botta», în care susținea următoarele: 1) una din ideile de temelie ale studiului său despre Spațiul Mioritic și anume aceea «cu privire la spațiul ondulat, ca orizont subconștient al spiritului românesc (deal-vale, plai, etc.) am expus-o întâia oară... chiar acum unsprezece ani și anume într'un mic studiu intitulat *Simboluri spațiale*», idee desvoltată apoi în lucrările bine cunoscute; 2) preocupările de stilul românesc și despre Miorița datează din anii 1924 și 1925; 3) despre fondul nostru tragic, d. Blaga s'a ocupat încă

din 1921, când a publicat în *Gândirea* studiul «Revolta fondului nostru nelatin», după cum a valorificat acest fond și în poemul dramatic *Zalmoxe*. În afară de aceste replici, făcute cu mare precizie cronologică, d. Blaga mai spune că, în schimb, d. Dan Botta este acela care i-ar fi luat ideea unduirii, «inerentă frumosului românesc», idee care se găsește la pagina 27 a cărții d-lui Botta, *Limite* (1936).

Ulterior, d. Lucian Blaga a adus, printr'un nou articol publicat în revista *Gândirea* (Nr. de Mai 1941) și în ziarul dela Sibiu, *Țara* (cu data de 30 Aprilie), articol intitulat «O gravă tentativă de expropriere literară», alte precizări, arătând că, între timp, luase cunoștință și de un articol mai vechi al d-lui Dan Botta, publicat în *Gândirea* din Octombrie 1935 și intitulat «Frumosul Românesc», unde și acolo d. Botta vorbea de confirmarea pe care d. Blaga o adusese «palidelor sale intuiții», privind ideea unduirii, ca specifică frumosului românesc. D. Lucian Blaga susține că nu a cunoscut la timpul lui acest studiu al d-lui Dan Botta, dar că, oricum, acest articol ca și conferințele rostite de d. Botta la radio în 1934 erau mai noi decât primul său articol, în care se ocupa de această chestiune, deci «intuiția palidă» era «întârziată cu patru ani».

Cum pe noi nu ne interesează invectivele strecurate, ci numai ideile și istoricitatea lor, vom menționa și din articolele d-lui Botta numai partea de argumentare, omițând epitetele subiective, așa cum am făcut și când am rezumat poziția d-lui Blaga.

Replica d-lui Dan Botta a apărut în ziarele *Timpul* (cu datele de 18, 19 și 21 Mai a. c.) și *Țara* dela Sibiu, purtând titlul: «O eroare: Spațiul Mioritic al domnului Blaga». În

această serie de trei articole, d. Botta, pe lângă o seamă de diversiuni, accentuează discuțiunea de pe tărâmul ordinii cronologice pe acela al valorii însăși a teoriei mioritice, invocând, în mare măsură, ajutorul d-lui H. H. Stahl care, precizăm noi, a combătut în trei studii publicate în revista *Sociologie Românească* (Anul II, Nr. 11—12, Noembrie-Decembrie 1937; Anul III Nr. 1—3, Ianuarie-Martie 1938 și Anul III, Nr. 4—6, Aprilie-Iunie 1938) teoriile d-lui Blaga, pe temeuri sociologice și cunoștințe empirice, temeuri care nu sunt cele mai proprii apanaje ale celor doi poeți și filosofi angajați în actuala polemică.

În aceste studii ale d-lui Stahl, polemica de acum era oarecum prefigurată, d-sa opunând, încă de acum trei ani, intuițiile și generalizările simbolice ale d-lor Blaga și Botta, lăsându-ne impresia că preferă felul în care d. Botta, autorul acelei poeme a transumanței, intitulată *Cantilenă* (din volumul *Eulalii*) construia orizontul ciobanului mioritic între stânci și ape, d. Stahl susținând că viziunea vieții ciobănești trebuie încadrată într'un ritm sau unduire mai largă decât aceea propusă de d. Blaga (deal-vale) și anume între munte și stepă. Tot sociologul Stahl mai opune în aceste articole insuficient cunoscute, deși merită toată atenția, deosebita interpretare a Mioriții la d-nii Blaga și Botta, primul văzând în nunta ciobanului cu moartea un act și un simbol ortodox, pe când cel de al doilea o veche credință thracică, nunta cosmică în moarte, nunta cântată de Miorița arătându-ne chipul nostalgic al Thracului și fiind o expresie a solidarității lumii (Botta). În fine, tot d. Stahl adusese două obiecții, de care s'a putut prevala acum d. Botta, și anume: d. Blaga

nu reușește să deosebească limpede fenomenul românesc de cel balcanic în genere, iar în concepția sa, considerată cu totul nesociologică, nu numai istoria, dar și mediul geografic sunt nesocotite, d. Blaga încercând să susțină că între sentimentul spațiului și mediul geografic nu există nici o legătură, ceea ce, însă, pare a nu fi reușit, cu toată abstracțiunea teoriei sale și cu toată concepția că subconștientul își construiește din sine matricea stilistică, independent de conțințele materiale externe, d-sa venind indirect la mediul geografic conțestat.

Revenind la recenta polemică, d. Botta își începe replica citând obiecțiile d-lui H. H. Stahl și ironizând argumentația blagiană a unduirii, cu argumente și observații în felul aceluia emise de d. Stahl, care scrisese că și poetul german Schiller poate fi socotit a avea o viziune spațială mioritică, dacă admitem susținerile d-lui Blaga, cum că metrica noastră populară, în alternanța ei de silabe accentuate și neaccentuate, reproduce alternanța deal-vale!

Apoi, d. Botta trece la explicarea propriei sale poziții, prevalându-se de meritul (conferit, de altfel, de d. Stahl, sociolog și empirist prin excelență) de a nu fi ocolit în scrierile sale istoria și mediul geografic, d-sa revendicând pentru noi «pe urmele marilor filologi, un Phillippide, un Densusianu» patrimoniul integral al Thraciei și Romei, prin această sinteză noi deosebindu-ne de vecinii slavi și definindu-ne major caracterul. Pentru d-sa, Miorița este cântarea păstorului thrac (dialogul *Charmion*, 1934—1935).

După acestea, d. Botta revine la discuția cronologiei, susținând din nou

că ideile sale, mai ales aceea a solidarității sufletului românesc cu spațiul, ar fi fost desvoltate de d. Blaga, care două luni după publicarea unui fragment din « Charmion », în *Gândirea* a făcut să apară tot acolo, în Mai 1935, un studiu « Spațiul Mioritic ». În concluzie, d. Botta continuă a susține că d. Blaga îi datorește integral sensul solidarității cosmice cu Moartea, prezent în poesia populară, și că d. Blaga a făcut unele demonstrații « în perfectă simetrie » cu d-sa, d. Botta.

Această polemică are meritul de a fi pus în discuție idei și atitudini majore, chiar dacă protagoniștii ei, mai cu seamă d. Botta, își lasă adesea impresia a fi convinși că lumea începe cu dânsii și că numai în puterile minții lor stă harul elucidării adevărilor românești.

D. Lucian Blaga este convins că formația și spiritul teoriei sale sunt unice și netributare, când este evident că d-sa s'a format la lumina teoriilor și interpretărilor unor autori ca Worring, Riegl, Spengler, Frobenius, pe care îi și citează adesea și a ajuns, cu darurile și spiritul său pe cât de abstract, pe atât de constructiv, la unele formulări personale, aplicând, fie direct, fie prin opoziție, viziunile și explicațiile atâtor autori străini și români, uneori depășindu-le și ajungând la profunde intuiții ale specificului nostru, chiar dacă incomplete. Acuzația d-lui Botta că opurile sale au o dificilă doxă germanică este exagerată. Orice om de știință sau măcar de imaginație semnificativ orânduită are nevoie de doxă pentru a se forma și a ajunge la o poziție amplă și personală cum este aceea a d-lui Blaga, care dacă la început — de pildă în volumul *Filosofia Stilului* (1924) — făcea exerciții directe de rezumare a

teoreticienilor germani, neîndrăznind, pe atunci, să se refere la stilul propriu țării sale, stilul bizantin al bisericii și artei ei, până și în referințe șiilde comportându-se ca un student ce-a uitat de realitățile românești, cu timpul s'a format atât de temeinic și s'a apropiat de realitățile noastre încât a devenit unul dintre filosofii cei mai personali și mai autentici ai specificității românești, căpătând o înțâetate calitativă, demnă de râvna și invidia altora.

Lumea nu începe, însă, nici cu d. Blaga, nici cu d. Botta. Chiar dacă d. Botta ar fi reușit să diminueze importanța d-lui Blaga, încă rămân atâția înaintași care dela Dimitrie Cantemir și până la Iorga, Pârvan, Densusianu, Phillippide — pe unii îi menționează chiar d-sa — s'au ocupat de caracterele Românismlui, oferind adesea nu numai sugestii prețioase, dar și interpretări care au devenit acum un patrimoniu al tuturor, iar dintre profesorii și scriitorii în viață — ca să nu vorbim de artiștii care l-au exprimat exemplar — s'au ocupat de specificul românesc, de expresivitatea și stilul neamului nostru d-nii C. Rădulescu-Motru, D. Caracostea, C. Brăiloiu, N. Cartoian, Nichifor Crainic, Camil Petrescu, Oscar Walter Cisek, Ștefan Nenișescu, Marin Simionescu-Râmnicianu, Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, C. Noica, iar școala de sociologie, insufletită de d. D. Gusti — din care fac parte și d-nii Stahl, Vulcănescu, Golopenția, Conea — a purces la o amplă și totală acțiune de cunoaștere a realității românești. Alții mai puțin însemnați au făcut până și anchete asupra specificului românesc, printre intelectuali și artiști, după cum au și publicat lucruri despre aceste specific, fără a

face caz de paternitatea unor accente și nuanțări personale. Dela 1924 încoace s'au publicat multe articole despre solidaritatea cosmică cu moartea, al cărui sens exact d. Botta crede că-l deține numai d-sa, despre legătura dintre om și peisaj, despre țărănul nostru care se simte parte integrantă din natură, despre stilul românesc. Câte adevăruri nu ne-au desvăluit Iorga, Pârvan, Densusianu, Nae Ionescu!

A fost o interacțiune atât de puternică și bogată, pornind nu numai dela istorici și filologi, dar și dela sociologi, critici, filosofi și esești, încât istoria ideilor și a literaturii va avea să anuleze multe pretenții monopolisante și să urmărească mai ales nuanțările, accentele, variantele acelorași teme și atitudini, rănind multe orgolii individualiste și multe semeții de obicei imperturbabile, pentru a arăta împlinirea colectivă a unor sentimente și idei de mult intuite și descifrate.

Din bunurile unui trecut mai îndepărtat, a cărui mândrie nu mai poate fi lovită, și dintr'o atmosferă ideologică acum generalizată, d. Blaga și-a construit aproape un monumental sistem, iar d. Botta și-a orânduit și limpezit anumite intuiții majore. Polemica nu ne-a convins că unul ar fi tributar celuilalt, ci că amândoi sunt onest tributari atâtor înaintași români și atâtor autori străini și români contemporani, fiecare din cei doi combatanți dezvoltându-și *paralel*, din bunurile acum colective și potrivit însușirilor și putințelor lor proprii, pozițiile pe care le-au confruntat acum, cu o pasiune înobilată de conștiința măreței cauze ce-o slujesc: explicarea realității adevărat românești.

Petru Comarnescu

Prin trecutul de veche tradiție moldovenească, prin nenumăratele jertfe și contribuția spirituală din ultimul timp, Basarabia rămâne legată de conștiința românească pentru totdeauna. Renunțarea impusă anul trecut reamintește prima cedare. Deși apărută în Ianuarie 1940, cartea d-lui Gian Battista Festari: *La Bessarabia tra Romania e Russia*. (Inst. per gli studi di Politica internazionale, — Milano, 1940, 8°, 38 p. + 1 hartă și indice bibliografic) aduce precizări utile, insistând asupra unor trăsături caracteristice ale relațiilor dintre cele două țări. În capitolul introductiv, autorul definește aspectul fizic și compoziția etnică, susținând că Moldovenii și Ucrainenii, care predomină în nord și în centru, dau acestor părți o anumită omogenitate etnică, pe când în partea de răsărit ar fi vorba de un adevărat mozaic etnic.

Nu împărtășim această părere a autorului, care este unilaterală. Rezultatele recensământului din 1930, cât și diagramele ce le însoțesc, publicate de Institutul de Statistică (Dr. Sabin Manuila, *Studiu etnografic asupra populațiunii României*. București 1940, p. 25, 27, 29 etc.), dovedesc cu prisosință că Basarabia este spațiu etnic de mare majoritate românească. Situația din sud se reduce la două județe care, mai ales acum după repatrierea Germanilor, și-au recăpătat, credem, mare parte din înfățișarea de odinioară.

Pentru a da posibilitatea formării unei păreri cât mai complete, autorul trece în revistă principalele întâmplări, începând cu epoca romană. Mai interesante ni se par o serie de amănunte pe care le dă asupra substratului diplomatic și politic al cedării dela 1812. Intr'un spirit obiectiv, d. Fes-

tari revine asupra datelor și împrejurărilor când a fost revendicată Basarabia de către Moldova. Amintește și de ecoul adânc produs de pierderea provinciei în creațiunile artistice ale poporului român, ca de pildă evocarea emoționantă a poetului Văcărescu. Nu uită nici de notele și demersurile diplomatice favorabile unei retrocedări, care au fost făcute de diferite puteri străine: nota lui Marmont din 1837, circulara lui Nesselrode din 31 Iulie 1848, mențiunea istoricului E. Regnault din 1855 și instrucțiunile date de Cavour unui agent diplomatic la Londra, în 1856.

Autorul expune, apoi, în linii mari organizarea administrativă dată de Rusia din primii cincizeci de ani și până astăzi: autonomia largă din timpul guvernatorului moldovean Scarlat Sturza; revenirea consiliului superior, pus sub controlul unui general rus; dispozițiunile destul de aspre introduse de consiliul provincial, la îndemnul guvernatorului și condițiunile grele, care au urmat după tratatul dela Adrianopole. Consiliul este desființat, iar limba « moldovenească » nu mai poate fi întrebuințată în tribunale.

Autorul observă foarte potrivit cum de pe atunci Basarabia era considerată drept cel mai înaintat post din ofensiva îndreptată asupra Constantinopolului. Rusificarea metodică a urmărit numai slăbirea potențialului românesc. Amintește și de « ukazul » din 1869, prin care limba română este scoasă din licee și se interzice întrebuințarea operelor literare române. Notăm și citatul făcut după cartea căpitanului rus Zasciuc din 1869: « Românii formează partea principală a populațiunii basarabene, adică trei sferturi. Ei sunt băștinașii acestor părți ».

Cum era și firesc, atențiunea autorului se oprește asupra timpului când Basarabia a revenit la « țara-mamă ». Recunoaște meritele guvernelor, care s'au străduit să ridice starea materială și culturală a provinciei, și amintește de încercările făcute pentru a se ajunge la normalizarea raporturilor diplomatice, încununată de succes de abia la 9 Iunie 1934.

Despre anii următori d. Festari spune: « În realitate cei doi rivali nu s'au îndepărtat câtuși de puțin dela pozițiunea lor seculară; Rusia de abia a ocupat Polonia, a stabilit baze navale în statele baltice — dovedind că reia liniile vechiului expansionism — ochii României și a întregii Europe s'au și îndreptat asupra Basarabiei care apare puțin cheia Balcanilor ».

Reușind să ilustreze principalele capitole ale relațiunilor dintre cele două țări, cartea oferă puncte sigure multe de informare generală.

Caius Jiga

Condițiunile de existență politică, în care s'au aflat totdeauna României de peste Carpați, au făcut pe cărturarii acestora să dea studiilor de istorie și de filologie o importanță excepțională.

Intr'adevăr, istoriografia maghiară, precum și cei cuceritori de dânsa, au contestat în mod permanent continuitatea elementului românesc pe aceste meleaguri, obligând astfel pe cărturarii noștri să țină neconținți piept acestei avalanșe de negații a trecutului nostru transilvan.

Procesul continuă și astăzi, deși știința românească a dovedit neîndoios perfectă și permanenta noastră continuitate în hotarele vechii Dacii.

Evenimentele din anul 1940 n'au făcut decât să înteească și mai mult

acest proces, dând istoriografilor un-guri un nou impuls în susținerea tezei lor.

În această situație de sigur că orice răspuns din partea noastră, sprijinit pe reale dovezi și argumente documentare, nu poate fi privit decât cu satisfacție.

O astfel de serioasă și necesară cercetare istorică ne vine dela Arad, operă a tânărului cercetător istoric *Octavian Lupaș*, în care ni se înfățișează o lungă serie de *Voevozi și cneji Români în Județul Arad*.

Lucrarea d-lui Octavian Lupaș a fost provocată de aserțiunile istoricului maghiar *Alexandru Márki*, care, în cartea sa despre trecutul orașului și județului Arad, contestând continuitatea Românilor, afirmase: « *Valahii ardăni abia au istorie. Ca păstori sărmani, au colindat în sus și în jos cu oile, sau, la început, ca iobagi ai cetăților, iar mai târziu ca simplii iobagi au cultivat pământul domnilor lor. Locurile bisericilor și numele preoților lor nu sunt cunoscute* ».

D. Lupaș, într'un riguros spirit științific, răstoarnă toate aceste eronate și tendențioase afirmații, evidențiind vechimea elementului românesc în județul Arad, din cele mai îndepărtate timpuri, având o organizație politică, militară, administrativă și judecătorească absolut proprie.

Teritoriul județului Arad s'a aflat până la anul 1318 sub conducerea unui *Ban* român, și numai dela această dată înainte apare *Făispanul* ungur. La 1214 stăpâna astfel *Kelemenus*, Ban de Arad; la 1278 întâlnim pe *Pavel*, Banul Șoimoșului; în toponimia județului se află numeroase urme ale acestor bani, cum este numele comunei *Bănești*, *Bancuța*, *Pusta Banului*, *Baniși*, etc.; în secolul al XIV-lea dispare nu-

mirea de Ban, rămânând însă numirea de *Voevod* și de *cneaz*. *Voevozi* și *cnezi* se întâlnesc neconținut dela 1241 încoace: *Voevodul din Iermata Neagră*, din *Căpâlna*, din *Nădab*, din *Șiria*, din *Arăneag*, din *Cladova*, *Ciuci*, *Crișul Alb*, *Ribița*, *Somoșcheș*, *Ivancea*, *Incu*, etc., precum și o lungă listă de *cneji*. Decăderea acestora începe abia în secolul al XVII-lea, fără ca decăderea lor să poată slăbi puterea de rezistență a elementului românesc din această regiune.

Stabilind aceste realități și adevăruri istorice, d. Octavian Lupaș reușește cu prisosință să demonstreze netemeinicia aserțiunilor lui Márki, arătând că Români au totuși o istorie și încă una care începe înainte de venirea lor în contact cu Ungurii.

Vasile Netea

D. Pericle Martinescu înzestrează literatura noastră cu o specie rară: aceea a poemului în proză, înrundindu-se prin stil și teme cu Saadi, Khayyam sau cu Oscar Wilde. *Sunt frate cu un fir de iarbă* este o lecție dată acelora care nu pot concepe poesia decât sibilină, savant ermetică, adesea indescifrabilă. S'ar putea spune despre poezie ceea ce s'a scris și despre pictură: aceea pe care un copil o poate pricepe este autentică. Poetul nu scrie numai pentru el însuși, deci nu e de ajuns să se înțeleagă doar cu el însuși: dorința lui chinuitoare este tocmai de a fi înțeles și iubit de cât mai mulți oameni. D. Pericle Martinescu se dovedește un poet ales și poeme ca următorul îi vor conferi negreșit locul pe care îl merită între poeții generației sale: « Trăesc într'un oraș în care mii de oameni risipesc comori pe zi, și alte mii cerșesc un ban pentru un

covrig. Nu știu ce se întâmplă dincolo de mine, după cum nimeni nu știe ce se petrece în sufletul meu. Trec printre concetățenii mei absent, ca un străin fantast care se hrănește cu vânt și se îmbată de soare. Nu am nici comori de risipit, dar nici n'am cerșit la colțuri cuiva. Singurii bani pe care i-am văzut în ultima lună au fost cei doi ochi ai iubitei mele ».

Paul Lahovary

Aghan se intitulează o plachetă, datorită d-lui Dinu Nicodin, editată în condițiuni cu totul excepționale, cu vignete și trei ilustrații în peniță, de un admirabil realism, semnate cu inițialele T. M.-B. *Poem* : astfel intitulează autorul povestea fantastică a unei mâini răzbunătoare, închisă într'un borcan și înviind, din când în când, spre a ucide. Povestea ar fi plăcut de sigur unui Barbey d'Aurevilly. Dar autorul «*Diabolicelor*», care se sinchisea prea puțin de stilul său, ar fi deplâns acest «*parti pris*» de prosodie, care departe de a potența emoția estetică o sfarmă. N. Gane în două nuvele ale sale (*Căinele Bdlan* și *Sfântul Andrei*) izbutește fără asemenea artificii să creeze o atmosferă de mare tensiune. Mai e nevoie să pomenim de Matei Caragiale ?

P. L.

Publicarea de către d. profesor I. Crețu a unei culegeri de articole ale lui Eminescu sub titlul «*Bucovina și Basarabia*» (1941, pag. 171) este un însemnat fapt de cultură.

Pentru istoricii literari mai întâi, ea reamintește fericita descoperire a d-lui Crețu care a anexat operei politico-ideologice a lui Eminescu noi și ne-

cunoscute domenii, desvăluite în ediția sa din 1939. Am putut îndrăgi astfel încă odată pe acest poet prezent în toate momentele mari ale neamului, în cele de restricte mai cu seamă, ca acelea care se pregăteau să întunece biruințele războiului neatârării prin pierderea Basarabiei de Sud.

Pentru istoria și politica noastră, apoi, articolele de față aduc contribuțiuni de o valoare atât de înaltă, încât nici nu ne vine parcă să credem că ele au putut fi tipărite numai într'o gazetă. Căci, într'adevăr, dacă unele aluzii sau atitudini de politică internă nu lipsesc — în număr extrem de rar însă — linia generală a acestor articole încheagă studiul istoric, diplomatic și sociologic cel mai obiectiv cu putință. Este aproape de neînțeles cum din volbura atât de aprigă a actualității politice, un om s'a putut desprinde atât de liniștit și urca pe promontoriul științei spre a privi în perspectivă și a explica faptele ce se rostogoleau sub picioarele lui. Luciditatea cu care Eminescu examina problema Bucovinei și Basarabiei în chiar preajma pierderii totale a celei din urmă, te umple de admirație pentru olimpica sa ținută morală. Pentru spiritul gazetăresc, peste măsură de aprins, înregistrând ecurile sensibilității publice cu o intensitate crescută până la explozie, înalta liniște eminesciană închide în ea o vădită surpriză și desvăluște încă odată — socotim — structura artistică a personalității sale chiar și în domeniul ziaristic.

Articolele despre Bucovina și Basarabia ale lui Eminescu privesc problemele ridicate de aceste nefericite provincii în cadrul istoriei universale a vecinilor, a marilor împărății, ce din trei părți e-au învăluit totdeauna. Argumente istorice, de drept interna-

țional, politice, culturale, sociale sunt pe rând folosite cu o îndemănare și siguranță fără egal, pe care numai dreptatea cauzei și caracterul hotărât al pledantului le pot insufla. Misiunea noastră culturală și politică între împărțirile în luptă și în fața panslavismului, mai cu seamă, n'a fost de nimeni mai cu relief înfățișată, cu limpezime de geometru și însușiri de om de stat european. Nu lipsesc nici sugestive caracterizări de psihologie a popoarelor, desprinderi de măsuri vecinice ce au dăinuit peste schimbarea regimurilor politice trecătoare. Este minunat să identifiți în poziția dela 1878 a lui Eminescu propria noastră poziție de totdeauna, de ieri și de azi, față de exact aceleași țeluri ale politicii străine. Articolele cuprind, de aceea, o doză atât de puternică de actualitate, încât, citindu-le, nu ai de loc impresia momentului istoric de care au fost întâmplător legate.

Al. Dima

Cu o ținută asemănătoare cu cea eminesciană, prin aceeași stăpânire și siguranță a expunerii, se înfățișează și sintetica prezentare a drepturilor noastre istorice — de d. G. I. Brătianu (*« Die rumänische Frage »* 1940, pag. 12). Argumentarea se reduce aici la date pur statistice al căror grai e, pur și simplu, cutremurător. Două hărți consacra colorat adevărul. Considerații de politică general-europeană încoronază argumentarea, cerând lumii civilizate să nu repete greșelile sângeroase ale trecutului apropiat.

Nu pot încheia rândurile acestor însemnări fără a sublinia încă odată demnitatea și superioritatea morală cu care învățații noștri știu a ne apăra

drepturile. De nicăieri nu răbufnește patima. Doar graiul sigur și stăpân pe sine al faptelor se aude neîntrerupt de dincolo de oameni și clipe, din străfundurile istoriei, impersonal și implacabil ca dreptatea însăși.

Al. D.

Aparut, recent, un volum al unei autoare față de care avem mereu regretul de a nu o întâlni mai des în scrisul românesc, unde se manifestă puține femei atât de înzestrate și de pregătite ca dânsa. De câte ori îi ascultăm la Societatea de Filosofie vre-o conferință sau îi cetim vre-un eseu, împărtășim acest regret față de d-na Alice Voinescu, profesoară la Academia Regală de Artă Dramatică, unde d-sa reprezintă cel mai înalt nivel intelectual și estetic posibil. Recentă sa carte, *Aspecte din Teatrul Contemporan*, publicată de Fundația Regală pentru Literatură și Artă, exprimă și definește deplin personalitatea autoarei. D-na Alice Voinescu este, în primul rând, o subtilă gânditoare, care își trăiește și meditează adânc ideile și sentimentele, pătrunzând și ridicând orice amănunt semnificativ la o problematică majoră. Felul în care prezintă acum patru dintre cele mai de seamă figuri ale teatrului contemporan — *Wedekind, Shaw, Pirandello și Claudel* — ne înfățișează mai întâi pe gânditoare și numai apoi pe o literată preocupată de stilistică sau de tehnica dramatică. Acești patru dramaturgi sunt explicați prin concepțiile și tematica lor, prin contribuția lor la exprimarea epocii noastre, prin ideologia și ethosul lor specific.

Totuși, în această perspectivă de filosofie a culturii, dramaturgii sunt analizați cu o fină intuiție, apanaj ti-

pic feminin, și cu o nețărmurită dorință de înțelegere, dovadă a unei generozități care, departe de a cădea în concesiile, luminează și încălzește cadrele riguroase ale intelectualismului și înobilează conștiința valorilor și a ierarhiilor. După o introducere, în care d-na Voinescu definește, ajutată de Bergson și poate Lavelle, actul dramatic, înțeles ca act pur sau ca dinamism al conștiinței, acest act dramatic transfigurând sau creând timpul, căci timpul dramei este «durata timpului creator», iar menirea ei este să «păstreze trecerea vremii în chiar plinătatea actualului», autoarea va căuta în piesele dramaturgilor orientarea caracteristică a spiritualității contemporane, ipostazele și expresiile lor dominante.

În *Frank Wedekind*, cel atât de criticat și neînțeles, și căruia autoarea îi face un mare act de dreptate, descoperă dinamismul epocii noastre, surprinderea pulsării vieții în subconștientul omenesc, scriitorul german descoperind «fața psihică a elanului vital». Mai mult decât un ilustrator al filosofiei bergsoniene și al psihoterapiei freudiene, Wedekind rămâne poetul instinctelor.

Bernard Shaw merge mai departe, căutând forța vitală în procesul de înfăptuire și disprețuind tot ce nu este act vital sau înfăptuire. Eroii săi «nu sunt tipuri omenești, nu sunt caractere propriu zise, ci sunt întruparea omenească a dinamismului psihic». Evoluționismul dinamic se întrecește până la urmă cu misticismul, ca în *Sfânta Ioana* sau în *Cezar*.

Cu *Pirandello* palpația irațională a vieții este surprinsă nu în instinct și nici în psihic, ca la precedentii dramaturgi, ci chiar în logica eroilor, care mereu sunt chinuți de nepotri-

virea între gând și viață. Actul dramatic la Pirandello este mental, iar nu pasional. El creează individul viu, sub mască fixă. «Masca e o idee, e un punct de vedere ce se așterne peste realitate, o împarte, o clasează, o analizează» (p. 135), iar Pirandello, descoperind tragicul omenirii în zbulcirea gândirii, își creează oameni din substanța imponderabilă a gândului, dându-le ca și în *Commedia dell'Arte* o mască, fapt ce îl depărtează de Molière, care pornește dela observația realității și cu care, deci, greșit este asemănat. Această originală și profundă observație nu este rară în analizele și judecățile autoarei, care interpretează magistral o piesă ca *Șase personaje*, explicată aici ca o înfățișare a durerilor creației artistice.

În sfârșit, *Paul Claudel*, privit prin sistemul filosofic și, apoi, prin teatrul său, este interpretat ca fructul unei sinteze superioare, ca autorul care compune simfonia plenitudinii și în care răsună toate motivele culturii omenești, «acompaniate de melodia simplă și monotonă a puterilor naturii», opera sa fiind accesibilă doar omului evlavios, aceluia care se poate înfiora în fața misterului vieții.

Luând patru autori de diferite naționalități și de diferite concepții, — prin care se completează și se înseamnă fizionomia timpului nostru, d-na Alice Voinescu a urmărit, în fond, dinamica instinctului, sufletului, intelectului și spiritului în drama vremii.

Eseurile despre Pirandello și Claudel merită a fi traduse și în limbile autorilor respectivi, fiind contribuții cu totul personale.

Astfel, d-sa a făcut și mai mult, și mai puțin decât s'ar putea aștepta un cetitor conștient. A făcut mai mult decât a prezenta patru dramaturgi de

seamă, pentru că analizându-le opera și concepțiile a definit patru atitudini esențiale ale spiritului contemporan. A făcut mai puțin pentru că, preocupată de semnificația filosofică, nu s'a oprit în de ajuns la valoarea estetică și tehnică a operelor analizate, la stilurile și poesia lor, mai precis la considerații strict dramaturgice.

P. Com.

În numărul de Martie-Aprilie al revistei « Gândirea » găsim un necrolog al filosofului Henri Bergson, mort la începutul lunii Ianuarie, necrolog semnat de d. Petru P. Ionescu și din care cităm următoarele:

« S'a păstrat de sigur tăcere împrejurul morții lui H. Bergson. Poate pentru că nu i s'a iertat încă și nu i se va ierta poate niciodată rasa. Dar lui H. Bergson, pentru a nu ne întina noi înșine, va trebui odată să i se ierte acest păcat de a fi evreu. Poate și pentru faptul că a fost esențial și cu desăvârșire francez, în tot ceea ce spiritul francez are mai autentic și mai înalt. Acel pe care mari ignoranți contemporani îl proclamaseră părintele anti-intelectualismului a fost ultimul dintre piscurile intelectualității pure. Acel care fusese socotit pionier al iraționalului a fost ultimul dintre cei mai de seamă raționaliști. Acel cărui a s'a pus pe umeri povara grea a obscurului vitalist a fost ultimul dintre cei mai clari gânditori. Simplitate și limpezime, iată stigmatul gândirii autentice bergsoniene. « Filosofia este spiritul simplității » spuse uneva filosoful. Și nimănui nu i se aplică mai bine acest adevăr decât lui însuși. S'a afirmat despre Bergson că este un anti-intelectualist pentru că a deschis drumul curentului cu acest nume. Afirmatia e falsă, iremediabil falsă. Anti-intelec-

tualismul bergsonian nu s'a ridicat împotriva inteligenței, ci împotriva a ceea ce numia, împreună cu Pascal, inteligența geometrică, într'un secol sec, îngâmfat de științism sec, într'un secol materialist, îmbuibat de o falsă înțelegere a științei. Cine cunoaște cât efort intelectual, câtă muncă de laborator, de clinică, de cercetări, de adunare de material de observație, de analiză, de experiență, i-a trebuit tânărului filosof dela Clermont-Ferrand pentru a scrie « Datele imediate ale Conștiinței » sau « Materie și Memorie » nu-l va mai putea acuza de anti-intelectualism. Bergson a venit să afirme, în plină splendoare a științismului materialist, prezența eternă a spiritului. Într'o epocă în care stăpâna atotputernică rațiunea seacă, Bergson a anunțat drepturile spiritului de a-și căuta esența pe o cale nouă, pe calea intuiției. Într'o vreme când stăpâna obiectivitatea aridă a savantului care cercetează fără a iubi ceea ce cercetează, Bergson afirmă puțința unei cercetări simpatetice, vii, trăite, a obiectului cercetării. Într'un secol în care viața se reducea la celulă, țesut și funcțiuni bio-chimice, Bergson proclamă prezența Vieții autentice și vii care debordează cadrele microscopului de laborator și ale centimetrului de măsură obiectivă și rece, pentru a surprinde Marea Taină a vitalului, forță eternă, sub care se sbate pulsul inefabil al spiritului. Bergson a afirmat Viața, biata viață necunoscută, mutilată sau înlăturată de știința materialistă a timpului. Dincolo de cunoașterea obiectivă a unei științe oficiale, Bergson a afirmat puțința unei cunoașteri trăite în intimitatea și în adâncimea spăimoasă și minunată a spiritului viu. În fața unei psihologii care făcuse din conștiință o matcă rigidă a unor feno-

mene de mozaic static, Bergson afirmă, împreună cu James, prezența unei conștiințe dinamice grefată pe trama unui timp, ireversibil, acel faimos «curent al conștiinței» care avea să îngroape definitiv mumia sacro-sanctă a asociaționismului de marcă engleză. Odată cu el spiritul își găsește, pentru prima oară o definiție pozitivă, evoluționismul arid al unui Spencer cărpaci în filosofie, o formulare strălucită în afirmarea Elanului Vital. Cu el, vechiul spiritualism francez, oprit la Ravaisson, la Renouvier, la Lachelier, la Hamelin, la Maine de Biran, își regăsește drumul glorios de odinioară.

S'a vorbit mult despre misticismul asiatic, semitic, al filosofiei bergsoniene. Este firesc să se fi întâmplat acest lucru cu o filosofie care tăia drum nou. Niciodată o gândire nu a fost mai fecundă, mai deschizătoare de drumuri. De mai bine de jumătate de veac toată gândirea europeană gravitează împrejurul celor trei cărți fundamentale scrise de palidul profesor de filosofie dela Colegiul din Clermont-Ferrand. Și niciodată un om nu a fost mai puțin cunoscut, mai puțin înțeles decât filosoful acesta care a murit în tăcere în jilțul lui cu mâinile lui de sfânt bizantin împreunate peste acoperitura de lână ce-i acoperea o umbră de corp.

Dar nu despre această filosofie am vrut să pomenesc aici. Nu despre tot ceea ce a luminat el am vrut să vorbesc. Soluțiile aduse de el în problema libertății, în problema cunoașterii, în problema timpului, a vieții, a spiritului, a moralei, a religiei, în problema existenței lui Dumnezeu ca și în aceea a nemuririi spiritului, în problema intuiției ca și în aceea a evoluției creatoare, au fost discutate de mai bine de 50 de ani încoace.

Am vrut numai să evoc *omul așa cum* l-am cunoscut, într'o oră de convorbire pe șoptite, într'o odaie cu miros de levănțică și cu aceea specifică atmosferă duioasă de nobilă burghezie franceză, cu un ceai de tei și cu cornulețe prăjite pe care am uitat să le ating în vreme ce vorba lui depăna, depăna, ca un cântec de vrajă, în fața acelei delicatețe de nobilă marcă de a-mi fi vorbit despre țara mea, despre dascălii mei, despre un Vaschide, un Xenopol, un Pârvan, un Rădulescu-Motru, un P. P. Negulescu, un Petrovici, un Drăghicescu . . . ».

R.

Este în istoria culturii italiene o atitudine cu cele mai importante consecințe pentru caracterul structural al creației, o atitudine neîndeajuns subliniată și care se evidențiază mai puternic prin opoziție cu cea franceză: e atitudinea de *superbă izolare* a omului de cultură. Francezii sunt aceia care au realizat salonul, salonul ca traducere în social a cuvântului *ésprit*, și căruia numai ei i-au știut atribui un dublu sens; de aceea anglo-saxonii au un salon a cărui exces de naturalețe duce la a-stilizat. Italienii n'au salon, literatura și artele lor n'au găsit — pentru că nici n'au căutat — stimulente în societate.

Nici un francez n'a iubit singurătatea, dar scriitorii și artiștii italieni au fost mari singuratici. Au fost nevoiți de circumstanțe politice să se refugieze în singurătate? Sau chiar firea lor i-a împins sub rigorile acestor circumstanțe? Un observator superficial s'ar opri la prima ipoteză. Dar omul de cultură italian a avut totdeauna ca nimeni altul conștiința propriei sale valori, — conștiința și încrederea extremă dusă până la renunțarea la

societate. Nicăieri ca aici nu s'a spus mai clar și mai splendid acel *odi profanum vulgus*; de aceea au și avut puterea singurătății.

Și totuși e foarte semnificativ cum scriitorul italian s'a întors mereu spre națiune. Căci izolarea sa superbă i-a alimentat tendința surdă, inconștientă a entității colective. Dar când s'a întors spre națiune, s'a întors ca mag: căci, se știe dela Carlyle, și omul de cultură e un erou. Și nicăieri ca în cultura italiană scriitorul nu apare atât de legat de politic. De aceea Italia e țara care are cea mai lungă, mai alimentată, mai continuă tradiție de gândire politică, pentru gândire și luptă. Dela Dante, Petrarca, Piccolomini, Machiavelli, Guiciardini, sau Vico; Manzoni, Mazzini, Parini, Pellico, Alfieri, Monti, și până la D'Annunzio sau Papini, — strălucită galerie de nume, care au scris literatură, dar au contribuit și la crearea istoriei.

Singurătatea omului de cultură italian explică de sigur — trecând prin conștiința puterii proprii ce și-o dă singurătatea — seninătatea echilibrată a culturii italiene; explică de ce Italia își găsește maximul de expresie în Renaștere, și invers, de ce Renașterea, acest vast echilibru de forțe își găsește expresia maximă în Italia. Intre cultura antică și cea modernă, puntea de continuitate o reprezintă Italia, tocmai prin structuralitatea ei clasică. Ori, fenomenul clasic începe în momentul în care începe *conștiința actului de dominație*, iar această conștiință va realiza în totdeauna *echilibrul*.

Această siguranță senină, caracteristică actului clasic se resimte printre altele, și în muzică, și în cugetarea estetic-critică.

Spiritul italian *primește*, *primește* adevărurile și nu *problematizează*

nimic; de aceea Reforma nu s'ar fi putut niciodată naște în Italia. Nu pentru că Italia ar fi sediul bisericii Sfântului Petru, căci, în definitiv, după aceea elevată și lungă duminică numită Evul Mediu, — păgânismul Renașterii apare violent adus tocmai de Roma. Dar spiritul italian nu problematizează; de aceea Verdi, e atât de *muzical*, o inepuizabilă sursă de teme muzicale pe care însă nu le exploatează, nu le frământă, nu le stoarce: primește, nu dramatizează. Și dacă există o muzică pură să nu uităm pe Scarlatti. Dacă spiritul italian nu ar fi cel mai genial, e fără îndoială cel mai talentat.

Mă gândesc apoi la cugetarea estetic-critică italiană: cât de mult i-a apropiat pe gânditorii italieni această solitudine de *faptul* creației artistice. Estetica nu datează dela Baumgarten, ci poate dela Fénelon, dar Fénelon era contemporan cu Vico. Iar dela Vico până la Croce, atitudinea acestei estetici e aceeași: pură, fără imixtiuni de elemente extraestetice.

Ovidiu Drimba

Dintre ultimele expoziții de pictură se cuvine să însemnăm pe aceea a *d-nei Magdalena Rădulescu*, care, datorită compoziției sale fantastice și tehnice cu totul personale, se distanțează de producția picturală din ultima vreme. Ca atmosferă, compozițiile sale au ceva din bogăția și vraja visării, în care se întâlnesc cai năzdrăvani din basme orientale, figuri din stampe persiane, chipuri hieratice și luxuriante ca în mozaicurile bizantine, femei în atitudini decorative și cu ochi halucinanți ca în frescele romane, toate acestea exprimate prin colori consistente, sensuale, pline de sevă și strălucire, dispuse un ori în suprafețe mai mari,

alteori îmbinate ca pietrele unui mozaic scilpitor.

În această ordine de vis și vrea, ritmul volumelor și al liniilor, sau îmbinarea aproape geometrică a formelor, corespond unei dispoziții lirice a colorii, pricinuind astfel o muzicalitate ce încântă pe privitor dela prima vedere. Alburile au o consistență organică, mai ales prin contrastul cu celelalte colori, care au scilpiri de nestemate, transparențe de safir și smarald, melancolii de opal, sânge de rubin.

În această luxuriantă și vie contopire de vis, se cuprind atâtea lumi și stiluri, atâtea viziuni orientale și antice, atâtea tematici cubiste și futuriste, care însă sunt atât de vii și ritmic îmbinate încât emoționează ca un vis din copilărie, când obiectele au o calitate magică, o transparență și o frăgezime peste care ochii, deprinși apoi prea mult să perceapă, nu mai dau niciodată. Se poate vorbi și despre un suprarealism aici, dar de o calitate și o ordine nostalgică neîntâlnită la pictorii noștri de avangardă.

Atmosfera tablourilor d-nei Magdalena Rădulescu e din aceeași substanță spirituală și din aceeași imaginație pură și nostalgică, pe care o găsim în unele romane ale lui Jean Cocteau și, mai ales, în neuitatul roman al lui Alain Fournier, *Le Grand Meaulnes*. Preferăm să numim acest fel de artă, surprinzător de emoționantă și fascinantă, atât prin însușirile formale cât și prin conținutu-i sufletesc, *pictură fantastică*.

O altă expoziție pe care o menționăm este aceea a unui grup de tineri gravori, care, în frunte cu *d-ra Mariana Petrașcu*, au dovedit seriozitate și curaj, cultivând o artă dificilă, care cere multă ucenicie și devoțiune, și pentru

care lumea de astăzi nu are suficientă înțelegere. *D-ra Mariana Petrașcu* și ceilalți expozanți de gravuri, aquaforte și deseneuri: *Theodor Dan*, *Ion Diaconescu*, *W. Sachelarie-Vladimirescu* și *Dumitru Ștefănescu* reabilitează nobila idee de școală și ucenicie, într'o vreme în care tineretul se crede în stare să treacă, deodată, la realizări hotărâte, nesocotind pregătirea și experiența.

P. Com.

Pianistul G. Ciolac e un artist care evoluează în spre muzica luminoasă, ferită de gânduri negre și chinuătoare... spre muzica în care viața întreagă, cu luminile și umbrele ei, se răsfrânge prin prisma artei pure, serafice și neîntinate. Semnificațiile interpretărilor lui nu mai sunt mărturisiri directe, furtunoase, — care să fie deci mai mult literatură decât muzică. L-am auzit, la Dalles, în 22 Martie.

Appasionata e poate, din toată literatura pianului, cea mai completă mărturisire, cea mai desăvârșită imagine și cea mai grandioasă desfășurare a unei vieți. Este « monștrul », cum îi spune R. Roland, fiindcă muzica, pe lângă rolul unei construcții arhitectonice imense, dar curioasă, turburătoare în varietatea atâtor figuri cu expresii diferite (zecile de fețe de himere gotice ale vieții), și totuși una și aceeași, această muzică mai are rolul de a spune o poveste, o pantomimă jucată de aceste stranii figuri ce trec și revin, cu o halucinantă stăruință. Amenințările șuerătoare și atacurile nemiloase ale Sorții, încheștările luptei cu viața, clipele de desnădejde, prăvălirile iluziei se succed și se împletesc într'o neasemuită unitate arhitectonică, culminând în ritmul bucu-

riei feroce, nebunești, care încheie Sonata.

În interpretarea d-lui Ciolac, această operă a apărut « muzicalizată », purificată, în bună parte, de înțelesurile uneori prea brutale, prea îndepărtate de muzică, — asemănătoare zvârcolirilor, strigătelor sau chinurilor omenеști. A rămas deci impresionantă prin simplul ei aspect muzical: ritmuri, accente, motive, armonii. Înțelesurile adânc omenеști s'au desprins numai din acestea și nu din analogiile ce s'ar putea face între un aspect sonor și un gest, o expresie, o intonație a vocii. La Beethoven ideea muzicală corespunde, de obicei, unui proces psihologic (imediat și strâns corespunzător); pianistul a subliniat, în special, aspectul pur al ideilor muzicale. E ceea ce am numit altădată o *perspectivă mozartiană* a artei: a vedea doar prin transparența valorilor muzicale, fondul sufletesc și viața din care ele au pornit. Aceste valori pur muzicale au rămas, firește, nealterate și poate chiar în câștig prin execuția adânc gândită și simțită a pianistului.

Celelalte puncte ale programului au justificat aceste impresii: o calmă, luminoasă, magistrală execuție a *Chaconnei* în sol de Händel, două volubile, surâzătoare, fine Sonate de Scarlatti... Apoi, Respighi și Mangiagalli. Emisiunea sonoră de o precizie și de un delicios rafinament, mecanica matură și subtilă s'au făcut simțite alături de o luciditate muzicală și de o rară puțință de a pătrunde în cele mai ascunse cute ale sensibilității muzicale. Iar *Carnavalul* de Schumann, unde capriciul, melan-

colia, dramatismul și fantazia au ajuns la culmi de poezie, a fost o finală și integrală afirmare a profundei muzicalități, a « categoriei de întreprеți » din care face parte d. Ciolac, și a întinselor sale posibilități tehnice.

E un artist, care evoluează spre lumină (au mai spus-o și orbitoarele sonorități ale Seguedillei de Albeniz), dar și un bun pianist.

Dorin Sperantia

În cel de-al treilea caiet pe 1940, al revistei *Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa*, redactată de dr. Georg Stadtmüller, se publică două noi studii cu subiecte românești. În primul, d. A. Doboși (București) înfățișează influența cuceririlor turcești asupra comerțului principatelor, începând din veacul al XV-lea și până la 1878, cu o bogată și sigură documentare și cu frumoasă limpezime. În cel de-al doilea, dr. H. P. Kosack (Berlin) se ocupă pe larg de rețeaua de drumuri din România în hotarele ei de ieri, cu date istorice, statistice și tehnice deosebit de conștiințioase, cu hărți ilustrative prețioase.

Recenzii despre cărți cu probleme românești iscălesc d. Gustav Gündisch (Sibiu) despre o lucrare de Maja Depner: « *Das Fürstentum Siebenbürgen im Kampf gegen Habsburg* », d. F. Breckner (Lipsca) despre Heimberger: « *Cooperația săsească sistem Raiffeisen în Ardeal* », și d. W. Höpker, cunoscutul autor al unei cărți despre « *Rumänien* », se ocupă de lucrarea lui Haufe: « *Die Wandlung der Volksordnung im rumänischen Altreich* ».

Al. D.

INCUNOȘTIINȚARE PENTRU COLABORATORII NOȘTRI

COLABORATORII REVISTEI SUNT RUGAȚI CA, ODATĂ CU MANUSCRISELE TRIMISE, SĂ MENȚIONEZE ADRESA EXACTĂ, UNDE SĂ LI SE EXPEDIEZE ONORARIUL ȘI, EVENTUAL, PRIMA CORECTURĂ. — AUTORII CARE DORESC SĂ LI SE TIPĂREASCĂ EXTRASE VOR CERE ACEST LUCRU ODATĂ CU TRIMITEREA MANUSCRISULUI, ARĂTÂND NUMĂRUL DE EXEMPLARE DORIT, CARE SE VA IMPRIMA PE CHELTUIALA D-LOR.

ÎN CEL MULT TREI LUNI DELA DEPUNEREA FIECĂRUI MANUSCRIS, AUTORUL VA PRIMI RĂSPUNS DACĂ MANUSCRISUL A FOST ACCEPTAT SPRE PUBLICARE. MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE ÎNAPOIAZĂ.

MANUSCRISELE ACCEPTATE VOR FI PUBLICATE ÎN CEL MULT ȘASE LUNI DELA DATA CÂND LI S'A COMUNICAT ACCEPTAREA.

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ, BUCUREȘTI 1941